

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOĞU ROMA DÖNEMİNDE İZNİK
(X.-XIII. YÜZYILLAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem ÇALIŞKAN

Enstitü Anabilim Dalı:Tarih

Enstitü Bilim Dalı :Ortaçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Lütü ŞEYBAN

HAZİRAN- 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ


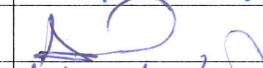
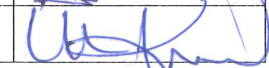
DOĞU ROMA DÖNEMİNDE İZNIK
(X.-XIII. Yüzyıllar)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem ÇALIŞKAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Enstitü Bilim Dalı : Orta Çağ Tarihi

“Bu tez/..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Lutfi Şeyban	Basarılı	
Doç. Dr. Hakan Başar ÖCALAN	BASARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Kırkpınar	Basarılı	



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	GİZEM ÇALIŞKAN
Öğrenci Numarası	:	1460Y12109
Enstitü Anabilim Dalı	:	TARİH
Enstitü Bilim Dalı	:	ORTA ÇAĞ
Programı	:	<input checked="" type="checkbox"/> YÜKSEK LİSANS <input type="checkbox"/> DOKTORA
Tezin Başlığı	:	DOĞU ROMA DÖNEMİNDE İZNİK (X.-XIII. Yüzyıllar)
Benzerlik Oranı	:	%20

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

10/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Lütfi ŞEYBAN

Tarih:10/05/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1:DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE

SELÇUKLULARINA İZNIK	12
1.1. Kuruluşundan Bizans Hakimiyetine Kadar İznik	12
1.1.2. İlkçağ Dönemi (M.Ö.316-M.Ö. 74)	12
1.1.3. Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 74-M.S. 330)	14
1.2. Bizans İmparatorluğu'nun İlk Devirlerinde İznik.....	20
1.2.1. Arap Akınları ve İznik'in Kuşatılması (718 ve 727)	22
1.2.2. VII. Ökümenik Konsil (787).....	24
1.2.3. İmparatorluktaki İç Karışıklıklar Sırasında İznik	26
1.3. Türklerin Anadolu'ya Gelişi (1018'den İtibaren).....	27
1.3.1. Anadolu'ya Yapılan Selçuklu Akınları ve Kutalmış'ın Saltanat Mücadelesi	27
1.3.2. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmeleri (1071 Sonrası)	29
1.4. Süleymanşah'ın İznik'e Gelişi	31
1.4.1. Süleymanşah ve Botaniates İttifakı.....	32
1.4.2. Süleymanşah ve Melissenos İttifakı.....	35

BÖLÜM 2: I. HAÇLI SEFERLERİ'NİN BAŞLAMASI VE İMPARATORLUĞUN İZNIK'İ GERİ ALMASI.....

2.1.Türkiye Selçuklu Devleti Başşehri İznik (1081-1097)	39
2.1.1.Süleymanşah'tan Sonra İznik'in Yönetimi	42
2.1.2.Büyük Selçuklu Emirlerinin İznik Kuşatması	45
2.1.3.İznik'te I. Kılıçarslan Dönemi (1092/1093-1097)	47
2.2. İlk Haçlı Birliklerinin İznik'e Geliş Süreci.....	49
2.2.1. Halkın Seferinin Başlaması (1096).....	51

2.2.2. Haçlıların Selçuklu Ordusuyla Karşılaşması	53
2.2.3. Drakon Savaşı (1096).....	54
2.3. I. Haçlı Seferi (1096-1099)	55
2.3.1. Haçlı Ordularının İznik Kuşatması (1097).....	58
2.3.2. İznik'in Düşmesi ve Yeniden Bizans Hakimiyetine Girmesi (1097)	62
2.3.3. Anadolu İçlerinde Haçlı-Selçuklu Mücadelesi	64
2.3.4. Selçukluların İznik'i Geri Alma Girişimleri	65
2.4. 1204 Yılında Başkent Olana Kadar İznik'in Durumu.....	71
2.4.1. İmparatorluğun Sınır Kenti İznik	71
2.4.2. Haçlı Yolları Üzerine İznik.....	75

BÖLÜM 3: İMPARATORLUĞUN PARÇALANDIĞI DÖNEMDE İZNIK 79

3.1. IV. Haçlı Seferi ve Bizans İmparatorluğu'nun Parçalanması (1202-1204)	79
3.1.1. Seferin Çağrısı.....	79
3.1.2. Seferin Amacından Sapması	81
3.1.3. Konstantinopolis'in Latinler Tarafından İşgali (8- 12 Nisan 1204).....	83
3.2. İmparatorluk Topraklarında Kurulan Devletler	90
3.2.1. Latin İmparatorluğu (1204-1261)	90
3.2.2. Trabzon Rum İmparatorluğu (1204-1461).....	95
3.2.3. Epir Despotluğu (1205-1318)	97
3.3. İznik İmparatorluğu (1204-1261).....	98
3.3.1. Türkiye Selçulu Devleti ile İlişkileri.....	101
3.3.2. Batı ile İlişkileri (Latin İmparatorluğu- Epir Despotluğu- Bulgar Çarlığı)..	105
3.3.3. Konstantinopolis'in Yeniden Ele Geçirilmesi (1261) ve İznik'in Durumu .	111
3.3.4. İmparatorluğun Ticari, Dini, Kültürel Hayatı ve Başkent İznik	114

BÖLÜM 4: İZNIK'TE DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDAN KALAN

KÜLTÜR VARLIKLARI..... 119

4.1. Hellenistik ve Roma İmparatorluğu Devri Eserleri	119
4.1.1. Berber Kaya Anıt Mezarı	119
4.1.2. Tarihi Kapılar	119
4.1.2.1. Yenişehir Kapı	120
4.1.2.2. Lefke Kapı.....	121

4.1.2.3. İstanbul Kapı	122
4.1.2.4. Göl Kapı	123
4.1.3. Antik Roma Tiyatrosu	124
4.1.4. Obelisk	124
4.1.5. Merdivenli Kaya	125
4.1.6. Dörttepeler Tümülüsü	125
4.1.7. Senato Sarayı.....	125
4.2. Doğu Roma İmparatorluğu Devri Eserleri.....	126
4.2.1. Şehir Surları	126
4.2.2. Şehir Dokusu	130
4.2.3. Mimari Eserler	131
4.2.3.1. Ayasofya- Orhan Camii	131
4.2.3.2. Hyakinthos Manastırı (Koimessis Kilisesi)	133
4.2.3.3. Hagios Tryphonos Kilisesi	133
4.2.3.4. Hagios Triphanos Kilisesi	134
4.2.3.5. Tiyatro Yakınlarındaki Kilise (B Kilisesi).....	134
4.2.3.6. Tiyatrodaki Kilise (D Kilisesi).....	134
4.2.3.7. Hespekli Hipojesi (Yeraltı Mezar Odası).....	135
4.2.3.8. Böcek Ayazması (Vaftizhane)	135
4.2.3.9. Taş Köprü.....	135
4.2.3.10. Su Kemerleri	136
4.2.3.11. Aziz Neophytos Bazilikası.....	136
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA	140
EKLER.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	169

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı Müellif
ATB	: Aydın Türklük Bilgisi
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzincan Kültür Eğitim Vakfı
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazret
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İÜFTED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İÜEFY	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
Krş.	: Karşılaştırınız
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Sa	: Sayı
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
ss.	: Sayfa Sayısı
TAD	: Türklük Araştırmaları Dergisi
TAY	: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeler
TİNA	: Türkiye Sualtı Arkeolojisi Dergisi
TOD	: Tarih Okulu Dergisi

- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- THTD** : Türk Hukuk Tarihi Dergisi
- TTK** :Türk Tarih Kurumu
- T. y.** :Tarih Yok
- Trc** : Tercüme
- Vd.** :Ve devamı
- V.dğr.** : Ve diğerleri
- Vol** : Volume
- Yay. haz.** :Yayına Hazırlayan
- Yay.** : Yayınlayan

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
Tezin Başlığı: Doğu Roma Döneminde İznik (X.-XIII. Yüzyıllar)			
Tezin Yazarı: Gizem ÇALIŞKAN Danışman: Prof. Dr.Lütfi ŞEYBAN			
Kabul Tarihi: 11/06/2019		Sayfa Sayısı: vıı (ön kısım)+159 (tez) +10(ek)	
Anabilim Dalı: Ortaçağ Tarihi		Bilim Dalı: Tarih	
<p>Tarihi çok eski devirlere dayanan ve birçok medeniyetin uğrak noktası olan İznik, Bizans İmparatorluğu tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İmparatorluğun belli başlı şehirlerinden biri olmasının yanı sıra, başkent İstanbul'a yakın olması İznik'i daima ön plana çıkarmıştır. Bu itibarla şehir, başkent Anadolu'ya açılan kapısı olarak görülmüştür. Hıristiyanlık tarihi için de ayrı bir öneme sahip olan şehir, ökümenik konsillerin ilki ve sonuncusuna ev sahipliği yaparak, imparatorluğun önemli bir kült merkezi haline gelmiştir. Bizans Anadolu'sunun en kıymetli taşra kenti olan İznik, imparatorluk tarihi boyunca önemli siyasi olaylara sahne olmuştur. Bu çalışmada ilk olarak birçok kez tahtta hak iddia eden Bizanslı asilerin ilk hedefi haline gelen İznik'in, on altı yıl boyunca Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapması, Bizans, Selçuklu ve Haçlı mücadelelerinin odak noktası haline gelmesi üzerinde durulmuştur.</p> <p>1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi neticesinde imparatorluğun parçalanması ile burada Bizans'ın devamı niteliğinde İznik Bizans İmparatorluğu kurulmuştur. Bundan sonra İznik, 1261 yılında İstanbul'un Latinlerden geri alınmasına kadar geçen süre boyunca, özellikle de Laskaris hanedanı döneminde Bizans İmparatorluğu'nun devlet ve kilise merkezi olmuştur. Bunların yanında Bizans kültür ve sanatının kesintiye uğramadan devam ettiği bir yer haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmamız sırasında İznik Bizans İmparatorluğu'nu diğer halef devletlerden farklı kılan özellikler tezimiz kapsamında incelenmiş, Bizans'ın tarih boyunca İznik'i donattığı kültür varlıkları tanıtılmaya çalışılmıştır.</p> <p>Son olarak bu çalışma, İznik'in tarihte hem Bizans İmparatorluğu hem Türkler hem de Haçlılarla olan ilişkilerini siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ortaya koymayı amaçlamaktadır.</p>			
Anahtar Kelimeler: İznik, Doğu Roma İmparatorluğu, İznik İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti, Haçlı Seferleri			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree.	<input checked="" type="checkbox"/>	Ph.D.	<input type="checkbox"/>
Title of Thesis: İznik in the Eastern Roman Period (X.-XIII. Centuries)			
Author of Thesis: Gizem ÇALIŞKAN Supervisor: Professor Lütfi ŞEYBAN			
Accepted Date: 11/06/2019		Number of Pages: vii(pretext)+159(main body)+10 (additional)	
Department: History		Subfield: Medieval History	
<p>Iznik, which dates back to very ancient times and is a stopover point of many civilizations, has a privileged place in the history of the Byzantine Empire. Besides being one of the main cities of the Empire, it is always close to the capital Istanbul that Iznik has always been at the forefront. As such, the city was seen as the gateway of the capital to Anatolia. The city, which has a special importance for the history of Christianity, has become the first of the empire, and is the first center of the empire. Iznik, the most prestigious provincial city of Byzantine Anatolia, has been the scene of important political events throughout the history of the empire. In this study, first as many times throne pretender has become the first target of the rebel Byzantine Iznik, making capital of Turkey Seljuk Empire for sixteen years, Byzantine, focused on becoming the focal point of the Seljuks and the Crusaders struggle.</p> <p>In 1204, as a result of the IV. crusade, Iznik Byzantine Empire was established as a continuation of the Byzantine Empire. Then, in 1261, Iznik became the state and church center of the Byzantine Empire during the reign of Istanbul from the Latinos, especially during the Laskaris dynasty. Besides these, it has become a place where Byzantine culture and art continue without interruption. In this context, the characteristics of Iznik Byzantine Empire which are different from the other successor states were examined in the context of our thesis and the cultural assets that Byzantine equipped Iznik throughout history have been tried to be introduced.</p> <p>Finally, this study aims to present the relationship between Iznik and the Byzantine Empire, Turks and Crusaders in political, social, cultural and economic terms.</p>			
Keywords: Iznik, East Roman Empire, Empire of Nicaea, Seljuk Sultanate of Rum, The Crusades			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

“Doğu Roma Döneminde İznik (X.- XIII. Yüzyıllar)” adlı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Elde edilen veriler ışığında, bu tezle X. ve XIII. yüzyıllar arasında İznik şehrinin Bizans İmparatorluğu tarihindeki siyasi, sosyal, kültürel ve dini önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın giriş kısmı İznik adının menşei, kuruluş tarihi, mitolojisi ve kentin coğrafi konumu ile ilgili bilgiler ihtiva etmektedir. Devamında ise çalışmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde ilk olarak, İznik’in kuruluş devirleri ve Roma İmparatorluk çağındaki dini, sosyal, kültürel ve siyasi hayatına yer verilmiştir. Bunun devamında Bizans İmparatorluğu’nun ilk devirlerinden, Türklere başşehir olana kadar İznik’in geçirdiği süreç siyasi ve dini çerçevede ele alınıp, bu süre zarfında İznik’in Bizans İmparatorluğu için ne derece mana taşıdığı anlatılmaya çalışılmıştır. Tezin tamamında alt başlıklar oluşturulurken şehri etkileyen önemli olaylar dikkate alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Bizans İmparatorluğu’nun elinden çıkan İznik’in, Türkiye Selçuklu Devleti’nin başşehri olması ve bundan sonra yaşanan süreç, imparatorluğun İznik başta olmak üzere kaybettiği toprakları geri alabilmek için verdiği çabalar ve I. Haçlı Seferi sayesinde İznik’in yeniden Bizans şehri olması kronolojik süreçler ışığında ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise ilk olarak, IV. Haçlı Seferi ve bunun neticesinde Bizans İmparatorluğu’nun parçalanması, hemen akabinde de imparatorluğu yeniden ihya etmeyi amaçlayan siyasi teşekküllerin ortaya çıkış sürecine yer verilmiştir. Devamında, İznik’te kurulan yeni Bizans İmparatorluğu’nun Latinler, Selçuklular ve diğer halef devletler ile mücadeleleri anlatılmış olup, devletlerarası diyaloglar genellikle siyasi meseleler ekseninde ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, İznik’in sahip olduğu kültür varlıkları (Osmanlı devrine kadar) sırasıyla anlatılmıştır. Bunlara ilaveten genel bir panorama sunan sonuç kısmıyla çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bizans tarihi, ülkemizde hak ettiği değeri görmeyen bir tarih alanıdır. Halbu ki ortaçağda Türklerin ve Anadolu’nun tarihini Bizans tarihi olmadan tamamlamak mümkün değildir. Özellikle de ülkemizde yapılan Bizans şehir tarihi çalışmalarında

literatürde çok büyük bir boşluk vardır. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı şehir tarihi alanında sayısız çalışma varken Bizans şehir tarihi çalışmaları yok denecek kadar azdır. Bu tez bir Bizans şehir tarihi çalışmasıdır ve bu yönüyle bu alanda çalışmak isteyen tarihçilere öncülük etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın Amacı

Doğu Roma dönemindeki İznik ile ilgili literatür taraması yapıldığında, bu konunun fazla derinlemesine ele alınmadığı din, sanat ve kültürel tarihi üzerine muhtelif zamanlarda araştırmacılar tarafından ilmi değerlendirmelerin yapıldığını görülmüştür. İznik şehri ile ilgili kültürel ve dini verilerin haricinde siyasi ve sosyal hayatı konu alan bir tez çalışmasının yapılmamış olması, genellikle dağınık halde olan bilgilerin toplu hale getirilmesi gereğini doğurmuştur. Bu çalışma daha önce ele alınanlardan farklı olarak, İznik'in Bizans devrindeki (X.-XIII. yüzyıllar) siyasi- sosyal hayatına ışık tutmak, ülkemizdeki Bizans şehir tarihi çalışmalarına küçük de olsa bir katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ilk aşamasında konuyla bağlantılı ana kaynaklar ve tetkik eserler taranmış ve ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Bu bilgiler fişleme metodu kullanılarak konularına göre sentezlenmiştir. Tezde, Türkçe araştırma eserlerinden istifade edildiği gibi henüz dilimize çevrilmemiş İngilizce araştırma eserlerinin de tarafımızca çevirileri yapılarak daha fazla veri elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada okuyucuyu yormamak ve yeknesaklık sağlamak için metin içerisinde Doğu Roma İmparatorluğu yerine daha yaygın olarak bilinen Bizans İmparatorluğu adı kullanılmıştır. Bunun yanında yer adlarının ilk olarak Grekçe kökenleri, parantez içerisinde de şimdiki kullanımları yazılmaya gayret edilmiştir.

Çalışma sırasında öncelikli olarak çağdaş kaynakların kullanımına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda başvuru ana kaynaklar genel olarak Bizans, Ermeni, Süryani, İran, Arap ve Latin kaynakları olmuştur. Bunlar arasında konu itibariyle Bizans kaynaklarının yeri ve önemi çok büyüktür. İznik'in Bizans İmparatorluğu, Selçuklular ve I. Haçlı orduları arasındaki mücadelelere sahne olması ile ilgili Mikhael Attaleiates'in *Historia'sı*, Nikephoros Bryennios'un *Tarihin Özü* adlı eseri, Anna Komnena'nın *Alexiad'ı*, Ioannes Zonaras'ın *Tarihlerin Özeti* adlı eserinden

faydalanılmıştır. Bunlara ilaveten Azîmî'nin *Tarih-i Azîmî* adlı eseri, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fî't-târîh*'i, Sıbt ibnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtu'z-zamân fî târîh'il â'yân* adlı eseri, İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-alâ'iyye fî'l umûri'l-alâ'iyye*'si, Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l ahyâr*'ı, Ahmed b. Mahmud'un *Selçuknâme*'si, Urfalı Mateos'un *Vekayinâme*'si, Süryanî Mikhail'in *Vekayinâme*'si ve Abû'l-Farac'ın *Tarihi*'nden ekseriyetle istifade edilmiştir. Ayrıca IV. Haçlı Seferi ve İznik İmparatorluğu ile ilgili konularda özellikle İznik İmparatorluğu'nun resmi tarihçisi Georgios Akropolites'in *Vekayiname*'sinden, seferin canlı tanıkları Robert de Clari'nin *La Conquête de Constantinople* isimli eseri ve de Geoffroi de Villehardouin'in *La Conquête de Constantinople* isimli eserinin Türkçe çevirilerinden istifade edilmiştir.

X. ve XIII. yüzyıllar arasında Doğu Roma döneminin İznik'i hakkında bilgi alabilmek için ana kaynakların yanında tetkik eserlerin de mutlak surette incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma sırasında özellikle de Batılı araştırmacıların imparatorluk tarihinin siyasi, dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve askeri yönlerini inceledikleri eserlerden istifade etmeye gayret edilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak George Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti Tarihi*, A. A. Vasiliev'in *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, J.J. Norwich'in *Bizans Tarihi*, Warren Treadgold'un *A History of the Byzantine State and Society* adlı eseri kullanılmıştır. Bu eserler kronolojik olarak imparatorluğun siyasi, ekonomik, askeri ve dini durumu hakkında bilgiler vermektedir. Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye*'si, Yusuf Ayönü'nün *Selçuklular ve Bizans*'ı, Işın Demirkent'in *Sultan I. Kılıçarslan ile Haçlı Seferleri* adlı eserleri ve Steven Runciman'ın *Haçlı Seferleri Tarihi* çalışma sırasında sık sık kullanılan araştırma eserlerindedir. Bunlar Bizans İmparatorluğu tarihi, Türkiye Selçuklu Devleti ile olan ilişkileri ve Haçlı Seferleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

İznik İmparatorluğu ile ilgili bilgi veren araştırma eserlerinden ilki ise, XX. yüzyılın başlarında İngiliz tarihçi Alice Gardner tarafından kaleme alınmıştır. *The Lascarids of Nicaea; The Story of An Empire in Exile* isimli bu eserde IV. Haçlı Seferi'nden başlayarak, 1261 yılına kadar İznik İmparatorluğu tarihi ele almıştır. Bizans tarihçisi Michael Angold'un İznik üzerine yaptığı çalışmalar tezde önemli bir yer kaplamaktadır. Onun, 1975 yılında yayınlanan *A Byzantine Government in Exile; Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)* isimli eseri İznik İmparatorluğu'nun idarî mekanizmaları ve toplum yapısını ele alması bakımından oldukça kıymetlidir. Yine, Clive Foss'un *Nicaea: A Byzantine Capital and its Praises*

adlı çalışması da tezde çok sık başvurululan eserlerdendir. Bu üç araştırma eserinin İznik İmparatorluğu'nun siyasi, iktisadi ve dini hayatı hakkında verdikleri bilgiler oldukça önemlidir. Bunların yanında *Tarih Boyunca İznik* ve *Uluslararası İznik Sempozyumu* adlı sempozyum bildirileri de tezde sıklıkla başvurululan çalışmalardandır.

İznik'in Kuruluş Tarihçesi

İznik Adının Menşei

Günümüzde Bursa ilinin bir ilçesi olan İznik, kendisiyle aynı adı taşıyan gölün doğu kıyısında kurulmuş, tarihi çok eski devirlere dayanan bir yerleşim yeridir. M.Ö.316 dolaylarında Büyük İskender'in (III. Aleksandros, M.Ö.356-323) komutanlarından Antigonos Monophthalmos¹, o devirlerde *Askania Limne* ismiyle anılan İznik Gölünün doğu kıyısında kurduğu bu şehre kendi adına izafeten Antigoneia (Antigonos'un şehri) adını vermiştir. Antigonos, M.Ö.301'de Büyük İskender'in komutanlarından Lysimachos ile yaptığı İpsos Savaşında ölünce, Lysimachos İznik'i ele geçirmiş ve karısı Nike'nin ismine atfen şehre *Nikaia* adını vermiştir.²

Eski çağlarda önemli bir şehir olan Nikaia, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı adlarla anılmıştır. Antigoneia, Antigononia, Helikore³ ve de Nikaia ismi temel alınmakla birlikte, yazıtlardan ve sikkelerden öğrenildiği kadarıyla şehir için; Nikaieon, Neicaia, Nicaea, Nicea, Nicéa, Nikea, Nikia gibi isimler ve farklı yazılış biçimleri kullanılmıştır.⁴ Byzantionlu Stephanos'un yapıtında İznik için kullandığı isim ise Angora/Angore'dir.⁵

¹“Asia kralı. Büyük İskender'in babası Philippos'un gayrimeşru oğlu”. Bkz. Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, (Kitap XII-XIII-XIV)*, 4. Baskı, trc. Adnan Pekman (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000), 59.

²“Hellen dilinde “Nika (Zafer) Ülkesi” anlamındadır. Ancak, Nikaia adlı bir kadının anısını yaşatmak için kent böyle adlandırılmış da olabilir”. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1993), 602; Strabon, *Geographika*, 60; R. Anhegger, “İznik”, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998) 5/2: 1257; Semavi Eyice, “İznik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 543; Ali Kılıçkaya, *Nicaea- Nikaia- İznik Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, (Bursa: Eser Matbaası, 1981), 10; Neslihan Nuhoğlu Altun, “Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri”, *Coğrafya Dergisi (Ayrı Basım)*, 1998, 347.

³Nikaia'nın en eski isimlerindendir. Bkz. Georgii Cyprii, *Descriptio Orbis Romani*, ed. H. Gelzer, (Lipsiae 1890),11 (VII. Yüzyılın başlarında yaşamış Bizans coğrafyacısı olan Kıbrıslı Gregorius, Doğu Roma İmparatorluğu'nun şehirlerini, kasabalarını ve idari bölümlerini eseri “Roma Dünyasının Açıklaması”nda listelemiştir). Ayrıca bkz. Semavi Eyice, *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*, (İstanbul: Örünc Ofset Basımevi, 1988), 3; a.mlf. “İznik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23: 543.

⁴Cevriye Artuk, “Nikaia (İznik) Şehrinin İsim ve Unvanları Hakkında”, *V. Türk Tarih Kongresi (12 – 17 Nisan 1956)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1960), 310-317; Sencer Şahin, *Bithynia İncelemeleri-Bithynische Studien (Almanca-Türkçe)*, Bonn, Dr. Rudolf Habelt, 1978, 89-94.

⁵Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 73; Kamil Doğanç, “Antik Kaynaklara Göre Bithynia'daki Civitas'lar”, *Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:14, Sa: 24, (2013/1) 175.

İslam müellifleri, eserlerinde İznik'in ismini Nikiyye olarak kaydetmişlerdir. Örneğin; İbnHurdazbih, Haliç'in aşağı kısmını oluşturan coğrafyayı 11 bölgeye ayırmış, İznik'in *Ubsik Bölgesi*'nde yer aldığını belirtip kenti Nikiyye olarak telaffuz etmiştir. Ayrıca kent hakkında ayrıntılı bilgiler de vermiştir. Hurdazbih'in kaydına göre Nikiyye'nin 10 adet kalesi vardır. Ayrıca kentin deniz kenarına kadar olan mesafesi 8 mildir. Yanı başında suyu tatlı bir göl vardır ve uzunluğu 12 mildir. Gölün içinde 3 adet dağ bulunur ve şehirden göle doğru açılan bir kapı vardır. Şehir halkı herhangi bir şeyden korktukları zaman kaleden çıkıp kayıklara binerek gölün ortasındaki bu dağlara sığınırılar.⁶İbn Battûta, Anadolu seyahati sırasında İznik'te bulunmuş ve eseri *er-Rihle*'ye şehrin adını "*Yiznik*" olarak kaydetmiştir.⁷

Günümüzde kullanılan İznik adı, tıpkı şehrin kendisi gibi bize antik Nikaia'dan kalan bir mirastır. İznik'in son hecesi "-nik" antik Nikaia'nın ilk hecesinden gelirken, "-iz" hecesi ise Yunancadaki -eis- veyahut -is- ön ekinden gelmektedir. Şahin'e göre Nikaia adının İznik'e dönüşmesi, Türk fetihçilerin Rum köylülerine yolun nereye çıktığını sormaları üzerine onlardan aldıkları *Nikaia*'ya yani *İs-Nikean* cevabı üzerine olmuştur. Türkler bu cevabı bir kalıp olarak almışlar ve kentin adını ilk başlarda *İsnikean* olarak, daha sonraları da bunu kısaltarak İznik olarak benimsemişlerdir.⁸ Umar'a göre ise Nikaia adının Türkçeleştirilmesi Türklerin, Rumların kullandığı *eisNikaia* (*Nikaia*'ya, *Nikaia*'da) deyişini kentin adı zannetmeleri sonucunda bunu kendi ağızlarına İznik olarak uydurmaları ile olmuştur.⁹ Başka bir görüşe göre ise; İznik Osmanlıların eline geçtiğinde, üzerindeki eski medeniyetlerin kalıntılarının da etkisiyle oldukça harabe bir durumda idi. Bunun için kente ilk olarak *Nikaia*'nın *İzi* anlamında *İz-Nikaia* denilmiştir. Daha sonraları bu isim İznik'e dönüşmüştür.¹⁰ Nikaia adı Türk döneminde İznik şeklini almıştır ve bu isim tamamen Nikaia'nın Türkçeleşmiş halidir.¹¹

İznik'in Coğrafi Konumu ve İklim Özellikleri

Bursa iline 85 kilometreuzaklıkta bulunan İznik, köyleriyle birlikte -göl hariç- 753 km²'dir. Batısında İznik Gölü ve Orhangazi, doğusunda Bilecik, kuzeyinde Kocaeli,

⁶İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 88, 90-91,99-100.

⁷İbn Battûta *Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 430.

⁸Eyice, *İznik Tarihçesi*, 3; Sencer Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında İznik / Nikaia", *Tarih Boyunca İznik*, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 3.

⁹Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 73.

¹⁰M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1982), 145.

¹¹Eyice, *İznik Tarihçesi*, 3.

kuzeydoğusunda Sakarya ve güneyinde Yenişehir bulunur. Marmara Bölgesinin güney doğusunda ve kendi adını taşıyan gölün doğusunda yer alan İznik, 29-30` (Demirşık köyü batısı) ve 29-57` (Elmalı köyü doğusu) doğu boylamları ile 40-21` (Hisardere tepesi) ve 40-37` (Ayvaşa Dağı) kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Kent 29-42`doğu boylamları ile 40-26` kuzey enleminin kesişme noktası çevresinde kurulmuştur. Doğuda Lefke boğazı tarafından Sakarya vadisine bağlanır. Batıda ise göl-karsak suyu vadisi ve Gemlik körfezi ile ilişkilidir. Kuzeyden Samanlı Dağları, güneyden ise Katırlı Dağları ile çevrilidir. Bu iki dağ geçmişte İznik için jeopolitik bir avantaj teşkil ederdi, çünkü bölgede yapılan askeri mücadelelerde kuzeyden ve güneyden gelip bölgeye sahip olmak isteyen kuvvetlerin önünde doğal bir set oluştururdu.¹²İznik'in, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olmasının sebeplerinden en önemlisi şüphesiz şehre ismini veren yanbaşındaki İznik Gölü'nün varlığıdır. İznik Gölü, 308 km² yüzölçümü ile ülkemizin beşinci büyük, Marmara bölgesinin ise en büyük gölüdür. Tektonik hareketler sonucu oluşmuş olan göl, çukur bir alanın ortasında elips şeklindedir ve uzunluğu 32 kilometre, en geniş yeri 11, 5 kilometre ve denizden yüksekliği de 85 metredir. Gölün fazla suları batı yöndeki Karsak Deresi vasıtasıyla Gemlik Körfezine akar ve bundan dolayı suyu tatludur. Derin bir göl olan İznik Gölü'nün en derin yeri 65 metreyi bulur. Bölge ekonomisi için hayati değer taşıyan İznik Gölünde sazan, yayın balığı, kerevit, gümüşbalığı ve alabalık gibi balık türleri yaşar.¹³

Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde İznik Gölü hakkında bilgiler vermiştir. Çelebi, kalenin batı tarafında büyük bir göl bulunduğunu ve gölün içine yedi yerden akarsuların katılıp batı taraftaki Gemleyik (Gemlik) körfezine aktığını belirtmiştir. Ayrıca, gölün etrafının 45 parça bağlı, bahçeli, hamamlı ve küçük çarşıları olan bakımlı köylerle süslendiğini aktarmıştır. Gölün derinliğinin 20 kulaç olduğunu, bir atlının gölün etrafını bir günde dolaşabileceğini yazmıştır. Bunlara ilaveten gölde yaşayan balıklar hakkında da detaylı bilgiler verir. Gölün suyunun tatlı olduğundan, içinde 76 balık türü yaşadığından, bunlar arasında elhalinye balığı, alabalığı ve sala balığının meşhur

¹²Turhan Şen, *İznik'in Tarihi Coğrafyası*,(Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü, 1998), 43.

¹³M. Yıldız Hoşgören, "Türkiye'nin Gölleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sa: 29, 1994, 19-52; İsmet Burak Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 4.

olduğundan bahseder. Ayrıca balıkçıların bunları Yenişehir, Gemlik ve Pazarköy'e götürüp sattığını, şehrin kadınlarının çamaşırları gölün kenarında yıkadıklarını aktarır.¹⁴

Kuzey ve güneyden dağlarla çevrelenmiş bir ovada kurulan İznik, yamacınca bulunan gölün de etkisiyle, çevresine göre daha ılıman ve yaşamaya son derece elverişli olan bir iklime sahiptir.¹⁵Yıllık ortalama sıcaklıkların 14-16°C arasında olduğu İznik'e en fazla yağış kış ve ilkbahar aylarında düşer. Bulunduğu bölge itibariyle Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında kaldığı için kışları ılık, yazları ise fazla sıcak değildir. Bunların yanı sıra bölgenin iklim özelliklerini, denize olan uzaklığı, dağlarla kuşatılmış bir ovada olması ve dağların kıyıya paralel uzanması da belirler.¹⁶ Bölge de en düşük sıcaklık ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise temmuz ve ağustos aylarında görülür. En soğuk ay ortalamasının 5°C, en sıcak ay ortalamasının 25°C'ye yakın olduğu göl çevresinde, yıllık ortalama 500 mm ile 800 mm arasında yağış düşer. Yağışların büyük ölçüde yağmur, yüksek dağlık alanlarda ise kar şeklinde düştüğü bu mevkiide en yağışlı mevsim kış mevsimidir.¹⁷

İznik'in içinde bulunduğu ova iktisadi açıdan çok verimli topraklara sahiptir. 9000 hektarlık bir alanı kaplayan bu bağlık ve bahçelik topraklarda; üzüm, zeytin, kiraz, şeftali, vişne, ayva, erik, armut, incir, elma, ceviz gibi meyveler yetişir. Bu bağ ve bahçelerin su ihtiyacının büyük bir bölümü ise İznik Gölü'nden karşılanır. Bölgeye has bir ürün olan müşküle üzümü, ilçede günümüzde de yetiştirilmektedir. Sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı iklimi yumuşak olan İznik, tarih boyunca kendisi için gerekli ürünleri sağlayabilen bir şehir olmuştur. İznik'in bulunduğu alanın 2500 yıllık bir yerleşim geçmişinin olmasında sahip olduğu coğrafi şartların önemi büyüktür.¹⁸

İznik'in Kuruluşu (M.Ö. 316) ve Mitolojik Tarihi

İznik, antik adıyla Nikaia, bulunduğu jeopolitik konumu itibariyle yüzlerce yıldır pek çok medeniyetin uğrak noktası olmuş bir yerdir. Kentin yakınlarında bulunan Karacakaya ve Çanga mevkiilerindeki tarihî kalıntıların incelenmesi neticesinde, yörenin yerleşim tarihinin Kalkolitik (Bakır Taş Çağı- M.Ö.5500–3000) döneme kadar

¹⁴Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul(3.Cilt, 1. Kitap), haz.: Y. Dağlı-S.A. Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 7-8.

¹⁵Altun, "Kuruluşundan Günümüze", 345.

¹⁶Şen, *İznik'in Tarihi Coğrafyası*, 43.

¹⁷Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 2-3.

¹⁸Altun, "Kuruluşundan Günümüze", 345; Burcu Şahin Özcan, *İznikname*, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010), 1.

indiği görülmektedir. Ancak İznik'in yakınlarında bulunan Karadin Höyük, Çiçekli Höyük, Çakırca ve Üyücek Höyükleri¹⁹ üzerinde son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde toplu yerleşmelerin M.Ö. 2500 yıllarında başlamış olacağı bilgisine varılmıştır. Günümüzde çoğunun üzerinde yapılaşmaların, tarım alanları ve zeytinliklerin, kaçak kazıların görüldüğü bu höyüklerde kültürel doku tehlike altındadır.²⁰

Bugünkü İznik Gölü'nün antik adı olan *Askania* ismine Eskiçağ yazarlarının eserlerinde pek çok kez rastlanır. Bunlar arasında en eskisi Homeros'un Troia Savaşlarını anlattığı *İlyada Destanı*'dir. Bu eserden anlaşıldığına göre *Askania* gölünün doğu yakasında Frigyalılar, batı yakasında da Mysialılar oturmaktadır. Kentin eski adı *Helikore*'dir (bağı bahçesi bol) vegölün batı yakasında oturan Mysialılar tarafından yakılıp yıkılmıştır. M. Ö. VI. yüzyılda yaşadığı düşünülen coğrafyacı Karyalı Skylaks (Pseudo-Skylaks) eserinde Mysia ve Frigya halkının yaşadığı yerleri tarif ederken İznik'in bulunduğu bölgeyi işaret eder.²¹

Nikaia'nın etrafını saran büyük ve verimli ova eskiden beri her türlü tarıma elverişliydi ve buralarda özellikle bağcılık yapılmaktaydı. Muhtemelen *Helikore* adı kentin bu özelliğinden gelmiş olmalıdır. Nikaia'nın eski adı olan *Helikore*'ye M.S. X. ya da XI. yüzyılda yaşamış bir din bilgini olan Nikomedia'lı (İzmitli) Arrianes'in *Bithyniaka* adlı eserindeki bir kenar notunda da rastlanmıştır.²² Arrianes, Nikaia'nın Bithynia sınırında bir Mysia kenti olduğu ve Lysimachos tarafından *Askania* Gölü kıyısında kurulmuş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, daha önceleri *Helikore* ismini taşıdığı, mertlik ve zenginliğiyle de Helenlerin hayranlığını kazanmış bir kent olduğu ve Mysia'lılar tarafından zapt edilince buranın yakılıp yıkıldığı yazmıştır. İskender'in ölümünden sonra Lysimachos tarafından yeniden kurulduğunu, Antipatros'un kızına izafeten de kente Nikaia adı verildiğini kaydetmiştir. Ayrıca Apollo, Lykon, Lykandros, Hierax ve

¹⁹Höyüklerle ilgili geniş bilgi için bkz. Bedri Yalman, *İznik*, (İstanbul: İniform Matbaacılık, 2003), 44-49.

²⁰S. Harmanakaya -O. Tanındı ve M. Özbaşaran, *TAY -Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-3: Kalkolitik*, (İstanbul: Ege Yayınları, 1998); Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 4-5.

²¹Murat Arslan, "Pseudo-Skylaks: Periplus, Karyanda'lıPseudo-Skylaks'ın İskân Edilmiş Avrupa, Asya ve Afrika Denizi'nin Çevresindeki Seyr-ü Seferi", *MediterraneanJournal of Humanities*, II/1, (2012): 250.

²²"Piskoposluk listelerinin (Notitiaepiscopatum) nüshasındaki "MetropolisNikaia" ifadesinin yanına el yazısıyla yazılmıştır". Bkz. Hülya Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, (Kocaeli, Nisan 2015), 43.

Heliodoros gibi birkaç Nikaialı filozof ve dilbilimci ismi de vermiştir.²³ M.S. VI. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Byzantion’lu Stephanos’un kaleme aldığı *Ethnika* adlı coğrafya kitabında belirttiği üzere, İznik’te Makedonyalı Bottia-Bottiaei’lerin kurduğu bir koloni vardı ve Mysialılar tarafından tahrip edilmişti.²⁴

İznik’in bulunduğu bölgeyi Mysialılar’ın işgalinden kurtaran ve orada yeni bir kent kuran kişi, yukarda da belirttiğimiz üzere Antigonos’tur. Büyük İskender zamanında Frigya satrabı²⁵ olan Antigonos, İskender’in ölümünden sonra “*Diadokhlar Devrinde*”²⁶ toplanan devlet konseyinin kararı ile Büyük Phrygia, Lykia ve Pamphylia’nın yöneticisi ve Asya’daki büyük ordunun komutanı oldu. Anadolu’yu daha kolay yönetebilmek için stratejik bir noktada bulunan İznik’e gelip yerleşen Antigonos, saldırılar sonucu tahrip olan kenti imar etmeye başladı. Kent dört köşeli ve dört sur kapılı bir plan üzerine kuruldu.²⁷

Antigonos’un Anadolu’daki pek çok yeri denetimi altına alması, topraklarını genişletmesi ve kendi adına şehirler kurması, İskender’in topraklarından daha fazla pay isteyen diğer generallerin ona karşı koalisyon oluşturmaya sebep oldu. Trakya’nın hâkimi Lysimakhos ve müttefiki Babylonia (Babil) Satrapı Seleukos ordularını birleştirerek Antigonos ve Yunanistan’da gittikçe güçlenen oğlu Demetrios’a²⁸ karşı savaş açtı (M.Ö. 301). Phrygia bölgesinin batısında yer alan İpsos’ta (Afyon yakınlarında) yapılan ve tarihe *Krallar Savaşı* olarak geçen İpsos Savaşında Antigonos öldürüldü, oğlu Demetrios da kaçtı.²⁹Savaştan sonra Antigonos’un toprakları paylaşıldı ve buna göre, Tauros (Toros) dağlarına kadar Anadolu’nun büyük bir kısmını Lysimakhos aldı ve Trakya’ya ek olarak Halys (Kızılırmak) Irmağı’na kadar uzanan

²³Sencer Şahin, ReinholdMerkelbach, *Katalog der AntikenInchriftenDesMuseumsvonIznik (Nikaia), İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu Kısım II, 3*, Bonn, Dr. RudolfHabelt, 1987, 1; a.mlf, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 5; Eyice, *İznik Tarihçesi*, 3.

²⁴Eyice, *İznik Tarihçesi*, 3.

²⁵Persler devrinde ülke topraklarının ayrıldığı idari birimlere (eyalet) verilen ad.

²⁶İskender’in ardılı generaller. “Generaller, imparatorluğun yönetim biçiminin nasıl olacağı konusunu tartışmak için Babylonia (Babil)’da bir Devlet Konseyi oluşturdu”. Bkz. Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 107.

²⁷Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 108; Şahin, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu Kısım II, 3*, 1; “Etrafı basit bir surla çevirmek suretiyle İznik Kalesi’nin ilk temelleri atılmıştır. Bu surlardan günümüze ait bir eser kalmamıştır. Bu günkü İznik surları Geç Roma Çağına aittir” İsmail Özgören, *Dört Kapı Dört Medeniyet İznik*, (Bursa İl Özel İdaresi Yayını, 2011), 129; Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 5.

²⁸“Demetrios ve Antigonos Yunanistan’da “Kurtarıcı Tanrı” sıfatıyla kral ilan edildiler”. Geniş bilgi için bkz; Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 110.

²⁹Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 112; Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 5.

bölgenin tek hâkimi oldu.³⁰ Antigonos'un kurduğu kenti ele geçiren ve adını karısının adı Nikaia ile değiştiren Lysimachos, kentte yeniden imar faaliyetlerini başlattı.³¹ Yukarıda da belirtildiği gibi bugün kent için kullanılan *İznik* adı Nikaia'nın dilimize dönüştürülmüş halidir ve bu isim günümüzde halen yaşamaktadır.

Anadolu'daki pek çok kentin kuruluşlarına dair efsaneleri vardır. İznik'in kuruluş efsanesi de bir Yunan tanrısı olan Dionysos'a³² dayanır. Kentin dört kapısından biri olan ve kentin tarihine ilişkin önemli bilgiler içeren Lefke Kapı (Doğu) yazıtlarından anlaşıldığı üzere Nikaia halkı kendi soylarının Herakles³³ ve Dionysos'tan geldiğine inanırlardı. Lefke Kapıdaki yazı şöyledir: "*İmparator Caesar, Tanrı Traianus Parthicus'un oğlu, Tanrı Nerva'nın torunu Hükümdar Traianus Hadrianus Augustus'a, Augustus'ların en dindar hizmetkari, Dionysos ve Herakles'in soyundan, Bithynia ve Pontos'un birinci (kenti) imparatorların ve kutsal (Roma) senatosunun kararları uyarınca metropol (olan Nikaia sundu).*"³⁴

Kentin kuruluşunu Herakles'e dayandıran mitolojiye göre; altın postu aramaya çıkan Argonautların gemisinde Herakles ve sevdiği Hylas isimli bir genç birlikte bulunuyormuş. Argonautlar su ve erzak temini için, bugünkü Gemlik civarında karaya çıkınca, Hylas'ı su almak üzere Askanios ırmağına göndermiş. Su perileri güzel genci görünce âşık olmuşlar ve çekip kendilerine almışlar. Hylas'ın aşkına Herakles Argonautları terk etmiş ve uzun bir süre bu yörelerde Hyla, Hyla feryatlarıyla başıboş dolaşmış durmuş. Bu arada kent temelleri atmaktan da kendini alamamış. Kios (Gemlik) ve Nikaia kentlerini de bu sıralarda kurmuştur.³⁵

³⁰Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 112; Murat Arslan, *İstanbul'un Antik Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*, (İstanbul: Odin Yayıncılık, Haziran 2010), 216; R. Eser Kortanoğlu, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*, (Eskişehir, 2008), 7.

³¹Eyice, *İznik Tarihçesi*, 3; R. Anhegger, "İznik", 5/2: 1256-1264; Şefik Kargıner ve diğerleri, *İznik – Nicaea*, (İstanbul: Özyurt Basımevi, 1963), 12.

³²Yunan mitolojisindeki şarap ve bağ bozumu tanrısıdır.

³³Yunan mitolojisinin en ünlü kahramanlarından. Roma mitolojisindeki Herkül'dür.

³⁴"Nikaia halkının, kentin kurucuları olarak Yunan tanrılarını göstermelerindeki en büyük sebeplerden biri Atina'da düzenlenen Panhellen Şenliklerine katılabilmek ve İmparator Hadrian'ın Yunanlığa karşı duyduğu sempatiden istifade edebilmektir". Bkz. Sencer Şahin, "Yazıtların Diliyle İznik'te (Nikaia) Tarih", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 6-10 Nisan 1987), 372; Lefke kapısındaki yazıtlar için bkz. Sencer Şahin, *Katalog der Antiken Inschriften Des Museums von Iznik (Nikaia)*, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu, Kısım I*, Bonn, Dr. Rudolf Habelt, (1979), 29; a. mlf, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 19.

³⁵Şahin, "Yazıtların Diliyle", 371. Efsane hakkında geniş bilgi için bkz: Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 4. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989), 52-53.

Antik Nikaia'nın soyunu Dionysos'a bağlaması ise muhtemelen asmanın ve üzümün bol oluşundan kaynaklanmaktadır ve bu bağlantı bir aşk hikâyesine dayanmaktadır.³⁶ Pontus Herakleia'lı (Karadeniz Ereğlisi) tarihçi Memnon, kentin Büyük İskender'in ölümünden sonra, ordusundaki askerler tarafından kurulduğunu belirtir. Yunanistan'ın iç kısmındaki Nikaia kentinden olan bu askerler, Bithynia'da Askania gölü kıyısında aynı ismi taşıyan yeni bir kent kurdular. Kente ismini veren Nikaia ise, Dionysos tarafından sarhoş edilip hamile bırakılan bir nympe³⁷ idi.³⁸

Bu hikâyenin neredeyse aynısını, şehrin kuruluşunu daha ayrıntılı bir şekilde anlatan ve M.S. V. yüzyılda yaşamış olan Nonnos isimli Mısırlı bir şair aktarmıştır. Eseri *Dionysiaca*'da yazdığına göre; Nikaia, bakire ve güzel bir su perisidir ve Irmak TanrısıSangarios (Sakarya) ile Tanrılar Anası Kybele'nin kızıdır. Hymnos isminde bir çoban, su perisi Nikaia'ya gönlünü kaptırır. Ancak aşkına karşılık bulmaz ve Nikaia tarafından zalimce öldürülür. Bir gün Dionysos, Askania Gölü civarında av peşinde koşan Nikaia'yı görür ve Eros okunu Dionysos'a fırlatıp onu Nikaia'ya âşık eder. Dionysos Nikaia'ya hileyle sahip olur. Nikaia, dokuz ay sonra bir çocuk doğurur ve ismini Telete (adanmış, kutsanmış, takdis edilmiş) koyar. Dionysos bundan sonra sevgilisi onuruna güzel taşlardan imar edilmiş bir kent kurar ve ismini de sevgilisine izafeten Nikaia (Zafer-Kent) koyar.³⁹Dionysos'un kenti kuruluşuna ilişkin bu efsane Nikaialıların zihninde daima taze kalmış, sikkeler üzerinde Dionysos'u ve peri Nikaia'yı sayısız kez tasvir etmişler ve hatta Dionsos adına şenlikler ve oyunlar düzenlemişlerdir.⁴⁰

Evliya Çelebi ise, tufandan sonra Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın, havası güzel ve yerleşmeye uygun bu yere kenti kurduğunu yazmıştır.⁴¹Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tacü't-Tevarih* adlı eserinde de buna benzer bir bilginin olması kentin kuruluşu hakkında bu efsanenin de yaygın olduğunu desteklemektedir.⁴²

³⁶Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", 48.

³⁷Yunan mitolojisinde yeri ve denizi dolduran sayısız çokluktaki dişi, tanrısal varlıklardır.

³⁸Şahin, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu*, 1987, 54; a.mlf, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 4.

³⁹Efsanenin ayrıntıları için bkz. Şahin, "Yazıtların Diliyle", 369-374; a.mlf, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 4 v.dğr.; İznik Kaymakamlığı, *İznik*, 1. Baskı (Denizli, 1996), 2. Efsanenin tamamı için bkz. Nonnos, *Dionysiaca*, London, Volume I, Books I-XV, çev. W. H. D. Rouse, Harvard University Press, 1940, 502-533; Şahin, "Yazıtların Diliyle", 372.

⁴⁰Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 5; Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", 49.

⁴¹Efsanenin tamamı için bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 3.

⁴²Şahin, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu*, 1987, 38; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, 1. haz. İsmet Parmaksızoğlu, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1992), 73-74.

BÖLÜM 1: DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NA İZNIK

1.1.Kuruluşundan Bizans Hâkimiyetine Kadar İznik

1.1.1. İlkçağ Dönemi (M.Ö. 316- M.Ö. 74)

Antik çağda, Anadolu coğrafyasının en önemli yerleşim alanlarından biri olarak kabul edilen Bithynia bölgesinde⁴³ yer alan İznik, çevresindeki dağlık alanlar ve hemen yanı başındaki göl sayesinde yerleşime uygun bir yer olmuştur. İlkçağlarda yaşayan insanlar kendilerini korumak adına güvenli yerleşim yerleri tercih ettiklerinden, İznik ve çevresi bu yönüyle son derece uygun bir yer olmuştur. Antik Nikaia, yanındaki gölün bulunduğu büyük vadinin hâkimi ve Sakarya havzasını Marmara Denizi havzasından ayıran boğazın da müdâfii durumunda olmasından dolayı, dışarıdan gelebilecek tehditlere kolaylıkla karşı durabilecek bir şekilde inşa edilmiştir. Bu sebeple, Bithynia bölgesine yerleşen ilk uygarlıklar bu kadar kıymetli ve savunması da çok kolay bir noktayı özellikle yurt edinmişlerdir.⁴⁴

Kentin siyasi tarihine gelince; İpsos Savaşı ile Antigonos'u mağlup eden, İznik'i ikinci kez kuran ve kentte yeniden imar faaliyetleri başlatan Lysimakos'un Trakya'dan Halys (Kızılırmak) Irmağına kadar olan bölgenin tek hâkimi olduğu yukarıda belirtilmişti. M.Ö.281 yılına gelindiğinde, Makedonya kralı Lysimakos'un kötü yönetimine maruz kalan halkların Mısır kralı Seleukos'tan yardım talep etmeleri üzerine yeni bir Diadokhlar savaşı patlak verdi. Anadolu'daki bazı kentlerin yardım çağrılarını üzerine Seleukos, büyük bir ordu toplayarak Toroslara aşmış Anadolu içlerinde ilerlemeye başladı. Kıyı kesimlerindeki bazı kentler ona kucak açarken, Bergama (Pergamon) ve Sardes, Seleukos'a teslim oldu. Bithynia'da Zipoites ordusu ile Seleukos'a katıldı ve Smyrna'nın (İzmir) kuzeyindeki Hermos (Gediz) vadisindeki Kurupedion (Kyros Ovası) adı verilen bugünkü Manisa Ovasında yapılan savaşta 80 yaşındaki Lysimakos, Seleukos'a karşı mağlup olup öldürüldü ve böylece *Diadokhlar Savaşı* sona erdi.

⁴³Bithynialı tarihçi Arrianos ise Nikaia'yı Mysia bölgesi içinde gösterir. Bkz. Fikret Alkan, Bithynia Neresi, *Bursa'da Zaman*, (Ekim 2015, Sayı 16), 93; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I, (Ankara: TTK Basımevi, 2001), 31; "Bithynia: Anadolu'nun kuzeybatı yanında, yaklaşık olarak bugünkü Bursa, Bilecik, Bolu, Sakarya, Kocaeli illerini, İstanbul ilinin Anadolu'daki parçasını Zonguldak ilinin batı yarımını kapsayan bölgenin adı". Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 167.

⁴⁴Charles Texier, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*. I. yay. haz. Ali Suat, (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 150; Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 10.

Bundan sonra Bithynialılar da Seleukos'a katıldılar. Kurupedion Zaferinden sonra Seleukos, Anadolu'nun ve İndus Nehrine kadar doğunun hâkimi oldu. Ancak ertesini yıl (M.Ö.280) Seleukos, Ptolemaios Keraunos tarafından öldürüldü ve böylece İskender'in üniter devlet politikası tamamen ortadan kalktı. Devletin paylaşılan topraklarında pek çok krallıklar oluşturuldu. Önasya'da I. Antiokhos Soter yönetiminde Seleukoslar'ın egemenliği başladı. Bununla birlikte Anadolu'da bazı küçük krallıklar da meydana geldi. Bunlar; Bergama (Pergamon), Bithynia, Pontos, Kappadokia ve Armenia krallıklarıdır. Kurulan bu Hellenistik krallıklar daha sonra Roma İmparatorluğu ile mücadelelerinde başarısız olacaklar ve hepsi de Roma'nın hâkimiyetine gireceklerdir.⁴⁵

Bunlardan Bithynia Krallığı M.Ö.281 yılında Zipoites tarafından kuruldu ve Seleukos'un ölümüyle Nikaia da bu krallığın sınırları içine dâhil oldu. Kral Zipoites'in M.Ö.280 yılında ölmesiyle, sırasıyla I. Nikomedes (280-255), Ziaelas (255-230) ve I. Prusias (230-182) krallığı yönetti. Nikaia, I. Nikomedes'in M.Ö.264 yılında Nikomedia'yı kurup burayı başkent ilan edene kadar Bithynia Krallığının başkentliğini yaptı.⁴⁶Bu iki kent arasındaki başkentlik mücadelesi uzun süre devam etti. I. Nikomedes zamanında Hellenizm kültürü Bithynia'dahızla yayılmaya başladı. Krallığın sınırlarını genişleten I. Nikomedes, aynı zamanda kentlerdeki bayındırlık faaliyetlerini de arttırdı. Bithynia, zamanla Küçük Asya'nın en görkemli krallığı oldu ve bu krallık döneminde Nikaia, Bithynia-Pontos Krallığı-Roma İmparatorluğu arasındaki pek çok mücadeleye sahne oldu.⁴⁷ M.Ö.74'de ise Bithynia'nın son kralı Nikomedes (M.Ö.75-74), hem varisinin olmaması hem de krallığının zayıflaması nedeniyle ülkesini Roma İmparatorluğu'na bağışladı.⁴⁸ Böylece Bithynia bölgesi Roma'ya bağlı bir eyalet, Nikaia ise eyaletin başkenti olan Nikomedia'dan sonra ikinci büyük kent olarak tarih sahnesinde görülmeye devam etti.⁴⁹

Verimli topraklar üzerine kurulmuş olan Nikaia, Bithynia Eyaleti'nin en zengin kentlerinden biriydi. Sikkelerden anlaşıldığı üzere Nikaialılarda bu zengin kentlerini

⁴⁵Dr. Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, çev: Ruhi Turfan- M. Şevki Yazman, (İstanbul, 1970), 37; Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 112-114; Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 6.

⁴⁶Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında",7; Kılıçkaya, *Nikaia – İznik Tarihi*,11 v.dğr.

⁴⁷Geniş bilgi için bkz; Şahin, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu*, 1987, 2-5.

⁴⁸Kağan M. Usta, *İnanç TurizmiPotansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 29.

⁴⁹Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında" ,7. "Nikaia yalnızca sivil teşkilatta başkente bağlıydı. Kilise teşkilatında başkente bağlı olmayan müstakil bir metropolitti." Bkz. W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960), 195.

Altın Şehir (Kırysea Polis) olarak isimlendirirlerdi. Bithynia Eyaleti pek çok yol ağına sahipti. Krallığı, Pontus Eyaletine bağlayan yol İzmit (Nikomedia) ve Nikaia'dan-Claudiopolis (Bolu)- Krateio (Gerede)- Pomperopolis'den (Taşköprü) geçerek Amaseia'ya (Amasya) ulaşırdı. İlkçağda önemli bir kavşak noktasına bulunan Nikaia'dan çıkan yollar yelpaze gibi çevreye dağılarak kenti dört bir yana bağlıyordu. Bu yollardan biri Yalakdere'den Karamürsel (Pranektos)'e gider ve Hersek'e ulaşır, oradan kayıklarla körfez geçilerek Dil İskelesinden Konstantinopolis'e gelinirdi. Doğuya giden yol ise Gordion'a kadar uzanırdı. Nikaia'nın limanı durumunda olan Kios'a (Gemlik) giden yoldan Apameia'ya (Mudanya) ulaşırdı.⁵⁰

1.1.2. Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 74-M.S. 330)

Bithynia'nın iki ünlü kenti Nikaia ve Nikomedia arasında, Hellenistik çağın sonlarında başlayan birbirleriyle çekişme hali, İmparatorluk döneminde de devam etti. Prusa'lı (Bursalı) ünlü hatip Dion Khryostomos Thaianus (Altın Ağızlı Dion, M.S.40-120) Nikomedia'da *Nikaia halkı ile dirlik üzerine* ile ilgili söylevde bulundu. Dion, her iki kentin ortak tanrılara, ortak ataya, ortak töre ve bayramlara sahip olduğunu, aralarındaki anlaşmazlığın elle tutulur hiçbir yanı olmadığını ve iki kentin de birbirlerine katlanması gerektiğini vurguladı. Dion'un tespitine göre bu iki kentin yarış halinde olmasının nedeni ilk sırada bulunma isteğiydi.⁵¹ Eyalet bayramlarındaki törenlerde hangi kentin temsilcilerinin ön safta yer alması gerektiği ile ilgili olan bu "ilk sıra" yarışı da tamamen gösterişten ve saygınlık elde etmekten ibaretti. İki kent arasındaki bu çekişmeden mutlaka faydalananlar oldu, mesela ne zaman birisi suç işleyip yargılanması gerekse, hemen diğer kente kaçar ve sığınma hakkı isterdi ya da ne zaman kötü birisi kendini beğendirmek istese, halkı komşu kente karşı kışkırtırdı. Bunlara rağmen bu iki kentin aleyhine olan kavgalar sonraki yüzyıllarda da devam etti.⁵² M.Ö.74'te Roma İmparatorluğu'na iltihak eden Nikaia'nın, coğrafi konumunun yarattığı olanaklar sayesinde, öneminin yanı sıra yüz ölçümü de arttı; önceki sınırlarının dışına taşır daha da büyütüldü ve kente yeni sur kapıları yapıldı.⁵³

⁵⁰Altun, "Kuruluşundan Günümüze", 348.

⁵¹Dion'un söylevi için bkz; Alper Can, "Pek Tanınmış Bir Bursa'lı: 'Altın Ağızlı Dion' II", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, Sa:34, 6-8.

⁵²Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 9.

⁵³Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 35; Özgören, *Dört Kapı Dört Medeniyet*, 129.

Nikaialı tarihçi Cassius Dio (150-235), Roma İmparatorluk çağında Augustus tarafından Nikaia'da Tanrıça Roma ve Ceasar tapınağının yapıldığını anlatır. Cassius Dio'ya göre bunun nedeni Nikaia'nın bu çağda Bithynia'nın en önde gelen şehri olmasıdır.⁵⁴

Hellenistik çağın bütün özelliklerini bugün de yansıtmaya devam eden kent, Grek tarzı Hippodamos (ızgara) planına sahiptir.⁵⁵ Bugün de sur içinde aynen korunan bu planda dört ayrı yönden gelen yollar, şehre dört kapıdan⁵⁶ girerek merkezde birleşmektedir. Amasyalı coğrafyacı Strabon'un (M.Ö.61-M.S.19) kenti tarifi ile günümüzdeki şehir planı arasında neredeyse fark bulunmamaktadır. Kentin dört kapısı, ana caddeleri ve sokaklarında pek bir değişiklik olmamış, Strabon'dan sonra geç Roma döneminde surları daha geriye alınmıştır (2.960 m'lik sur çevresi 4.970 m'ye ulaşmış). Strabon, Antik Nikaia'nın Bithynia'nın iç kısmında, Askania Gölü kıyısında, mümbit bir ovayla kuşatılmış bir kent olduğundan bahseder. Devamında kentin çevresinin on altı stadion (yak.2.960 m/3 km) olan bir surla çevrili olduğuna ve kentin dört köşeli bir plana sahip olduğuna değinir. Ayrıca Nikaia'nın dört kapısının olduğunu belirtip devamında yolların birbirini düz kestiğinden, kentin orta yerindeki gymnasiumun⁵⁷ yanındaki taştan bakıldığında bu dört kapıyı görebilmenin mümkün olduğundan bahseder.⁵⁸

Roma İmparatorluğu'nun güçlenip, topraklarını genişletmesiyle başlayan ve adına *Pax Romana* denen, yüzyıllar boyunca süren barış döneminde Nikaia da, diğer kentlerde olduğu gibi surlar önemini yitirdi, sökülen sur duvarları kentteki farklı yapıların inşasında kullanıldı. M.S.32 yılından itibaren tarihi kaynaklar Nikaia'da meydana gelen depremleri kaydeder. Bu depremlerin en şiddetlisi 123 yılında meydana geldi. Öyleki kent, depremden sonra harabeye döndü ve İmparator Hadrianus (117-138) tarafından yeniden imar ettirildi; bu sebeple Hadrianus, Nikaia'nın ikinci kurucusu sayılmaktadır. Hadrianus'un bu bölgede yaptığı çalışmalar içerisinde yazıtlardan ona ithaf edilen bir su kemerinin varlığı bilinmektedir fakat su kemeri ile ilgili ayrıntılı arkeolojik veriye henüz ulaşılamamıştır. Bununla birlikte şehir surları, agoralar, şehir içi kavşaklar onun döneminde yeniden inşa edildi ve onarıldı. Ayrıca yazıtlardan bilinen, şehirdeki diğer

⁵⁴Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 7.

⁵⁵ Yalman, *İznik*, 29; Casim Avcı, "Bizans Döneminde İznik", *Uluslararası İznik Sempozyumu (5-7 Eylül 2005)*, yay. haz. Ali Erbaş ve diğerleri (İstanbul, 2005), 90.

⁵⁶İstanbul Kapı, Yenişehir, Göl ve Lefke Kapı.

⁵⁷Helen ve Roma dönemlerinde gençlerin spor, koşu ve atma antrenmanları yaptıkları bir eğitim kompleksidir. Geniş bilgi için bkz; Ali Tekin-Gülcan Tekin, "Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları" *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (Haziran 2014, Yıl 7, Sayı XVIII), ss. 121-140.

⁵⁸ Strabon, *Geographika*, 60.

bir imar faaliyeti ise Nikaia'nın iki şehir kapısının yeniden inşa edilmesi oldu.183 yılında İmparator Commodus (180-193) devrinde, Nikaia'da surların dışında bir Apollon Tapınağı yapıldı. Günümüzde tapınağa dair hiçbir iz yoktur ancak epigrafik malzemeler aracılığıyla Nikaia'da *Apollon Theos Megas* (Ulu Tanrı Apollon) kültü tanınmaktadır.⁵⁹

194 Yılında gelindiğinde Roma İmparatorluğu tahtı için Septimus Severus (145-211) ve Pescennius Niger (140-194) arasındaki savaşta, Nikomedia Severus tarafında, Nikaia ise Niger tarafında yer aldı. Nikaialı tarihçi Cassius Dio'nun anlatımına göre Septimus Severus, Niger'i yenilgiye uğrattı ve Niger tarafında yer alan Nikaia'yı cezalandırdı. Kentin *Neokoros (İmparator Tapınaklı), Bithynia ve Pontos'un birinci kenti, Metropolis*⁶⁰ gibi sahip olduğu onursal unvanları yazıtlardan sildirdi. Muhtemelen kent surları bu sıralarda tamamen sökülüp farklı yapılar için kullanıldı. Duvarların ortadan kalkması ile Nikaia, Roma İmparatorluk çağındaki en geniş sınırlarına ulaştı. İmparator Valerianus (253-260) döneminde, 258 yılına doğru Bithynia'yı baştanbaşa zapt eden Gotlar, kentleri yağmalayıp yaktılar ve Nikaia da bu sırada büyük tahribata uğradı. Depremler, yangınlar ve istilalar sonucu harap olan şehirde, Roma imparatorları tarafından tekrar imar faaliyetleri başlatıldı (özellikle 259-269 yılları arasında); kamu ve tiyatro binaları, stadyumlar vb. yapılar inşa ettirildi ve kent tekrar eski düzenine döndürüldü. Günümüze ulaşan, kent en ulu ve görkemli anıtı olan surların bu sırada inşa edildiği bilinmektedir ve bu surların önemli bir kısmı ise erken Bizans çağına aittir.⁶¹

M.S. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle de İmparator Valerianus (253-260), Gallienus (253-268), Macrianus (260-261) ve Quietus'un (260-261) yönetimlerine ait sikkelerde kent surlarının tasvirleri görülmektedir. Surların İmparator Claudius Gothicus (268-270) devrinde tamamlandığı Nikaia'daki Göl Kapısı ve Yenişehir Kapısında bulunan iki sur inşaatı yazısından anlaşılmaktadır.⁶²

⁵⁹Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 10, 16; Eyice, *İznik Tarihçesi*, 10; Onur Gülbay, *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 24.

⁶⁰Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 11; Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", 45.

⁶¹Eyice, *İznik Tarihçesi*, 7; a.mlf. "İznik", 23: 543; Clive Foss, "İznik'in Bizans Surları 260-1330", *Tarih Boyunca İznik*, Ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 249-250; Yalman, *İznik*, 30; Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 8, 16.

⁶²Foss, "İznik'in Bizans Surları", 250; Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", 45.

İstanbul (Kuzey), Yenişehir (Güney), Lefke (Doğu) ve Göl (Batı) Kapıları İmparator Vespasianus (69-79) ve oğlu Titus (79-81) döneminde yapıldı. Daha sonraki dönemlerde meydana gelen depremler sırasında bu kapılar hasar gördü ve devrin imparatorlarınca yeniden inşaa ettirildi. Bu kapılar inşa edildiklerinde savunma amaçlı yapılmış surlarla ilişkili değillerdi. Kente giriş çıkışları simgeleyen, sınırları belirleyen ve daha çok zafer takı'na benzeyen dekoratif mimari özellikler taşıyan yapıları. Kapılar, Got saldırılarından sonra kent surlarıyla ilişkilendirilmiş ve mimari özelliklerini kaybetmişlerdir. Bu kapılardan İstanbul ve Lefke kapıları Nikaia'yı, bir ucu Roma'da diğer ucu Kudüs'te bulunan ünlü Roma askeri yol güzergâhındaki büyük merkezlere, Göl kapısı Kios (Gemlik) Limanı'na, Yenişehir kapısı ise Prusa (Bursa) ve Apameia (Mudanya) üzerinden Asia Eyaletinin kentlerine bağlardı. İmparatorluk döneminden kalma 4.970 m. uzunluğundaki kent surları ve İstanbul, Yenişehir, Lefke kapıları hâlâ sağlamken, hiç iz kalmamış Göl Kapısının sadece adı ve yeri bilinmektedir. İznik'in etrafını beş kenarlı çokgen biçiminde kuşatan dört ana kapılı surlar dışında 12 adet tâli kapı ve şehir surlarında 10-25 metre aralıklarla 114 kule- burç- mevcuttur. Bu kulelerin eskileri yuvarlak yenileri ise dikdörtgen şeklindedir.⁶³

Roma imparatorluk çağında kentin güzelliği, inşa edilen yapıların görkemi, İmparator Diocletianus (284-305) devrinde yaşamış Nikaialı bir Hıristiyan azizi olan Neophytos'un yaşam öyküsünden aktardıklarından da anlaşılabilir. Neophytos, Nikaia'nın güzelliklerinin sayıca çok olduğundan, yerinin elverişli ve ikliminin ılık olduğundan bahseder. Ayrıca kenti üzüm bağlarının sardığından, zeytin ağaçlarının çokluğundan, bağlarından, bahçelerinden bahseder. Kenteki surların aşılmazlığını, tapınaklarının görkemli olduğunu, burada yaşayan insanların seçkin kişiler olduğunu belirtir.⁶⁴

Nikaia, ilk çağlarda ipekçiliğiyle de ün yapmış zengin bir yerleşim yeridir ve Bithynia Eyaletinin Polis (Kent) statüsüne sahip 12 kentinden biridir. Bu kentlerin kendilerine bağlı kırsal kesimleri mevcuttu ve Nikaia kırsal arazisi en büyük kentler arasındaydı. Doğu sınırı bugünkü Nallıhan-Mudurnu çizgisine kadar uzanmaktaydı.⁶⁵

⁶³Şehirde dört kapıdan başka, Topkapı, Yerkapı, Hotaz, Göl, Deniz ve Sinato adıyla bilinen tali kapılar da vardır. Bkz. *İznik*, (İstanbul: Tarih ve Müze Komitesi Yayını, 1943), 143; Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 18 v.dğr. ; Şefik Kargınar ve diğerleri, *İznik*, 37.

⁶⁴Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 4.

⁶⁵Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında",8; Altun, "Kuruluşundan Günümüze", 349.

İmparatorluk döneminde askeri ve ticari bakımdan muhtelif bölgeleri birbirine bağlayan iki yol mevcuttu. Bu yollardan ilki Kalkhedon'dan (Kadıköy) Nikomedia (İzmit)-Nikaia-Ankara-Antalya üzerinden Suriye ve Mezopotamya'ya giderdi. İkinci yol ise; Kadıköy'den İznik-Kyzikos- İlionAdramytion (Edremit), Pergamon (Bergama)- Smyrna (İzmir)- Ephesos (Efes) üzerinden Milet ve Halikarnossos'a ulaşırdı. Hiç şüphesiz bu yolların Nikaia'dan geçmesi şehrin gelişiminde oldukça etkili olmuştur. Nikaia, Konstantinopolis'ten sonra gelen ilk eyalet merkezi olduğu için bu kentle daima siyasi, askerî, sosyal ve iktisadi alanlarda etkileşim içindeydi. Kentin önemli yollar üzerinde bulunması Hıristiyanlık tarihinin ilk ökümenik konsilinin burada toplanmasında da etkili oldu.⁶⁶

Nikaia, epigrafik ve nümismatik⁶⁷ malzemelerden anlaşıldığı kadarıyla, İmparatorluk döneminde bazı tanrılar ve de imparatorlar için düzenlenen yarışma şenliklerine (Dionysia, Philadelphia, Isthmia, Commodia, Olympia, Severia ve Pythia gibi) iştirak ediyordu. Hem kentsel hem de uluslararası nitelikte kutlanan bu yarışmaların muhtemelen Nikaia'daki kökeni, İmparator Augustus (M.Ö.27-M.S.14) devrinde verilen *Neokori* (İmparator tapınaklı) unvanına dayanıyordu. Bu unvana sahip olan kentlerde her dört yılda bir tüm eyaleti kapsayan bayramların kutlanması geleneği vardı. *Bithynia Eyaletsel Bayramları (Konion)* olarak tanımlanan bu bayramlar, eyaletin gerçek başkenti Nikomedia'da da kutlanırdı. Söz konusu bayramlar aynı zamanda Roma egemenliğine karşı bir sadakat gösterisi niteliği de taşıyordu. Bu yüzden hangi kentin şenliklerde başı çekeceği sürekli sorun olmuş ve iki kent arasında önceden beri var olan kıskançlık ve çekişmeyi körüklemişti.⁶⁸

İlk ve Ortaçağda kentlerin ünü ve değerisiyasi ve ekonomik olduğu kadar dinsel bağlantılarına da dayanırdı. Genellikle Hıristiyan dinselliğinde bir kentin değeri oranın yerlisi ya da orada yaşamını yitirmiş bir din şehidine dayanırdı. Nikaia'nın da Hıristiyan

⁶⁶Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 31; Altun, "Kuruluşundan Günümüze", 349.

⁶⁷"Nikaia'da bayram sikkelerinin darbi Commodus'un imparator olmasıyla başlamış (M. S.180), 258 yılındaki Got akınlarının yarattığı ekonomik krizin sikke darbına son vermesine kadar sürmüştür. Kent, yarışma şenlikleri süresince parlak bir dönem yaşamıştır" Şahin, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu*, 1987, 66.

⁶⁸Nikaia yarışma şenlikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Şahin, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu*, 1987 66-78; Eyice, *İznik Tarihçesi*,7.

din şehitleri vardı (mesela Neophytos) ancak burayı Hıristiyan tarihi içinde önemli bir konuma getiren ve 318 Peder'in kenti yapan bambaşka bir olaydı.⁶⁹

325 yılında (Mayıs- Ağustos ayları) gerçekleşen bu olay Roma İmparatorluğu, Hıristiyan âlemi ve İznik için bir dönüm noktası oldu. I. Constantinus'un (306-337) bu dini himaye altına almasından sonra İznik'te, Hıristiyanlık tarihinin en önemli toplantısı olan Birinci Ökümenik (genel) Konsil⁷⁰ toplandı.⁷¹ Başlangıçta konsilin Ankyra'da (Ankara) toplanması kararlaştırıldı. Ancak daha sonra İmparator, Nikaia kentinde karar kıldı ve bunun nedenini de piskoposlara yazdığı mektupta üç madde halinde açıkladı. Bunlar; Avrupa'dan gelecek din adamları için Nikaia'nın daha merkezi bir konumda olması, ikliminin daha yumuşak olması ve imparatorun başkent Nicomedia'dan fazla uzaklaşmadan toplantıda bulunmak istemesiydi.⁷² Hıristiyanlık tarihi ve teolojisinde çok önemli bir yere sahip olan ve bugün mevcut bütün kiliseler ve mezhepler tarafından kararları kabul edilen konsil, İmparatorluk Sarayı'nda (Senatüs Sarayı) düzenlendi. Hıristiyan kiliseleri içinde çıkan münakaşaları durdurmayı ve itikâdî ayrılıkları bitirmeyi amaçlayan bu toplantıya doğudan ve batıdan üç yüzü aşkın din adamı, birçok rahip ve filozof katıldı. Kiliseler arası münakaşalar, Constantinus'un 313'te meşhur *Milano Fermanını* yayımlamasının ardından Hıristiyan dünyasına yönelik baskı ve şiddetin son bulmasıyla başlamıştı. Çünkü Roma'nın baskısından kurtulan kilise, bu seferde din ve fikir hürriyetinin yarattığı ve kiliseyi sarsan büyük dogmatik münakaşalarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Kiliseyi uğraştıran en büyük mesele konsilin toplanmasına da sebep olan İskenderiye kilisesi rahiplerinden Arius'un (M. S.250-336) görüşleriydi.⁷³

⁶⁹Cyril Mango, "Birinci Ökümenik Konsil'in Toplandığı Yer ve Kutsal Pederler Kilisesi", *Tarih Boyunca İznik*, çev. Gökçen Ezber, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 305.

⁷⁰"Katolik Hıristiyan literatüründe dini meseleleri tartışıp çözmek üzere bir araya gelen yüksek düzeydeki din adamları kuruluna verilen ad".Bkz. Ömer Faruk Harman, "Konsil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26: 175.

⁷¹İsmail Taşpınar, "I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2004/1), 25; Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II, Sayı 1, 2003, 6-8; Mustafa Sinanoğlu, "İznik Konsili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 2001), 23: 549-552; Henry Chadwick, "Nikaia / İznik Konsili", *Tarih Boyunca İznik*, çev. Ayşe Nihal Akbulut, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 95 v.dğr. ; Mehmet Dalkılıç, "Tarihsel Bir Tartışmanın Güncelleşmesi ve İznik Konsili'nin Günümüz Hristiyanlık Savunmalarındaki Yeri", *Uluslararası İznik Sempozyumu*, (5-7 Eylül 2005), yay. haz. Ali Erbaş ve diğerleri, (İstanbul, 2005), 139-147.

⁷² Turhan Kaçar, "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İznik'te Toplanma Sebebi", *Uluslararası İznik Sempozyumu* (5-7 Eylül 2005), yay. haz. Ali Erbaş ve diğerleri, (İstanbul, 2005), ss. 68-80.

⁷³Arius ve Aryüsçülük ilgili geniş bilgi için bkz. Turhan Kaçar, "Arius: Bir 'Sapkın'ın Kısa Hikâyesi", *Lucerna, Klasik Filoloji Yazıları (Yaşam Öyküsü)*, (İstanbul: TB Yayınları, 2009); Alparslan Yaldız

İmparator Constantinus'un şeref başkanı olarak katıldığı ve Kurtuba piskoposu Hosius'un (Ossius) yönettiği konsilde Arius meselesi tam anlamıyla çözüme kavuşmamış olsa da bu toplantı sayesinde Hıristiyan dünyasını ilgilendiren pek çok önemli karar alındı; yortu günleri, paskalya bayramının günü ve ayinlerin yapılış şekilleri 20 maddelik İznik âmentüsü ve yasaları⁷⁴olarak ortaya çıkarıldı. Aynı zamanda İznik Konsili, önceden beri var olan ve hoşgörüyü karşılanan çeşitli Hıristiyanlık yorumlarının tek tipleştirildiği, farklılıkların din dışı ilan edildiği milli kilise ve imparatorluk kiliselerinin de başlangıcı oldu.⁷⁵Devrin Hıristiyan din adamları tarafından *Mukaddes Şehir* unvanını alan Nikaia, böylelikle bütün şehirleri gölgeleyecek bir şöhrete ulaştı, yüzyıllardan beri aralarında çekişme bulunan Nikomedia'ya karşı da itibarını arttı.⁷⁶ 364 yılında Valentinianus (364-378) Nikaia'da imparator seçildi, bunu fırsat bilen halk öteden beri Nikomedia ile üzerinde bir türlü uzlaşamadıkları metropolis unvanının kendilerine hak olarak verilmesini imparatorun rica etti. Bunun üzerine imparator Valentinianus, kente *metropolis* unvanını verdi ve Nikaia'nın şöhreti bir kat daha arttı.⁷⁷

1.2. Bizans İmparatorluğu'nun İlk Devirlerinde İznik

Bizans, Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkan Yarımadası, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'da hüküm süren ve Doğu Roma diye de anılan bir imparatorluktur. Bizans Tarihi aslında Roma tarihinin yeni bir devresidir ve Bizans Devleti eski *İmperium Romanum*'un sadece bir devamıdır.⁷⁸

395 Yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla yeni bir oluşum içerisine giren ve müstakil bir devlet olarak karşımıza çıkan Doğu Roma İmparatorluğu'na idare,

“Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, XII, Sa:2, 2003, ss. 257-296; Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 22-23; Hasan Darcan, “Athanasius ve İznik Konsili”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XV, Sa:28, (2013/2), ss. 169-191.

⁷⁴ “Hıristiyan ilâhiyatında ‘İznik Akidesi’ (İznik sembolü) olarak bilinmektedir”. Bkz. İsmail Taşpınar, “I. İznik Konsili”, 28.

⁷⁵ Alınan kararlarla ilgili bkz; A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. Müfit Mansel, (Ankara, 1943), 62 v.dğr.; George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981), 43 v.dğr. ; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, (Ankara: TTK, 1990), 7; Mustafa Sinanoğlu, “Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2001, Sayı 6, 1-16.

⁷⁶ Özgören, *Dört Kapı Dört Medeniyet*, 49; Mehmet Aydın, “I. ve II. İznik Konsillerinin Hıristiyanlık Açısından Önemi”, *Uluslararası İznik 1. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri* (22-23 Mayıs 2010), 23-44.

⁷⁷ Anhegger, “İznik”, 5/2: 1257; Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 12.

⁷⁸ Işın Demirkent, “Bizans”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1992), 6: 230; Abdullah Kaya, “Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 37, Sa: 2. (Aralık 2013), 19; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 25.

hukuk, din gibi kültürel unsurların yanında; sınırları da Büyük Roma İmparatorluğu'ndan intikal etti. Böylelikle İznik, kurulan bu yeni Roma devletinin toprakları içinde kaldı. Kent, bundan sonra imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'e yakınlığından dolayı siyasî olayların odağı haline geldi.⁷⁹

İznik 358, 362 ve 368 depremlerinden çok büyük oranda zarar gördü, yıkılan yapılardan sökülen sütunlar tekrar kullanılmak üzere Konstantinopolis'e taşındı bazılarıda surları tamirde kullanıldı. IV. yüzyılda meydana gelen depremler ve bunun akabinde meydana gelen 420 yılındaki kıtlık nedeniyle İznik halkı oldukça güç duruma düştü. Şehrin yeniden canlanması İmparator I. Justinianus'un (527-565) imar faaliyetleriyle mümkün olabilmektedir. Onun devrinde büyük bir sıçrama kaydeden şehirde, İmparator Hadrianus (117-138) devrinden kalma dörtyüz yıllık su sistemi yeniden tamir edildi ve kentin su ihtiyacı giderilmeye çalışıldı, saray onarıldı, kadınlar ve erkeklere ayrı manastır ve kiliseler yapıldı, kentin etrafındaki surlar onarıldı. Böylece Nikaia, yeniden merkezi bir kent olma özelliğine kavuştu.⁸⁰

VII. yüzyılda, İmparator Herakleios (610-641), yeni askeri ve idari düzenlemeler yaptı ve thema (askeri eyalet) sistemini yaygınlaştırdı. İznik, bu themalardan biri olan Opsikion'un merkezi oldu.⁸¹

Herakleios'un askeri ve idari alanda yaptığı reformlar sayesinde, 622 yılında başlayan ve bir türlü durdurulamayan İran akınları sona erdi ve kaybedilen imparatorluk toprakları geri alındı. 626 yılında ise Avarlar ve İranlıların beraberce yaptıkları Konstantinopolis kuşatması zorlu bir direnişle atlatılabildi. İmparatorluk yaygınlaştırılan thema sistemi sayesinde rahat bir nefes alsa da bu durum yalnızca İslâm fetihleri başlayana kadar devam edebildi.⁸²

⁷⁹Hamit Sadi Selen, "Bizans Devleti (395 - 1453)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 10 / 03, Temmuz 2014, 64; Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 13.

⁸⁰Kamil Doğancı, "Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler (M.S. 4. Yüzyıla Kadar)", *Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, ed. Nurhan Abacı, (Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2001), 61-66; Işın Demirkent, "Bizans Kaynaklarına Göre IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri* (22-23 Mayıs 2000), (İstanbul: Globus Dünya Basımevi, 2001), 51-65; Avcı, "Bizans Döneminde İznik", 90-91.

⁸¹Anheggar, "İznik", 5/2: 1257; Eyice, *İznik Tarihçesi*, 10; Thema sistemi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sezgin Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Ocak, 2011, C. IX, Sayı:1, (Elazığ, 2013), 63-89.

⁸²Demirkent, "Bizans", 6: 233; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. Gökçe Bozkurt, (İstanbul: Olympia Yayınları, 2016), 50-53.

1.2.1. Arap Akınları ve İznik'in Kuşatılması (718 ve 727)

İlk Bizans-Arap ilişkileri, Roma İmparatorluğu döneminde, M. Ö. IV. yüzyıl ile M.S.106 yılları arasında hüküm süren Nebati Krallığı'na kadar uzanır. İslamiyet'in zuhuru ile birlikte, Müslümanların Bizans ile ilk resmi ilişkileri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ashabından Dihye b. Halife Ferve el-Kelbî ile İmparator Heraklios'a (610-641) gönderdiği İslâm'a davet mektubuyla başladı.⁸³

Bu davetin akabinde İslam orduları ve Bizans arasında pek çok savaş yapıldı ve hızla yükselen İslam Devleti, Arap Yarımadası dışında fetihler yapmaya başladı. Siyasi temelleri Hz. Peygamber döneminde atılan ve Abbasiler devrinde de devam eden İslâm-Bizans mücadelelerinin sebeplerini genel olarak sıralayacak olursak;

İslam'ın Tebliğ ve Gaza Anlayışı: İslam terminolojisinde tebliğ, Müslüman olmayanlara İslam dininin anlatılması manasına gelir ve temel esasları Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılmıştır.⁸⁴ Hz. Peygamber, bizzat kendisi tarafından gönderilen mektuplarla hem Bizans'a hem de ona bağlı vasal devletlere elçiler vasıtasıyla tebliğler sunarak onları İslâm'a davet etti.⁸⁵ Hem Hz. Peygamber zamanında hem de sonraki dönemlerde İslâm fetihleri tebliğ görevi dikkate alınarak gerçekleştirildi. İslamiyet'in tebliğ edilmesine rağmen İslâm'ı kabul etmeyenler üzerine gaza yapmak ve onları himaye ederek cizye vergisine bağlamak da Kur'ân-ı Kerîm'de emredilmiştir.⁸⁶

Yeni Topraklar Elde Etmek ve Ganimet Kazanmak: Müslümanlar, Hulefa-yı Raşidin devrinde üzerinde yaşadıkları verimsiz topraklara alternatif olarak yeni ve bereketli toprak arayışına girdi. Hem gaza yapıp sevap kazanmak hem de ganimet elde etmek isteyen Müslümanların katılımıyla zengin Bizans topraklarına akınlar başladı. Yermük

⁸³ Davet mektubunun metni şöyledir: “Bismillahirrahmanirrahim.

*Allahın kulu ve Resulü Muhammed'den Rum hükümdarı Herakl'e. Selam, hidayete erenlerin üzerine olsun. Şunu bil ki, ben, seni İslamiyet'e davet ediyorum. Selamete ermek istiyorsan, Müslüman ol ki, Cenab-ı Allah sana iki kat sevap versin. Eğer beni dinlemeyip yüz çevirirsen bilmelisin ki, kendilerine gönderilen peygamberleri öldüren Erissiler kadar günah işleyen olursun. Ey kitap ehli! Bizim de sizin de kabul ettiğiniz bir kelimeye gelin. Allah'tan başkasına tapmayalım. Allah'ı bırakıp ta kimimiz kimimizi Rab tanımayalım. Bununla beraber eğer yine yüz çevirirlerse onlara şahit olun ki, biz Müslüman'ız deyin.” İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt 4, trc. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, t. y.), 443-444; Adem Apak, “Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2,(Bursa, 2009), 97-98; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi İlk Dönem*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 364.*

⁸⁴Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm*, Rad Suresi, ayet:40; *Kur'ân-ı Kerîm*, Âl-i İmran Suresi, ayet: 20; *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Suresi, ayet:256.

⁸⁵Diğer ülke ve hükümdarlara gönderilen mektuplar ve cevapları için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*437-458; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), 51.

⁸⁶*Kur'ân-ı Kerîm*, Tevbe Suresi, ayet:11; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dînî-Kültürel- Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit v.dğr. Cilt 1, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1991), 304.

Savaşında (636) galip gelen ve Kuzey Suriye'yi fetheden İslam orduları, daha sonra da Antakya ile Urfa'yı ele geçirdiler ve böylece Anadolu topraklarında İslam- Bizans mücadelesini başlattılar.⁸⁷

*Hz. Peygamberin İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisi: "Kostantiniyye elbet fethedilecektir. O fethin komutanı ne güzel komutan ve ordusu ne güzel ordudur".*⁸⁸ Sahih olup olmadığı konusu ile ilgili tartışmaların halen devam ettiği bu fetih hadisi, İslam ordularının Hz. Peygamberin müjdelediği komutan ya da askerlerden biri olmak adına sürekli gayret sarf etmelerini sağladı, Bizans başkenti üzerine yapılan seferlerde onlara manevi bir kuvvet verdi.⁸⁹

Yukarıda sıralanan sebepler doğrultusunda konuyu toparlamak gerekirse; Hz. Peygamber zamanında siyasi temelleri atılan İslam-Bizans münasebetleri, Dört Halife devrinde yapılan savaşlarla devam etti ve İslam orduları bu sürecin sonunda Bizans sınırlarına kadar geldi. İslâm'ın doğuşundan daha bir asır bile geçmeden, Emevi hanedanının ilk halifesi Muaviye'nin (661-680) zamanında 662 (Hicri 42) yılında Anadolu üzerine seferler başlatıldı ve hedef alınan bölgelerde kayda değer başarılar elde edildi. Hemen her yıl Bizans toprakları üzerine hem karadan hem denizden yaz (sâife)–kış (şeteviyye) olmak üzere seferler düzenlendi. Anadolu'da pek çok kent zapt edildi, 668, 674 ve 716 yıllarında ise Konstantinopolis, İslam orduları tarafından muhasara altına alındı ancak Bizans'ın şiddetli direnişi sebebiyle başarılı olunamadı.⁹⁰

Müslüman Arap akınlarına karşı koymak amacıyla 715 yılında, ordusunu Rodos'ta toplayan II. Anastasios (713-715), burada başlayan bir isyanın büyümesi üzerine çareyi İznik'e sığınmakta buldu, isyancıların kenti kuşatması ve 7. 000 civarında askerini kaybetmesi üzerine teslim oldu.⁹¹

Konstantinopolis'i fethetmek amacıyla askeri seferler düzenleyen ve her defasında başarısız olan Araplar, İznik'in alınmasının fethin ön koşulu olduğunu fark edince bu kente yöneldiler. Çünkü Opsikion themasının merkez karargâhı olan İznik, başkente

⁸⁷Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*,102; Muhittin Çeçen-Şükran Yaşar, "Bizans-Arap Mücadelelerinde Kocaeli (Nicomedia) ve Çevresi" , *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, (25-26-27 Mart, Kocaeli, 2016), 364.

⁸⁸Hasan İbik, *İstanbul'un Fethi Hadisi: Hadis İlmi Açısından ve Tarihi Perspektiften Bir Değerlendirme*, (Ankara: Avrasya Yayıncılık, 2004), 35.

⁸⁹Çeçen-Yaşar, "Bizans-Arap Mücadelelerinde Kocaeli", 364.

⁹⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Apak,"Emeviler Döneminde Anadolu'da", 95-122; Şahin Uçar, "Müslümanların İstanbul'u Fethetmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi*, Sa.1, 1986, ss. 65-83.

⁹¹Foss, "İznik'in Bizans Surları", 252; Avcı, "Bizans Döneminde İznik", 92.

karşı doğu yönünden gelen tüm saldırıları önlüyor ve İslam ordularını zor durumda bırakıyordu.⁹² Bu nedenle kent 718 ve 727⁹³ yıllarında kuşatılmaya çalışıldı, ancak güçlü surlar nedeniyle bir üstünlük elde edemeyen İslam ordularını geri çekilmek zorunda kaldı. Bu iki şiddetli kuşatma sırasında şehir surlarının büyük bir kısmı tahrip oldu.⁹⁴ Kuşatmalardan sonra kentin surları ilk kez büyük ölçüde elden geçirilerek onarıldı. İmparator III. Leon (717-741), özellikle de büyük oranda hasar gören İstanbul Kapı ve çevresindeki kulelerde geniş çapta bir onarıma girişti.⁹⁵

Abbasiler döneminde de (750-1258) Bizans ile pek çok kez savaş yapıldı, Anadolu'daki bazı şehirler zapt edildi. 838 yılına gelindiğinde İmparator Theophilos (829-842) zamanında Abbasi Halifesi Mu'tasım (833-843), Amorion (Sivrihisar civarı) üzerine sefere çıktığı sırada İznik'e de geldi, kentin surlarını yıkıp ağır tahribat verdikten sonra Ankyra'ya (Ankara) ulaştı.⁹⁶ Hem Emeviler hem de Abbasiler, Anadolu'daki pek çok önemli kenti zapt ettikleri ve hatta uzun süre hâkimiyet kurdukları halde hiçbir zaman buraları yurt edinmeyi amaçlamadılar, genellikle bol esir ve ganimet aldıktan sonra yurtlarına geri döndüler. Onların bulunduğu sürede Anadolu'nun ne etnik ne de kültürel yapısında herhangi bir değişiklik olmadı.⁹⁷

1.2.2. VII. Ökümenik Konsil (787)

742 Yılına gelindiğinde, İznik bir isyan olayına sahne oldu. İmparator V. Konstantinos (741-775) zamanında tahtı ele geçirmek isteyen Ermeni asıllı Artavas, 742 yılında başkentten kaçarak İznik'e sığındı, topladığı kuvvetle imparatorun gönderdiği birliklere

⁹²Michael Angold, "Nikaia Kenti M. S.1000-1400", *Tarih Boyunca İznik*, çev. Ayşe Nihal Akbulut ve Gökçen Ezber, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 27.

⁹³Theophanes, Arapların İznik'i ikinci kuşatmalarında Amr kumandasında 15 bin, Muaviye (Muaviye b. Hişam) kumandasında ise 85 bin kişi olduğunu, kentin bu kuşatmadan halkın duaları ve aziz tasvirleri sayesinde kurtulduğunu yazar. Theophanes, *The Chronicle of Theophanes A. D.602-813*, çev. Harry Turtledove, (Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1982), 97; 727 yılındaki kuşatma tam kırk gün sürmüş, Bizans ordusunun Askania gölü üzerinden gemilerle şehre gelmesiyle Muaviye kuşatmayı kaldırmıştı. Bkz. Mango, "Birinci Ökümenik Konsil'in Toplandığı Yer", 306.

⁹⁴Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 146; Foss, "İznik'in Bizans Surları", 252; Eyice, "İznik", 23:543.

⁹⁵71. Kulenin iç yüzeyinde bulunan İmparatora şükran yazıtı için bkz. Foss, "İznik'in Bizans Surları", 253.

⁹⁶Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler - Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1968), 102; Nahide Bozkurt, "Abbasiler", *İslam Tarihi El Kitabı*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 491-492.

⁹⁷Apak, "Emeviler Döneminde Anadolu'da", 103; Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa:23, 2008, 8.

karşı koymaya çalıştı. Ancak yenilgiye uğratılıp ve gözlerine mil çekilmek suretiyle cezalandırıldı.⁹⁸

787 Yılına gelindiğinde ise İznik, Hıristiyanlık tarihindeki önemini bir kez daha arttıran ve II. İznik Konsili olarak tarihe geçen VII. Ökumenik Konsil'e ev sahipliği yaptı. İmparator III. Leon (717-741) döneminde Bizans toplumunda siyasi, askeri ve dini çalkantılara sebep olan İkonoklazma⁹⁹ hareketleri başladı. Hıristiyan azizlerin tasvirlerinin yapılması ve bunlarla ibadet edilmesini yasaklayan tasvir kısıcılık, III. Leon'un 726 yılında bir Emîrname çıkarmasıyla başlamış oldu.¹⁰⁰ Akıma karşı çıkan ilk hareket İmparator III. Leon tarafından engellendi ancak tasvir taraftarı olan imparatoriçe Irene devrinde tekrar İkonoklast akım güçlendi. İmparatoriçe, devletin yarım asırdır sürdürdüğü tasvir karşıtı siyasete son vermek için 31 Temmuz 786'da Konstantinopolis'teki Havâriyyun Kilisesinde bir konsilin toplanmasını sağladı. Ancak toplanan konsil ikonoklast bir ordu grubu tarafından dağıtıldı. Bir yıl sonra ise İkon hareketinin oluşturduğu bu problemi çözmek amacıyla İznik'te bulunan Ayasofya Kilisesi'nde patrik Tarasios'un başkanlığında, 350 piskopos ve pek çok rahibin katılımıyla Hıristiyanlık tarihinin VII. Ökumenik Konsili yapıldı. İznik'te 24 Eylül-13 Ekim tarihleri arasında peş peşeydi toplantı yapıldıktan sonra sekizinci ve son toplantı başkent Konstantinopolis'te yapıldı. Konsil de tasvir aleyhtarı bütün yazıların imhasını kararlaştırdı ve tasvirle ibadetin önü yeniden açıldı. Alınan karar 23 Ekim 787'de başkentte Magnaura Sarayı'nda yapılan kapanış töreninde İmparatoriçe Irene ve oğlu İmparator VI. Konstantinos tarafından imzalanarak ilan edildi. Bu ilanla birlikte İkonoklazma mücadelesinin ilk safhası sona erdi.¹⁰¹

⁹⁸Eyice, *İznik Tarihçesi*, 11; Avcı, "Bizans Döneminde İznik", 92.

⁹⁹İkonoklazm-Tasvir kısıcılık: Dini resimlerin, ikonların tahrip edilmesine yönelik her türlü hareket için kullanılan Yunanca bir kelimedir. Bu kavram VIII. ve IX. yüzyıllarda Bizans'ın, putperestlik olarak algılanan dini materyalden temizlenmesi hareketini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Paul A. Hollingsworth, Anthony Cutler, "Iconoclasm", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 2, Ed. Alexander Kazhdan, New York: Oxford University Press, 1991.

¹⁰⁰Dvornik, *Konsiller Tarihi*, 24; Fernanda de' Maffei, "İznik'te II. Konsil VII ÖkumenikKonsil ve İznik Bakire Meryem Dormisyon Kilisesi Bemasındaki Mozaikler", *Tarih Boyunca İznik*, çev. Ayşe Nihal Akbulut, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 109.

¹⁰¹Theophanes, *TheChronicle*, 143-146; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*,165-166; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 316-332; Dvornik, *Konsiller Tarihi*, 24-25; Maffei, "İznik'te II. Konsil", 109; Casim Avcı, "Bizans Döneminde İznik", 92-93; a.mlf, *İslâm-Bizans İlişkileri*, 159. Ayrıca bu ilanın Türkçe tercümesi için bkz. Maffei, "İznik'te II. Konsil", 113.

İmparator III. Michael devrinde (842-867) İznik'in surları yeniden gözden geçirildi ve bunlara ilaveten pek çok kule yapıldı. “*Yüce Kral, Hıristiyan Hükümdar Michael'in Kulesi*”¹⁰² ismini taşıyan bu kuleler günümüze kadar gelebilmiştir.

1.2.3. İmparatorluktaki İç Karışıklıklar Sırasında İznik

İznik, başkente yakınlığı dolayısıyla, daima Konstantinopolis ile Anadolu arasında bir köprü vazifesi görürdü. Genellikle Konstantinopolis'ten Anadolu'ya İznik üzerinden geçilirdi. Çünkü Nikomedia'ya üzerinden gelindiği zaman yol daha da uzamış olurdu. Bu nedenle İznik *Başkent'in Kapısı*¹⁰³ olarak kabul edilir ve burayı kaybetmek başkent ile Anadolu'nun bağlantısını kesmek anlamına gelirdi. Kentin bu öneminden dolayı Bizans tahtına oturmak isteyen kişiler, mücadelelerinde başarılı olmak için ilk olarak İznik'i ele geçirmek zorundaydı.¹⁰⁴ Nitekim çeşitli zamanlarda imparatorluk iddiasıyla ayaklanan ve bir kısmı da başarılı olan isyancılardan; -daha önce örneğini verilen Artavast -Bardas Skleros, Isaakios Komnenos, Nikephoros Botaniates ve Nikephoros Melissenos İznik ve çevresinde mücadele verdiler.¹⁰⁵

976 Yılında, henüz 18 yaşında iken imparator olan II. Basil Boulgaroktos'un (976-1025) küçük yaşta tahta çıkmasından hoşnut olmayan dönemin meşhur generali ve doğu orduları komutanı Bardas Skleros, kendisini, birlikleri tarafından Melitene'de (Malatya) imparator ilan ettirdi. II. Basil tarafından gönderilen kuvvetleri birbiri ardına mağlup ederek neredeyse tüm Anadolu'yu hâkimiyeti altına aldı ve son olarak İznik civarına kadar geldi. 977-978 kışında İznik'i kuşatan Skleros, yiyecek girişini engelledi ve şehri aç bırakarak teslim olmaya zorladı. İznik'te kale muhafızı olan Manuel Erotikos, Skleros'a karşı şehri savundu. Ancak kuşatmaya daha fazla direnemeyen Erotikos bir şekilde halkı tahliye ederek şehri Skleros'a teslim etti. İznik'i karargâhı haline getirdikten sonrabaskent Konstantinopolis'e doğru hareket eden Skleros'a karşı imparator II. Basil, kumandanlarından Bardas Phokas'ı görevlendirdi. Bu iki kumandan arasındaki uzun süren mücadeleler sonucunda Skleros yenildi ve imparator olma hayallerini gerçekleştirmedi.¹⁰⁶

¹⁰²Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 18.

¹⁰³Eyice, *İznik Tarihçesi*, 11.

¹⁰⁴Angold, “Nikaia Kenti”, 28.

¹⁰⁵Avcı, “Bizans Döneminde İznik”, 93.

¹⁰⁶Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 277-278; Angold, “Nikaia Kenti”, 28; Casim Avcı, “Bizans Döneminde İznik”, 94.

İsyanın bastırılmasından sonra imparatorun yetkisine karşı çıkan bir güç olmadı. Ancak II. Basil'in ölümüyle isyanlar yensiden başladı. Bunlardan en önemlisi 1057 yılında, Manuel Erotikos'un oğlu Isaakios Komnenos'un isyanıydı. XI. yüzyılın ikinci yarısında, iç karışıklıkların sürdüğü bir dönemde tahta çıkan VI. Mikhail Stratiotikos'a (1056-1057) başkaldıran Isaakios Komnenos, 8 Haziran 1057'de Paphlagonia'da¹⁰⁷ kendini imparator ilan etti. Anadolu'nun her tarafından gelen askeri birlikler ve taraftarlarıyla birlikte, ilk amacı olan İznik'i ele geçirdi. 20 Ağustos 1057'de İznik'in iki mil kadar kuzeyinde imparatorluk ordusu ile savaşıyan İsaakios Komnenos, savaşta galip gelmeyi başardı. Bizans imparatoru VI. Mikhail, elçiler vasıtası ile Isaakios'a caesar ve veliahdlik teklifinde bulundu. Ancak bu durum bir takım muhalif grubu kızdırdı ve VI. Mikhail'in tahttan indirilmesine sebep oldu. Böylece Isaakios Komnenos, 1057 yılında patrik Mikhail Keroullarios'un yardımıyla başkente giderek onun elinden imparatorluk tacını giydi.¹⁰⁸

1065 Yılı Eylül ayında İznik civarında yine çok büyük bir deprem meydana geldi. Kentin oldukça büyük bir kısmını tahribata uğradı; surlar, kaleler, evler depremden olumsuz etkilendi ve kiliselerin tamamı yıkıldı.¹⁰⁹

1.3. Türklerin Anadolu'ya Gelişi(1018'den İtibaren)

1.3.1. Anadolu'ya Yapılan Selçuklu Akınları ve Kutalmış'ın Saltanat Mücadelesi

İznik'in tarihinde, XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. Bu yeni dönemde Doğu Roma İmparatorluğu'nun kıymetli taşra kenti, bir Türk devletine kısa süreliğine de olsa başkentlik yapacaktır. Konuya geçmeden evvel, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan etkenlerden bahsetmekte fayda vardır.

23 Mayıs 1040 tarihli Dandanakan Zaferi ile Gaznelileri mağlup eden Selçukoğullarının, bu zaferin akabinde başşehri Nişabur olmak üzere Horasan'da bağımsız bir devlet kurmaları Türk tarihinde yeni bir devri başlattı. Kurulan bu yeni

¹⁰⁷Karadeniz kıyısında, Pontus ve Bithynia Eyaletleri arasında kalan (Kastamonu ve çevresi) bölge. Bkz. Umar, *Tarihsel Adlar*, 636.

¹⁰⁸Angold, "Nikaia Kenti", 28; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 313; Eyice, *İznik Tarihçesi*, 11.

¹⁰⁹Eyice, *İznik Tarihçesi*, 11; Anhegger, "İznik", 5/2: 1257; Kılıçkaya, *Nikaia – İznik Tarihi*, 14.

devletin ilk sultanı olan Tuğrul Bey¹¹⁰, bir süre sonra Mevr kentinde büyük bir kurulday toplayarak devletin fetih politikalarını belirledi. Alınan kararlardan hemen sonra başta Tuğrul Bey olmak üzere, Çağrı Bey¹¹¹, Musa İnanç Yabgu¹¹², İbrahim Yınal¹¹³ ve Kutalmış¹¹⁴ gibi Selçuklu başbuğları doğu ve batı yönlerindeki çeşitli ülkelerde geniş fetih hareketlerinde bulundular.¹¹⁵ Kuruldayda alınan kararlar uyarınca, Anadolu'da düzenli bir şekilde sürdürülen Selçuklu askeri harekâtları, Kızılırmak'a kadar uzatıldı. Bu harekâtlar, tam anlamıyla bir fetih niteliği taşımasalar da daha sonraki yıllarda yapılacak olan fetih ve yerleşme hareketlerine uygun bir zemin hazırladılar. Bu akınlar sonucu Bizans'ın müstahkem kale ve mevkilerinin büyük çoğunluğu tahrip edildi ve imparatorluğun savunma gücüne ağır darbeler indirildi.¹¹⁶ Bunda kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getiren Selçuk Bey'in¹¹⁷ torunu, Arslan Yabgu'nun¹¹⁸ oğlu olan Melik Kutalmış'ın çok büyük payı vardır. Ancak kaynaklar, 1061 yılından itibaren fetihlerde büyük başarılar sağlayan Melik Kutalmış'ı isyan halinde göstermektedir. Kaynaklarda Kutalmış'ın ayaklanma sebepleri hakkında bilgi yer almasa da, bunun sebebi tahtın asıl varisi olarak kendisini görmesi olabilir.¹¹⁹

1063 Yılına gelindiğinde Kutalmış'ın Tuğrul Bey'in son zamanlarında başlattığı isyan, Horasan Meliki Alp Arslan¹²⁰ tarafından bastırıldı ve Kutalmış bazı kaynaklara göre savaş meydanında, bazı kaynaklara göre ise dağılan ordusundan geriye kalanları kendi

¹¹⁰Tuğrul Bey ile ilgili bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, 1. Baskı, (İstanbul: MEB Yayınları, 1976); a.mlf, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, (Ankara: TTK Yayınları, Cilt I, 1989), 96-366; a.mlf, "Tuğrul Bey", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12/2, (İstanbul, 1975), ss. 526-527.

¹¹¹Çağrı Bey ile bilgi için bkz. Ali Sevim, "Çağrı Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1993) VIII:183-186; Cihan Piyadeoğlu, *Çağrı Bey*, (İstanbul: Timaş, 2011).

¹¹²Musa İnanç Yabgu ile ilgili bilgi için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Musa Yabgu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek-2, 2016, ss. 324-325; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 13, (İstanbul, 1958), ss. 117-130.

¹¹³Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt XXII, (İstanbul, 2013), ss. 117-143.

¹¹⁴Faruk Sümer, "Kutalmış", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 2002) 26: 480-481.

¹¹⁵Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 3. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 29.

¹¹⁶Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 38

¹¹⁷Selçuk Bey ile ilgili bkz. Abdülkerim Özaydın, "Selçuk Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 2009) 36: 364-365.

¹¹⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Arslan bin Selçuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1991) 3: 402-403.

¹¹⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, Cilt 10, çev. Abdülkerim Özaydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 43; İmadeddin el-Kâtip el-İsfahâni el- Bûndarî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra*, çev. Kıvameddin Burslan, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 24 v.dğr.; Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Cilt I, 3. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1999), I: 316.

¹²⁰Sultan Alparslan'ın ile ilgili bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 3, 4. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2001); İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1989) 2: 526-530.

kalesine doğru çekmeye çalışırken kayalık bir bölgede atından düşerek öldü. Alp Arslan, savaş sonrasında pek çok ganimet ve esir elde etti ve bu esirler arasında Kutalmış'ın kardeşi Resul Tegin ve oğulları Süleymanşah, Mansur, Alp İlig ve Devlet (Dolat) vardı.¹²¹ Sultan Alp Arslan, Kutalmış'ın bütün çocuklarının öldürülmesini isteyince vezir Nizâmü'l-mülk buna karşı çıktı ve “*Akrabanın kanına girmek doğru değildir, uğursuzluk getirir, devletiniz çabuk zevâl bulur*”¹²² diyerek Sultan Alp Arslan onların canını bağışlamasını sağladı.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın ve kardeşlerinin bundan sonraki akıbeti, Anadolu'ya nasıl ve hangi sıfatla geldikleri ile ilgili bilgiler kaynaklarda çeşitlilik göstermektedir.¹²³ Ancak günümüz tarihçileri arasında genel kabul görmüş rivayetlerden biri; 1072 yılında Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra, taht mücadelelerinin yaşandığı esnada Süleymanşah ve kardeşlerinin bir fırsatını bulup kaçtıkları ve Anadolu'ya geldikleridir. Diğeri ise; Melikşah'ın onları affederek salıvermesisonucu Urfa ve Birecik bölgesine yerleşmiş olmalarıdır.¹²⁴

1.3.2. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmeleri (1071 Sonrası)

XI. yüzyılın en önemli hadiselerinden biri, sonuçları itibariyle Bizans İmparatorluğu'nun tarihini değiştiren ve Anadolu topraklarının sahibini belirleyen 26

¹²¹Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 8. Baskı, (İstanbul: Ötüken Yayınları,2004),45; a.mlf. “Süleymanşah I”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, (İstanbul, 1993), 201; Ali Sevim, “Süleymanşah I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1993) 38: 103-105. Tutsak alınanlar ile ilgili olarak tarihçilerimiz hemfikir değildiler. Krş. Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, 45; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, hzl: Refet Yinanç, (Ankara: TTK Yayınları, 2013), 51.

¹²² İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi'l-haleb: Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, 2. Baskı, çeviri, notlar ve açıklamalar, Ali Sevim, (Ankara: TTK Yayınları, 1989),24; SadruddinEbu'l-Hasan Ali ibnNâşiribn Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-devleti's-selcukiyye*, çev. Necati Lugal, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1999); 22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 79; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yayınları, 2000),11; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, Cilt I, yay. haz. Erdoğan Merçil, (İstanbul: Tercüman Yay. , 1977), 56.

¹²³Kutalmışoğulları'nın Anadolu'ya gelişleri ile ilgili rivayetler için bkz. *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi _Tarih-i Âli Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, çev. ve nşr, Feridun Nâfiz Uzluk, (Ankara, 1952), 35 v.dğr.; Mihaél, *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: İkinci Kısım (1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Ankara: TTK kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme, 1944), 26 v.dğr.; İbn Bibî, *el-Evamirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-alaiyye: (Selçuk name)*, Cilt I, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996),12; el-Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 11-20; Hüseyinî, *Ahbârü'd-devlet*, 22 v.dğr. ; İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, X: 49 v.dğr.; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 24 v.dğr.; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-âyân'da Selçuklular*, Tercüme ve Değerlendirme, Ali Sevim, (Ankara: TTK Yayınları, 2011),128 v.dğr; Erkan Göksu, “Târih-i Güzide'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Cilt II, Sa: 27, (Ankara, 2008), 23-32.

¹²⁴Turan, *Selçuklular Zamanında*, 77; a.mlf, “Süleymanşah I”, 11: 201-219; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 79; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Manisa: Emek Matbaası, 2007), 2; ClaudeCahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 8.

Ağustos 1071 tarihli Malazgirt Muharebesi oldu.¹²⁵ Sonu Türkler için zafer, Bizans İmparatorluğu için ise hezimet olan bu savaşla birlikte Bizans'ın Selçuklular karşısındaki mukavemeti kırıldı ve devamındaki yıllarda Türk akıncı beyleri kendilerine karşı hemen hemen hiç bir direnişle karşılaşmadan Anadolu içlerine kadar gelerek kısa zamanda Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar kolayca ilerlediler.¹²⁶

Çağrı Bey'in 1018'de Anadolu'ya yaptığı ilk keşif akınlarıyla başlayan, 1040 yılından sonra düzenli bir hale gelen ve 1054'te Tuğrul Bey'in Anadolu Seferine çıkmasıyla devam eden askeri hareketler, çoğu zaman lidersiz, dağınık ve küçük gruplar halinde yağma akınları yapan Türkmen hareketleriyle de devam etmiştir.¹²⁷

Hali hazırda Bizans'ın direncini oldukça kıran bu akınlardan Selçuklular, 1071 Malazgirt Zaferini müteakiben Sultan Alp Arslan ile IV. Romanos Diogenes (1067-1071) arasında imzalanan anlaşmanın¹²⁸ VII. Mikhail Dukas'ın (1071-1078) tahta geçmesiyle geçersiz sayılması üzerine bütün Anadolu'yu ele geçirmek için harekete geçtiler. Sultan Alp Arslan'ın emriyle Artuk, Tutak, Karatekin, Boldacı, Danişmend Gazive Mengücek Gazi önderliğinde fetih faaliyetleri başladı. Böylece, Türkler artık bu topraklara keşif ya da yağma için değil yerleşmek için gelmeye başladılar. Türkistan, Horasan ve Maveraünnehr'den göç eden Türklerle birlikte Anadolu'nun etnik çehresi de değişmeye başladı, buradaki Rum, Ermeni ve Gürcü nüfusu Türk nüfusu karşısında azınlıkta kaldı.¹²⁹ Çoğu Bizans, Gürcü, Ermeni ve Süryani vakayinamelerinde, Türklerin dalgalar halinde Anadolu'ya akın etmeleri hayretle anlatılmıştır. Örneğin Attaleiates, Türklerin Anadolu'ya akın akın gelmesinin beklenmedik bir olay olduğunu ve bunun sonucunda Bizans'ın sınırlarının daralıp, egemenliğinin güçsüzleştiğini belirtir.¹³⁰ Bizans topraklarının bu kadar kısa sürede Selçukluların eline geçmesinde,

¹²⁵Peter Charanis, "Byzantium, The West and the Origin of the First Crusade", *Byzantion*, (19/1949), 17.

¹²⁶ Malazgirt Zaferi ile ilgili bilgi için bkz. Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 58-75.

¹²⁷ Çağrı ve Tuğrul Beylerin Anadolu'ya yaptıkları askeri harekâtlar ile ilgili geniş bilgi için bkz. *Urfalı Mateos Vakayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 3. Baskı, çev. Hrant D. Andreasyan, (Ankara: TTK Yayınları, 2000); 48 v.dğr.; İbn'ul-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 9: 414 v.dğr.; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 71-72; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 19-38; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti Tarihi*, 13. Baskı, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), 79-101; Yinanç, *Selçuklular Devri*, 31 v.dğr.

¹²⁸ Barış Antlaşması ile ilgili bkz. Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 71; Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2000), 68.

¹²⁹ Yinanç, *Selçuklular Devri*, 86; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi – Siyaset, Teşkilât, Kültür*, (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 88; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 75. v.dğr.; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 80; a. mlf, *Türk-İslam Medeniyeti*, 210-211.

¹³⁰ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 88; "Türklerin kudreti dolayısıyla, Rumlar Şarktaki bütün şehir ve kalelerini bırakıp gidiyor; bu bölgeleri Türklere terk ediyor ve onların buralarda yerleşmelerine imkân veriyorlar... Zira Türkler denizin

Bizans themalarının etkinliğini kaybetmesi ile askeri ve idari yapısının bozulması etkili olmuştur.¹³¹

Malazgirt Zaferinin akabinde, Anadolu'ya gelen Selçuklu melik, bey ve emîrleri fethettikleri topraklarda beylikler kurdular. Bu beylikler, Yukarı Fırat'ta Erzurum merkez olmak üzere Saltuklular (1072-1202), Aşağı Fırat'ta Erzincan çevresinde Mengüçükler (1080-1228), Sivas merkez olmak üzere, Orta Anadolu'da Danişmendliler (1080-1178), Bitlis ve çevresinde Dilmaçoğulları (1084-1393), Van Gölü havzasında Ahlatşahlar (1110-1207), Diyarbakır'da İnalogulları (1098-1183), Harput'ta Çubukoğulları (1085-1113), Mardin ve Harput merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu'da Artuklular'dır (1102-1409). Bu beylikler Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında çok önemli rol oynamışlardır.¹³²

1.4. Süleymanşah'ın İznik'e Gelişi

Anadolu'da Selçuklu beylerinin fetih hareketlerinin devam ettiği esnada, Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın bir şekilde serbest kaldıktan sonra yaptığı ilk icraatı Rum topraklarına girip orada kendisine katılan Türkmenlerle birlikte Halep ve Antakya üzerine yürümesi oldu.¹³³ Süleymanşah, kuvvetleriyle birlikte Antakya'ya girdiğinde, vali Isaakios Komnenos ve eski imparator Romanos Diogenes'in oğlu Konstantinos ile çarpıştı ve bunun sonucunda Konstantinos öldü, Isaakios da esir edildi. Süleymanşah da bundan sonra yüklü miktarda fidye ile yıllık yirmibin dinar haraç vermesi karşılığında anlaştığı Isaakios'u serbest bırakıp Antakya kuşatmasına son verdi ve oradan Anadolu'ya geçti.¹³⁴ Anadolu'ya geldiğinde yeniden fetihlere başlayan Süleymanşah, 1074 yılında ilk olarak Bizanslıların elinden Konya'yı, ardından da Gevele Kalesini

berisinde kalan bütün ülkeleri (Anadolu) işgal etmişti". Brosset, Histoire de la Georgia I, 346-359'dan nakleden Turan, Türk-İslam Medeniyeti, 212; Urfalı Mateos, Vekayinâme, 155-156.

¹³¹ Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Universtiy of California Press, Berkeley, 1971, 113.

¹³² Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 75; Koca, "Diyar-ı Rum", 9.

¹³³ "Sultan'ın amcazâdesi olan Kutalmış oğlu Süleyman, Şam'a (Suriye'ye) inen Yabgulu Türkmenlerinden olup, Anadolu hükümdarlarının ceddidir. Bir kısım Rûm beldelerini ve son olarak da Antakya'yı fethedip Haleb'i de kuşatmıştı." Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 277; *Tarih-i Âli Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, 36.

¹³⁴ Attaleiates, *Tarih*, 187 v.dğr.; Bryennios, *Tarihin Özü*, 113-114; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 202; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt VI, 2002, 504; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 78; a.mlf, "Süleymanşah I", 11: 201-219; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 80-81; a.mlf, Süleymanşah I, 38: 103-105; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, 3; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ed. H. Dursun Yıldız, Cilt VIII, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 212.

aldı.¹³⁵Süleymanşah daha sonra Konya'dan hareketle Kütahya civarında Porsuk çayı etrafını kendine üs olarak tuttu.¹³⁶ Buradan yoluna devam eden Süleymanşah, kısa süre içinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan daha önceleri Selçuklu akıncılarının (Artuk ve Tutak Beyler)¹³⁷ faaliyette bulunduğu Marmara Denizi'ne kadar ilerledi.¹³⁸

İmparatorluğun başkentinin yanı başına kadar gelen Süleymanşah, çok geçmeden bu bölgelerdeki hâkimiyetini güçlendirdi. O, askeri ve siyasi kabiliyetlerini kullanarak, Bizans idaresinin içinde bulunduğu derin siyasi bunalımlardan –iç karışıklıklar ve isyanlar- yararlanarak, asi Bizanslılarla kurduğu ittifaklar sayesinde hâkimiyet sahasını kısa sürede genişletti. Nihayetinde ise, imparatorluğun Anadolu'daki en kıymetli kentlerinden biri olan İznik'i alarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin başşehri yaptı. Aşağıdaki alt başlıklarda hem Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu buhranlardan hem de bu buhranların bir Türk devletinin kurulmasını nasıl kolaylaştırdığından bahsedilecektir.

1.4.1. Süleymanşah ve Botaniates İttifakı

1025 Yılında II. Basileios'un (976-1025) ölümüyle birlikte İmparatorlukta askeri alanda bozulmalar başlamıştı.¹³⁹ 1068'de imparator olan IV. Romanos Diogenes, II. Basileios'dan beri ihmal edilen orduyu yeniden toparlamaya çalışmış ancak onun alelacele topladığı ordu 1071'de Malazgirt'te bozguna uğramıştı.¹⁴⁰ Ondan sonra tahta çıkan VII. Mihail (1071-1078) ile imparatorlukta daha hızlı bir çözülme başladı. Onun devrinde, devletin her kademesinde bozulmalar meydana gelirken, doğu ve batı

¹³⁵İbn Bîbî, *el-Eyamirü'l-alaiyye*, 12; *Tarih-i Âli Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, 23; Süryani Mihaél, *Vakainame*, 33; M. Halil Yinanç, kaynak vermeden bu tarihin 1067-68 olduğunu belirtir. Bkz. Yinanç, *Selçuklular Devri*, 109; Osman Turan, bu tarihi 1075 olarak verir. Bkz. Turan, "Süleymanşah", *İA*, XI: s. 206; a.mlf. *Selçuklular Zamanında*, 84; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 212; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 90; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 144.

¹³⁶Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2019), 31.

¹³⁷Bu beylerin Anadolu'daki faaliyetleri için bkz. Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2011); a. mlf, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasî Faaliyetleri", *TTK Belleten*, C. 25, Sa.101.

¹³⁸Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 81.

¹³⁹İmparator II. Basileios'un (976-1025) ölümünden, I. Aleksios'un (1081-1118) tahta çıktığı 1081 yılına kadar olan süre, imparatorluğun içte ve dışta siyaset bakımından çöküş dönemi olarak kabul edilmektedir. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 443; Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 101.

¹⁴⁰"İmparator, Roma İmparatorluğuna yakışmayan bir orduya komuta ediyordu; ordu o dönemde bir araya getirilebilen Makedonlar, Bulgarlar, Kapadokyalılar ve Uzlar ile civarda bulunan diğer yabancılardan oluşuyordu... Bunlar yoksulluk ve sıkıntı içindeydi, zırhları da yoktu". Rum vakarıvîs Georgios Kedronos'tan nakleden John Freely, *At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları*, çev. Neşenur Domaniç, (İstanbul: Doğan Kitap, 2012), 27.

sınırlarında da sürekli toprak kayıpları yaşandı. Batı’da son İtalya toprağını kaybettiği sıralarda,¹⁴¹ doğuda ise Anadolu’nun neredeyse tamamını Türklere kaptırdı.¹⁴²

VII. Mikhail, felsefe ve edebiyatı seven, şiir yazar fakat askeri faaliyetlere dair ilgisi olmayan bir imparatordu.¹⁴³ Bu yüzden o, İtalya’daki son Bizans toprağını zapt eden Norman lider Robert Guiscard ile evlilik yoluyla ittifak kurmaya çalıştı. İmparatorun amacı, bu evlilikle devletini Guiscard tehlikesinden korumak ve ondan Türkler için yardım istemektir. İmparatorun teklifi, Guiscard tarafından birçok kez reddedildi.¹⁴⁴ Nihayetinde VII. Mikhail, batıdan ücretli asker toplayabilmek ve Türklere karşı destek almak için yönünü Papa’ya çevirdi. 1074 başlarında imparator, Papa VII. Gregory’den (1073-1085) yardım talep etti ve Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesine ilhakını vaat etti. Bu teklif Papalık tarafından olumlu karşılandı ancak bu teşebbüsten de herhangi bir sonuç alınamadı.¹⁴⁵ Yine aynı yıl Guiscard ve imparator arasında evlilik aracılığıyla bir anlaşma zor olsa da gerçekleşti. Fakat bu ittifak, imparatorun istediği gibi Türkleri durdurmaya yetmedi, aksine imparatorluğun zararına oldu. Çünkü bu anlaşmayla VII. Mikhail’in tahttan indirilmesinin ardından, Balkanlarda Bizans’a ait yerlerin işgal edebilmesi için Guiscard’ın eline fırsat geçmiş oldu.¹⁴⁶ İmparatorluğun, Türkleri Anadolu’dan kovmak için giriştiği yardım teşebbüsleri işe yaramasa da, bu istekler onların askeri ve siyasi yardım isteme üzerine kurulu politikalarını göstermesi açısından son derece önemlidir.¹⁴⁷

Bizans İmparatorluğu’nu içinde bulunduğu bu çıkmazdan, ordu tarafından desteklenen asker kökenli bir imparator kurtarabilirdi. Bu amaçla başkaldıran ve nihayetinde başarılı olan kişi Anatolikon Theması (Afyon, Isparta, Konya, Kayseri ve İçel yöreleri) kumandanı olan Nikephoros Botaniates oldu.¹⁴⁸ Anadolu’da Bizans kuvvetlerinden ne kaldıysa hepsini yanına alan Botaniates, İznik’e gelip buradan bir gemi ile denizden

¹⁴¹Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 102. Ayrıca Bizans’ın Balkanlar’daki siyasi durumu için Bkz. Işın Demirkent, “14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâkimiyeti”, *Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul, 2005, ss. 17-30.

¹⁴²Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 322; Işın Demirkent, “1071 Malazgirt Savaşı’na Kadar Bizans’ın Askeri ve Siyasi Durumu”, Sa.33, *İÜFTD*, (İstanbul, 1981), 145 v.dğr.; a.mlf, “Bizans”, 6: 236-237.

¹⁴³Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 447.

¹⁴⁴Charanis, “Byzantium”, 17-18.

¹⁴⁵Ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *Tarih Dergisi*, 35, 2011, 68-69; Turan, *Türk-İslam Medeniyeti*, 215; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2. Baskı, Cilt I, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: TTK Basımevi, 1989), 77-78.

¹⁴⁶Sevtap Gölgesiz Karaca, “I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu’nun Siyasi Durumuna Bakış”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Temmuz-2012, 144.

¹⁴⁷Charanis, “Byzantium”, 24.

¹⁴⁸Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 447.

Konstantinopolis'e ulaşmak için Kütahya'dan yola çıktı. Bu sırada İznik yakınlarına geldiğinde, yanında tuttuğu ve daha önceleri Alp Arslan'a karşı çıkıp Bizans'a sığınmış olan Melik Erbasgan'ı¹⁴⁹ Süleymanşah'a gönderip anlaşma teklifinde bulundu. Hâkimiyet sınırlarını genişletmek isteyen Süleymanşah, şehirler ve araziler vadeden Botaniates'in teklifini kabul etti. Aslında öncesinde İmparator VII. Mikhail, Botaniates'i durdurması için Süleymanşah ile anlaşmıştı. Süleymanşah da bu anlaşma doğrultusunda Botaniates'in ordusunun geçebileceği yerlere adamlarını koyarak onları İznik'e gelmeden yakaladı. Ancak, Botaniates'in Melik Erbasgan ile birlikte ona gönderdiği teklif Süleymanşah'a daha cazip geldi ve sonuçta Süleymanşah'ın taraf değiştirmesi imparatorun aleyhine oldu.¹⁵⁰

Daha önce de belirtildiği gibi Anadolu'da her kim taht mücadelesine girişse, İznik'i üs olarak kullanır ve halkın desteğini almak için çabalandı. İznik, Konstantinopolis gibi bir ödüle giden yolda ilk duraktı.¹⁵¹ Bu durum Botaniates için de aynı oldu. O, halkın tavrını anlamak için en güvendiği adamlarını oraya gönderdi, şehrin ileri gelenlerine askerî unvanlar dağıttı ve bu çabalarında başarılı oldu. İznik halkının onun için hep bir ağızdan "Yaşasın Rumların İmparatoru!" diye bağırmasıyla rahat bir nefes alan Botaniates¹⁵², Süleymanşah ve iki bin kişilik kuvveti de yanına katarak Kostantinopolis'e yürüdü. Bu sırada kilisenin de büyük ölçüde katılımıyla başkentte bir isyan patlak verdi. İmparator VII. Mikhail tacını terk ederek manastıra çekilmek zorunda kaldı. Boş kalan imparatorluk tahtına başkente yaklaşmakta olan Botaneiates çağırıldı ve 24 Mart 1078 tarihinde III. Nikephoros unvanı¹⁵³ ile imparator ilan edildi.¹⁵⁴

¹⁴⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Hanedan Mensupları", *Makaleler*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1994), 335-338; Alper Denizli, "Bizans'a Sığınan Selçuklu Hanedan Üyeleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Haziran 2010), 32-34.

¹⁵⁰Attaleiates, *Tarih*, 239; Yinanç, *Selçuklular Devri*, 104; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, 9; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 249; Hüseyin Kayhan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Hakkında, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2018, Cilt:1, Sa:1, 20.

¹⁵¹Rumeli topraklarında ise aynı durum Adrianopolis (Edirne) için geçerliydi. Rumeli'de tahtı ele geçirmek için başlatılan her isyanda bu kent üs yapıldı. Mesela bkz. Nikephoros Bryennios isyanı. Angold, "Nikaia Kenti", 28.

¹⁵²İznik halkının karşılamasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Bryennios, *Tarihin Özü*, 136; Attaleiates, *Tarih*, 262.

¹⁵³*Nikephoros*: Muzaffer anlamına gelen bir unvandır. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad- Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1996), 24.

¹⁵⁴Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 148-152; Bryennios, *Tarihin Özü*, 133-142; Attaleiates, *Tarih*, 238 v.dğr.; *Alexiad*, 23-24; Süryani Mihaél, *Vakainame*, 34 v.dğr.; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 151 v.dğr.; Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I: 328;

Yeni imparator, Patriğin elinden tacını giydiği sırada, ona yardım eden Selçuklular da Üsküdar'da kurdukları çadırlarda konaklamaktaydılar ve imparatorla yaptıkları anlaşma gereği istedikleri gibi rahat hareket etme imkânı buluyorlardı. İktidarını Türklere borçlu olan imparator, Selçuklu ileri gelenlerini başkente çağırıp onlara pek çok hediye takdim etti.¹⁵⁵

İmparator III. Nikephoros Botaniates (1078-1081), tahta çıktığında yetmiş altı yaşındaydı, yani imparatorluğu tehdit eden sorunlarla başa çıkamayacak kadar yaşlıydı. Bu yüzden, ondan bir yıl önce 1077'de Edirne'de taht mücadelesine başlayan ve iddiasını hala devam ettiren Rumeli orduları komutanı Nikephoros Bryennios'a caesarlık (imparator yardımcısı) teklif etti. Bryennios'un bu teklifi reddetmesi üzerine ona karşı Üsküdar'da bulunan Türk kuvvetleriyle birlikte başkentteki imparatorluk güçlerine kumanda eden Aleksios Komnenos'u gönderdi. Yapılan savaş sırasında, Türklerin taarruzuyla şaşkına dönen Bryennios kaçmaya çalıştığı sırada yakalandı ve gözlerine mil çekilmek suretiyle esir edilerek başkente getirildi. Böylece Türklerin yardımıyla bu tehlike de bertaraf edilmiş oldu.¹⁵⁶

1.4.2. Süleymanşah ve Melissenos İttifakı

İmparatorluğun içinde bulunduğu karışık durumdan iyi bir şekilde faydalanan Süleymanşah, kısa sürede hâkimiyet sınırını Marmara ve Karadeniz yönlerinde genişletti. Bursa ve yörelerinin yanında, Kocaeli çevresini de ele geçirerek sınırlarını Üsküdar ve Kadıköy'e kadar ilerletti.¹⁵⁷ Bu sırada gelişmeleri yakından takip eden ve merkeziyetçi bir anlayışa sahip olan Melikşah, Anadolu'da otoritesini sağlamak için Emîr Porsuk'u¹⁵⁸ Kutalmışoğulları üzerine gönderdi.¹⁵⁹ Emîr Porsuk ile yapılan savaşta

Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 322; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 447; Joseph Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei", çev. Yaşar Yücel, *TTK Belleten*, C. LII, Sa. 202, 224; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 37-38; Gregory, *Bizans Tarihi*, 249; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 85; a.mlf, "Süleymanşah I", 11: 201-219; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 81-82; a.mlf, "Süleymanşah I", 38: 103-105.

¹⁵⁵Attaleiates, *Tarih*, 276-277; Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığı", 224.

¹⁵⁶Bryennios, *Tarihin Özü*, 147-148; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, 153-154; Attaleiates, *Tarih*, 283-289; *Alexiad*, 31-34; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 85; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 82; Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığı", 225; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, 9.

¹⁵⁷ Merçil, "Türkiye Selçukluları", 504; Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığı", 224.

¹⁵⁸Emîr Porsuk hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Porsuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt, 34, İstanbul, 2007, 325-326.

¹⁵⁹Attaleiates, *Tarih*, 262-263; Bryennios, *Tarihin Özü*, 147 v.dğr. Emîr Porsuk'un Anadolu'ya gönderilmesi ile ilgili Selçuklu tarihçileri arasında görüş ayrılığı vardır. Bu konu hakkında bkz. M. Halil Yinanç, *Selçuklular Devri*, 105; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, (İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1953), 75; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 423; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 87 v.dğr.

Kutalmışoğlu Mansur'un bertaraf edilmesi ile egemenlik tamamen Suleymanşah'a kalmış oldu.¹⁶⁰

Anadolu'da Türklerin ilerleyişi devam ederken, imparatorlukta ardı arkası kesilmeyen isyanlar devam ediyordu. Rumeli'de Bryennios'un isyanın bastırılmasının ardından bu kez de Basilakios kendisini imparator ilan ederek Botaniates'e karşı isyanda bulundu. İmparator, bu isyanı da bastırması için Aleksios Komnenos kumandanlığında bir orduyu onun üzerine gönderdi ve neticede bu isyanda bastırıldı.¹⁶¹ Ancak kısa süre sonra imparatora karşı yeni bir isyan daha başladı. Bu kez tahta Konstantinos Dukas göz dikti. İmparator, ona çeşitli hediyeler göndererek isyanı bastırabildi.¹⁶²

Anadolu'da ise, 1080 yılının sonlarında, Botaniates'e karşı Komnenos ailesi ile akrabalılığı bulunan Nikephoros Melissenos¹⁶³ isyan etti.¹⁶⁴ İsyancı General Melissenos, Suleymanşah'a ittifak teklifinde bulundu ve onun onayını alınca da kendisini imparator ilan edip Batı Anadolu kentlerini -imparatorlara özgü mor renkli kıyafetini giydiği halde- dolaşmaya başladı. Melissenos'un yanında kalabalık Türk askerlerini gören Bizans halkı ona itaat ederek şehirlerinin kapılarını açtı. Melissenos da, yapılan anlaşma ile bu şehirleri müttefiki Suleymanşah'a vermeye başladı.¹⁶⁵

Böylece Batı Anadolu'daki pek çok kent Türklerin eline geçti. Nihayetinde oda daha önce tahtta hak iddia eden diğer asilerin yaptığı gibi yapıp halktan destek almak ve karargâh kurmak amacıyla, yanında kalabalık Türk ordusu olduğu halde İznik'e geldi. Kente yerleşen Melissenos burada bir darphane bile kurdu.¹⁶⁶ Bu sırada Suleymanşah da, geri kalan kuvvetleriyle Melissenos'a karşı olası bir saldırıyı önlemek için Eskişehir'deki karargâhında tetikte bekliyordu. İmparator Botaniates, isyanı haber alır almaz komutan Aleksios'a, Melissenos'a karşı yürümesini emretti. Aleksios, imparatorun emrini, Melissenos ile aralarında akrabalık bulunduğunu için başka birinin gitmesinin uygun olacağını belirterek geri çevirdi. Bunun zerine Melissenos'a karşı

¹⁶⁰Abu'l-Farac, *Ab'l-Farac Tarihi*, I: 328-329; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 84; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 81.

¹⁶¹Basilakios'un isyanı ile ilgili geniş bilgi için bkz.*Alexiad*, 34-41; Bryennios, 165-171; Zonaras, *Tarihlerin zeti*, 155; Attaleiates, *Tarih*, 292-295; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 323; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford, Stanford University Press, 1997, 610.

¹⁶²Attaleiates, *Tarih*, s. 301-303; Kesik, *1071 Malazgirt*, 154-155.

¹⁶³Melissenos, AleksiosKomnenos'un kız kardeşi Eudokia ile evli idi. Bkz.*Alexiad*, 81.

¹⁶⁴Urfalı Mateos, vakayinamesinde 1078 yılında Melissenos'un imparator olduğunu belirtmiştir. Ancak 1078 yılında Bizans tahtına geçen kişi Nikephoros Botaniates'dir veMelissenos hiçbir zaman tahta oturmamıştır. Bkz. Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 154.

¹⁶⁵Kayhan, "Kuruluşu Hakkında", 21.

¹⁶⁶Angold, "Nikaia Kenti", 28.

Hadım Ioannes ile Georgios Palaiologos ve yeğeni Kourtikes gönderildi. Hadım Ioannes'in planı ile ordu İznik üzerine sevk edildi. Şehir kuşatılırken, Süleymanşah ve ordusu tam vaktinde yardıma gelerek imparator kuvvetlerini kuşatmayı kaldırmak zorunda bıraktı. Hızla geri çekilen Bizans ordusunun arkasından giden Melissenos ve yanında bulunan Türk birlikleri, İzmit yakınlarında yapılan savaşta imparatorluk ordusunu yendi.¹⁶⁷ Süleymanşah'ın desteğiyle bu savaştan galip gelen ve başkente gitmek için artık önünde hiçbir engel kalmayan Melissenos, yanındaki Türk birlikleri ile birlikte hızla ilerleyerek Üsküdar'a kadar geldi ve karargâh kurdu.¹⁶⁸

Bütün bunlar olurken 1081 yılı başlarında, İmparator Botaniates yeğeni Nikephoros Synadenos'u veliaht tayin etti. Bu durum, sıradaki imparatorun kendi oğlu olacağını zanneden İmparatoriçe Maria'yı düş kırıklığına uğrattı ve onun Aleksios Komnenos ile işbirliği yapmasına neden oldu.¹⁶⁹ Zaten tahta geçmek için uygun bir fırsat kollayan Aleksios Komnenos, kardeşi İsaakios ve Caesar İoannes Dukas'ın da desteğini alarak ordusunu topladı ve çoğunluğu yabancı, özellikle de Alman paralı askerlerinden oluşan birliğiyle Konstantinopolis'e girdi. Şehir, yabancı birlik tarafından yağmalandığı sırada, İmparator Botaniates tahtını bıraktı ve adet gereğince manastıra çekilip keşiş oldu.¹⁷⁰ Aleksios Komnenos, Ayasofya Kilisesi'nde imparatorluk tacını giyerek imparatorluğun en uzun ve en şanlı saltanat dönemini başlatmış oldu (4 Nisan 1081). Yeni İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118), eniştesi Melissenos'u Trakya ve Balkanlardaki toprakların sahibi olmak sözüyle kandırarak ona caesarlık unvanı verdi ve bu tehlikeyi bertaraf etti.¹⁷¹

Netice itibariyle, imparatorlukta sürekli taht değişikliklerinin yaşandığı sırada, Süleymanşah'ın önce Botaniates, sonrasında da Melissenos ile işbirliği yapması

¹⁶⁷Bryennios, bu savaşta Türkleri Hacer oğulları (Agarénoslar) diye isimlendirmiştir. Bkz. Bryennios, *Tarihin Özü*, 179. "Agarénoslar" kelimesi *Alexiad*'da da geçer. "Rum inancına göre, Türkler, Tevrat'ta (Yaratılış, XVI 1) adı geçen (Abram/ İbrahim'in karısı Sara'nın Mısırlı câriyesi) Agar/Hacer'in soyundan gelmedir." bkz. *Alexiad*, 68; Niketas Khoniates, eserinin bir yerinde Türklerden Hacer oğulları diye bahseder. "Hizmetçi Hacer'in oğullarının biz hür insanları köleleştirmeleri, senin kutsal kavmini mahvü harap etmeleri gibi anlamsız bir durum daha ne kadar sürecek." bkz. Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret İşıltan, (Ankara: TTK Yay. 1995), 80.

¹⁶⁸Bryennios, *Tarihin Özü*, 175 v.dğr.; *Alexiad*, 81 v.dğr.

¹⁶⁹*Alexiad*, 63-64.

¹⁷⁰*Alexiad*, 91-94.

¹⁷¹Bryennios, *Tarihin Özü*, 177 v.dğr. ; *Alexiad*, 81 v.dğr.; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, 157-161; Azîmî, *Azîmî Tarihi-Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143-44)*, metin, çev. notlar ve açıklamalar, Ali Sevim, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2006); 26; Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I: 329; Yinanç, *Selçuklular Devri*, 109; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 90-95; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi – Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, (Ankara: TTK Yayınları, 1989), 102; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 323-324; Gregory, *Bizans Tarihi*, 249-251; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 39.

Türkler için Anadolu'nun fethini kolaylaştırdı. Rumlar, kendi emelleri uğruna Bizans toprakları içinde bir Türk devletinin kurulmasına sebep oldu.¹⁷² Bu sayede Batı Anadolu'da pek çok kenti ve kaleyi ele geçirmiş olan Süleymanşah, Melissenos'un kendilerine muhafaza etmesi için bıraktığı İznik'i terk etmeyerek ve burayı başşehir yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu (1080/81).¹⁷³

Süleymanşah'ın Anadolu'da pek çok kente hâkim olmasına rağmen başşehir olarak İznik'i seçmesinde, bu kentin savunma gücü etkili olmuş olabilir. Bunun yanında İznik, imparatorluğun merkezi Konstantinopolis'e giden yolları denetim altında tutabildiği gibi iç bölgelerdeki Türklerle de kolayca iletişim sağlanabilecek bir konumdaydı ve bundan dolayı yeni kurulan devlet için en uygun başşehir idi.¹⁷⁴

¹⁷²Cahen, *Osmanlılardan Önce*, 10; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 84-85.

¹⁷³Güray Kırpık-Hasan Akyol, "Kutalmışoğlu Süleymanşah", Ed. Refik Turan, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 285; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, 81; Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığı", 225-226. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk olarak Konya'da kurulduğunu kabul eden görüşler de vardır. "Kutalmışoğlu Süleyman, 1074'de Büyük Selçukluların hâkimiyetini tanıyarak Orta Anadolu'nun hükümdarı oldu ve Konya'yı kendisine başkent yaptı". Bkz. İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-alaiyye*, 12; M. Halil Yinanç, bazı manzum Selçuklu Şehnamelerine dayanarak ilk Selçuklu payitahtının Konya olduğunu savunur. Yinanç, *Selçuklular Devri*, 109. Yine Bizans tarihçilerinden Vasiliev'de, doğu kaynaklarının ilk başkent olarak Konya'yı, batı kaynaklarının ise İznik'i gösterdiğine değinerek, Süleymanşah'ın 1081 yılından sonra, Orta Anadolu'nun en zengin ve en güzel şehri olan Konya'yı (İkonium) alarak Rum veya Anadolu sultanlığını kurduğunu belirtmiştir. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 453, 148. dipnot.

¹⁷⁴Foss, "İznik'in Bizans Surları", 255.

BÖLÜM 2: I. HAÇLI SEFERİ'NİN BAŞLAMASI VE İMPARATORLUĞUN İZNIK'İ GERİ ALMASI

2.1. Türkiye Selçuklu Devleti Başşehri İznik (1081-1097)

Yeni imparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118), hem imparatorluğun kaynaklarının kıt olduğu hem de batıda ve doğuda Bizans topraklarının tehlikede olduğu bir dönemde iktidara geldi. Aynı dönemde doğuda, Anadolu'nun Bithynia bölgesinde, Süleymanşah İznik (Soultanikon)¹⁷⁵ merkezli devletini kurdu ve 1081¹⁷⁶ tarihinden sonra Karadeniz'den Marmara'ya kadar gaza faaliyetlerine devam etti. Nihayetinde İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında karakollar kurarak boğazdan geçen gemilerden vergi almaya başladı, Anna Komnena'nın deyimiyile “neredeysse denizi (boğazı) aşmaya kalkışacak”¹⁷⁷ bir konuma geldi.¹⁷⁸

İmparatorluğun batı topraklarında ise; Peçenekler, Tuna'nın güneyindeki birçok eyaleti ele geçirdi. Bütün bunlar olurken Robert Guiskard ise, başında bulunduğu büyük bir Norman ordusuyla İtalya'dan hareketle Epir kıyılarına çıkartma yaptı.¹⁷⁹

İmparator Aleksios, ilk olarak Türkleri, Konstantinopolis'in karşı kıyılarından uzaklaştırarak doğu sınırını güvenceye almak ve batıdaki tehlikelere karşı daha rahat hareket etmek için Rumlardan ve Khoma'lılardan (Gümüşsu)¹⁸⁰ özel bir birlik oluşturdu. Bu özel birlik geceleri küçük kayıklara bindirilerek karşı kıyıya gidiyor ve Türklere ani baskın yaparak tekrar başkente dönüyorlardı. Bizans askerlerinin bu takdiğiyle Türklerin geri çekildiğini gören imparator, ordusuna artık gündüz vakti de

¹⁷⁵Süleyman'ın başşehri. Bkz. Angold, “Nikaia Kenti”, 30.

¹⁷⁶Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili bugün üzerinde durulan altı farklı tarih bulunmaktadır. Bunlar 465/1073, 467/1075, 469/1077-1078, 472/1080-1081 ve 484/1092 yıllarıdır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1073 yılında kurulduğunu kabul eden görüş için bkz. M. A. Köymen, “Süleymanşah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu”, *Belleten*, LVII/218, (Nisan 1993), 71-79. 1075 yılını kabul eden görüşler için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında*, 84; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 81. 1078 yılını kabul eden görüş için bkz. Tamara T. Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, London, 1961, 46-49. 1080-1081 yıllarını kabul eden görüşler için bkz. Yinanç, *Selçuklular Devri*, 106-109; Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1081, 195; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 323; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, 81; Laurent, “Rum (Anadolu) Sultanlığı”, 226. 1092 yılını kabul eden görüşler için bkz. İbrahim Kafesoğlu, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?”, *İÜFTED*, Sa: 10-11, 1981, 1-28; Köymen, “Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu”, 71-79.

¹⁷⁷*Alexiad*, 124.

¹⁷⁸Yinanç, *Selçuklular Devri*, 109; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 90; Ali Sevim, “Süleymanşah I”, 38; 103-105; Laurent, “Rum (Anadolu) Sultanlığı”, 217-226; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 422; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklular Tarihi (Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 39; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 39.

¹⁷⁹Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 114.

¹⁸⁰Denizli ilimize bağlı Çivril ilçesinin güneydoğu yakınında bulunan bucak merkezidir. Yakın zamana kadar Homa adını taşıyordu. Khoma, Rumcada, “Yığın” anlamındadır. Bkz. *Alexiad*, 26.

saldırmalarını emretti. Neticede ordunun gayretleri sonuç verdi ve Türkler biraz da olsa geri çekilmeye başladı.¹⁸¹ Ancak bu sırada imparator, Robert Guiskard'ın hızla yaklaşmakta olduğu haberini aldı ve Türklerle anlaşma yapmak zorunda kaldı.¹⁸²

İmparator, elçileri ile Süleymanşah'a haber gönderdi ve bir miktar para ile vergi karşılığında barış yapma teklifinde bulundu. Süleymanşah, yapılan teklifi kabul etti ve iki taraf arasında gerçekleşen görüşmeler Drakon (Dragos) Çayı Anlaşmasıyla neticelendi ve bu anlaşmaya göre; Selçuklu kuvvetleri artık Drakon deresini¹⁸³ aşmayacak ve Bithynia sınırlarından içeriye akın düzenlemeyecekti.¹⁸⁴ İmparator I. Aleksios, bu anlaşmayla Kocaeli Yarımadasına yeniden sahip olurken, Süleymanşah'ın Drakon Çayı'na kadar olan Anadolu'daki hâkimiyetini de resmen onaylamış oldu (Haziran 1081).¹⁸⁵

Bu anlaşma her iki taraf için de faydalı oldu. Süleymanşah, Anadolu'daki hâkimiyetini I. Aleksios'a kabul ettirip devletin güney sınırlarıyla ilgilenirken, Aleksios da Normanlar ile olan mücadelesinde Süleymanşah gibi bir müttefik kazanmış oldu.¹⁸⁶ Bu anlaşmayla ilgili Bizanslı tarihçilerinin, İmparator Aleksios'un Türklere verdiği haracı hediye olarak nitelendirmeleri ve Süleymanşah'ı da Bizans'a tâbi (vassal) olarak adlandırmaları, onların konuya önyargıyla yaklaştıklarının bir göstergesidir.¹⁸⁷

Selçukluların fetih faaliyetleri sebebiyle Anadolu topraklarında Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti kalmayınca Fırat boylarında ve Kilikya bölgesinde Ermeni krallıkları peyda olmaya başladı ve bu krallıklar Türkiye Selçuklu Devleti'yle diğer Müslüman devletlerin münasebetlerini kesti. Süleymanşah da bu noktada, ülkesinin batı sınırını güvence altına aldıktan sonra sınırlarını genişletmek için güneye yöneldi ve ilk olarak Kilikya bölgesine geldi. 1082 yılında önce Tarsus'u kontrol altına aldı ve bir yıl sonra tüm Kilikya'yı (Adana, Misis, Anazarba gibi) ele geçirerek

¹⁸¹Alexiad, 124-126.

¹⁸²Her ne kadar Anna, ilk olarak bu anlaşmayı Süleymanşah'ın teklif ettiğini belirtse de teklifinin imparatorundan geldiğini daha sonra itiraf etmektedir. "Aleksios, yüklendiği görevin büyüklüğünü düşünerek dehşete kapıldı; kendi birliklerindeki asker sayısının, Robert'inkilerin küçük bir bölümündekiler kadar bile olmadığını göz önünde tutarak doğudan Türkleri getirmenin gerekliliğine hükmetti ve o zaman bu dileğini Sultana (İznik'teki Süleymanşah'a) ilettili." Alexiad, 133.

¹⁸³Drakon Deresi, İzmit Körfezi güney kıyısında, sonradan geliştirilip Helenopolis adını alan Drepana köyünün yanından geçer". Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 224-225.

¹⁸⁴Alexiad, 126.

¹⁸⁵Turan, *Selçuklular Zamanında*, 91; Yinanç, *Selçuklular Devri*, 114; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 85; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 102; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 214-215; Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret İşıltan, (İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. 1970), 56.

¹⁸⁶Karaca, "I. Haçlı Seferi (1096)", 145.

¹⁸⁷Turan, *Selçuklular Zamanında*, 91.

buralara Türk birliklerini yerleştirdi ve amcaoğullarına muhalefetle Fâtımîlere bağlı Trablusşam hükümdarı olan İbnAmmâr'dan kadı ve hatip istedi.¹⁸⁸ Bundan sonra Süleymanşah, fethettiği tüm şehirlerde güvenliği sağlamak amacıyla garnizonlar kurdu ve bu düzenlemelerin ardından başşehir İznik'e geri döndü.¹⁸⁹

Bu sırada, halen idarî olarak imparatorluğa bağlı olan Kilikya Ermeni Kralı Philaretos, din değiştirip Müslüman oldu ve Melikşah'ın yanına giderek egemenlik sahasında faaliyet gösteren Süleymanşah'ı şikâyet etti. Bu esnada Antakya halkı, Philaretos'un din değiştirmesinden rahatsız olmuştu ve artık onun zulmünden kurtulmak istiyordu. Bu sebeple şehrin şahnesi İsmail ile bizzat Philaretos'un oğlu Barsama aralarında anlaşdı. Barsama, o sırada bulunduğu hapisten kaçarak İznik'e Süleymanşah'ın yanına geldi ve onu Antakya'ya davet edip şehri teslim etme konusunda anlaşdı. Bunun üzerine Süleymanşah, Emîr Ebu'l-Kâsım'ı vekil tayin ederek, kendisi geri dönünceye İznik'i koruması için görevlendirdi ve Antakya'ya doğru yanında az bir kuvvet olduğu halde yola çıktı. Nihayetinde, Müslüman şahne İsmail'in yardımıyla gizlice şehre giren Selçuklu kuvvetleri, 13 Aralık 1084'te Antakya'yı fethetti.¹⁹⁰

Süleymanşah'ın Kilikya bölgesindeki başarıları ve Antakya'yı alması onu ilk olarak Halep hâkimi Şerefüddeve Müslim ile karşı karşıya getirdi. Şerefüddeve, daha evvelden Philaretos'tan aldığı haracı Süleymanşah'tan da istedi. Müslüman bir liderin haraç vermesi kabul edilemezdi ve bu nedenle Süleymanşah Şerefüddeve'nin isteğine şiddetle karşı çıktı. Neticede, Halep ile Antakya arasındaki Kurzâhil'de Süleymanşah ile Şerefüddeve'nin kuvvetleri arasında yapılan savaşta; Çubuk Bey önderliğindeki Türkmenlerin taraf değiştirmesiyle Şerefüddeve mağlup oldu ve öldürüldü. Artık önünde engel kalmayan Süleymanşah bu zaferin ardından Halep'e giderek burayı kuşatmaya başladı. Şerefüddeve'nin naibi Şerif Ebu Hasan, Şam hâkimi Melik

¹⁸⁸İbnü'l-Adîm, *Buğyetu't-taleb*,100-101.Bu da gösteriyor ki Süleymanşah, ne doğu kaynaklarının belirttiği gibi Melikşah'a bağlı ne de batı kaynaklarının gösterdiği gibi Bizans'ın bir vasalıydı. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010), 57.

¹⁸⁹Azîmî, *Azîmî Tarihi*,28; Süryani Mihaél, *Vakainame*, 37; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 98; Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", Cilt 8, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (İstanbul: Kayihan Yayınevi, 1994), 105; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 87; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 103.

¹⁹⁰Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I: 331; *Alexiad*, 194; Münecçimbaşı, *Câmiu'd-Duvel, Selçuklular Tarihi II. Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, çev. Ali Öngül, (İzmir, 2001),2: 6; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarihi Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H.436-500=1044/45-1106/07)", *TTK Belgeler*, Cilt 29, Sa:33, 2008, 13; Honigmann, *Doğu Sınırı*, 121; Turan, *Türk-İslam Medeniyeti*, 216; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 88 v.dğr.; Merçil, "Türkiye Selçukluları", 506; Kırpık-Hasan, "Kutalmışoğlu Süleymanşah", 286 sv.dğr. ; Ersan-Alican, *Sorularla Selçuklular*, 41.

Tacüddevele Tutuş'tan¹⁹¹ yardım istemişti. Bunun üzerine Tutuş, Selçuklu kumandanlarından Emîr Artuk ile birlikte 4 Haziran 1086 tarihinde Halep yakınlarında Süleymanşah ile karşı karşıya geldi. İki taraf arasında meydana gelen Ayn Seylem Savaşı'nda Türkmen beylerinin taraf değiştirmesi sonucunda Tutuş ve birlikleri galip geldi. Hayatında ilk kez yenilen Süleymanşah esir düşmemek için intihar etti ya da diğer bir rivayete göre savaş meydanında öldürüldü. Süleymanşah'ın ölümüne son derece üzülen Melik Tutuş, onu en güzel kefenlerle kefenleyip Halep'e gönderdi ve Şerefüddevele Müslim'in mezarı yanında Halep Kapısında bir yere defnettirdi.¹⁹²

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah, devletin kuruluşundan onun ölümüne kadar geçen kısa zaman içinde Anna Komnena'nın ifadesiyle “ *Boğazlardan Suriye'ye kadar boyu bir ay ve eni on gün genişliğinde büyük bir ülkeyi hâkimiyetine almıştı.*”¹⁹³ Süleymanşah'ın hâkim olduğu topraklarda, çeşitli milletlerden oluşan Bizanslılar (Rum, Süryani, Gürcü, Ermeni gibi) onun hâkimiyetini çabukça benimsediler. Çünkü Selçuklular daha en başından beri zirai üretimde, imar faaliyetlerinde, orduların oluşturulmasında ve çiftçilere toprak dağıtılmasında dini ayrımları dikkate almadılar.¹⁹⁴ Aynı zamanda bu dönemde özellikle Azerbaycan'dan gelen kalabalık Türk kitleleri, Anadolu'ya akın etmeye başladı ve buradaki Türk nüfusu hızla çoğaldı.¹⁹⁵

2.1.1. Süleymanşah'tan Sonra İznik'in Yönetimi

Türkiye Selçuklu Devleti'nde sultansız geçenera dönem, Süleymanşah'ın Antakya seferine çıkarken yerine vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kâsım'ın, onun ölümünden sonra devletin başına geçmesiyle başladı. Muhtemelen Süleymanşah'ın akrabası olan Ebu'l-Kâsım, merhum sultanın oğulları olan Kılıçarslan ve Davut'un esir alınıp Melikşah'a gönderilmesi üzerine İznik'te bağımsız hareket etmeye başladı, sultan unvanı alıp

¹⁹¹Tacüddevele Tutuş ile ilgili bkz. Abdülkerim Özeydın, “Tutuş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul, 2002, ss. 446-449.

¹⁹²Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 30; Alexiad, 195; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 277; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I:332-333; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 147-148 v.dğr.; el-Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 19-20; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 168-169; Sevim, “*Zeylî Tarihi Dimaşk*”, 13-14; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 104-105; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 89-94; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 103 v. dğr.; Özeydın, “Anadolu Selçukluları”, 112.

¹⁹³Anna Komnena'dan aktaran Turan, *Türk-İslam Medeniyeti*, 217.

¹⁹⁴Vryonis, *Medieval Hellenism in Asia Minor*, 223-243.

¹⁹⁵Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 81-82.

hükümdarlığını ilan ederken, kardeşi Ebu'l-Gâzi'yi de Kayseri ve Kapadokya civarına vali tayin etti.¹⁹⁶

Bu sırada İmparator Aleksios, Süleymanşah'ın ölümünü fırsata çevirmek istedi ve daha önceleri Türkler tarafından ele geçirilen Karadeniz çevresi ve diğer bölgeleri geri almak için ordusunu gönderdi. Ancak, Ebu'l-Kâsım devlet işlerinde oldukça yetenekli bir yöneticiydi. O, imparatorun bu hamlesini durdurmak için Normanların Trakya'da Bizans topraklarını yağmaladığını haber alır almaz Dragon Anlaşmasını bozdu ve Bithynia'nın içlerine ve Marmara sahilleri boyunca akınlar düzenlemeye başladı. I. Aleksios bunun üzerine daha önce Süleymanşah'a uyguladığı taktiği kullanarak Türkleri sahilden geri sürdü ve Ebu'l-Kâsım'ı bir barış antlaşması yapmaya zorladı. Ebu'l-Kâsım anlaşma görüşmelerini devamlı olarak uzattı. Onun Bizans'a karşı bir sefer hazırlığı yaptığını düşünen İmparator, derhal bir ordu hazırlayarak İznik üzerine gönderdi. Gönderilen bu ordunun başında Türk asıllı Tatikios¹⁹⁷ vardı. Bizans kuvvetleri İznik surlarının önüne kadar geldi ve karargâh kurdu. İki taraf arasında çarpışma başladı. Bu sırada, Sultan Melikşah, otoritesine karşı bağımsız hareket eden İznik merkezli devleti itaat altına almak için Emîr Porsuk kumandasında elli bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Selçuklu ordusunun gelmekte olduğunu öğrenen Tatikios, böyle bir kuvvetle başa çıkamayacağını düşündüğünden kuvvetleriyle Konstantinopolis'e çekilmek zorunda kaldı.¹⁹⁸

Ebu'l-Kâsım, Tatikios'un geri çekilmesini fırsat bilerek, Bizans topraklarında genişleme faaliyetlerini devam ettirdi. Ebu'l-Kâsım'ın asıl amacı, Marmara Denizi kıyılarına ulaşmak ve burada bir Selçuklu donanması kurup önce adaları sonra da Konstantinopolis'i ele geçirmektir.¹⁹⁹ Bu sebeple ilk önce Kios'a (Gemlik) akınlar düzenledi, burayı ele geçirdi ve bir tersane inşa ettirmeye, Konstantinopolis'e saldırmak için hazırlıklar yapmaya başladı. Ebu'l-Kâsım'ın bu hazırlıklarından haberdar olan I. Aleksios, onun Çaka Bey ile Peçeneklerle ittifak kurabileceği düşüncesiyle derhal bir donanma hazırlattı. Donanmanın başında Manuel Butumites bulunuyordu ve ona

¹⁹⁶Alexiad, 197; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 114; Ersan- Alican, *Sorularla Selçuklular*, 45; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 40.

¹⁹⁷Türk asıllı komutan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Alexiad, 137, 197; Işın Demirkent, "XI. Yüzyılda Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı Tatikios", *XIV. Türk Tarih Kongresi – Ankara: 9-13 Eylül 2002 – Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. I, 2005, 313-318.

¹⁹⁸Alexiad, 198; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, (Ankara: TTK Yayınları, 1996), 9-10; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, 102-103; Merçil, "Türkiye Selçukluları", 507.

¹⁹⁹Alexiad, 203; Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 222.

karadan destek vermesi için Tatikios da görevlendirilmişti. Bu iki ordu, Gemlik'teki Selçuklu donanmasını yakmak için yola çıktı. Karadan ve denizden gelen bu orduyla başa çıkamayacağını anlayan Ebu'l-Kâsım Gemlik'ten geri çekildi ve iki ordu arasında kalmamak için Kyparissios denen yere karargâhını kurdu. Bu sırada Butumites, sahile geldi ve Selçukluların gemilerini ateşe verdi. Karadan gelen Tatikios ise, Ebu'l-Kâsım'a yakın bir yerde karargâhını kurdu. İki ordu arasındaki çarpışma on beş gün boyunca devam etti ve en sonunda yapılan savaş Türklerin yenilgisiyle sonuçlandı. Ağır kayıplar veren Türk ordusunun bir kısmı da esir düştü. Bu savaştan galip ayrılan Tatikios, daha fazla ileri gitmedi ve kuvvetleriyle birlikte Konstantinopolis'e geri döndü.²⁰⁰

Sultan Melikşah tarafından görevlendirilen Emîr Porsuk muhtemelen 1090 yılı ortalarında Anadolu'ya geldi, Konya ve civarını ele geçirip Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başına buyruk hareket eden beyleri itaat altına aldıktan sonra İznik'e doğru harekete geçti. Bu durumdan haberdar olan İmparator I. Aleksios, Emîr Porsuk'un İznik'i ele geçirmesi durumunda Türkleri buradan çıkarmanın daha da güçleşeceğini bildiğinden, Ebu'l-Kâsım'a bir mektup gönderip onunla ittifak yapabilmek için Konstantinopolis'e çağırdı. Aynı zamanda imparator, Ebu'l-Kâsım başkentteyken, stratejik açıdan büyük önemi olan Nikomedia'yı da (İzmit) ele geçirmeye çalışılacaktı. Bu sırada, Ebu'l-Kâsım ise Emîr Porsuk karşısında başarısız olacağını biliyor ve iktidarını kaybetmekten çekiniyordu. Bu yüzden imparatorun tam zamanında gelen yardım fırsatını kaçırmamak için derhal Konstantinopolis'e gitti.²⁰¹ Konstantinopolis'e ulaşan Ebu'l-Kâsım, burada kaldığı süre içinde çeşitli eğlencelere, at yarışlarına, hamamlara, tiyatrolara götürüldü ve şehrin anıtları gezdirildi. İmparator Aleksios, konuğunu dostluk gösterileri sergileyerek oyalarken, bir diğer planını gerçekleştirmek yani İzmit'i Türklerden kurtarmak için kıyıda bir kale inşa ettirmeye başladı. İnşası tamamlanan kalenin ardından kent hızla ele geçirildi. Amacına ulaşan imparator bunun üzerine Ebu'l-Kâsım'a *Sebastos*²⁰² unvanı vererek onu pek çok hediye ile birlikte İznik'e gönderdi. Ebu'l-Kâsım, geri döndüğünde olan manzarayı gördü ve imparator tarafından oyuna getirildiğini anladı. Ancak, Emîr Porsuk'un İznik'in önlerine kadar

²⁰⁰ *Alexiad*, 198-199; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 114-115; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, 103; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 94-95; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, 17; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 10; Ersan- Alican, *Sorularla Selçuklular*, 45-46.

²⁰¹ İmparatorun gönderdiği mektup için bkz. *Alexiad*, 199; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, 104; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", 116; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 95; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 223; Merçil, "Türkiye Selçukluları", 508.

²⁰² Bu unvan -özellikle de Komnenos hanedanlığı boyunca- kişiyi onore etmek için kullanılırdı.

gelmesi karşısında çok güç duruma düştüğünden İzmit'i geri almak için herhangi bir müdahalede bulunamadı.²⁰³

2.1.2. Büyük Selçuklu Emîrlerinin İzmit Kuşatması

Emîr Porsuk, Anadolu'daki beyleri itaat altına aldıktan sonra İzmit'e geldi ve şehri yaklaşık üç ay kuşatma altına aldı. Ebu'l-Kâsım ilk başlarda kuşatmaya kendi imkânlarıyla karşılık vermeye çalışmışsa da daha sonra İzmit meselesinden dolayı dargın olduğu imparatorun yardım istemeye mecbur kaldı. Bu sırada batıda Peçeneklerle mücadele eden Aleksios'un durumu da çok iyi değildi. Ancak Konstantinopolis'in bu kadar yakınında, Büyük Sultan'ın ordusunu görmektense Ebu'l-Kâsım'ın zayıf ordusunu görmeyi tercih eden Aleksios, bir ordu hazırlayarak onun yardımına gönderdi. Yardıma gelen bu birlikler alay sancakları ve gelenek gereği imparatorun önünde taşınan gümüş çivi çakılmış asalar taşıyorlardı. Aleksios'un böyle bir ordu göndermekteki amacı, Emîr Porsuk'un gözünü korkutup kuşatmayı kaldırmasını sağlamak ve böylece zayıf düşmüş İzmit'i ele geçirmektir. Nitekim gönderilen bu birlik Göl Kapısı tarafından surların üzerine çıkarak sancak ve asaları surların üzerine dizdikten sonra savaş naraları atmaya başladı. Emîr Porsuk, sesleri duyduktan sonra gerçekten de imparatorun Ebu'l-Kâsım'a yardım için geldiğini sanarak kuşatmayı kaldırdı ve geri çekildi. İmparatorun ilk planı başarıya ulaştı, ancak Ebu'l-Kâsım'ın ordusu henüz güçten düşmedi. Bu yüzden Bizans birlikleri İzmit'i ele geçirme teşebbüsünde bulunamadan Konstantinopolis'e geri döndü.²⁰⁴

Emîr Porsuk'un başarısızlığını öğrenen Büyük Sultan Melikşah, Ebu'l-Kâsım'ı itaat altına alabilmek için doğrudan Aleksios ile anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu amaçla da güvendiği adamlarından Siyavuş (Çavuş) ile birlikte imparatora bir mektup gönderdi. Aleksios'a akrabalık kurmayı önerdiği mektupta, bu teklifin kabul etmesi halinde Türkleri kıyı bölgelerinden çekeceğini, tüm kaleleri tekrar geri vereceğini ve Ebu'l-Kâsım'dan gelebilecek saldırıları engellemek için elinden geleni yapacağını belirtti. Ancak, Melikşah'ın mektubunu getiren Siyavuş, imparatorun konuşmalarından etkilenerek onun tarafına geçti. Bunun üzerine imparator, Siyavuş'un elinde bulunan bu mektubu kullanıp, Selçuklu beylerinin elindeki yerlere giderek buraların boşaltılması ve

²⁰³ *Alexiad*, 199-200; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 115; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirtten Miryakefalon'a)*, II. Cilt, Çorum, 2003, 61; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 224.

²⁰⁴ *Alexiad*, 201-202; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, 105; a.mlf, "Melikşah", *İslam Ansiklopedisi*, 7: 665-673; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 12-13; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 92; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, 18; Merçil, "Türkiye Selçukluları", 508-509.

Bizans'a verilmesi konusunda onu ikna etti. Siyavuş önce Karatekin tarafından ele geçirilen Sinop'a geldi ve sultanın mektubunu ona göstererek şehrin boşaltılmasını sağladı ve aynı durum diğer yerlerde de uygulandı. Bu durumdan gayet hoşnut olan I. Aleksios, Siyavuş'abu başarısından dolayı Ankhialos Dukalığını verdi.²⁰⁵

Sultan Melikşah, bu olup bitenlerden haberdar olunca bu sefer de Urfa'da bulunan Emîr Bozan'ı İznik'i kuşatması için batıya gönderdi. Melikşah ayrıca Emîr Bozan'a İmparator Aleksios'a götürmesi için bir de mektup verdi. Mektubu eline ulaşan Aleksios, sultanın bu mektupta da yinelediği evlilik yoluyla hısımlığı uygun bulmamasına rağmen bir elçilik heyeti oluşturarak sultana gönderdi. Ancak bu heyet yoldayken Melikşah'ın ölüm haberini alınca Konstantinopolis'e geri döndü.²⁰⁶

Bu sırada Emîr Bozan'ın İznik kuşatması şiddetli bir şekilde devam etmekte ve buna karşılık Ebu'l-Kâsım ise bütün gücüyle Bozan'a direnmekteydi. Bu arada Peçeneklerin şiddetli saldırıları karşısında Kumanların yardımına başvuran I. Aleksios, aldığı bu yardımla tehlikeyi ortadan kaldırdı (1091). Ardından Ebu'l-Kâsım'a yardım etmeleri için bir kuvvet gönderdi. Emîr Bozan ise, Bizans ordusunun Ebu'l-Kâsım'ayardıma geldiği haberini alınca hemen kuşatmayı kaldırdı ve Ulubat mevkiine çekilerek civardaki köyleri yağmaladı. Bozan'ın İznik kuşatmasını kaldırmasından sonra rahat bir nefes alan Ebu'l-Kâsım, daha fazla tek başına İznik'teki hâkimiyetini devam ettiremeyeceğini anladı ve Selçuklu sultanından af dilemeye ve İznik'te ona bağlı bir vali olarak yaşamak için izin istemeye karar verdi. Bunun üzerine, kardeşi Ebu'l-Gazî'yi İznik'te vekil bırakarak İznik'ten hareket etti. O, Büyük Selçuklu Devleti'nin başşehri İsfahan'a ulaştığında Melikşah ile görüşmek için çok çaba harcadıysa da bir türlü başarılı olamadı ve ona Emîr Bozan ile görüşmesi bildirildi. Ebu'l-Kâsım, sorunun hallolması için Anadolu'ya döndüğünde Bozan'ın askerleri tarafından yakalandı ve Selçuklu geleneklerine uygun bir şekilde yayın kirişiyle boğularak öldürüldü (Eylül/Ekim 1092).²⁰⁷

Ebu'l-Kasım'dan sonra, kardeşi Ebu'l-Gazî İznik'i elinde tutmaya devam etti. Bir yandan da İmparator Aleksios, Ebu'l-Gazî'yi hediyeler ve vaatlerle kandırıp onun

²⁰⁵*Alexiad*, 202; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, 105-106; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 40-41.

²⁰⁶İmparatora gönderilen bu mektup için bkz. *Alexiad*, 203-204; İbrahim Kafesoğlu böyle bir mektubun olmadığını belirtmektedir. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, 105-106, 10; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 13.

²⁰⁷Bu durum, Ebu'l-Kâsım'ın da Selçuklu hükümdar ailesinden gelmekte olduğunu gösterir. *Alexiad*, 204; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 117; Kafesoğlu, "Melikşah", 7: 665-673; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, 18 v.dğr.; Merçil, "Türkiye Selçukluları", 509; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 219; Kırpık-Akyol, "Kutalmışoğlu Süleymanşah", 288.

İznik'i teslim etmesini sağlamaya çalışıyordu. Ebu'l-Gazî ise muhtemelen ağabeyinin ölüm haberini almadığından imparatoru oyalamakla meşgul oluyordu. Ancak Melikşah'ın ölümü ile onun tutuklu olarak Isfahan'da tuttuğu Süleymanşah'ın oğulları serbest kaldı. Süleymanşah'ın iki oğlu, Kılıçarslan ve Kulan (Davud) Horasan'dan kaçarak veyahut başka bir rivayete göre Berkyaruk tarafından serbest bırakılarak kısa sürede önce Anadolu'ya ve sonra da İznik'e geldiler ve idareyi ele geçirdiler.²⁰⁸

2.1.3. İznik'te I. Kılıçarslan Dönemi (1092/1093- 1097)

Süleymanşah'ın oğulları Kılıçarslan ve Kulan, Yabgulu Türkmenlerinden oluşan bir ordu ile İznik'e geldiler. İznik'te bulunan Türkler, Selçuklu şehzadelerini sevinç gösterileriyle karşıladılar (485/486-1092/1093).²⁰⁹ Ebu'l-Gazî ise hiçbir direniş göstermeden yönetimi yeni sahiplerine devretti. I. Kılıçarslan, sultan unvanını alarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçti ve devleti yeniden teşkilatlandırmaya koyuldu. I. Kılıçarslan, idareyi ele aldığı anda hâkimiyet alanı sadece İznik ve civarını kapsıyordu. O sırada Anadolu'nun farklı yerlerinde Türkmen beyleri hüküm sürmekteydi. Bunlardan bazıları; İzmir ve civarındaki adalarda Çaka Bey, Orta Anadolu'ya hâkim olan Danişmendliler, Erzurum ve çevresinde hâkim olan Saltuklular ve Erzincan ve civarında hâkim olan Mengücekler idi.²¹⁰

I. Kılıçarslan'ın İznik'te yaptığı ilk iş, Ebu'l-Gazî'yi eski görev yeri olan Kapadokya'ya göndermek ve onun yerine Emîr Muhammed'ibaşkumandan tayin etmek, diğer beyleri de onun emrine vermek oldu. Bu sırada kendisiyle beraber İznik'e gelen askerlerin ailelerini de buraya getirterek İznik civarında yerleştirdi. Ayrıca babasının ölümünden beri dağılmış olan devletin birliğini tekrar kurmak ve kaybedilen toprakları geri alabilmek için müttefik arayışına girdi. İzmir ve civarının hâkimi Çaka Bey'in²¹¹ kızıyla

²⁰⁸ Koca, *MalazgirttenMiryakefalon'a*,63; Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 76.

²⁰⁹Çağdaş Bizans kaynağı olan Anna Komnena, Süleymanşah'ın oğullarının İran topraklarından kaçarak Anadolu'ya girdiklerini söylemektedir. Bkz.*Alexiad*, 206; Abu'l-Farac ise, Süleymanşah'ın Suriye üzerine sefere çıktığı sırada Kılıçarslan'ı İznik'te bıraktığını belirtmiştir. Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I:331; İbnü'l-Azrak, Kılıçarslan ve kardeşinin Melikşah tarafından İznik'e gönderildiğini kaydetmiştir. İbnü'l-Azrak, *Tarihu Meyyâfârikîn*,166a, naklen Turan, *Selçuklular Zamanında*, 126.

²¹⁰Turan, *Selçuklular Zamanında*, 125-126; a.mlf, "Kılıçarslan I", 6: 681-688; Demirkent, "Kılıçarslan I", 24: 396-399;Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 223.

²¹¹Çaka Bey ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A. Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M. S.1081-1096*, (Ankara: TKAE, 1966), İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka Mı, Çağa Mı, Çakan Mı", Sa.34, *İÜEFİTD*, (İstanbul, 1984), 55-60; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(İstanbul, 2013) 8: 186-188; Coşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Bey)", (Ankara: *Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*, 1987), II: 477-481.

evlenerek onunla dostluk kurdu. Bu sayede artık Bizans'a karşı tek başına kalmayacaktı.²¹²

Öte yandan I. Aleksios, 1091 yılında batıda Peçenekleri yenilgiye uğrattıktan sonra Anadolu'ya yönelip Çaka Bey'in donanmasına ağır bir darbe vurdu. İmparator artık Güney-Marmara bölgesinde ve İznik çevresinde Türklerin elinde bulunan topraklara daha yoğun bir şekilde saldırı yapabilecekti. İmparatorluğun durumunu yakından takip eden Kılıçarslan, onlardan önce davranarak başkomutan Muhammed'i Selçuklu birliğinin başında Marmara'nın güney kıyısında Bizans'ın elinde bulunan şehir ve kaleleri zaptetmek üzere yolladı. Bu durumu haber alan ve Türklerin ele geçirdikleri yerleri geri almak isteyen I. Aleksios, ilk önce denizden daha sonra da karadan Türklerin üzerine ordu gönderdi ve neticede kaybettiği toprakları geri alabildi. Böylece I. Kılıçarslan döneminde Bizans'a karşı yapılan ilk girişim sonuçsuz kalmış oldu.²¹³

I. Kılıçarslan'ın kuvvetlerinin Marmara kıyı bölgelerini ele geçirmeye çalışması sırasında onun hem müttefiki hem de kayınpederi olan Çaka Bey ise hazırlamış olduğu ordusu ile İzmir'den kara yoluyla kuzeye doğru hızla ilerlemekteydi. Çaka Bey, bu girişiminin damadı I. Kılıçarslan tarafından da destekleneceğini düşünerek önce Edremit'i ardından Abydos²¹⁴ ve civarını kuşattı. Çaka Bey'in gücünü toplayıp Çanakkale boğazına kadar ilerlemesi, İmparatoru oldukça tedirgin etti ve bu ilerlemeye son vermek için Konstantinos Dalassenos kumandasındaki donanmayı Çanakkale'ye yolladı. Bir yandan da her zaman yaptığı ve çok usta olduğu düşmanını düşmanına kırdırma politikası üzerinden Çaka Bey'e karşı I. Kılıçarslan'ı kullanmak için ona dostluk mektubu yolladı.²¹⁵I. Kılıçarslan bu mektubun etkisinde kalarak, gerçekten de Çaka Bey'in güçlenmesini zararlı olarak görmeye başladı. Ülkesinde tek başına hâkimiyet sağlamak isteyen sultan, imparatorun teklifini kabul ederek vakit kaybetmeden ordusunu hazırladı ve İznik'ten hareketle o sırada Abydos'u kuşatmakta olan Çaka Bey'in üzerine yürüdü. Aynı zamanda yola çıkan Bizans ordusu da

²¹²Kurat, *Çaka Bey*, 43; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 15-16; Ersan-Alican, *Sorularla Selçuklular*, 47; Güray Kırpık-Hasan Akyol, "I. Kılıçarslan (1092-1107)", ed. Refik Turan, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 289-290.

²¹³*Alexiad*, 207-209; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 127; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 16-17; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 111.

²¹⁴Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında bulunan önemli bir ilk ve ortaçağ kentidir. Bkz. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 13.

²¹⁵Mektup için bkz. *Alexiad*, 270-271; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 127; Demirkent, "Kılıçarslan I", 24: 396-399; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 111; Kurat, *Çaka Bey*, 51-52; Ersan- Alican, *Sorularla Selçuklular*, 48; Alptekin, "İzmir Türk Beyliği", 477-481.

Konstantinopolis'ten hareketle Çaka Bey'in bulunduğu yere doğru harekete geçti. İmparatorun ve damadının ittifak kurup üzerine doğru geldiği haberini alan Çaka Bey'in ne denizde Bizans'a karşı koyacak yeterli donanma gücü, ne de karada I. Kılıçarslan'a karşı direnebilecek yeterli bir ordusu vardı. İki ateş arasında kaldığı için çare olarak sultanın huzuruna gitti ve anlaşma teklifinde bulundu. Sultan, başlarda Çaka Bey'in bu teklifini olumlu karşılamış gibi göründü ve düzenlenen bir yemekte Çaka Bey'i zehirleterek öldürttü (486/1093). Bu arada Bizans ile yapılan ittifakda bir süre sonra sona erdi. İmparatorunBalkanlarda Kuman Türkleri ile meşgul olmasından faydalanan Selçuklular kısa süre sonra Bithynia bölgesine girerek yeniden akınlar düzenlemeye başlamışlardı. İmparator Aleksios ise, Türklerin bu bölgedeki faaliyetlerini durdurmak amacıyla ordu hazırlamak yerine ilginç bir girişimde bulunarak Sapanca gölünün güneyinden sahile doğru derin ve geniş bir hendek kazdırdı, içini de su doldurmak suretiyle onları engellemeye çalıştı. Ancak imparatorun bu hamlesi, 1096 Mayıs ayı sonunda Avrupa'dan yola çıkmış bulunan ilk Haçlı ordusununBalkan topraklarına girdiği haberini almasıyla yarım kaldı.²¹⁶

2.2. İlk Haçlı Birliklerinin İznik'e Geliş Süreci

“Şark Meselesi” ya da Avrupa Hıristiyan yöneticiler arasındaki Türkleri Anadolu'dan atma düşüncesi, ilk defa 1815 Viyana Kongresinde dile getirilmiş olsa da, bunun tarihi aslında 1071 Malazgirt Zaferine kadar dayanıyordu.²¹⁷

Hristiyan dünyası, 750 yılından itibaren Müslümanları öncelikle Endülüs'ten çıkarmak için “Reconquista”²¹⁸olarak tanımlanan ve eski toprakları geri almak anlamına gelen hareketle başarı sağlamaktaydı. Onlar aynı hareketi Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için de kullanılabiliyorlardı. Bu yüzden daha önce de bahsettiğimiz gibi; IV. Romanos Diogenes'ten sonra imparator olan VII. Mikhail Dukas, 1074 yılında, Selçuklu akınlarını durdurabilmek ve onları Anadolu'dan çıkarmak amacıyla, Papalıktan ücretli asker talebinde bulunan ilk imparator olmuştu. Papa VII. Gregorius, imparatorun

²¹⁶*Alexiad*, 271; Turan, “Kılıçarslan I”, 681-688; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 111; Kurat, *Çaka Bey*, 51-52; Merçil, “Türkiye Selçukluları”, 510;Alptekin, “İzmir Türk Beyliği”, 477-481; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 41-42; Charanis, “Byzantium”, 177-219.

²¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Sarıkoyuncu, “Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi”, *ATB*, Sayı:36, Şubat 1994; Şükrü Nuri Eden, “Şark Meselesinin Dış Boyutu”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4, (Kayseri, 1990, Ayrı Basım), 7.

²¹⁸Reconquista, yeniden fetih, fethedilen yerleri geri alma anlamına gelen İspanyolca bir kelimedir. Reconquista hareketi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Lütfi Şeyban, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, (İstanbul: İz Yay., 2016).

teklifini olumlu karşılamış ve Reconquista hareketini doğuda da başlatmak istemişse de sayıları yüz binleri aşan bir ordu toplayacak gücü olmadığından bunu başaramamıştı.²¹⁹

Yıllar sonra Bizans tahtına çıkan I. Aleksios Komnenos da papalıktan aynı talepte bulunarak Türklere karşı yardım istedi. İmparator, önce Robert de Guiskard'ın, ardından da 1086 yılında Süleymanşah'ın ölümü ile oldukça rahatlatmıştı. Ama yinede Türkleri Anadolu'dan atabilmek ve başta İznik olmak üzere kaybettiği toprakları geri alabilmek için yeterli kuvvete sahip değildi. Kaldı ki imparator Anadolu'daki Rum nüfusundan da faydalanamıyordu. Bu yüzden, Bizans askeri gücüne yeni takviyeler yapmak amacıyla daha önceden de yapıldığı gibi batıdan ücretli asker talep edecekti. İmparator, 1089 yılında Anadolu'da Ebu'l-Kâsım ve Çaka Bey ile mücadele ettiği sıralarda Papa II. Urbanus'undesteğini alabilmek için, onun başkanlığını yaptığı Melfi Konsili'ne elçilerini gönderdi. Bu elçiler aynı zamanda Avrupa'da Bizans propagandası yapıyor ve diğer konsillere de katılıyorlar; imparatorun hizmetinde Türklere karşı savaşmanın şerefli bir iş olduğunu, Türklerin Anadolu'dan çıkarılmadan Hıristiyanlığın doğu topraklarının güvende olmayacağını söylüyorlardı.²²⁰ Ayrıca bu elçiler papaya, kiliseler arasındaki sorunların müzakereler yoluyla çözümü için görüşmelerin başlaması teklifinde de bulunuyorlardı. Doğu ve batı kiliselerinin Roma yönetimi altında birleşmesi Papalığın öteden beri arzuladığı bir durumdu. Bu nedenle Papa II. Urbanus bu fırsata sıkı sıkıya sarıldı. Batı'nın kavgacı şövalyelerini din adına doğuya savaşmaya göndermek kilisenin amacına da çok uygundu. Ancak çok büyük kitleleri sadece iyi bir ücret karşılığında doğuya gönderemezlerdi, bunun için etkili bir propaganda yapılmalıydı. Avrupalılar, ancak maddi bakımdan kendi çıkarlarına uygun düşecek, manevi bakımdan ise dini hislerini heyecana getirecek bir çağrı ile doğuya gitmek hevesine kapılabilirdi. Ayrıca o sıralar Avrupa Hıristiyan elitini heyecanlandıran ve papayı bu girişim için cesaretlendiren iki etken vardı. Bunlardan ilki Endülüs'ün belkemiği yerindeki Tuleytula (Toledo) şehrinin, Kastilya Krallığı öncülüğünde düzenlenen bir Haçlı seferiyle tekrar Hıristiyanların eline geçmesi oldu (1085). İkinci büyük etken ise Melikşah'ın ölümü ile Selçukluların taht kavgasına girişmeleri oldu. Bu

²¹⁹Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 51-54; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 320-322; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Basımevi, 1997), 2; a.mlf, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", 68-69; a.mlf, "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, (İstanbul, 1998), 1-14; a.mlf, "Haçlılar", 14: 525-526; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 128.

²²⁰Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 80; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 20; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 3; a.mlf, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", 69-70; a.mlf, "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", 1-14.

güçlü etkenlerin birleşmesi üzerine Haçlı seferinin kolay yapılabileceğini düşünen Papa II. Urbanus, Clermont Konsili'nde (18-28 Kasım 1095) her kesimden Avrupalıya kutsal savaş çağrısında bulundu.²²¹

Onun, dünyadaki cennetin ve Hz. İsa'nın hatıralarının bulunduğu Kudüs'ün inançsızların elinde esir tutulduğu, kurtarılmayı beklediği ve Türklerin Hristiyan şehirlerini zapt ettiği şeklindeki sözleri sadece şövalyelerin değil toplumun her kesiminden insanın ilgisini çekti. Hatta Papanın yasaklamasına rağmen kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve hastalar bile sefere çıkmak için hazırlıklar yapmaya başladı. Papa, sefere katılacak olanların Haçlı Yemini etmesini ve seferin sembolü olarak ta giysilerinin omuzuna kırmızı bezden yapılmış bir haç işaretin dikilmesini söyledi. Sefer, kilisenin liderliğinde düzenlenecekti ve iaşenin sağlanması için yardıma ihtiyaç vardı. Avrupalı devletler bunun için yardıma koşarken, halkta elinde ne var ne yok tüm mallarını kiliseye rehin bırakıyor, hatta geri dönmeyi düşünmeyenler her şeylerini kiliseye bağlılıyordu. Çünkü Papa, sefere katılacakve bu yolda ölecek olan herkesin günahlarının affedileceği ve cennetle ödüllendirileceğini söylemişti. Neticede Papanın çağrısıyla, İmparator Aleksios'un yardım beklentilerini aşacak, iki dini karşı karşıya getirip dünya tarihini büyük ölçüde etkileyecek ve yaklaşık 200 yıl sürecek olan Müslüman-Haçlı mücadelesinin fitili ateşlenmiş oldu.²²²

2.2.1. Halkın Seferi'nin Başlaması (1096)

Papa II. Urbanus, 27 Kasım Salı günü halka açık yaptığı konuşmasında haç takınarak sefere katılacak olan herkesin, Hz. Meryem'in göğe uçtuğu gün kabul edilen 15 Ağustos tarihinde kutsal sefere çıkmak için hazır olmaları gerektiğini söyledi.²²³ Papanın, Clermont'da yaptığı konuşmanın ardından, etrafa dağılarak halka vaazlar vermeye başlayan ve sefere davet eden keşişlerin arasında, Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre daha evvel tek başına Kudüs'e seyahat ederek perişan halde geri dönebilen Pierre

²²¹Şeyban, *Reconquista*, 141-144.

²²²Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 80 v.dğr.; a.mlf, *The First Crusade*, ed. Tokyo-DaiNippon, Cambridge University Press, 1980, 59 v.dğr.; David Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, çev. Ece Sakar, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010), 7-8; August C. Krey, *The First Crusade*, Priston University Press, Priston 1921, 24-26; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Alfa Tarih, 2015), 48; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 5; Aydın Usta, *Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008), 34-41; Ebru Altan, Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190), *Tarih Dergisi*, Sayı 47, İstanbul, 2009, 76-77; Ayhan Can, *Fulcherius Carnotensis'in Haçlı Vekayinâmesinin Türkiye ile İlgili Olayları da İçine Alan Birinci Kitabın Tercümesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1998), 5-7.

²²³Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 85.

l'Ermitte de vardı.²²⁴ Kendisi savaştan, açlıktan ve salgın hastalıklardan usanmış toplumuna Haçlı seferinin faziletleri üzerine verdiği vaazlarının içine, doğunun zenginlik dolu hikâyelerini de katmayı ihmal etmiyordu. Böylelikle Pierre, kısa süre içinde fakir şövalyelerden ve halktan pek çok insanı etrafında topladı. Bu insanlar belirlenen tarihten önce İslam ülkesine doğru yola çıktılar. Çoğunluğunu alt sınıfa mensup kişilerin teşkil etmesinden dolayı daha sonra bu sefere *Halkın Seferi* adı verildi.²²⁵

İmparator Aleksios, Papalıktan sadece ücretli asker talep etmişti, ancak oradan gelen haberler bu yönde değildi. Avrupa'nın bütün kavimleri Haçlı Seferi için harekete geçmişti. 15 Ağustos'ta yola çıkacak olan bu kuvvetler, ücretli asker grubu olarak değil büyük bir ordu halinde gelecektirdi. Bu durum başkentte büyük korku ve endişenin doğmasına sebep oldu. Bu kalabalık orduların Bizans halkına zarar vermeden geçişlerini sağlamak için bütün merkezlere yiyecek depo edilmeliydi. İmparator, Ağustos'ta yola çıkacak bu ordular için hazırlıklar yaparken, Pierre l'Ermitte ve Meteliksiz Gautier idaresindeki sayıları yirmi bini aşkın ordunun çoktan yola çıktığını ve 1096 yılının Mayıs ayı sonlarında Belgrad'tan Bizans topraklarına girdikleri haberini aldı. İmparatorun endişesini haklı çıkaran Haçlılar, yola çıktıkları andan itibaren geçtikleri yollar üzerinde bulunan bütünyerleri yağma ve talan edip -katolik ya da ortadoks fark etmeksizin- din kardeşlerine karşı eşi benzeri olmayan katliamlar ve işkenceler yapmaya başladılar. Nihayet 1 Ağustos 1096 tarihinde Konstantinopolis'e ulaşan bu kalabalık, sayıları ve davranışlarından dolayı halkı dehşete düşürdü. Öyleki, Anna Komnena onlardan, "*sayıları kumsaldaki kum tanelerinden, gökteki yıldızlardan çok*"²²⁶ diye bahseder. Ioannes Zonaras ise onların gelişinden, "...*Franklar Kentlerin Sultanı'na yönelerek ve Anadolu'yu bir uçtan öteye geçmek amacıyla Batı'dan hareket ettiler. Hatta bu kitlesel hareketi, ilahi alâmetin biri önceden açıkladı: 'Batı'dan hareket eden ve güneşi karartan buluta benzeyen bir çekirge sürüsü Kentlerin Sultanı'nın üzerine üşüştü ve onu geride bırakarak Anadolu'ya indi...*"²²⁷ diye kaydeder.

²²⁴Alexiad, 303.

²²⁵Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 85 vd; Demirkent, "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", 1-2; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 42-43.

²²⁶Alexiad, 304; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 91 v.dğr.; a.mlf, *The First Crusade*, 71; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 335; Peter M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, trk. trc. Özden Arıkan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 1999, 18; Geoffrey Hindley, *The Crusades*, New York, 2003, 21; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 11; a.mlf, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", 65-78; a.mlf, "Haçlılar", 14: 525-526.

²²⁷Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, 169.

İmparator Aleksios, başkent in güvenliği için onları şehir surlarından içeri sokmadı ancak disiplinsiz hareket eden Haçlılar bu sefer de civardaki köşklere talan ettiler. Hatta kilise damlarından kurşunları dahi söktüler ve durmadan hırsızlık yaparak başkent halkına olağanüstü zarar verdiler. İmparator onları başkent in yanında tutmamak için boğazdan geçirerek Yalova civarında bulunan Kibotos²²⁸ karargâhına yerleştirdi. İmparatorun amacı asıl ordu gelene kadar bu öncü Haçlı ordusunu başkentten uzak tutmak ve imparatorluğa daha fazla zarar vermesini önlemektir. Ancak onlar burada da rahat durmadı. Çevredekiköylere saldırarak yağmaladılar ve karşılarına çıkan herkesi öldürmeye başladılar. Anna bu vahşeti, “...çevrede korkunç bir katliama giriştiler; bebekleri mızraklarına geçirip ateşte kızarttılar, büyüklere ise mümkün olan her yöntemle işkence yaptılar”²²⁹ diye kaydetmiştir.

2.2.2. Haçlıların Selçuklu Ordusuyla Karşılaşması

Günlerini din kardeşlerini katlederek ve onların topraklarını yağmalayarak geçiren Haçlıların bazen kendi aralarında da çeşitli ihtilaflara düştükleri oluyordu. Pierre'nin otoritesi artık bu ihtilafları gidermeye yetmiyordu. Bu nedenle Almanlar ve İtalyanlar Fransızlardan ayrılarak içlerinden Reinald adlı birini lider edindiler. Zamanla bu gruplar birbirlerine karşı nispet ve kıskançlık duymaya başlayarak katliam ve talanlarını sürdürdüler. İmparator, aslında Pierre'e asıl ordu gelmeden Müslümanlar üzerine taarruza kalkışmamasını tembih etmişti. Ancak onun otoritesini tanımayanlar bunu unutup Selçuklu topraklarına girmeye başladı. Fransızlardan oluşan bin kişilik bir grup, Selçuklu başşehri İznik'in yakınlarına kadar gelip buradakiköylere yağmaladı. Bunu öğrenen I. Kılıçarslan, gönderdiği orduyla onları engellemeye çalıştı, ancak Haçlılarçoktan karargâhlarına geri dönüp yağmaladıkları malları arkadaşlarına satmışlardı. Fransızların elde ettikleri ganimetleri kıskanan Reinald liderliğindeki Alman birlikleri de altı bin kişilik kuvvetleyola düştü. İznik'e giden ordu, geçtikleri bütün köylere yağmaladılar ve İznik yakınlarındaki KserigordonKalesini ele geçirdiler. Haçlılar, buranın yiyecek dolu olduğunu fark ettiklerinde kaleyi bir üs olarak kullanıp yağma akınlarına buradan devam etmeye karar verdiler. Haçlıların kaleyi ele geçirdiğini öğrenen I. Kılıçarslan, hemen Emîr Muhammed kumandasındaki askerleri onların

²²⁸ “İzmit Körfezinin güney kıyısında, körfeze uzanan üçgen biçimli çıkıntının üzerinde, günümüzde orada bulunan Hersek Köyü'nün yakınında bir iskele yerleşimidir.” *Alexiad*, 325.

²²⁹ *Alexiad*, 306; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 100; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 44.

üzerine yolladı.²³⁰Bu kale bir tepe üzerinde bulunduğundan ele geçirilmesi oldukça zor olsa da su temini bakımından dışarıya bağımlıydı. Bunu bilen Selçuklu ordusukalenin yakınlarına gelerek su kaynaklarını ele geçirdive etrafta pusu kurdu. Haçlıların bu durumda kaleyi uzun süre savunması mümkün değildi. Susuzluğa ancak sekiz gün dayanabilen Haçlılar, Türkler ile anlaşıp Müslüman oldukları takdirde öldürülmeyecekleri garantisini alınca teslim olmaya başladı. Reinald da dâhil bir kısım Haçlıaskeri canlarını bu şekilde kurtardı. Sonrasözünden dönerek Müslüman olmayanlar ise kılıçtan geçirildiler.²³¹

2.2.3. Drakon Savaşı (1096)

Kserigordon Kalesi Türkler tarafından ele geçirildiği sırada Kibotos'daki karargâhta bulunan Haçlılar, kalenin Almanlar tarafından ele geçirildiği haberini aldılar. Ayrıca Türkler, bu karargâha gönderdikleri iki casus vasıtasıyla, Almanların İznik'i bile ele geçirdikleri ve ganimeti paylaştıkları söylentisini yaydılar. Bu haber karargâhta büyük heyecan yarattı ve hemen İznik'e yürümeye karar verdiler. Ancak bu esnada gerçek açığa çıkıncaheyecan paniğe dönüştü. Üstelik bu sırada Pierre'in para ve yiyecek temini içinbaşkentte bulunması da durumu daha da kötüleştirdi. Karargâhta bulunanların bir kısmı Pierre'i beklemeye karar verdi, ancak Haçlılar arasındaki intikam hırsı ağır bastığından, öc almak isteyenlerin baskısı galip geldi.²³² 21 Ekim 1096'da, intikam hırsıyla Kibotos mevkiinden sabaha karşı harekete geçen yirmi binden fazla Haçlı kuvveti arkalarında yalnızca kadınları, yaşlıları ve hastaları bıraktıkları halde yola çıktılar. İznik'e en yakın yol olan Altınova, Soğuksu, Yalakdere güzergâhını takip eden Haçlılar, Boyalıca mevkiine geldikten kısa süre sonra İznik Gölü kıyısına inmeyi

²³⁰İbnü'l-Kalânîsî bu kumandanın I. Kılıçarslan'ın kardeşi Davud olduğunu belirtmektedir. Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarihi Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H.436-500=1044/45-1106/07)",24; Anna Komnena'ya göre ise bu Selçuklu kumandanı İlhan (Emîr Muhammed) idi. Bkz *Alexiad*, 307; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 129; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 100-101.

²³¹*Alexiad*, 306 v.dğr.; Runciman, *The First Crusade*, 74-75; a.mlf, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", ed. T. M. Setton ve M. W. Baldwin, *A History of the Crusades*, Philadelphia, C. I, University of Wisconsin Press, 1969, 280-304; Treadgold, *State and Society*, 621; Holt, *Haçlılar Çağı*, 20; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 21 v.dğr.; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 16; Turan, *Selçuklular Zamanında İslamiyet*, 87; a.mlf, "Kılıçarslan", 6: 681-688; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 224; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, 112; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 45.

²³²*Alexiad*, 307-308; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 102;a.mlf, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", 280-304; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 335; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 22-23; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 18; Turan, "Kılıçarslan", 6: 681-688.

planladı. Bu sırada, Haçlıların İznik üzerine yürüme plânından haberdar olan Türkler, Kibotos'dan İznik'e uzanan yol boyunca tuzaklar kurdu.²³³

Haçlılar, Boyalıca ile İznik Gölü arasında bulunan Drakon Köyüne yakın ormanlık bölgeden geçerken pusuda bekleyen Türk okçuları harekete geçtiler ve sonra saklandıkları yerden çıkarak dört bir yandan onları sıkıştırdılar. Haçlılar bu hücumu direnmeye çalıştılsa da daha fazla dayanamayıp karargâhlarına kaçmaya, Türkler de onları takip etmeye başladılar. Bu sırada Haçlı karargâhında günlük işlere yeni başlanmıştı ve papazlar ayinlerini yapıyorlardı. Bir anda dehşet içindeki Haçlı ordularının koşarak geldiklerini gören insanlar neye uğradıklarını şaşırıyorlardı. Kaçanların arkasından gelen Türkler de karargâhın içine girdi. Burada bulunan herkes Türklerden canlarını zor kurtardı. Haçlılardan bazıları ormanlık alanlara kaçarken bazıları da bir saraya sığındı. Sağ kalan ve pekçoğu yaralı halde bulunan Haçlılar ise esir alındı. Bu arada Haçlıların perişan vaziyetini gören bir Bizans köylüsü, bulduğu bir sandala binerek imparator ve Pierre l'Ermitte'e olanları anlatmak için yola çıktı. I. Aleksios durumu öğrenince geride kalan Haçlılara yardım için Konstantinos Euphorbenos kumandasındaki birkaç gemiyi buraya gönderdi. Ertesi gün Bizans filosunun geldiğini gören Türkler, saraya sığınan Haçlılar üzerine yaptıkları kuşatmayı kaldırarak İznik'e doğru hareket ettiler. Savaşta canlarını kurtarabilenler ise, Bizans gemileriyle Konstantinopolis'e getirildi ve silahları ellerinden alındı. Böylece *Halkın Seferi* olarak anılan Pierre l'Ermitte ve adamlarının Haçlı seferi sona erdi.²³⁴

2.3. I. Haçlı Seferleri (1096-1099)

I. Kılıçarslan'ın Keşiş Pierre l'Ermitte liderliğindeki başıbozuk haçlılara karşı Drakon'da elde ettiği kolay başarı, genç hükümdarın asillerden oluşacak bir Haçlı gücünün savaş kabiliyetini öğrenme imkânını ortadan kaldırdı. Çünkü daha onlar Anadolu'ya gelmeden önce, Haçlıların büyük ordularla gelip Türkleri hezimete uğratacaklarına dair bir söylenti yayılmıştı. Bunları dikkate alan I. Kılıçarslan ise planlı

²³³Alexiad, 306-307; Anonim, *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, London, İngilizceye çeviren ve yayımlayan, Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, Thomas Nelson and Sons, 1962, 2-5; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 101-103; a.mlf, *The First Crusade*, 75; a.mlf, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", 290-304.

²³⁴Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 335; Treadgold, *State and Society*, 621; Holt, *Haçlılar Çağı*, 20; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 21 v.d; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 18; a.mlf, "Haçlılar", 14: 527-528; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 129; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 224; Aydın Usta, 45; Birsal Küçüksipahioğlu, "Türklerle Haçlıların İlk Karşılaşması: Drakon Savaşı", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Sa.3, 2013, 43-51; Erkan Göksu, "Haçlıların Anadolu'daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit (Drakon) Savaşı (1096)", *EKEV Akademi Dergisi*, Sa: 39, Bahar 2009, ss. 363-370.

bir şekilde hareket ederek Haçlıları imha etmişti. Muhtemelen o, Konstantinopolis önlerine kadar gelen yeni Haçlı ordularının haberini alsa da, bunların da öncekiler gibi kolay yenilebilir olacaklarını düşünmüştü. İşte buna güvenen I. Kılıçarslan o sırada Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı almak üzere yola çıktı.²³⁵

Diğer taraftan, belirlenen tarihte soyluların komutasında ve daha çok şövalyelerden müteşekkil olarak sefere çıkan ordular, 1096 yılının sonbaharından itibaren Konstantinopolis'e gelmeye başladı. Çoğunluğunu Fransızların oluşturduğu ilk Haçlı grubu, Fransa Kralı Philip'in kardeşi Dük Hugue de Vermandois komutasında 1096 Ağustos ayında Fransa'dan hareket etmişti. İmparator, Hugue ve ondan sonra gelecek olan liderler için Ortaçağ Avrupa'sında geçerli bir uygulamayı yürürlüğe koymayı yani Haçlı liderlerinden vassallık yemini almaya karar verdi. Çünkü bu liderlerin geliş amacının doğuda, kendi hâkimiyetleri altında bir devlet kurmak olduğunu anladı.²³⁶ Hazırlanan vasallık yeminine göre imparatorsefer boyunca onların yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılayacak ve yanlarına Bizans askerleri verecekti. Haçlılar da bunun karşılığında bir zamanlar imparatorluğa ait fakat şimdi Türklerin elinde olan kale ve şehirleri imparatorun askerlerine teslim edeceklerve imparatorluk sınırlarının ötesinde kuracakları Haçlı devletleri, Aleksios'un hâkimiyetini tanıyacaktı. İmparator Aleksiosbu yeminle Haçlıların, Bizans için oluşturacağı tehlikeyi önlemeyi amaçladı.²³⁷

23 Aralık 1096 tarihinde Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon'un kumandasında Fransızlardan oluşan ikinci grup başkent önlerine geldi.²³⁸ Godefroi'nin idaresinde kardeşleri Boulogne Kontu III. Eustache ile Baudouin ve tanınmış şövalyelerden oluşan büyük bir ordu bulunuyordu.²³⁹ İmparatorluğun Balkanlardaki topraklarından sorunsuz bir şekilde Konstantinopolis'ekadar gelen bu ordular, Haliç bölgesinin üst kısmına karargâh kurdu. I. Aleksios, onların da başkente zarar vereceği çekincesinden bir an önce Anadolu yakasına geçmelerini istedi.²⁴⁰

²³⁵*Alexiad*, 306-307; Süryani Mihaél, *Vakainame*,42-43; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 187; Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I: 325; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 135-136; Demirkent, I. Kılıçarslan, 23; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 29; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*,(İstanbul: İÜEFY, 2001), 125; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 46.

²³⁶*Alexiad*, 313; August Bailly, *Bizans Tarihi*, C. II, çev. Haluk Şaman, 325.

²³⁷*Alexiad*, 308-317; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 189; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 117 v.dğr.; a.mlf, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", 290-304; Demirkent, I. Kılıçarslan, 23 v.dğr.; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 22-23; Can, *Fulcherius*, 18.

²³⁸Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi*, 12.

²³⁹Anna, Godefroi'nin ordusunda 10. 000 atlı ve 70. 000 piyade olduğunu bildirmiştir. Bkz. *Alexiad*, 313.

²⁴⁰*Alexiad*, 315; Gesta Francorum, 6; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 111 v.dğr.; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*,47.

1097 yılının Mart'ında yeni Haçlı ordularının başkente yaklaştığını öğrenen Aleksios yeniden telaşa kapıldı. Daha ordular gelmeden Aleksios, Haçlılara yaptığı yiyecek yardımını kademeli olarak azalttı. Haçlılar da buna karşılık başkente yakın köyleri basıp yağmalamaya başladı. Bu duruma oldukça sinirlenen imparator büyük bir ordu hazırlayarak Haçlıların üzerine gönderdi. İmparatorluk ordusuna karşı daha fazla direnmenin kendilerine zarar vereceğini anlayan Godefroi, kardeşi Baudouin ve ileri gelen şövalyeler ile birlikte, daha öncekiler gibi İmparatorluk Sarayında törenle vassallık yemini edip Anadolu yakasına geçirilerek Pelekanon²⁴¹ karargâhına yerleştirildiler.²⁴²

İmparator Aleksios, birinci Haçlı grubunu Anadolu yakasına tam zamanında geçirdi. Çünkü 9 Nisan'da başkent önlerine, Güney İtalya Normanlarının reisi olan Bohemund (Robert Guiscard'ın oğlu) komutasındaki üçüncü büyük Haçlı ordusu geldi. Bohemund'dan da vasallık yemini alan imparator, Haçlıları Anadolu yakasına geçirdi.²⁴³Birinci Haçlı Seferine katılan orduların en büyüğü hiç şüphesiz, Toulouse Kontu Raymond de Saint Gilles'in liderlik ettiği Güney Fransızların oluşturduğu gruptu. Raymond, Bohemund ve Boudoin, ailelerini ve çocuklarını yanlarına alarak sefere çıkan ve geri dönmeyi düşünmeyen liderlerdi.²⁴⁴Raymond, Konstantinopolis'te ulaştığında başlarda vasallık yemini etmeyi kabul etmedi. Ancak yemin metninin değişmesinden sonra vassallığı kabul etti ve Godefroi ve Bohemund ile birlikte Pelekanon'daki şövalyelerin yanına gitti.²⁴⁵

1096 Yılıının Ekim ayında yola çıkan beşinci büyük Haçlı ordusu ise İngiltere Kralı William'ın oğlu olan Normandia Dükü Robert ile eniştesi Blois Kontu Etienne ve kuzeni Flandre Kontu II. Robert'in müşterek yönetimindeki Kuzey Fransız ordusu oldu. Bunlardan Flandre Kontu nisan ayında, diğerleri ise mayıs ayında Konstantinopolis'e ulaştı ve liderler yeminlerini ettikten sonra kuvvetleriyle birlikte derhal buradan ayrıldı. Anadolu'ya geçen birlikler, kendilerinden önceki Haçlı ordularının Pelekanon

²⁴¹İzmit Körfezinin kuzey kıyısında, Gebze yakınında, şimdi de feribot iskelesi olan Eski Hisar. Bkz. *Alexiad*, 325.

²⁴²*Alexiad*, 319; *Gesta Francorum*, 6; Runciman, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", 290-304; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 336; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 43; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 226.

²⁴³*Alexiad*, 321-322; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I:118-122.

²⁴⁴Altan, "Haçlılara Karşı Savaş", 77.

²⁴⁵*Alexiad*, 323-324; *Gesta Francorum*, 15; Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, New York, İngilizceye çev. yay. ve haz. Susan B. Edgington, Oxford Press, 2007, 93; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 122 v.dğr.; a. mlf, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", 290-304; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 26-27; Can, *Fulcherius*, 18.

mevkiinden hareket edip Türkiye Selçuklu Devleti'nin başşehri İznik'i muhasara ettiklerini öğrenince ana orduyla birleşmek için Anadolu içlerine doğru yola çıktılar.²⁴⁶

2.3.1. Haçlı Ordularının İznik Kuşatması (1097)

Godefroi de Bouillon ve şövalyeleri, diğer Haçlı birliklerini beklemeden İzmit'e doğru yola çıktı. Godefroi, Rufinel²⁴⁷ yakınlarına geldiğinde Konstantinopolis'e yeni gelmiş olan Raymond de St-Gilles'ten muhtevası bilinmeyen bir mektup aldı ve burada bekleyerek Tankred'in kuvvetleri ve Pierre l'Ermite ile birleşti. Bu sırada onun ordusuna kuşatma aletleriyle birlikte küçük bir Bizans birliğinin başında olan Manuel Butumites de refakat etti. Ordusuyla birlikte ilk önce karargah hareket eden Godefroi, daha sonra Pierre'in adamlarının Türkler tarafından yok edildiği vadiye yöneldi. Pierre'in ordusundaki ölümlerin kemikleri bütün vadiyi kaplamıştı. Godefroi gerekli ders çıkararak ve imparatorun tavsiyesine de uyarak dikkatli bir şekilde ilerledi. Ardından gelecek Haçlılara yol göstermesi için de yolun kenarlarına ağaçtan yapılmış haç işareti diktiren Godefroi, 6 Mayıs 1097'de İznik'e ulaştı.²⁴⁸

Anna, İznik'e gelen Haçlı liderlerinin şehri kuşatan surun belli burçları ile o burçlar arasındaki mazgallı sur bölümlerini kendi aralarında bölüştüklerini ve böylelikle her ordunun birbiriyle yarışarak düşmana daha azimle saldıracağını yazmıştır.²⁴⁹ Albertus Aquensis ise, Godefroi'nin şehrin kuzey surlarına, Tankred'in doğu suru önüne, Tankred'in yanındaki kesime de Robert de Flandre'nin, Raymond de St. Gilles'in ise güney kesimine karargâh kurduğunu kaydeder.²⁵⁰

Fulcherius Carnotensis ve Gesta Francorum'un kayıtlarına göre ise, İznik önüne gelen Haçlılar şehri hemen kuşatmadı. Yorgunluk ve yiyecek sıkıntısı çektiklerinden dolayı ancak Bohemund'un Konstantinopolis'ten temin ettiği bol gıda malzemesinin kendilerine ulaşmasından sonra 14 Mayıs 1097 tarihinde şehri kuşatmaya ve şehrin etrafındaki surları aşmak için de kuşatma aletleri ve tahta kuleler inşa etmeye

²⁴⁶Krey, *The First Crusade*, 67; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 127-130; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 48; Can, *Fulcherius*, 19.

²⁴⁷Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I: 137.

²⁴⁸İşin Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)" ed. Ebru Altan, *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, (İstanbul: Dünya Kitapları, 2007), 21-37; Gesta Francorum, 14; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I: 136; Krey, *The First Crusade*, 101.

²⁴⁹*Alexiad*, 325.

²⁵⁰Albert of Aachen, 97; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 136-137; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 29; a.mlf, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 21-37.

başladılar.²⁵¹Şehrin batı tarafı göle açıldığı için burası boş bırakıldı. Bu sırada imparator Aleksios, başkentten Pelekanon karargâhına geldi ve Haçlı birliklerine yardım etmesi için Manuel Butumites komutasındaki birliği İznik'e gönderdi. İmparatorun amacı kan dökerek değil eğer mümkün olabilirse Türkleri ikna ederek şehri ele geçirmektir.²⁵²

Kuşatma altındaki şehirde bulunan Türk garnizonu oldukça güçlüydü fakat sayıca çok üstün ve tam teçhizatlı Haçlı kuvvetlerine karşı takviyeye ihtiyaçları vardı. Kuzeyde bulunan İstanbul Kapısı, doğudaki Lefke Kapısı ve güneydeki Yenişehir Kapısı'nın kontrolü her ne kadar Haçlıların eline geçtiyse de, Haçlılar kara savaşı için hazırlandıklarından, göl tarafı için herhangi bir önlem almamışlardı. Bunu fırsat bilen Türkler, Göl Kapısından şehre sürekli yiyecek ve malzeme yardımı sağlamaktaydı.²⁵³

Sultan I. Kılıçarslan, 1096 yılında Pierre'in ordusunu bozguna uğrattıktan sonra, devletinin doğu sınırında Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı ele geçirmek için ordusuyla birlikte harekete geçmişti. Daha önceleri Bizans'ın Malatya vâlisi konumunda olan Gabriel, bölgede Bizans hâkimiyeti son bulunca civardaki Türk beylerinin hâkimiyetini tanımak suretiyle varlığını devam ettirebilmişti. Ancak hem I. Kılıçarslan'ın hem de Danişmend Beyi Gümüştakin'in Malatya'yı ele geçirme isteği bu iki Türk hükümdarını birbirine düşürmüştü. Babası Süleymanşah gibi I. Kılıçarslan da daima doğudaki hâkimiyetinibatıdakinden üstün tutuyordu. Avrupadan gelen yeni Haçlı ordularının sayısını önemsemeyip doğudaki problemleri halletmek istemesi de bu sebeptendi.²⁵⁴

Nihayetinde I. Kılıçarslan, 1097 yılının ilkbaharındaMalatya'yı kuşatmaktayken İznik'ten gelen bir Türk birliği, hem sayıca Türklerden fazla hem de askerî anlamda kendilerinden oldukça iyi durumda olan Haçlı ordularının Konstantinopolis'ten Anadolu yakasına geçtiğini ve Pelekanon'datoplandığını, ilk hedeflerinin de İznik olduğu haberini sultana ulaştırdı.²⁵⁵ Sefere çıkarken eşini, çocuklarını ve hâzinesiniİznik'de

²⁵¹Gesta Francorum, 14; Albert of Aachen, 101; Can, *Fulcherius*, 19; Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 21-37.

²⁵²Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 137; Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 21-37.

²⁵³Gesta Francorum, 16 v.dğr.; Albert of Aachen, 101; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 129; Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 21-37; Can, *Fulcherius*, 20.

²⁵⁴*Alexiad*, 325; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 187; Süryani Mihaél, *Vakainame*, 46; Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I: 335; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 135; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 43; Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 21-37; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 225; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, 28; G.Ö. Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", *TAD*, Cilt 12, ss. 79-113; Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, 96.

²⁵⁵*Alexiad*, 325; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 187; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I: 136.

bırakmaktan hiç endişe duymamış olan sultan, bu defa Haçlı kuvvetlerinin ciddiye alınması gereken bir tehlike olduğunu anladı ve ciddi endişe içine düştü. Hemen ufak çapta bir öncü birlik hazırlatıp İznik'e gönderdi. Kendisi daha sonra yola çıktıysa da İznik çoktan Haçlılar tarafından ablukaya alınmıştı. Malatya'dan gelen Selçuklu birliği, ani bir saldırı ile şehre girmek için hamlede bulundu ancak Haçlılar buna engel oldu, onlar da arkadan gelen sultanın ordusunu beklemek üzere geri çekildi.²⁵⁶

Haçlılara karşı İznik'i savunan Türkaskerleri, yardıma gelen öncü birliklerin geri çekildiğini görünce büyük hayal kırıklığına uğradı. İmparator, aslında Haçlılarla müttefik gibi görünse de asırlardır Bizans hâkimiyetinde bulunan İznik'in onların eline geçtikten sonra yağmalanmasını ve tahrip edilmesini istemiyordu. Bu nedenle doğrudan Türkler ile irtibata geçip şehrin Haçlılara teslim edilmemesi için Butumites'i görevlendirdi ve onun aracılığıyla Türk komutanlara defalarca mektup yolladı. Nihayetinde Türkler, İznik'i teslim etmeleri halinde imparatorun kendilerine imtiyaz tanıyacağını bildiren Bizans kumandanı Manuel Butumites'i teslim şartını görüşmek için şehre çağırdılar. Bunun üzerine İznik'e giren Butumites, kumandanlara imparatorun iyi niyetinden bahsederek onlara güven vermek için bizzat kendisinin yazmış olduğu belgeleri gösterdi ve şehir halkının can güvenliğini sağlamak için, imparatorun elinden geleni yapacağını söyledi. Ancak Butumites ile görüşmelerin sürdüğü esnada, sultanın İznik'e yaklaşmakta olduğu haberi garnizona ulaşınca müzakereler kesildi ve müdafaaya devam edildi.²⁵⁷

I. Kılıçarslan, yanında Türk beylerinden Karaca ve Buldacı ile birlikte, yaklaşık bir aydan fazla süren bir yürüyüşün ardından Mayıs ayının sonlarına doğru nihayet İznik önlerine gelebildi. Ancak gördüğü manzara onu hayli sarstı. Çünkü sayıca kendi birliklerinden oldukça fazla olan Haçlılar şehrin etrafını kuşatmıştı ve onlarla savaşmak kolay olmayacağına benziyordu. Sultan, ilk iş olarak şehir ile irtibat kurabilmek amacıyla güney kapısına yerleşen Raymond'un ordularına saldırdı. Bunu haber alan Flandre kontu Robert, derhal Raymond'un yardımına gitti. Bohemund ve Godefroi ise şehirde bulunan Türk birliğinin muhtemel çıkış yerlerinde durdukları için Raymond'un ordusuna yardıma gidemedi. Sultan, Haçlılarla arasındaki çarpışmayı sabahtan akşama kadar sürdürdü ancak her iki taraf ta birbirine üstünlük sağlayamadı. Karanlık çökünce ordusunun daha fazla yıpranmasını engellemek için geri çekilmenin daha uygun

²⁵⁶Can, *Fulcherius*, 19. Krş. Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 26.

²⁵⁷*Alexiad*, 325 v.dğr.

olacağını düşündü.²⁵⁸ Büyük Haçlı ordusuyla ilk kez karşılaşan Selçuklular, onlara karşı herhangi bir üstünlük gösteremeseler de Haçlıların ileri gelen komutanlarından bazılarını bu çarpışmada öldüler. Savaşa katılıp hayatta kalanların çoğuda yaralıydı.²⁵⁹Savaş bittikten sonra Haçlılar Türklerin moralini bozmak için şehitlerin başlarını keserek mancınıkla şehrin içine attılar ve hatta bununla da yetinmeyip bazılarını mızrakların ucuna geçirerek surların etrafında dolaştırdılar.²⁶⁰

Haçlılar, Selçuklu ordusunun uzaklaştığından emin olup şehre dışarıdan gelecek herhangi bir yardımın kalmadığını anlayınca kuşatmayı yeniden başlattılar. Ancak İznik'in surları o kadar dayanıklıydı ki mancınık yardımıyla attıkları taşlar bile duvarlara zarar vermiyordu. En sonunda Raymond'un komutasındaki birlikler inşa ettikleri iki yeni mancınıkla günlerce dövülen güney surlarında biraz da olsa yarık açmayı başardılar. Tahtadan yapılan ve kaplumbağa denilen aracın içine doluşan Haçlılar, İznik surlarına yaklaştı. Bunların amacı hem saldırılar sonucu oluşan yarığa kancalar takarak etrafındaki taşları düşürmek suretiyle deliği genişletmek hem de Gonatas²⁶¹ denilen bu kulenin altına lağım kazarak içinde ateş yakıp yıkmaya çalışmaktı. Fakat akşama doğru Haçlılar yorgun düşünce karargâhlarına geri çekildiler, şehrin içindeki Türk birliği de surlardaki tahribatı onarmaya başladı.²⁶²

Bu sırada surların göl tarafına bakan kısmı halen Türklerin hâkimiyetindeydi ve buradan yardım almaya devam ediyorlardı. Haçlılar, bunu önleyebilmek için imparatorun kayık istedi. Haçlılardan yardım talebi gelince, imparator küçük ve hafif tekneleri Kios'a (Gemlik) gönderdi, hatta gerçekte olduklarından daha kalabalık görünmeleri için de yanlarına gereğinden fazla sayıda bayrak taşıyıcı, borazancı ve davulcular kattı. Manuel Butumites'in yönetiminde olan bu tekneler Gemlik'e gelince buradan arabalar ile taşınarak İznik Gölü'nün batı kıyısına getirilip suya indirildi. Bu küçük filo hiç vakit kaybetmeden Türklerin yardım aldıkları göl yolunu kesti. Bu arada imparator, İznik

²⁵⁸Gesta Francorum, 14; *Alexiad*, 326; Can, *Fulcherius*, 19; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 137; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 32; a.mlf, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 32.

²⁵⁹Ölenlerden birisi Gent kontu Baudouin'di. Bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 137.

²⁶⁰Gesta Francorum, 15; Albert of Aachen, 109; *Alexiad*, 326; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 27; a.mlf, *Haçlı Seferleri*, 32; a.mlf, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 32.

²⁶¹Anna, bu kuleye neden Gonatas (diz çöken) isminin verildiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. İmparator II. Basileios'a (926-1025) isyan eden kumandan Bardas Skleros'un İznik'i ele geçirmek için yaptığı saldırılar sırasında kulenin temelinde açılan bir gedik yüzünden kulenin eğilmiş ama yıkılmamış olduğunu, sanki diz çökmüş gibi bir görünüş aldığını belirtmiştir. Bu kuşatma sırasında ise açılan lağımla ve yakılan ateşle kulenin biraz daha çarpıldığını ve tam adına uygun bir hale geldiğini kaydetmiştir. *Alexiad*, 326-327.

²⁶²Albert of Aachen, 115; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 138; Demirkent, *I Kılıçarslan*, 27.

surlarının son derece güçlü olduğunu bildiğinden kara yoluyla da Türk asıllı kumandanı Tatikios ve Tzitas'ın emrinde iki bin kişilik bir orduyu Haçlılara destek olmaları için İznik önlerine gönderdi.²⁶³

2.3.2. İznik'in Düşmesi ve Yeniden Bizans Hâkimiyetine Girmesi (1097)

Haçlıların İznik kuşatması devam ederken şehirde bulunan Türkler, I. Kılıçarslan'ın yeni bir kurtarma girişimde bulunmayacağını biliyorlardı. Çünkü sultan, kuvvetleriyle birlikte geri çekilirken şehrin garnizonuna mektup göndererek, “*Bundan böyle, en uygun saydığınız neyse onu yapın*”²⁶⁴ demişti. İznik'teki garnizon, sultanın bu mesajını aldıktan sonra kuşatmaya bir süre daha direnebildi. Ancak Türkler, dışarıdan gelen tek yardım hattının üzerinde Bizans teknelerini görünce imparatorun Haçlılara destek verdiğini anladılar. Böylece altı hafta boyunca Haçlılara karşı süren direnişlerini çaresizce sonlandırdılar. Haçlıların genel bir hücumu hazırlandığı belli olunca da, Türkler Butumites ile tekrar temasa geçerek şehrin teslim şartlarını müzakere etmeye başladılar.²⁶⁵ Haçlılar 19 Haziran günü genel taarruza karar vermişlerdi, fakat o günün sabahında İznik'in kulelerinden imparatorluk bayraklarının sarktığını gördüler. Çünkü Türkler 18 Haziran gecesi teslim oldu, o gece çoğunluğu Bizans'ın ücretli askerleri olan Peçenekler ve diğer Bizans birlikleri göl tarafındaki kapıdan şehre gizlice girdi ve Manuel Butumites de şehrin yönetimini eline aldı. Hatta şehirde Türklerin kendi birliklerinden sayıca çok olması Butumites'i endişelendirdiğinden onları küçük birlikler halinde göl kapısından çıkartıp imparatorun bulunduğu Pelekanon mevkinde gönderdi. I. Aleksios yanına gelen Türklerle karşı iyi muamelede bulundu. Asilzadeler ile saray memurları ve kumandanları fidye karşılığında serbest bıraktı. Ayrıca hizmetine girenleriparayla ödüllendirdiği gibi, evlerine dönmek isteyenlere de değerli hediyeler takdim etti. Çaka Bey'in kızı olan sultanın eşini ise kendisinin nereden teslim alınacağı haberigelineye kadar konuk etmek için Konstantinopolis'e gönderdi. Aleksios, sultandan haber gelir gelmez eşini çocuklarıyla birlikte fidye ödemedi sultana yollanacaktı.²⁶⁶

²⁶³Alexiad, 328; Gesta Francorum, 16; Albert of Aachen, 117; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 138; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 32-33; a.mlf, “İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması”, 34; a.mlf, “XI. Yüzyılda Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı Tatikios”, 316.

²⁶⁴Alexiad, 326.

²⁶⁵Alexiad, 328; Gesta Francorum, 17; Fulcherius'a göre ise İznik 20 Haziran 1097'de zapt edilmiştir. Bkz. Can, *Fulcherius*, s. 21; Hindley, *The Crusades*, 33-36.

²⁶⁶Alexiad, 328-329; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 138; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 28.

Manuel Butumites, İznik'e müzakere yapmak için girdiğinde Tatikios'a derhal haber gönderdi. Mektupta "Av, artık ellerimizdedir; şimdi bir (uydurma) saldırıya hazırlanmalı; öyle yapın ki Keltler de buna hazırlansınlar, ama işi öyle ayarlayın ki onlar yalnız surların çevresinde savaşmakla yetinsinler, kentin her yanını sarsınlar, ama saldırıya gün doğumundan önce geçmesinler"²⁶⁷yazıyordu. Buradaki asıl amaç Haçlılardan bu görüşmeyi saklamak ve onları sanki şiddetli bir çatışmanın ardından şehre girebildiğine inandırmaktı. En sonunda 19 Haziran 1097 sabahı Haçlılar ve onlara sözde destek için gelen Bizans kuvvetleri savaş için bütün hazırlıklarını tamamlayıp saldırıya geçtikler. Çünküşehir surları üzerinde imparatorluk alametlerini görmüşlerdi. Haçlılar bu duruma ilk başta anlam veremediler ancak şehir kulesine çıkan Manuel Butumites'in şehri ele geçirdiğini borazan sesleri eşliğinde ilan etmesiyle her şey anlaşılmiş oldu. Haçlılar İznik'i ele geçirmek için ellerinden geleni yapmış ve bunun için çok kayıp vermiş olmalarına rağmen, İmparator Aleksios'un kendilerine haber vermeden hareket etmesi onları oldukça kızdırdı. Çünkü imparator kuşatmayı desteklemek amacıyla İznik gölüne tekneler indirmişti. Onlar surlara saldırırken Bizans tekneleri de göl tarafından şehre saldıracaktı ve böylece şehri ele geçirilecekti. Haftalar boyunca süren kuşatmada şehri zayıf düşüren kendileriydi. Oysa hiç beklenmedik bir şekilde şehir imparatorun adamlarının eline geçti. Bu nedenle artık şehri zaptedip yağmalayamayacak, sultanın hazinesini ele geçiremeyecek ve tutsak alacakları Türklerden fidye de alamayacaklardı. Yine de anlaşmagereği zaten Bizans'a bırakacakları İznik'e hücum ederek hem şövalye hem de vakit kaybı yaşamamış olmaları Haçlıların tek tesellisi oldu. Haçlılar, İznik teslim olduktan sonra sadece ziyaret ve kiliselerde dua edebilmek için on kişilik öbekler halinde şehre alındılar.²⁶⁸Aleksios, Haçlıların gönlünü alabilmek için onlara yiyecek dağıttı ve Haçlı liderlerini Pelekanon'da bulunan karargâhına çağırarak sultanın hazinesinden altın ve kıymetli hediyeler verdi.²⁶⁹

Daha önceden bahsedildiği gibi, İznik Hristiyanlar için değerli bir şehirdi. Haçlılar, İznik'i bizzat zapt edememiş ve bu zengin şehrin hazinelerini istedikleri gibi elde edememiş olmalarına rağmen, nihayetinde şehrin Müslümanların elinden alınmasına da oldukça sevindiler ve bundan sonraki yolculukları için de şevkleri arttı. İznik'in tekrar

²⁶⁷*Alexiad*, 328-329.

²⁶⁸Bu ayrıntı Türklerin şehirdeki hâkimiyetleri boyunca büyük kiliseleri camiye dönüştürmediklerinin ve kentin dokusunu bozmadıklarının bir kanıtıdır. Bkz. Angold, "Nikaia Kenti", 31.

²⁶⁹*Alexiad*, 329; *Gesta Francorum*,18; Albert of Aachen, 128-129; Can, *Fulcherius*, 21; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 139.

Hristiyanların eline geçmesi batı dünyasına zafernameler ile duyuruldu ve bu haber her yerde heyecan uyandırdı. Bu olay Avrupalılara Haçlı Seferlerini başlatmanın ne kadar isabetli bir girişim olduğunu gösterdi ve sefere başvuran gönüllü sayısını arttırdı. Yıllardır Türklerin elinde olan İznik'in ele geçirilmesi haberi gelmesiyle birlikte Venedik, Cenova ve Pisa gibi İtalyan ticaret şehirleri de, bu seferleri ciddiye almaya başladı. Bu sırada Haçlı karargâhındaki şövalyeler sabırsızlıkla sefere devam etmeyi bekliyorlardı. Onların kendilerine olan inaçları o kadar arttı ki, Haçlı reislerinden Etienne de Blois ülkesinde bıraktığı eşine “*Beş hafta içerisinde Kudüs'te olacağız*”²⁷⁰ diye haber gönderdi.

2.3.3. Anadolu İçlerinde Haçlı-Selçuklu Mücadelesi

İznik'in düşmesinden bir hafta sonra 26 Haziran 1097'de Haçlı kuvvetleri Hacılar Yolu²⁷¹ boyunca Anadolu içlerine ilerlemeye başladılar. Güneye inmek için hangi yol kullanılırsa kullanılsın mutlaka Eskişehir'den geçmek durumundaydılar.²⁷² İmparator, Tatikios'u bölgeyi tanımayan Haçlılara rehberlik etmesi için görevlendirdi. Haçlı liderleri Lefke'ye (Osmaneli) geldiklerinde, sayıca çok fazla olduklarından ve bir arada yürümek zor olduğundan, orduyu ikiye ayırmaya ve birer günlük ara ile yola çıkmaya karar verdiler.²⁷³

I. Kılıçarslan ise, devletin başşehri İznik'i Haçlılardan kurtaramayınca, Anadolu içlerine geri dönerek Danişmendli Gümüştekin ve kendisine tabi Kayseri Emîri Hasan Bey ile ittifak yapmak suretiyle Haçlılara karşı önlem almak istedi. Sultan, bu kez Haçlıları ciddiye aldı ve Anadolu'da bulunan Türklere haber salarak onlardan Haçlılara karşı bütün güçlerini birleştirmelerini istedi. Hatta sultan bununla da yetinmeyerek Suriye'deki Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan ve Dımaşk Atabeği Tuğtekin'den de yardım istedi. Fakat onların yardımı ulaşmadan Haçlılarla tek başına savaşmak durumunda kaldı.²⁷⁴

Haçlıların Eskişehir'e (Dorylaion) ilerlediğini haber alan sultan, ordusunu 30 Haziran'da Eskişehir'in kuzeybatısındaki Sarısu ovasının (Bathys) etrafına yerleştirdi.

²⁷⁰Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 140.

²⁷¹İmparatorluğun iki önemli yol ağı vardı. Bunlar: Hacılar Yolu ve Bizans Askerî Yolu idi. Bkz. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 216; Altun, “Kuruluşundan Günümüze”, 349.

²⁷²Bu yol Kadıköy (Khalkedon)-İzmit (Nikomedia), Helenopolis-İznik-Bilecik-Eskişehir'e gelerek buradan ikiye ayrılırdı.

²⁷³Gesta Francorum, 20; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 140-141; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi*, 36; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 34; a.mlf, *I. Kılıçarslan*, 28-31.

²⁷⁴Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 29.

Aynı günün gecesinde de ilk Haçlı birliği Eskişehir yakınlarına gelip karargâh kurdu. Ertesi gün (1 Temmuz) sabahın erken saatlerinde Türk birlikleri aniden Haçlıların karargâhına saldırdı. Çarpışma şiddetle devam ettiği sırada öğle saatlerinde ikinci Haçlı ordusu da savaş alanına yetişince Türkler bu iki ordunun arasında kaldı ve daha fazla karşı koymayıp geri çekildi.²⁷⁵

I. Kılıçarslan, Haçlılara karşı kesin bir zafer kazanamasa da, onları Anadolu'da bir türlü rahat bırakmadı. Bulduğu her fırsatta vurkaç taktiği ile saldırılar düzenledi ve zayıf düşmeleri için elinden geleni yaptı. Hatta Haçlıların geçeceği güzergâhtaki su kaynaklarını kurutup, erzak temin edebilecekleri köyleri kullanılmaz hale getirdi. Büyük zaiyatlar vererek yollarına devam eden Haçlılar, Ereğli'ye geldiklerinde ikiye ayrıldı, Tankred ile Godefroi'nin kardeşi Baudouin de Boulogne komutasındaki grup Gülek Boğazı yoluyla Kilikya bölgesine giderken, asıl ordu da Kayseri civarına yöneldi. Kayseri'ye gelen Haçlılar bölgenin Hâkimi Hasan Bey ile uzun süre mücadele etti. Fakat Hasan Bey Haçlıların ilerleyişini durduramadı, askerleri ile birlikte çekilmek zorunda kaldı ve askerleri bir dağın eteklerinde şehit oldu.²⁷⁶ Bundan sonra ana Haçlı ordusu burada daha fazla durmayıp Antakya'ya doğru ilerledi (Ekim 1097). Kilikya bölgesine ilerleyen Haçlı ordusu ise burada Türklerin elinde bulunan Tarsus, Misis, Adana şehirlerini zaptetti.²⁷⁷

2.3.4. Selçukluların İznik'i Geri Alma Girişimleri

Haçlıların ele geçirdikleri topraklar, Bizans İmparatoru ile Haçlı liderlerinin yaptığı anlaşma gereği Bizans'a teslim edildi. Bu nedenle Selçuklular sadece başkentlerini değil Batı Anadolu'nun tamamına yakınında hâkimiyetlerini kaybettiler ve Anadolu'nun iç bölgelerine çekilmek zorunda kaldılar.²⁷⁸ Böylelikle Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki sınır Eskişehir-Antalya hattına kadar gerilemiş oldu. Kilikya bölgesindeki kayıplar sonucunda da burada Kilikya Ermeni Krallığı ihya edilirken,

²⁷⁵Savaş ile ilgili ayrıntılar için bkz. *Alexiad*, 332-333; *Gesta Francorum*, 18-21; Albert of Aachen, 129-132; Can, *Fulcherius*, 21-25; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 140-144; Birsnel Küçükşipahioğlu, "Sultan I. Kılıçarslan'ın Eskişehir Yakınında Haçlılara Karşı Büyük Mücadelesi: Dorylaion Savaşı (1 Temmuz 1097)", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Sa: 4, 2013, ss. 135-144.

²⁷⁶Niğde-Aksaray arasında bulunan bu dağ günümüzde dahi onun adıyla anılmaktadır. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 59; Demirkent, I. Kılıçarslan, 32.

²⁷⁷*Alexiad*, 441; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 164; Demirkent, I. Kılıçarslan, 31-32; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 51.

²⁷⁸Vryonis, *Medieval Hellenism in Asia Minor*, 117.

Birinci Haçlı Seferinin sonucu olarak Kudüs Haçlı devleti²⁷⁹ kurulmuş (1099); Urfa²⁸⁰, Antakya (1098)²⁸¹ ve Trablusgarb'ın²⁸² işgaliyle kurulan Haçlı kontlukları ise Kudüs'e bağlanmıştı. Bunun sonucunda Türkler, kıyı bölgelerinden uzaklaşıp Orta Anadolu'da toplanmaya başladı. Aslında bu gerileme olumsuz gibi gözükse de, Türklerin bütünleşerek kısa sürede toparlanmalarına da sebep oldu. Bu arada devlet merkezini Konya'ya taşıyan Sultan I. Kılıçarslan, böylece Anadolu'nun ortasında köklü bir yerleşme dönemi başlattı (1098).²⁸³

I. Kılıçarslan, 13 Temmuz 1107 yılında, Sultan Muhammed Tapar (1105-1118) ve Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'ın ordularıyla Habur Suyu'nun kıyısında yaptığı savaşta hayatını kaybetti.²⁸⁴ Sultanın ölümünden sonra Konya tahtı boş kaldı ve Musul valisinin elinde bulunan oğlu alikonularak Büyük Selçuklu başkenti İsfahan'a götürüldü. Daha sonra rivayete göre Muhammed Tapar'ın izniyle veyahut kaçarak Anadolu'ya gelen Şahinşah (Melikşah), Konya'da tahta çıkararak Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü sultanı oldu (1110-1116).²⁸⁵

Şahinşah'ın (Melikşah) ilk icraatı Gazi Hasan Bey'i ortadan kaldırmak oldu. O, bundan sonra Haçlılar sayesinde Bizans'a geçen toprakların hâkimiyetini yeniden sağlamak için saldırgan bir politika izledive ilk olarak Alaşehir (Philadelphia) civarına bir Türk garnizonu gönderdi. Alaşehir'in valisi Konstantinos Gabras, bu haberi alır almaz güçlü bir ordu hazırlayarak Türkler ile Kelbianos mevkiinde karşılaştı. Türk garnizonu burada bozguna uğradı ve bunun üzerine Şahinşah(Melikşah), imparatora bir elçilik heyeti göndererek barış teklifinde bulundu. I. Aleksios, elçilik heyetini büyük bir saygı ve

²⁷⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları, Urfa Kontluğu, Antakya Prensiği, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*, çev. Tanju Akad, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007).

²⁸⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1974).

²⁸¹Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri 1098-1112*, (Ankara: TTK Yay. , 2018).

²⁸²Kontluk hakkında bilgi için bkz. Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

²⁸³Turan, *Selçuklular Zamanında*, 133; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 33.

²⁸⁴İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 345; Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 346-347; Münecceimbaşı, *Câmiu'd-Duvel*, 2: 9-11; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 231; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, 2: 147-148; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 57-58.

²⁸⁵Şahinşah (Melikşah) ile ilgili bkz. Muharrem Kesik, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, 2004, ss. 58-59; Serhat Altınkaynak, "Şahinşah Dönemi (1110-1116)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 293-297. Anna Komnena I. Kılıçarslan'ın oğlunun adını Şahinşah (Saisan) olarak belirtmektedir. Bkz. *Alexiad*, 448, 451, 493-501. İbnü'l-Esir, Şahinşah'tan Melikşah adıyla bahsetmektedir. Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 345. Aynı şekilde Abu'l-Farac'da I. Kılıçarslan'ın oğlunun adını Melikşah diye kaydetmektedir. Bkz. Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 346.

hoşgörüyü karşıladı ve bir antlaşma yapıldı. Fakat sultan, yapılan bu antlaşmaya uymadı ve Selçuklular yeniden Bizans sınırlarında cihada başladı. Hatta sultan, İznik’i geri almak amacıyla elli bini bulan büyük bir ordu hazırlamayı bile başardı (1113).²⁸⁶

Bu sırada İmparator Aleksios Gelibolu’daydı (Kallipolis). Türklerin geldiği haberini alınca derhal başkente giderek Selçuklulara karşı koyabilmek için hazırlık yaptı. Ardından ordusuyla Byzantion ile Damalis (Üsküdar) arasındaki boğazı geçti. Ancak, imparatorun ayağında şiddetli ağrılar vardı. Bu esnada Türklerin İznik’e saldırdığı haberi kendisine ulaştırıldı. Mektubu gönderen İznik valisi Eusthatios Kamytzes, Türklerin düzenlemiş olduğu bu saldırılar hakkında ayrıntılı bilgi veriyordu. Bunun üzerine İmparator, rahatsızlığını askere belli etmemeye çalışarak Türklere hücum etmek üzere yola koyuldu. Bir süre sonra Aigialoi²⁸⁷ mevkiine gelen imparator, buradan deniz yoluyla Kibotos’a geçmeye, daha sonra da burada karargâh kurup Selçuklulara karşı yürütülecek harekâtı buradan yürütmeye karar verdi.²⁸⁸

Bu sırada karargâha gelen bir ulak, Selçuklu ordusunun kırk bin kişilik büyük bir kuvvet ile harekete geçtiğini, ordunun başında bulunan Emîrlerin birliklerini gruplar halinde ayırdığını, bazı birliklerin İznik ve civarındaki bölgelere saldırdıkları bilgisini verdi. Bunlara ilaveten Selçuklu birliklerinin İznik ve Bursa civarını yağmaladıklarını ve burada bir karargâh kurduklarını, elde ettikleri ganimetleri de karargâha yığdıklarını, buradan hareket ederek Ulubat (Lopadion) ve civarını yağmalayıp Kyzikos’a²⁸⁹ kadar ilerlediklerini ve hatta buranın valisinin Türklere direnmeden kenti taslim ettiğini de bildirdi. Ayrıca, Kontogmen²⁹⁰ ve Emîr Muhammed idaresindeki birliklerin Lentiana’dan²⁹¹ geçerek Manyas’a (Poimanenon) kadar ilerledikleri ve bol miktarda ganimet ve esir ele geçirdikleri haberini de verdi. Bu esnada Türkler giriştikleri harekâtta çocuk ve yaşlılara dokunmayarak sadece esir almakla yetinmişti. Bundan başka, Emîr Monoluğ’un hiçbir Bizans mukavemetiyle karşılaşmadan ve kan dökmeden

²⁸⁶Anna, bu ordunun Büyük Selçuklu Devleti’nden ve Doğu illerinden gelen Türkmenlerce oluşturulduğunu belirtmiş olsa da o sırada Muhammed Tapar’ın Anadolu’ya gönderebileceği bir kuvveti bulunmuyordu. Bkz. *Alexiad*, 451-452. Krş. Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511 / 1105-1118)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1990), 116-124; Koca, *Malazgirtten Miryakefalon’a*, 99; Muharrem Kesik, “Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri”, *Türkler*, Cilt 6, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 548.

²⁸⁷Phrygia’nın kuzeyinde bulunan bir yerdir. Bkz. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, 203.

²⁸⁸*Alexiad*, 457-458.

²⁸⁹Tarihi bir kenttir. Günümüzde Belkis olarak bilinen, Kapıdağı yarımadasının karaya bağlandığı yerdedir. Bkz. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, 128, 180.

²⁹⁰Kontogmen ismine sadece Anna’nın eserinde rastlıyoruz. Muhtemelen burada Kutbeddin Melikşah (Şahin Şah) kastedilmektedir. Bkz. *Alexiad*, 458.

²⁹¹Manyas civarında bir bölgedir. Bkz. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, 171-172.

Biga çayından(Granikos) karşıya geçerek Çanakkale boğazı kıyısındaki Abydos ve Edremit'e kadar ilerlediğini söyledi.²⁹²

Türklerin faaliyetleri hakkında yeterince malumat sahibi olan imparator, İznik Dukası olan Kamytzes'e bir mektup göndererek yanına beşyüz kişilik bir kuvvet alıp Türklerin peşinden gitmesini ve onları uzaktan izleyip giriştikleri faaliyetleri kendisine bildirmesini fakat onlarla herhangi bir çatışmanın içerisine dâhil olmamasını emretti. Emri yerine getirmek üzere yola çıkan Kamytzes, Selçuklu birliğini takip ederek onlara Aorata civarında ulaştı ve imparatorun emrine uymayarak taarruz etti. Bizans ordusunun kendilerini takip ettiği haberini alan Türk birliği ise, kendilerine saldıranların bizzat imparatorun ordusu olduğunu zannederek geri çekildi. Ancak Bizans ordusunda paralı askerlik yapan bir Türk'ün esir alınmasıyla Selçuklu ordusuna saldıran birliğin imparatorun ordusu olmadığı ortaya çıktı. Bunu öğrenen Türkler hemen dağların etrafında dolaşıp davul çalıp bağırarak çekilmekte olan birliği geri çağırdı. Geri dönen Türk birliğinin başında bulunan Emîr Muhammed, o esnada ganimetlerin bölünmesiyle ilgilenen Kamytzes'i hazırlıksız yakalayarak ordusuna ağır darbe vurdu. Bunlara rağmen Kamytzes ve geri kalan Bizans kuvvetleri Türklere karşı direnmeye devam etti. Ancak, bu esnada Kamytzesbindiği atın yaralanması sonucu yere düştü. Türklerin eline düşmekten korktuğu için intihar etmeyi düşündüğü sırada, kendisini daha önceden tanıyan ve düşüncesinin farkına varan Emîr Muhammed, onu durdurdu ve sonunda esir etti.²⁹³

Kamytzes'in Selçuklular karşısında mağlup olduğunu öğrenen imparator, İznik ve Malagina²⁹⁴ üzerinden geçerek Türk ordusunu arkadan çevrelemek amacıyla hareket etti. Eskişehir'in batısındaki dağlık bölgeden geçerek Kütahya'ya kadar geldi ve Akrokos²⁹⁵ denilen yerde muhtemelen sivil olan Karmeli Türklerini²⁹⁶ ani bir baskınla bozguna uğrattı. Buradaki birçok Türk'ü öldürdüğü gibi birçoğunu da esir aldı ve bölgedeki bütün yiyecekleri ateşe verdirdi. Kütahya civarındaki Türklerin bozguna uğradığını öğrenen Emîr Muhammed ise, bulunduğu Edremit ve Kırkağaç bölgesinden hemen hareket ederek Germe ve Simav yolunu takip ederek geri döndü. Eskişehir bölgesindeki Türkmenleri de yanına alan Emîr, imparatorun yaptığı bu katliamın

²⁹²*Alexiad*, 458-459. Krş. Kesik, "Sultan Melikşah", 549-550.

²⁹³*Alexiad*, 460. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında*, 181; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 235; Kesik, "Sultan Melikşah" 550-551.

²⁹⁴Osmaneli kasabasının çok yakınında tarihi bir kenttir. Bkz. *Alexiad*, 460.

²⁹⁵Emet kasabası yöresinde bulunan Eğrigöz Dağı. *Alexiad*, 461.

²⁹⁶Karmeli Türkler'den yalnızca Anna bahsetmektedir. *Alexiad*, 461.

intikamını almak üzere Alaşehir’de bulunan Bizans ordusunun peşine düştü. Emîr, imparatorun asıl ordusunu yakalayamasa da ordunun arkasından gelen artçı kuvvetlere yetişerek onları bozguna uğrattı ve iki ünlü Bizans generalini de öldürdü (Ampeles ve Tzipoures). Bu sırada esir Kamyetzes yaşanan kargaşadan faydalanarak Alaşehir-Eğrigöz mevkiinde karargâhını kurmuş olan imparatorun yanına kaçtı. Kamyetzes’den Bizans kuvvetlerinin mağlup olduğu ve iki generalin öldürüldüğü haberini alan imparator, bu duruma çok üzülmüş olsa da bir şey yapamadan başkentine geri döndü.²⁹⁷

Selçuklulara karşı herhangi bir üstünlük sağlayamayan I. Aleksios, bir yıl sonra batıya yöneldi (1114). Bunu fırsat bilen Şahinşah (Melikşah) da, Batı Anadolu’da kaybedilen yerleri geri almak için sefer hazırlıklarına başladı. Horasan ve Halep’den yardım alarak büyük bir ordu oluşturdu. Sultanın hazırlıklarını haber alan imparator, komşu ülkelerden paralı asker ve yardımcı birlik toplayarak Türkiye Selçuklu Devleti’nin başşehri Konya’ya doğru sefer hazırlığına girişti fakat bacağındaki ağrılar onu yatağa düşürecek kadar artmıştı ve bu yüzden planladığı seferden vazgeçmek zorunda kaldı. İmparatorun seferi iptal etmesi üzerine, Türkler arasında imparatorun kendilerinden korktuğu iç savaşta cesaret edemediği söylentisi yayıldı.²⁹⁸

Bu olayı duyan imparator, bütün acılarına rağmen ordusunun başına geçerek Üsküdar üzerinden Kibotos’a oradan da Ulubat mevkiine gelip ordusunu savaşa hazırladı ve İznik’e doğru hareket etti. Sultan Şahinşah, imparatorun Konya’ya saldıracağını haber alması üzerine büyük bir ordu tertip ederek İznik’e gönderdi. Bu sırada imparator Keşiş Dağında Türkler ile çatışıp Ulubat mevkiine geri dönmüştü ve Konya üzerine yapılacak seferin hazırlıklarını tamamlamak üzereydi. Türklerin İznik’e saldırdığını haber alınca derhal İznik üzerine yürüdü. Ancak Bizans ordusunun gelmekte olduğunu haber alan Türk birlikleri, onlar gelmeden önce geri çekildi. Bundan sonra imparator, Türkler tarafından kurulan Söğüt kasabasına geldi ve buranın daha evvel boşaltılmış olduğunu görünce daha fazla zaman harcamayarak İzmit’e geri çekildi. İmparatorun bölgeyi terk etmesinden kısa bir süre sonra Emîr Monluğ idaresindeki Türk birliği de İznik civarına gelerek buraları yağmalamaya başladı.²⁹⁹ Bunun üzerine imparator, derhal İzmit’ten

²⁹⁷ *Alexiad*, 468-469. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında*, 182; Kesik, “Sultan Melikşah”, 551.

²⁹⁸ Anna, Türklerin imparatorla hangi şekilde alay ettiğine dair ayrıntılı bilgiler de vermiştir. *Alexiad*, 479-480.

²⁹⁹ *Alexiad*, 480-481; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 182 v.dğr.

İznik'e hareket etti. Ordunun önünden giden Kamytzes, Polybotos (Bolvadin)³⁰⁰ civarındaki bir Türk birliğine hücum ederek bozguna uğrattı. O sırada Bolvadin'e gelen imparator, Konya mı yoksa Akşehir üzerine mi yürüyeceği konusunda tereddüte düştü ve sonunda Akşehir üzerine yürümeye karar verdi. Yol boyunca Türklerin saldırıları nedeniyle ağır kayıplar vermesine rağmen, nihayetinde şehri ele geçirdi ve tahrip amacıyla Selçuklu başşehri Konya üzerine de birlikler gönderdi. Akşehir'de bir süre kaldıktan sonra geri çekildi. İmparatorun dönüşünü fırsat bilen Emîr Monluğ idaresindeki Selçuklu birlikleri, tekrar Bizans ordusuna saldırarak onları yıpratmaya başladı. Bu sırada Emîr Monluğ ile karşılaşan Sultan Şahinşah, imparator ile savaştığı için onu kınamış, Emîr Monluğ da sultana, "*ben yaşlı ve tedbirli olduğum için onunla kapışmayı şimdiye dek erteledim. Ama senin bunu yapmaya gözün kesiyorsa git o işi kendin dene; sonuç kimin haklı olduğunu bize öğretecek*"³⁰¹ diye karşılık verdi. Bunun üzerine sultan, ordusunu toplayarak Bizans'ın artçı kuvvetlerine saldırdıysa da başarılı olamadı ve birlikleriyle dağlara çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Bizans ordusundan kaçan bir Türk askerisultanın yanına gelerek, Bizans ordusuna gece vakti saldırmasını önerdi. Bunu dikkate alan sultan, bundan sonra geceleri taarruz etme emrini verdi. Ancak bu taktikle düşmanı yıpratıldı. Buna karşın imparator, Türklerin saldırılarından kurtulmak için derhal Konya'ya doğru hızla ilerlemeye başladı. Afyon civarında yaşanan çatışmadan iki taraf da bir sonuç alamadı. Bunun üzerine Selçuklular, Aleksios'a antlaşma teklif etti. İmparator da Türklerin kendi ülkesine yaptığı akınlardan bunaldığı için bu teklifi kabul etti. Anlaşma yapmak amacıyla Şahinşah ve emîri Monluğ ve diğer Selçuklu beyleriyle Karahisar ile Augustopolis³⁰² arasındaki ova buluştu. Sultana ve yanındakilere iyi davranıp değerli hediyeler takdim etti. Yapılan görüşmeler sonunda bir ateşkes antlaşması yapıldı (1116).³⁰³

³⁰⁰Polybotos, Hellen dilinde "Bol oltalı" demektir. Bu adı taşıyan önemli kent, şimdiki (Afyon iline bağlı ilçe merkezi) Bolvadin'dir. Bkz. *Alexiad*, 234.

³⁰¹*Alexiad*, 493.

³⁰²Augustopolis, "Augustus (İmparator) Kenti" anlamına gelir ve Afyon yakınlarındadır. Bkz. *Alexiad*, 497.

³⁰³Anna, doğrudan 1116 tarihini vermemiş olsa da bahsettiği diğer olayların tarihleri değerlendirildiğinde Akşehir Seferi sonunda imzalanan antlaşmanın tarihi de açığa çıkmaktadır. *Alexiad*, 481, 486, 491. Anna, bu antlaşmadan bahseden tek kişidir ve ne yazık ki bu kısmı hiçte akla yatkın olmayan bir şekilde anlatır; İmparator babasının, Selçuklulara, 1071'den önceki sınırlara çekilmelerini, bunu yapmadıkları takdirde soyunuzu kuruturum dediğini ve İmparatorun bu teklifinin Selçuklu Sultanı tarafından kabul edildiğini belirtmektedir. Hatta daha da abartarak İmparator ile barış görüşmelerini yapmak üzere gelen Selçuklu heyetinin, Sultan dâhil olmak üzere İmparatorun ayağına kapanıp öptüğünü ifade etmektedir. Elbette bu doğru kabul edilemeyecek bir durumdur. Anna'nın babasının Batı Anadolu'da yapmış olduğu başarısız seferlerin üstünü örtmek istediği gayet açıktır. Bkz. 498; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 156-

Bu sırada sultanın başşehirden ayrılmasını fırsat bilen kardeşi İzzettin Mesud (1116-1155), yanında kayınpederi Danişmendli Emîr Gazi ile birlikte Selçuklu tahtını ele geçirmek için Konya'ya hareket etti (1116). Durumu haber alan ve o sırada Aleksios ile anlaşma yapan sultan, alelacele başkente doğru yola çıktı. Ancak yolda adamlarının kendisine ihanet ettiğini anladı. Hemenimparatora sığınmak amacıyla geri döndü. Fakat Akşehir civarında yakalanıp önce imparatorun kendisine hediye ettiği gümüş şamdanla gözleri kör edildi. Daha sonra da boğdurularak öldürüldü (1117).³⁰⁴ Diğer yandan Aleksios için bu son sefer oldu. Konstantinopolis'e döndükten sonra rahatsızlığı daha çok arttı ve otuz yedi yıllık saltanatının ardından 15 Ağustos 1118 yılında öldü. Yerine en büyük oğlu II. İoannes Komnenos geçti (1118-1143).³⁰⁵ İznik, 1105 yılında tekrar Selçukluların kontrolüne geçti, 1147 yılında ise bir kez daha Bizans hâkimiyetine girdi.³⁰⁶

2.4. 1204 Yılında Başkent Olana Kadar İznik'in Durumu

2.4.1. İmparatorluğun Sınır Kenti İznik

İznik'in 16 yıl sonra İmparatorluğun hâkimiyetine tekrar girmesiyle stratejik önemi kökten değişti. Çünkü artık bir sınır kenti haline geldiği için stratejik önemi arttı. İmparator Aleksios zamanında askeri harekât merkezi olan İznik, bu özelliğini ondan sonraki dönemlerde de devam ettirdi. Kent, bulunduğu stratejik konumundan dolayı pek çok savaşa sahne olmuş ve bu da İznik halkının savaşçı bir yapıya sahip olmasının sonucunu doğurmuştu. Öyleki, Haçlı tarihçilerinden Tyre'lı William İznik halkının büyüklüğünden ve savaşa yatkınlığından söz etmiştir.³⁰⁷

İmparator II. İoannes Komnenos tahta geçtiğinde babasının doğu siyasetini genişletti. Türkleri Anadolu'dan atma çabasıyanında, Türklerin elinde olmayan toprakları da

158; Koca, *Malazgirtten Miryakefalon'a*, 107; Kesik, "Sultan Melikşah", 552-555; Altunkaynak, "Şahinşah Dönemi", 295-296.

³⁰⁴ Anna, Sultan Şahinşah'ın yakalanıp kör edilmesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Bkz. 500-501. Ayrıca Bkz. M. Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", *THTD*, Ankara, 1944, I: 1-9.

³⁰⁵ II. İoannes Komnenos'un imparator olması ile ilgili ayrıntılar için bkz. *Alexiad*, 522; Khoniates, *Historia*, 3-6; İoannes Kinnamos, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, (Ankara: TTK Yayınları, 2001), 5; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, 183-184; Bailly, *Bizans Tarihi*, II: 330; Freely, *At Üstünde Fırtına*, 49-50; Ersan-Alican, *Sorularla Selçuklular*, 58-59; Demirkent, "Bizans", 6: 237-238.

³⁰⁶ Halil İnalçık, "Osmangazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", Ed. Mehmet Öz ve Oktay Özel, *Söğüt'ten İstanbul'a*, 1. Baskı, (İstanbul: İmge Kitapevi, 2000), 302.

³⁰⁷ Angold, "Nikaia Kenti", 32.

almaya girişti. 1119 yılında Laodikeia (Denizli) şehrini zapt ederek burayı surlarla çevirdi. Aynı işlemi Anadolu’da tekrar hâkimiyet sağladığı tüm şehirlerde tekrarladı.³⁰⁸

İznik, imparatorluğun Anadolu’ya yapacağı seferler için bir üs oldu ve Ioannes Komnenosda kentin çevresini bir dizi ileri karakol işlevi gören kalelerle sardı. Çünkü Sultan I. Mesud, Bizans’taki yönetim değişikliğinden istifade ederek Bizans topraklarına yönelik fetih faaliyetlerini yeniden başlattı. Aslında bu sırada Anadolu’daki en büyük güç Danişmendliler idi. Emîr Gazi, damadı Mesud’a bıraktığı Konya ve çevresi hariç, Malatya’dan Sakarya’ya kadar uzanan topraklarda hâkimiyet sağladı ve Karadeniz kıyılarını da kontrol altına aldı.³⁰⁹ Ancak Emîr Gazi’nin 1134 yılındaki ölümüyle Anadolu’daki güç dengesi yeniden değişti. I. Mesud ve İmparator Ioannes Emîr Gazi’nin topraklarından pay alma amacıyla ittifak yaptılar ancak onların bu anlaşması uzun sürmedi. Nihayetinde İmparator II. Ioannes, 1143 yılında Kudüs üzerine sefere çıktı. Antakya civarına geldiğinde düzenlemiş olduğu bir av partisinde zehirli bir ok yarası alarak öldü.³¹⁰

İmparator II. Ioannes, 1142 yılında Puscuse (Beyşehir) Gölü’nü kuşattığı³¹¹ sıralarda en büyük oğlu Aleksios hastalanmış ve Antalya’ya geldiklerinde de ölmüştü, ondan bir müddet sonra da ikinci oğlu Andronikos da vefat etmişti. Dolayısıyla oğullarından geriye sadece Manuel ile ağabeyi Isaakios kaldı. II. Ioannes, Antakya’da ölüm döşeginde iken yanında olan oğlu Manuel’i veliaht tayin etti.³¹² Yeni İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180), başkentte hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra hiç vakit kaybetmeden Selçuklu toprakları üzerine sefere çıktı. Çünkü Ioannes Komnenos gibi güçlü bir rakibinin yanı sıra, aynı yıl içinde Danişmendli Melik Muhammed’in de ölmesi, I. Mesud’a Anadolu’daki siyasal üstünlüğü yeniden ele geçirme fırsatı verdi, oda bu fırsatı değerlendirip önce Danişmend topraklarına sonrada Batı Anadolu’da Menderes havzasında ve kuzeyde İznik’e kadar olan Bizans arazilerine akınlar

³⁰⁸Bu sırada İmparator Ioannes’in en gözde askeri, *megasdomestikos* yani doğu ve batı orduları başkumandanı Türk asıllı İoannes Aksukhos’tu. Ioannes, I. Haçlı ordularının 1097 yılındaki İznik kuşatması sırasında 9 yaşındaki bir çocukken esir alınmış ve İmparator Aleksios’a takdim edilerek onun aynı yaşta olan oğlu Ioannes ile birlikte büyüyüp eğitim görmüştü. Aksukhos hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Işın Demirkent, “Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı İoannes Aksukhos”, *Bellekten*, 227 (Nisan 1996), 59-72.

³⁰⁹Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2:363. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II:173; Abdülkerim Özaydın, “Danişmendliler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1993), 8: 470.

³¹⁰ İmparatorun ölümüyle ilgili ayrıntılar için bkz. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 377; Kinnamos, *Historia*, 21; Khoniates, *Historia*, 25-30; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II: 184; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 177 v.dğr.

³¹¹ Kuşatma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kinnamos, *Historia*, 19-20; Khoniates, *Historia*, 24-25.

³¹²Kinnamos, *Historia*, 21; Khoniates, *Historia*, 28 v.dğr.; Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 118

düzenledi.³¹³ Bunun üzerine başkentten ayrılan I. Manuel, ilk iş olarak Melangia³¹⁴ şehrinin yakınlarında bulunan Türklerin üzerine yürüdü. Bölgenin güvenliğini sağladıktan sonra şehrin sağlamlaştırılması ve yeniden inşası için gerekenleri yaptı ve başkente döndü. Onun amacı İznik yakınlarına kadar ilerleyen Selçukluları bölgeden uzaklaştırmak ve burada yaptıkları tahribatı gidermekti. Bunun için de babası ve dedesinin İznik ve çevresinde oluşturdukları savunma hattını daha da genişletti.³¹⁵

İmparatorun, bundan sonraki girişimlerinde Komnenosların devlet politikalarını sürdürmek için verdiği tüm çabalar 17 Eylül 1176 yılındaki Myriokephalon yenilgisi ile boşa gitti.³¹⁶ O, imparatorluğun iç işlerini denetim altında tutmak için de çok uğraştı ancak ölümünden sonra taşrada bir dizi başkaldırı ve yönetimi ele geçirme girişimleri baş gösterdi. Bunun nedeni Manuel'den sonra tahta çıkan tek oğlu ve varisi on iki yaşındaki II. Aleksios (1180-1183) idi. Merkezdeki erk boşluğu bu küçük imparator üzerinde kontrol sağlamayı amaçlayanlar arasında bir güç mücadelesinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Umumi hoşnutsuzluktan istifade eden ve nihayetinde bunu başarabilen kişi Manuel'in kuzeni Andronikos oldu (1183-1185).³¹⁷ Aslında Komnenosların bu sonuncu üyesi, başarılı bir idareci olabilirdi ancak yönetimine karşı çıkanlar çoğunlukta idi. Dahası o, merkez üssü Oinaion'dan (Ünye) hareketle başkente giderken İznik'in de içinde bulunduğu pek çok Bizans kentinden destek alamamıştı. Andronikos'a karşı direnenlerin asıl üssü, Ioannes Komnenos Vatatzes'in konuşlandığı Philedelphia kentiydi ve Andronikos, Ioannes'e karşı bir birlik yollamıştı. Ioannes bu birliği yenilgiye uğrattı ancak 16 Mayıs 1182 tarihinde öldü. Bu olaydan sonra direnenlerin gerçek üssü ise İznik oldu. Komşu kentler Prusa (Bursa) ve Lapadion'da (Ulubat) isyana katıldı ve bu durum Niketas Khoniates'in belirttiği gibi *Bithynialıların*

³¹³Urfalı Mateos, *Vekayinâme*,296; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 376; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 177-178; Işın Demirkent, "Bizans İmparatorluğu Devrinde Dorylaion", *Tarihte Eskişehir Sempozyumu*, I, (2-4 Kasım 1998), Eskişehir, 2001, 45-60.

³¹⁴İznik'in güneydoğuda bulunan, Dorylaion'a giden yol üzerindeki ilk Bizans karargâhıdır. Bkz. Kinnamos, *Historia*, 33.

³¹⁵Kinnamos, İmparator'un Türkleri uzaklaştırmak için Melangeia'dan sonra yine İznik'in doğusunda ve Lefke'nin yakınlarında olan Pithekas'a güçlü bir kale yaptırdığını belirtmiştir. Bkz. 33-35.

³¹⁶Khoniates, *Historia*, 123-125; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 422; Süryani Mihaél, *Vakainame*, 249-250; Kinnamos, *Historia*,214-215. Myriokephalon Zaferi ile ilgili ayrıca bkz. Ebru Altan, Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", *Türkler*, C.6., Ed. Salim Koca v.dğr. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları); Abdülhaluk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası (Myriokephalon Zaferi)*, İstanbul, 1984.

³¹⁷Andronikos Komnenos'un imparator olması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Niketas Khoniates, *Historia, Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri (1180-1195)*, çev. Işın Demirkent, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2006), 42 v.dğr. Krş. Michael Angold, *The Byzantine Empire 1025-1081*, New York, 1988, 265, a.mlf, "Nikaia Kenti", 32; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 366; Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 123.

örgütlendiği bir başkaldırı haline geldi. 1183 Eylül ayında Andronikos'un yönetiminden hoşnut olmayan başkentliler İznik'e sığındı. Hatta Andronikos'tan nefret eden askerler sürüler halinde İznik'e doluştu. Kent halkı geleceğin imparatorları Isaakios Angelosile Theodoros Kantakuzenos'u kente kabul etti (1183). Bu durumda isyanın bastırılması daha da zorlaştı. Çünkü bölgedeki Türk birlikleri de savunmacılara katıldı ve merkezi otoriteye karşı işbirliği daha çok büyümüş oldu. Bunun üzerine 1184 yılı ilkbaharında İznik'i kuşatmaya başlayan İmparator Andronikos, Isaakios Angelos'un annesini bir koçbaşına takma girişiminde dahi bulundu. Ancak İznikliler kadını kurtarıp güvenli bir şekilde surların içine kaçırmayı başardı.³¹⁸

İznik'in sağlam surlarından dolayı bir türlü kente giremeyen Andronikos'un talihi, kısa süre sonra birden bire döndü. Surların dibinde atla dolaşırken kendisini fark eden Theodoros Kantakuzenos, derhal şehrin kapılarını açtırıp bir iki arkadaşıyla imparatora saldırmaya kalkıştı. Ancak ona ulaşmadan atının tökezlemesi sonucu öldü. Bu durum kenti savunanların cesaretini kırdı, hatta Isaakios Angelos başa geçmeyi reddederek Andronikos ile anlaşmaya karar verdi. Bu sırada İznik piskoposu, halkı Ayasofya Kilisesi'nde toplayıp imparatora teslim olmanın daha akıllıca bir iş olduğu yönünde vaaz vermekteydi. Piskoposun sözleriyle ikna olan halk, imparatorun hışmından korunmak ve ondan af dilemek için başlarında piskopos ve ellerinde kutsal kitaplarıyla birlikte çoluk çocuk sur dışına çıktılar. İmparator başlangıçta halkın yenilgisini kabul etmiş gibi görünmüş ancak onları bağışlamaya asla yanaşmadı. Zalimliğiyle ün yapmış bu imparator, ilk olarak İznik'in soylu ailelerini, rütbeli askerlerini yok etti. Daha sonra halkın çoğunu evinden barkından sürüp bir kısmını da surlardan aşağı attırdı. Onun İznik halkına öfkesi o kadar büyüktü ki ölümlerin gömülmesine dahi izin vermedi. Ardından hızla Prusa (Bursa) üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi. Sonra orada isyan başlatan Theodoros Angelos'un gözlerine mil çektirerek destekçilerinin de çoğunu idam ettirdi. Böylelikle imparator, isyanları kısa süre içinde sonlandırmış oldu.³¹⁹

Andronikos Komnenos iki yıl süren iktidarını, devlet mekanizmasının iliklerine kadar işlemiş yozlaşmaları yok etme, ayrıcalıklı aristokratları ortadan kaldırma, başkent ahalisinin yaşam standartlarını iyileştirme, köylülerin vergi yükünü azaltma ve hukuk alanında düzenlemeler yapma çabasıyla geçirdi. Ancak bunları yaparken uyguladığı şiddet yöntemiyle pek çok kesimin de düşmanlığını kazandı. Daha imparator bile

³¹⁸Nikatas, ordunun bu yiğitliğinden oldukça etkilenmiştir. Bkz. Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*, 65.

³¹⁹Angold, *The Byzantine*, 267-268; a.mlf. "Nikaia Kenti", 33; Treadgold, *State and Society*, 654.

olmadan başkentte Latin kıyımı gerçekleştirmiş ve bu da imparatorluk ile Batı arasındaki düşmanlığı körüklemişti.³²⁰ Onun ölümü, hakları ellerinden alınan aristokratların ve iyiliğini istediği başkent halkının elinden, hemde türlü türlü işkencelerle oldu.³²¹ İmparator Andronkos'un ölümünden sonra yerine Aleksios Komnenos'un torunu Isaakos Angeleos (1185-1195) geçti ve bu şekilde imparatorlukta Angelos Hanedanlığı dönemi başladı. Ancak Isaakos ile başlayan bu yeni devir, imparatorluğu daha büyük felaketlere sürükledi. Çünkü kendileri imparatorluğu tehdit eden krizlerin önüne geçebilecek evsafa değillerdi ve ayrıca Bizans İmparatorluğu artık Avrupa'nın hasta adamı durumundaydı.³²²

2.4.2. Haçlı Yolları Üzerinde İznik

Kurulduğu ilk dönemlerden beri bulunduğu stratejik konumundan dolayı askerî, ticarî ve dinî yollar üzerinde bulunan İznik, Bizans İmparatorluğu devrinde de başkent Konstantinopolis'i Anadolu'ya bağlayan bir köprü vazifesi görüyordu. Ayrıca başkentten sonra gelen ilk eyalet merkezi olması nedeniyle başkentle her zaman iktisâdî, sosyal, askerî vb. birçok alanda etkileşim halindeydi.³²³

İmparatorluk devrinde güneye giden iki önemli yol bulunuyordu. Bunlar Hacılar Yolu ve Bizans Askeri Yolu idi. Özellikle de Hacılar Yolu, doğuya gidecekler için daha kestirme olduğundan en uygun güzergâh konumundaydı. Daha çok imparatorluğun sonlarına doğru kullanılmış olan bu yol Konstantinopolis'ten başlayarak, İznik, Osmaneli, Gölpazarı, Nallıhan ve Ayaş'tan Ankara'ya varırdı.³²⁴ Bizans Askeri Yolu ise Hacılar Yolu'na göre daha uzun bir yoldu. İmparator Justinianus tarafından tesis edilen bu yol, büyük bir dikkat ve ihtimamla muhafaza edilerek imparatorluğa asırlarca hizmetetmiş ve XII. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürebilmişti.³²⁵

³²⁰Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*, 32; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 366.

³²¹Ölümüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*, 135 v.dğr. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 438; Angold, *The Byzantine*, 269; Yusuf Ayönü, "Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Yeniden Düzenlemeye Yönelik Reformları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29/1, 2014, ss. 107-126.

³²²Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 123 v.dğr.

³²³Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 31.

³²⁴Hacılar yolu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 216 v.dğr.

³²⁵İmparator Heraklius'tan sonra gelen imparatorlar zamanında bu yol zamanla tahrip oldu. Fakat İkonoklast imparatorların himayesinde tekrar tamir ettirilerek Iustinianus zamanındaki haline geri döndü. Bkz. W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 218. Bizans Askerî Yol güzergâhı için bkz. 218 v.dğr.

İznik, doğuya yapılan 9 büyük Haçlı seferinin ilk üçünde, Kutsal topraklara Anadolu yolları üzerinden ulaşmayı amaçlayan Haçlı ordularının da uğrak yeri oldu. Haçlılar genellikle Hacılar Yolu'nu kullanmış olup, Ankara'dan sonra Konya yolunu takip ederek Kilikya bölgesine ulaşmışlardı.³²⁶

I. Haçlı Seferinin öncüsü niteliğinde olan Pierre l'Ermite'in idaresindeki Haçlılar, 1 Ağustos 1096 yılında Konstantinopolis'e varmış, İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından 6 Ağustos'ta Anadolu yakasına geçirilmişlerdi. İzmit körfezi boyunca ilerleyen bu Haçlı grubu, Yalova yakınlarındaki Kibatos karargâhına yerleştirilmişti. Onların Anadolu toprakları üzerindeki yürüyüşü, Kibatos'tan İznik Gölü'ne inen Drakon vadisinde Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Kılıçarslan tarafından yenilgiye uğramalarıyla son bulmuştu (21 Ekim 1096).³²⁷

1096 yılının sonbaharından itibaren arka arkaya başkente gelen I. Haçlı orduları, 1097 yılı ilkbaharında Anadolu yakasına geçirilerek Pelekanon karargâhında toplanmışlardı. Daha sonra buradan Kibatos-Drakon vadisi yolunu izleyip İznik'e ulaşmışlar ve şehri kuşatmışlardı. 18 Haziran gecesi şehrin Türkler tarafından Bizans'a teslim edilmesiyle kuşatma son bulunca, Haçlılar bir hafta sonra Kutsal topraklara ulaşmak için yola çıkmışlardı.³²⁸

15 Temmuz 1099 tarihinde Kudüs'ün Haçlılar tarafından zaptedilmesinden iki yıl sonra, doğuya yeni bir Haçlı seferi düzenlenmiş ve bu 1101 Yılı Haçlı Seferi'nde üç büyük Haçlı ordusu arka arkaya Anadolu'ya girmişti. İlkbaharda Lombard ordusu denen, Milano Başpiskoposu Anselm de Buis'nin idaresindeki Lombardlar ile Kont Etienne de Blois'nin kumandasındaki Fransızlar ve Alman imparatorunun mareşalı Konrad'ın idaresindeki Almanlardan oluşan ilk Haçlı ordusu başkent önlerine gelmiş ve İmparator Aleksios tarafından Anadolu yakasına geçirilerek Kibotos ve İzmit civarındaki karargâhlara yerleştirilmişti. Bu Haçlı ordusunun başlangıçtaki niyeti Bizans arazisinden geçip Kudüs'e gitmekti. Ancak daha sonra fikir değiştirip Niksar'a gitmeye karar vermişlerdi. Bunun nedeni, Antakya Prinkepsi Bohemund'un bir süre önce Danişmendli Gümüştekin tarafından esir edilip Niksar'da hapiste tutulmasıydı (Ağustos

³²⁶Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *TTK Belleten*, C. LXV, Sa:243, ss. 571-581.

³²⁷Kibotos'dan Drakon Vadisi yoluyla İznik'e giden yol, Altınova-Yalakdere-Boyalıca güzergâhı ile İznik Gölü kıyısına iner. Bkz. *Alexiad*, 306-307. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 101 v.dğr.; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 22 v.dğr. ; a.mlf. , *Haçlı Seferleri*, 17 v.dğr. ,

³²⁸Runciman, *Haçlı Seferleri*, I: 138 v.dğr. ; Demirkent, *I. Kılıçarslan*, 28; a.mlf. , *Haçlı Seferleri*, 29-33; a.mlf. , "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", 34 v.dğr.

1100). Kudüs'e gitmekten vazgeçen Haçlıların amacı Bohemund'u kurtarıp Anadolu'nun bu bölgelerini zapt etmektir. Hatta Bohemund'u kurtardıktan sonra Bağdat'a kadar giderek burayı bile zapt etmeyi düşünmüşlerdi. Bu amaçla 3 Haziran'da Kibotos ve İzmit'teki karargâhlarından ayrıldıktan sonra doğuya dönüp, Hacılar Yolu'nu takip ederek İznik-Osmaneli-Gölpazarı-Nallıhah ve Ayaş üzerinden Ankara'ya ulaşmışlardı.³²⁹

Nevers Kontu II. Guillaume'un kumandasındaki Fransızlardan oluşan ikinci ordu ancak Haziran başlarında başkente ulaşmış ve Anadolu'ya geçtikten sonra birinci orduya yetişebilmek için doğrudan Hacılar Yolunu takip ederek Ankara üzerine yürümüştü.³³⁰ Aquitania Dükü IX. Guillaume'un kumandasındaki Fransızlar ve Bavyera Dükü IV. Welf'in kumandasındaki Almanlardan oluşan üçüncü ordu ise İmparator Aleksios'untavsiyesine uyarak Birinci Haçlı ordularının takip ettiği yoldan ilerlemişti. Böylece Haçlılar İznik'ten sonra güneye yönelerek Akşehir yakınında Selçuklu topraklarına girmişlerdi.³³¹

1101 Yılı Haçlı Seferi ordularının Anadolu'da Türkler tarafından durdurulmasından yaklaşık yarım asır sonra İkinci Haçlı Seferi (1147-1148) tertiplendi. Musul-Halep Atabeyi İmadeddin Zengi, Urfa Haçlı Kontluğunu ortadan kaldırınca, Kudüs İmparatoriçesi Melisende, Papa III. Eugenius'tan yardım istedi (24 Aralık 1144). Papa tarafında büyük bir Haçlı birliği çağırısı yapıldı ve neticede sefere katılan Alman Kralı III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Louis idaresindeki Haçlı orduları kutsal topraklara gitmek için Anadolu topraklarından geçmeyi denediler. 10 Eylül 1147'de başkente ilk ulaşan Alman Kralı III. Konrad ve ordusu Kadıköy'deki ordugâhlarından ayrıldıktan sonra İzmit Körfezi boyunca yürüyüşe geçip İznik'e vardı. III. Konrad, İznik'e gelince ordusunu ikiye ayırıp, ordunun savaşçı olmayan unsurlarını OttovonFreising'in idaresinde Denizli (Laodikeia) üzerinden Antalya'ya gönderdi. Ancak bu ordunun büyük bir kısmı Türkler tarafından imha edildi. Asıl ordu ise Bizans kumandanı Stephanos'un rehberliğinde 15 Ekim 1147 tarihinde İznik'ten yola çıkarak Dorylaion'a

³²⁹*Alexiad*, 346 v.dğr.; Runciman, bu ordunun Dorylaion üzerinden Ankara'ya gittiğini belirtmiştir. Bkz. *Haçlı Seferleri Tarihi*, II: 17. Işın Demirkentise ordunun Hacılar Yolunu takip ederek Ankara'ya ulaştığını yazmıştır. Bkz. "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, 30; a.mlf., "1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettiği Yollar Hakkında", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, (İstanbul,TTK Ankara 1999), 116 v.dğr.

³³⁰Haçlı ordularının buradan sonra gittiği güzergâhlar için bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II: 23 v.dğr.

³³¹Haçlı ordularının bundan sonraki akıbeti için bkz. Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", 52 v.dğr.

gitti. Ancak burada Sultan I. Mesud kumandasındaki Selçuklu ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı (26 Ekim 1147). Ordusunun neredeyse onda dokuzunu kaybeden III. Konrad, az sayıdaki askerleriyle birlikte İznik'e geri döndü. Kasım ayı başlarında da Fransa Kralı VII. Louis kumandasındaki Haçlılar İznik'e ulaştıktan sonra birlikte güneye doğru yola çıktılar.³³²

Selahaddin Eyyubi Suriye'de Haçlılara karşı Hittin Savaşı'nda³³³büyük bir zafer kazandı. Ardından 1187 yılında Kudüs'ü fethetti. Bu gelişmeAvrupa'da papanın organize ettiği yeni bir Haçlı Seferinin düzenlenmesine sebep oldu. Sefere katılacak İngiliz, Alman ve Fransız krallarının hazırlıkları 3 yıl sürdü. İngiliz ve Fransız kralları deniz yolunu kullanırken, Alman kralı kutsal sefer için Anadolu topraklarını tercih etti.1189 Yılı Kasım ayında Edirne'ye ulaşan FriedrichBarbarossa idaresindeki Almanlar, önceki Haçlılardan farklı olarak Hacılar Yolunu kullanmadan, Mart 1190'da Gelibolu'dan Anadolu yakasına geçtikten sonra güneye doğru ilerlediler.³³⁴

³³²Ayrıntılı bilgi için bkz. Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, 296 v.dğr. ;Kinnamos, *Historia*, 55-69; Khoniates, *Khoniates'inHistoria'sı*, 40-48; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II: 193 v.dğr.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 78 v.dğr.; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, (Doktora Tezi, İstanbul 2000).

³³³Hittin Zaferi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, "Hittin'de Salahaddin'in Ordusu", *Bellekten*, Cilt 54, Sa: 28, ss. 427-434.

³³⁴Alman kralı ve ordusunun akıbeti için bkz. İbnü'l- Esîr,*el-Kâmil fi't-târih*, XII: 51 v.dğr. ;Turan,*Selçuklular Zamanında*, 245 v.dğr. ;Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 4 v.dğr.

BÖLÜM 3: İMPARATORLUĞUN PARÇALANDIĞI DÖNEMDE

İZNİK

3.1. IV. Haçlı Seferi ve Bizans İmparatorluğu'nun Parçalanması (1202-1204)

3.1.1. Seferin Çağrısı

Dördüncü Haçlı Seferi(1202-1204) genel itibariyle, 1187 yılında *Kutsal Şehir Kudüs'ün* Selahaddîn Eyyûbî tarafından alınarak tekrar Müslümanların hâkimiyetine geçmesi üzerine düzenlenen “Üçüncü Haçlı Seferinin (1189-1192)”, başarısızlıkla neticelenmesinin bir sonucudur. 8 Ocak 1198’de Roma’da papalık tahtına oturan, III. Innocentius (1198-1216), dini açıdan kazandığı bu konumu siyasi açıdan da güçlendirmek amacıyla seferi bir fırsat olarak gördü. Devamında Akka’daki Haçlı Devleti’nin desteklenmesi ve sözde kâfir Müslümanların elinden Kutsal Toprakların kurtarılması için aynı yılın Ağustos ayında (Mart-Nisan 1199’da yola çıkmak üzere) yeni bir Haçlı Seferi ilan etti.³³⁵

Doğu ve Batı Hıristiyan âlemini kaynaştırmayı papalığın misyonu olarak gören III. Innocentius, düzenlenecek bu yeni sefer için, taç sahibi krallardan ziyade halkın ve asillerin katılımına önem verdi. Çünkü kralların öncülüğünde yapılan İkinci ve Üçüncü Haçlı seferleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ayrıca onların şahsi çıkarları doğrultusunda ulusal rekabetleri ve bitmek bilmeyen öncelik ve protokol sorunları oluyordu. Hâlbuki asillerin, din adamlarının ve halkın katıldığı Birinci Haçlı Seferi o zamana kadar başarıya ulaşan tek sefer olmuştu. Hali hazırda dönemin siyasi şartları da papanın bu isteği için gayet uygundu. Çünkü Avrupa’daki krallar son zamanlarda birbirleriyle çekişme halindeydiler ve bu durumda ülkelerini terk edip sefere katılamazlardı. İngiltere’de 1199 yılında ölen Kral Richard’dan sonra taht mücadelesi başladı, Fransa kralı Philippe de (1180-1223) kendi çıkarları doğrultusunda bu mücadelelere dâhil oldu. Almanya’da ise durum daha da karıştı. Alman İmparatoru VI. Heinrich’in(Fredrich Barbarossa’nın oğlu), Bizans İmparatorluğu’nu yok edip bütün Hıristiyanları hâkimiyeti altına alabileceği büyük bir Akdeniz devleti kurma hayali vardı ve bunun için sefer hazırlıklarına bile başlamıştı. Ancak onun 1197 yılındaki ani ölümü, bu niyetlerinin gerçekleşmesine fırsat vermemişti. Onun ölümünden sonra ise, kardeşi Philippe von

³³⁵David Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204)*, çev. Gürkan Ergin, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), 2013, 7; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 167; Runciman,*Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 95. Papanın sefer çağrısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Jonathan Philips, *The Forth Crusade and Sack of Constantinople*, (London, 2004), 1-25.

Schwaben ve Otto von Braunschweig taht mücadelelerine girişti. Avrupalı krallar arasından yalnızca Macaristan kralı papanın çağrısına olumlu yanıt verdi.³³⁶ Papa III. Innocentius, Fransa'da halkı sefere katılmaya teşvik etmek için hitabet sanatında usta, açık sözlü ve saygın biri olarak tanınan meşhur vaiz Foulques de Neuilly'i görevlendirdi. Almanya'da da aynı çağrıyı Pairis manastırı başrahibi Martin yaptı. Papa, haçı kabul eden ve bir yıl boyunca orduda Tanrı'ya hizmet eden herkesin günah çıkartabileceğini ve günahlarının bağışlanacağını bildirerek geleneksel haç propagandasına devam etti. Aftan yararlanmak isteyen halk, bu çağrı ile kısa zamanda haçlı seferi için örgütlendi.³³⁷

28 Kasım 1199'da, Kuzey Fransa'daki Ecry Şatosu'nda düzenlenen bir turnuva sırasında Foulques de Neuilly'nin, orada bulunan pek çok şövalyeye hitaben yaptığı etkili konuşma ile asillerin haçı kabul etmeleri sağlandı.³³⁸ Kısa bir süre sonra da Kuzey İtalya'daki büyük arazi sahiplerinin bir kısmı Haçlılara dâhil oldular. Vaiz Foulques'in teklifini kabul eden Thibault de Champagne'de ³³⁹ Haçlı hareketinin lideri olarak kabul edildi ve böylece ilk fiili adım atıldı. Haçlılar arasında yapılan müzakereler sonucunda da İslam dünyasının önemli merkezlerinden olan Mısır üzerine harekete geçilmesine karar verildi. Burayı Kudüs'ü ele geçirmek için bir üs olarak kullanacaklardı.³⁴⁰ Ancak bu sefer de Mısır'a nasıl gidileceği sorunu ortaya çıktı. Çünkü Haçlıların Kudüs'e sevkıyatı oldukça zahmetli ve zor bir işti. Eğer Konstantinopolis üzerinden karayoluyla yolculuk edilirse -ki bu yol 2000 milin üzerindeydi-³⁴¹ daha önceden olduğu gibi Anadolu'da başta Selçuklular olmak üzere önlerine sayısız engel çıkacaktı. Dolayısıyla ordular için tek alternatif yol deniz yoluymuştu ve üstelik İtalya üzerinden Doğu Akdeniz'e

³³⁶A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, (İstanbul: Alfa Tarih,2016), 510 v.dğr.; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel ilişkiler Üzerine Bir Araştırma*, çev. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000), 118; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 96 v.dğr.; Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade, The Conquest of Constantinople*, 2nd edn., (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997), 1.

³³⁷Dönemin canlı şahidi, Fransız şövalye ve tarihçi Villehardouin, sefer fikrinin ortaya çıkışı ve örgütlenme hakkında detaylı bilgiler verir. Bkz. Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, 2. Baskı, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2016), 3; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 97; Queller and Madden, *The Fourth Crusade*, 2-3.

³³⁸Haçı kabul eden soylular ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 4-6. Krş. Philips, *The Forth Crusade*, 39 v.dğr.

³³⁹İngiltere kralı Aslan Yürekli Richard ve Fransa kralı Philip Augustus'un yeğeni, 1192-1197 yılları arasında Kudüs kralı olan Troyes Kontu Henri de Champagne'nin de kardeşidir. Bkz. Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 168-169.

³⁴⁰Robert de Clari, *İstanbul'un Zaptı (1204)*, çev. Beynün Akyavaş, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 2-3; Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 4; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, s. 42; Nicol, *Bizans ve Venedik*, 121.

³⁴¹Yaklaşık olarak 3 218, 266 kilometre.

deniz yolculuğu sadece dört-altı hafta kadar sürüyordu. Ancak böyle bir sefer için çok sayıda gemiye ihtiyaç vardı ve Flandre Kontu'nun dışında kimsenin filosu yoktu. Uzun bir süre bu duruma çare bulmak için görüşmeler yapıldı ve İtalya'nın liman şehirlerinden önce Cenova'ya sonra da Pisa'ya bir heyet gönderildi. Ancak bu iki kentte de yeterli deniz gücü olmadığından görüşmeler olumlu sonuçlanmadı. Sonunda dönemin en büyük deniz gücüne sahip Venedik ile anlaşmak üzere altı kişilik bir heyet 1201 yılının başlarında, Geoffroi de Villehardouin'in öncülüğünde kör ve oldukça yaşlı olan Doge Enrico Dandolo'ya gönderildi.³⁴² Venedik doge'u başlarda gönülsüz davrandı çünkü Mısır onlar için önemli bir pazardı. Ancak bir süre sonra ona hem saygınlık hem de iyi bir kazanç sağlayacak olan teklifi pek çok şart öne sürerek kabul etti ve hareket günü olarak da Aziz Paul Yortusu (29 Haziran 1202) kararlaştırıldı.³⁴³ Heyet Venedik'ten döndükten kısa bir süre sonra Thibault öldü (Mayıs 1201). Büyük üzüntüye kapılan Haçlılar kendilerine yeni bir lider aramaya koyuldu ve nihayetinde Marki Boniface de Montferrat'ı liderleri olmaya ikna edebildiler (Ağustos 1201).³⁴⁴

Bu sırada Selahaddîn Eyyûbî'nin kardeşi el-Melik el-Âdil (1180-1227), batıda Mısır'a karşı bir sefer hazırlığının başladığı haberini aldı ve daha detaylı bilgi almak için elçilerini Venedik'e gönderdi. Elçilerin Venedik doge'u ile yaptığı görüşmeler neticesinde bir karara varıldı. Buna göre Venedik doge'u, el-Âdil'in Mısır'da kendilerine tanıyacağı imtiyazlar karşılığında seferin yönünü değiştirecekti. Böylece daha en başından doge'un müdahalesiyle Haçlı donanmalarının Kutsal topraklara ulaşamayacağı belli oldu.³⁴⁵

3.1.2. Seferin Amacından Sapması

1202 Yılı'nın haziranından itibaren Haçlılar daha önceden kararlaştırıldığı gibi Venedik'te toplanmaya başladılar ancak onların sayısı anlaşmada belirtilenden çok azdı ve Venedik'e ödenmesi gereken para da haliyle eksikti. Haçlılar borçlu oldukları

³⁴²Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 4; Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 6; Queller and Madden, *The Fourth Crusade*, 7; Philips, *The Forth Crusade*, 55; Edgar H. McNeal and Robert Lee Wolff, "The Fourth Crusade", *A History of the Crusades*, vol. II The Later Crusades 1189-1311, General Editor: Kenneth. M. Setton, Volume II Editors: Robert Lee Wolff, Harry W. Hazard, Madison: The University of Wisconsin, 1969, 162.

³⁴³Venedik doge'unun anlaşma şartları için bkz. Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 8. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 100; Usta, *Çıkarların Gölgesinde*, 229.

³⁴⁴Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 12 v.dğr.

³⁴⁵Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 100-101; McNeal and Wolff, "The Fourth Crusade", 169-170; Mustafa Kılıç, Âlim ve Devlet Adamı Olarak Eyyubi Meliki "el-Melikü'l-Muazzam" (576-624/1180-1227), *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, ss.343-361.

Venedikliler tarafından sürekli olarak sıkıştırıldılar. En sonunda kıvrak zekâya sahip Enrico Dandolo, Haçlılara bir teklifte bulunarak Macarlara karşı onların yardımı ile Zara (Zadar) gibi güçlü bir şehri ele geçirmeleri durumunda borçlarını ertelemeyi gündeme getirdi. Haçlılar da buradan elde edilecek ganimetler ile borçlarını ödeyebileceklerinden bu teklifi kabul ettiler. Aslında bu durum, Hıristiyan olmayanlara –Müslümanlara- karşı yürütülen bir Haçlı seferi için garip bir başlangıçtı, zira bu kent bir Hıristiyan kentiydi ve burayı elinde tutan Macar kralı Emerik, bizzat yemin etmiş bir haçlıydı. Papa bu durumu hoş karşılamadı ve Haçlıların tümünü aforoz etti ancak Venedik’in baskısından kurtulmak isteyen Haçlılar kenti ele geçirip Venedik’e teslim ettiler (15 Kasım 1202).³⁴⁶ Seferin dini karakterini kaybettiğinin bir kanıtı olan Zara’nın zapt edilmesi, Dördüncü Haçlı Seferi’nin sembolik ön perdesi oldu. Bu hedeften dönüşün birincisini, genç Bizans prensi Aleksios’un şahsında gerçekleşen ikinci hedef değişikliği izleyecekti.³⁴⁷

Dördüncü Haçlı Seferi daha plan aşamasındayken, amcası İmparator III. Aleksios Angelos (1195-1203) tarafından devrik imparator II. Isaakios Angelos (1185-1195) ile birlikte hapse atılan Aleksios, bir yolunu bulup kaçtı ve kız kardeşinin eşi olan Alman İmparatoru Swabia’lı Philippe’e sığındı.³⁴⁸ Genç Prens, amcasını devirip iktidara geçmek için önce Papa’dan yardım istedi, ancak ondan ret cevabı alınca da o sırada Zara’da bulunan Haçlı liderlerine eniştesinin yardımıyla elçiler gönderdi. Prens, Bizans tahtını geri alma konusunda yardımcı olmaları karşılığında Haçlılara pek çok vaatte bulundu. Eğer bu sağlanırsa, onların Venedik’e olan borçlarını ödeyeceğini, Mısır üzerine düzenlenecek sefer için de gerekli yardımı temin edeceğini, destek olarak on bin kişilik bir Bizans birliğini vereceğini, kutsal topraklarda ise buraları koruyacak beş yüz şövalyeye hayatı boyunca bakacağını ve İstanbul Kilisesinin Roma’ya itaatini sağlayacağını belirtti.³⁴⁹ İmparatorluğun ekonomik durumu dolayısıyla gerçek olması neredeyse imkânsız olan bu vaatler, Niketas’a göre yaşından çok kafası bakımından

³⁴⁶Villehardouin, Papa’nın Haçlıları aforoz ettiğinden bahsetmemiştir, o sadece Papa’nın Zara’nın zaptını hoş karşılamadığını belirtmiştir. Bkz. Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 20 v.dğr. Clari ise; Papa’nın, Zara’nın zaptı nedeniyle bütün Haçlıları aforoz ettiğini kesin bir şekilde belirtmiştir. Ancak bu karar daha sonra kaldırılmıştır. Bkz. Clari, 7-9. Ayrıca bkz. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 96; Nicol, *Bizans ve Venedik*, 124-125; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 384; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 45 v.dğr.; McNeal and Wolff, “The Fourth Crusade”, 173.

³⁴⁷ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 384.

³⁴⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. Niketas Khoniates, *Historia, İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması (1195-1206)*, çev. Işın Demirkent, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004), 103-104.

³⁴⁹Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 27. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 103-104; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 172; John Julius Norwich, *Bizans III, Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013), 161-162; Philips, *The Forth Crusade*, 129; Nicol, *Bizans ve Venedik*, 126-127.

çocuk olan bir gencin vaatleriydi.³⁵⁰En başından beri Mısır üzerine yapılacak sefere sıcak bakmayan ve daha önceden el-Melik el-Adil ile Mısır'a gitmeyeceğine dair anlaşma yapan doge Dandolo için bu teklif bulunmaz bir fırsattı. Bizans imparatorluğu zaten denizlerdeki hâkimiyetini Venedik'e kaptırmıştı, artık sıra imparatorluğun kendisindeydi. Hem Enrico Dandolo bu sayede Bizans'ın 1171 ve 1182 yıllarında soydaşlarına uygulanan zulmün intikamını da alabilirdi. Onun bu yoldaki en büyük destekçisi ise kendince halkı sebepleri olan Boniface de Montferrat'tı.³⁵¹ Prens Aleksios'un teklifini değerlendirmek üzere Haçlı liderleri derhal bir meclis topladı. Bazı Haçlılar ve rahipler, bu anlaşmanın tekrar Hıristiyanlar üzerine yürümek anlamına geleceğini ve yola çıkış amaçlarının bu olmadığını belirterek orduyu terk ettiler ve kendi çabalarıyla Suriye'ye gittiler. Ordudaki bu çözülmeye rağmen Boniface de Montferrat, Flandre ve Hainaut kontu Baudouin, Blois ve Chartres Kontu Louis, Kont Hugues de Saint-Paul ve onların yanındakiler Aleksios'un teklifini kabul ettiler ve onun bir sonraki Paskalyanın on beşinde Zara'ya gelmesini kararlaştırdılar.³⁵² Böylece Kutsal toprakları ele geçirmek üzere planlanan bu sefer Bizans üzerine yönelmiş oldu. Papa ise, yine bir Hıristiyan kente saldırarak olan Haçlılara güçlü bir tepki vermedi çünkü bu sayede kiliseler birleşebilirdi. Papa sadece sefere engel olmaya çalışanların dışında, artık hiçbir Hıristiyan'a taarruz edilmemesini emretmekle yetindi.³⁵³ 25 Nisan 1203 tarihinde Aleksios Zara'ya geldi ve burada Haçlılar tarafından IV. Aleksios olarak imparator ilan edildi. Bütün kışı Zara'da geçiren Haçlılar Aleksios'un gelişinden birkaç gün sonra Konstantinopolis'e gitmek için yola çıktılar.³⁵⁴

3.1.3. Konstantinopolis'in Latinler Tarafından İşgali (8-12 Nisan 1204)

Konstantinopolis'e doğru yola çıkan Haçlılar, Draç'a geldiler ve halka Aleksios'u yeni imparator olarak tanıttılar ve daha sonra buradan hareketle Korfu adasına gittiler.³⁵⁵Haçlı donanmasının Draç'taki molası sırasında prens Aleksios Angelos'un imparator olarak tanındığını ve Haçlıların Korfu adasına demirlediğini duyan İmparator III.Aleksios Angelos, daha önceden haberdar olduğu bu durumu artık ciddiye almaya

³⁵⁰Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206),107.

³⁵¹Ayrıntılı bilgi için bkz. Clari İstanbul'un Zaptı, 12. Krş. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 515; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 383-385;Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 98.

³⁵²Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 27-29.

³⁵³Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 103-104.

³⁵⁴Villehardouin'e göre Haçlıların İstanbul'a yönelmesi tamamen Prens Aleksios'un isteği üzerine olmuştur. Onların herhangi bir entrikası veya Venedik'in ihaneti söz konusu bile değildir. Bkz. 28- 32. Krş. Nicol, *Bizans ve Venedik*, 128, Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 49.

³⁵⁵Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,54 v.dğr.

başladı ve paniğe kapıldı. Derhal şehir surlarının sağlamlaştırılması, surların dışındaki evlerin yıkılması gibi emirler verdi ve sadece 20 tane kalmış, çürük ve kurtlu gemileri tamire başlattı.³⁵⁶

23 Haziran 1203'te Konstantinopolis'in yaklaşık üç fersah uzağındaki bir manastır olan Ayastefanos (Yeşilköy) açıklarına ulaşan Haçlı donanmaları buraya demirlediler.³⁵⁷Villehardouin, Konstantinopolis'i gördükleri zaman Haçlıların kenti uzun uzun seyrettiklerinden, surlara, burçlara, saraylara ve kiliselere hayranlıkla baktıklarından bahseder.³⁵⁸

24 Haziran sabahı Yeşilköy'den demir alan ve surlar boyunca ilerleyen Haçlı donanması, boğazın güney girişinin Anadolu yakasındaki Khalkedon'a (Kadıköy) yanaştı. Karaya çıkan asiller, İmparator Aleksios'un yazlık sarayına ve çevresine yerleşti, birçok Haçlı da çadır kurdu. Onlar burada ihtiyaçlarını karşılamak için yağma faaliyetinde bulunmayı da ihmal etmediler. Kadıköy'de iki gün konakladıktan sonra, gemiler boğazdan yukarı doğru çıkarak Scutarion'a (Üsküdar) demirlerken, şövalyeler ise sahil boyunca karadan yolculuk yaparak bölgeye ulaştılar.³⁵⁹

1 Temmuz 1203 günü bölgede devriye gezen seksen şövalyeden oluşan Haçlı birliği ile Bizans donanma komutanı Mikhail Stryphnos³⁶⁰ komutasındaki beş yüz Bizans süvarisinden oluşan birlik arasında bir çatışma yaşandı, Haçlılara karşı başarılı olamayan Bizans askerleri kaçıp dağıldı. Böylece Haçlılar, birçok tören ve savaş atı dâhil olmak üzere pek çok ganimet ele geçirdi ve Bizanslılara karşı ilk zaferlerini kazandılar.³⁶¹ Bir sonraki gün, Bizans imparatoru III. Aleksios'un elçisi Nicolas Roux, Haçlıların kampına gitti, o sırada Scutarion Sarayında bulunan asiller ile görüştü ve imparatorun Haçlıların Bizans topraklarına neden geldiğini merak ettiğini söyledi. Ardından, Haçlıların Bizans topraklarını terk etmeleri karşılığında, onlara yiyecek ve para (altın, gümüş) yardımında bulunulacağını ve imparatorun onlara kötülük yapmak istemediğini de sözlerine ekledi. Haçlı ileri gelenleri ise, imparatorun ne altın ne de gümüş istediklerini; imparatorun tahtı terk etmesini ve yerine yanlarında bulunan tahtın

³⁵⁶Khoniates,*Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, 109. Krş. Nicolle,*Dördüncü Haçlı Seferi*,49.

³⁵⁷ Villehardouin, 34-37; Clari, *İstanbul'un Zaptı*,13; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 49-51; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 104.

³⁵⁸Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,37.

³⁵⁹Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,38-39.

³⁶⁰Bu komutan gemi dümenlerini, çapaları, yelkenleri ve hatta halatları satarak İmparatorluğu savaş gemilerinden mahrum bırakan kişiydi. Bkz. Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı(1195-1206)*, 108.

³⁶¹ Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı(1195-1206)*, 111; Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 39-40. Krş. Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 128; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 51-52.

hakiki varisısabık İmparator Isaakios'un oğlu Aleksios'un geçmesini istediklerini belirtip elçiyi geri gönderdiler.³⁶² Muhtemelen, imparator bu elçi vasıtasıyla hem Haçlıların durumunu öğrenmek hem de onlara karşı bir blöf yaparak nasıl hareket edeceklerini görmek istedi. Ancak İmparatorluğun başkentine kadar hiçbir mukavemetle karşılaşmadan gelen Haçlılar, İmparator'un onlara ne verecek parasının ne de kovacak gücünün olmadığını biliyorlardı. 1203 Temmuz'unda Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum bu şekildeydi.³⁶³

Ertesi gün Venedik doge'u baronlarla konuşarak, genç Aleksios'u Konstantinopolis halkına göstermeyi önerdi. Çünkü henüz hiçbir Bizanslı gelip Aleksios'u desteklememişti. Baronlar da bu fikri onayladı ve genç Aleksios, Doge Dandolo ve Boniface de Montferrat ile birlikte kadirgalarında bir ateşkes bayrağı olduğu halde surların önünde geçit yaptılar ve halkı prens lehine ayaklanmaya çağıldılar. Aleksios, Haçlıları halkın kendisini görünce ayaklanacağını ve sevinç gösterilerinde bulunacağını söylemişti ancak o sırada istihkâmlarda biriken halk, onu kurtarıcıları olarak selamlamak şöyle dursun, tam aksine lanetlediler ve gemisine taş attılar.³⁶⁴ Kaldı ki Bizans halkının, taht üzerinde hak iddia eden ve onları kiliseleriyle birlikte sonsuza dek Latin Batı'nın baskısı altına bırakmayı vadeden bu genci desteklemeleri de beklenemezdi. Muhtemelen Doge Dandolo, bu sahte gösteriyi Haçlıların amaçlarına ulaşmak için savaşmak zorunda olduklarını anlamaları için tertipledi.³⁶⁵ Bu olayın ardından kaçınılmaz son nihayet geldi ve Haçlılar savaş birlikleri oluşturmaya başladılar. Villehardouin'in aktardığına göre, Haçlılar kendilerini düzenli bir şekilde ayırdıklarında ortaya yedi tane birlik çıktı. Öncü birliğin komutasını Flandre Kontu Baudouin aldı. Çünkü en iyi adamlar, en çok okçu ve arbaletçiler onun emrindeydi. Marki Boniface de Montferrat ise çok büyük olan son birlikteydi. İtalya'dan gelen Lombardiyalılar, Toskanalılar ve Almanlardan oluşan bu son birliğin artçılık yapması kararlaştırıldı.³⁶⁶

Haçlılar, 5 Temmuz sabahı Galata'da karaya çıktılar. Bizanslılarla kısa süren çarpışmadan sonra Galata Kulesi'ni ele geçirdiler (6 Temmuz). Kısa bir süre sonra da

³⁶²Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 40-41; Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 14; İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 162.

³⁶³Philips, *The Forth Crusade*, 162-163.

³⁶⁴Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 42; Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 14. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III:105.

³⁶⁵Nicol, *Bizans ve Venedik*, 129.

³⁶⁶Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 42-43.

Haliç'teki zincir kırıldı ve Haçlı donanması Haliç'e sokulmayı başardı. Buradaki Rum kadırgaları ve gemilerinin bir kısmı güçlü Haçlı donanması önünde süpürülüp gitti, diğerleri de Haçlılar tarafından ele geçirildi.³⁶⁷ Limandaki bütün gemileri emniyete alan Haçlılar, şehre nasıl taarruz edeceklerini müzakere etmeye başladılar. Alınan karara göre; Venedikliler denizden, Fransız birlikleri de karadan taarruz edecekti. Hazırlıkları yaptıktan ve yeterince dinlendikten sonra Haçlılar önceden belirledikleri sırayla harekete geçerek, Blakhernai Sarayı'nın (Tekfur Sarayı) karşısına çadırlarını kurup yerleştiler. Filolar ise surlara yanaşarak tam da onların karşısına geldi. Villehardouin'in aktardıklarından öğrendiğimiz kadarıyla zor durumda olan yalnızca şehirleri kuşatılan Rumlar değildi; ona göre Haçlılarda zor günler geçiriyordu. Onlar günde en az altı-yedi kere Bizans askerlerinin saldırılarına maruz kalıyorlardı. Neredeyse üç haftalık erzakları kalmıştı ve yalnızca atları öldüğü zamanet yiyebiliyorlardı. Ayrıca Villehardouin'e göre hiçbir zaman bu kadar az askerle bu kadar büyük bir şehir kuşatılmamıştı.³⁶⁸

17 Temmuz 1203 sabahı Haçlılar denizden ve karadan saldırıya geçtiler. Doge Dandolo, saldırı için çok değişik savaş aletleri hazırlatmıştı ve bu sayede Haliç'e dönük 25-30 kule kısa sürede ele geçirildi. Bu sırada Bizans askerlerinin karşı saldırıya geçmeleri üzerine Haçlılar ve Venedikliler onları durdurmak için Petria Kapısı civarını ateşe verdiler ve ateş rüzgârında etkisiyle Blakhernai Sarayı'na doğru yayılınca bu bölge tamamıyla kül oldu ve yaklaşık 20 bin Bizanslı evsiz kalırken tahminen 1.250.000 metrekarelik bir alana da zarara uğradı.³⁶⁹ İmparatorun da başında bulunduğu on yedi taburdan müteşekkil Bizans ordusu ise, Likos (Bayrampaşa) Deresinin güneyindeki Aziz Romanos Kapısı'ndan (Topkapı) dışarıya çıkarak Haçlılara karşı savaş pozisyonu aldılar. Ancak iki ordu birbirlerine yaklaştığı sırada İmparator Aleksios bir anda geri çekilmeye başladı ve şehre doğru kaçtı. Bu Haçlılar için beklemedikleri bir zafer oldu. Nitekim Villehardouin'in belirttiğine göre iki taraf daha birbirine bile saldırmamıştı. Eğer bir saldırı olsaydı, ezici sayı üstünlüğü olan Bizans ordusu karşısında Haçlı ordusu asla başarılı olamazdı.³⁷⁰ Niketas'a göre ise, eğer imparatorun ordusu birlik içinde

³⁶⁷Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 16, Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,45-46. Krş. Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*,58.

³⁶⁸Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,46-47.

³⁶⁹Yangına bizzat şahit olan Villehardouin, Robert de Clari ve Niketas Khoniates yangını Haçlıların başlattığını belirtmişse de;Abu'l-Farac, yangını imparator III. Aleksios'tan memnun olmayan şehir halkının çıkardığını kaydetmiştir. Bkz. Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 483. Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,50-51; Khoniates,*Khoniates'inHistoria'sı (1195-1206)*, 114-115; Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 21.

³⁷⁰Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 51-52.

hareket edebilseydi Latinlere karşı başarılı olunabilirdi, ancak ordunun firar eğilimli olması ve imparatorun beceriksizliği yüzünden bu fırsat kaçmıştı.³⁷¹

Bu yenilginin ardından artık yapacak bir şeyi kalmayan İmparator III. Aleksios, aynı günün gecesinde yanına kızı Eirene'yi ve birkaç adamını, yaklaşık 450 kilo altını ve değerli taşlardan yapılmış imparatorluk ziynetlerini alarak kaçtı. Aslında imparator, o zamana kadar ki davranışlarını değerlendirecek olursak tam da kendinden beklenileni yapmıştı. Çünkü kalmaya devam ederse ya Haçlılara esir düşecek ya da savaşmaya devam edecekti. Kaçmayı tercih eden İmparator, Silivri Kapısından çıkarak Burgaz Körfezi'nde bulunan ve daha önceden kendisi için gerekli her şeyi hazırlattığı korunaklı Develtos (Burgaz) şehrine gitti. Böylelikle Bizans İmparatorluğu, tarihinin en büyük kriz anında başsız kaldı. Bu durum üzerine derhal toplanan bir meclis, o sırada hapiste bulunan sabık imparator II. Isaakios Angelos'u apar topar tahta çıkardı (17/18 Temmuz 1203). Bundan kısa bir süre sonra da Aleksios, Haçlı liderlerinin de bulunduğu bir törenle Ayasofya Kilisesi'nde IV. Aleksios unvanıyla babasıyla ortak imparator olarak taç giydi(1 Ağustos 1203).³⁷²Artık sıra IV. Aleksios'un, vaktiyle düşüncesizlik yapıp verdiği vaatleri yerine getirmesine geldi. Ancak imparatorluğun hazinesi böylesine büyük bir miktarda ödemeyi kaldıracak vaziyette değildi. Başlangıç olarak borcun yarısı olan yüz bin mark bir şekilde toparlanıp Haçlılara verildi, onlar da Venedik'e olan borçlarını kapattı. Ödemenin bundan sonraki kısmı için oyalama taktiğine başvuran IV. Aleksios, ertesi bahara kadar onunla kalmaları için Haçlılara yalvardı. Bu sırada da parayı toparlayabilmek için bir yandan yeni vergiler koyarken diğer yandan da Niketas'ın belirttiği gibi dokunulmaz olanlara dokundu yani kiliseye ait olan değerli eşyaları toplattı, İsa ikonalarındaki taşları çıkarttı, gümüşleri eritti.³⁷³

Vergilerden usanan halk, bir de kiliseye ait eşyaların toplandığını öğrenince daha fazla tepki göstermeye başladı. Bu sırada Kutsal topraklara gitme meseleleri her geçen gün uzayan Haçlılar ise civar köyleri yağmalamaya ve sürekli taşkınlık çıkarmaya başladılar. Şehir surları dışında yaşayan Müslüman-Hıristiyan kimsenin can güvenliği kalmadı. Bir gece küçük bir Haçlı grubu Aya İrini (Haghia Irene) Kilisesi'nin arkasında yer alan küçük bir camiye yağmaladı ve sonrada yaktılar. Buradan yayılan yangın iki

³⁷¹Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 114-116; Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 17-21.

³⁷² Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,52-53; Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 116-120; Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 385; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 62; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*,164.

³⁷³Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 121. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 106.

gün iki gece boyunca devam etti. O zamana kadarki Avrupa tarihinin en büyük şehir yangınlarından birine dönüşen bu kundakçılık hareketi sonucunda yaklaşık yüz bin kişi evsiz kaldı, agoralar ve sütunlar yıkıldı, bir kilometrelik alan harabeye döndü. Öyle ki Niketas'a göre; başkentin geçmişinde birçok yangın felaketi olmuştu ancak onlar bunun yanında bir alev parçası olarak kalmıştı.³⁷⁴

Yangından sonra halkın, Haçlılara ve onları Konstantinopolis'e musallat eden imparator IV. Aleksios'a olan nefreti daha çok büyüdü. Devlet ileri gelenleri(Senato üyeleri, piskoposlar, kilise idarecileri ve halktan oluşan bir grup) taht için uygun aday aramaya başladı ve üç günün sonunda verilen karar üzerine Nikolaos Kanabos 27 Ocak 1204'te üçüncü imparator olarak taç giydi. Bu olay üzerine IV. Aleksios yardım için Latinlere başvurdu ve bu da Aleksios Dukas Murtzuflos³⁷⁵ tarafından büyük bir isyanın başlatılmasına sebep oldu. Murtzuflos, IV. Aleksios'u bizzat yakalayıp hapsetti, daha sonra da öldürttü (7-8 Şubat). Bu sırada oldukça yaşlı olan İmparator II. Isaakios da öldü.³⁷⁶

5 Şubat 1204'te, Ayasofya'da V. Aleksios unvanıyla taç giyerek imparator ilan edilen Murtzuflos, Kanabos'u da hapse atarak ortadan kaldırdı.³⁷⁷Bu saray ihtilali, Haçlıların II. Isaakios ve IV. Aleksios ile yaptıkları antlaşmayı geçersiz hale getiriyordu. Bu halde yapılacak en doğru davranış, Venedik doge'unun uzun zamandır önerdiği çözüm yolunu takip etmek yani Konstantinopolis'i zapt ederek batılı bir imparator seçmektir. Bu sırada yeni imparator Murtzuphlos, kontrolü ele geçirir geçirmez Haçlılara bir ultimatom göndererek sekiz gün içinde kendi toprağından çekip gitmelerini istedi. Bunu bir meydan okuma olarak gören Haçlılar, ölen imparator IV. Aleksios'un intikamını alma bahanesiyle hazırlıklara başladılar. Yaklaşık iki buçuk ay kadar tahtta kalan V. Aleksios, Haçlıların 13 Nisan 1204'te Konstantinopolis'i ele geçirmeleri üzerine şehirden kaçarak hayatını kurtarabildi.³⁷⁸

³⁷⁴Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 124.

³⁷⁵Murtzuphlos (çatık kaşlı) adıyla ünlenen ve sabık imparator III. Aleksios'un damadı olan Aleksios Dukas, IV. Aleksios imparator olduğu zaman, onun güvenini kazanıp yanında görev aldı. O, Niketas'a göre Latinlerle savaşmayı göze alabilmiş tek kişiydi. Bkz. Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 131.

³⁷⁶Clari'ye göre Murtzuphlos, Isaakios'u da boğdurttu. Bkz. 27.

³⁷⁷Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı* (1195-1206), 132-136; Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*,65. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 107; Nicol, *Bizans ve Venedik*, 133;Norwich, *Gerileme ve Çöküş*,165-166.

³⁷⁸Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 144-145; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 176.

Bizans seçkinleri Laskaris'i³⁷⁹ imparator ilan etmek istenmişse de o, şehrin artık savunulamayacağını düşündüğünden bunu kabul etmedi. Haçlı kıyımından kurtulmak isteyen Konstantinos Laskaris ve kardeşi Theodoros, Patrik ve pek çok asil ile birlikte şehirden kaçmak zorunda kaldı. Artık karşılarında kimse kalmadığını gören Haçlılar da şehre dağılarak üç gün boyunca devam edecek korkunç bir talan ve katliam yapmaya başladılar.³⁸⁰

Bütün kentlerin kraliçesi olarak nitelenen Konstantinopolis'in dokuz yüz yıldır içinde barındırdığı tüm güzellikler tarihte örneği bulunmayan bu yağmalar sırasında yok oldu; antik çağın en güzel mirasları olan anıtlar yıkıldı, manastırların, kiliselerin ve kütüphanelerin tüm zenginlikleri vahşice tahrip edildi. Lahitler açıldı, mezarlar soyuldu, din şehitlerinin kemikleri etrafa saçıldı. Hatta Büyük Constantinus (306-337) ile Ayasofya'yı yaptıran İmparator Justinianos'un(527-565) bile mezarları yağmalandı, tüm değerli eşyaları çalındı. Kiliseye ait olan kutsal kupaların mücevherleri söküldü, hatta aziz ikonaları oyun tahtası ve masa niyetine kullanıldı, kutsal kitaplar çiğnendi, rahibelere dahi tecavüz edildi. Ganimetleri taşımak için kiliselere eşekler ve atlar sokuldu, ağırlıklar altında kalan hayvanlar vahşice öldürüldü. Özellikle de Ayasofya Kilisesinde öyle büyük saygısızlıklar yapıldı ki bunlar Rum halkının asırlar boyu asla unutmayacağı hareketler oldu.³⁸¹ Bu yağmalar neticesinde Haçlılar öylesine büyük bir hazine topladılar ki Villehardouin'in belirttiğine göre dünya yaratıldığından beri hiçbir şehirde bu kadar büyük ganimet kazanılmadı.³⁸² 1261 yılında imparatorluk tekrar ihya olsa dahi harabeye dönen Konstantinopolis'te bu zararın telafisi mümkün olmadı. Şehir ancak Osmanlı hâkimiyetine girince kısmen de olsa eski ihtişamına kavuşabildi.³⁸³

³⁷⁹Bahsi geçen Laskaris'in kim olduğu tartışma konusudur. Robert de Clari, bu kişinin Theodoros olduğu ve onun imparator olduktan sonra başkente kalmayıp güzel bir şehir olan İznik'e gittiğini belirtir. Bkz. 39. Niketas Khoniates ise, bu kişinin Konstantinos olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı*(1195-1206), 146. Aynı şekilde Clive Foss'da Konstantinos Laskaris ismini verir. Bkz. Clive Foss, *Nicaea: A Byzantine Capital and its Praises*, Hellenic College Press, Massachusetts: Brookline, 1996, 57-58. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 395; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 108; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 76.

³⁸⁰Khoniates, *Historia'sı*(1195-1206), 145-147; Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 73-74; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 521; Nicol, *Bizans ve Venedik*, 135-136.

³⁸¹İbnü'l Esir, çaresiz kalan Rumların, Sultan Rükneddin Süleyman Şah'tan (1196-1204) yardım istediğini ancak sultanın onlara yardım edecek imkânının olmadığından bahsetmiştir. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 12: 162-163. Khoniates, omuzlarında İsa'nın haçını taşıyan Haçlıların zulümlerini anlatırken İsmailoğulları diye isimlendirdiği Müslümanların bile Hıristiyanlara böyle bir kötülük yapmadığını, aksine merhamet ettiğini belirtmiştir. Bkz. 147-152. Krş. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 521; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 109.

³⁸²Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 74.

³⁸³Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 178-179.

Birçok Bizans tarihçisi XI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak imparatorluğun yıkılışına kadar geçen yaklaşık dört yüzyıllık dönem boyunca Bizans'ın en tehlikeli düşmanları olarak Türkleri göstermektedir. Onlara göre; 1071 yılında Malazgirt bozgunu ile başlayan felaketler zinciri 1176'daki Myriocephalon hezimetini ile devam etmiş ve nihayet 1453'de Konstantinopolis'in fethedilmesi ile de imparatorluk tarihe karışmıştır. Aslında tarihçiler bu konuda kısmen de olsa haklıdır. Çünkü bu üç tarihî olay imparatorluğun kaderini gerçekten de değiştirmiştir. Ancak imparatorluğun en tehlikeli düşmanı olarak Türkleri görmeleri de pek doğru sayılmayacak bir durumdur. Bizans İmparatorluğu'na en az Türkler kadar zarar veren, imparatorluğu zayıflatarak Türklerin Anadolu topraklarında ilerlemelerini ve Konstantinopolis'i fethetmelerini de kolaylaştıran bizzat Bizans imparatorlarının dost olarak gördüğü batılılar olmuştur. Bu yüzden bazı Bizantologlar, 1204'te Konstantinopolis'in Latinler tarafından zapt edilmesi ve imparatorluğun parçalanmasını gerçek yıkılış olarak kabul ederken, post-Bizans (Bizans sonrası) döneminin başlangıcı olarak ta 1453 yılını değil 1204 yılını görürler.³⁸⁴

3.2. İmparatorluk Topraklarında Kurulan Devletler

3.2.1. Latin İmparatorluğu (1204-1261)

Rum halkı açısından dehşet dolu geçen üç günün (13–15 Nisan) sonunda tüm ganimetlerin bir araya toplanıp paylaşılması kararlaştırıldı.³⁸⁵ Paylaşım yapıldıktan sonra artık sıra imparator ve patriği seçmeye geldi. Latin İmparatoru olmak için iki aday vardı. Bu kişiler Monferrat de Boniface ve Flandre Kontu Baudouin idi. Yarısı Venediklilerden yarısı Haçlılardan oluşan on iki kişilik bir heyet tarafından Baudouin imparator olarak seçildi ve 16 Mayıs 1204 tarihinde Ayasofya Kilisesi'nde taç giydi. Böylelikle resmen Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu kurulmuş oldu.³⁸⁶

Daha önce Haçlılar ve Venedik doge'u arasında yapılan anlaşmada (Partitio Romanum-24 Mart Anlaşması) imparatorun Latin olması durumunda patriğin de Venedikli olması

³⁸⁴Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 206-207.

³⁸⁵Ganimetlerin taksimi için bkz. Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 75; Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 40.

³⁸⁶Niketas'a göre Doge Dandolo üçkâğıtçılık ve yalanla bu neticeyi sağladı. Doge, imparatorluğun kendi emir ve isteklerine uyan kişi tarafından yönetilmesini istiyordu. Bu yüzden genç ve tecrübesiz olan ve daha da önemlisi Dandolo'ya karşı son derece itaatkâr olan Boudoin imparator olarak seçildi. Bkz. Khoniates(1195-1206), 176-177. Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 76-77; Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 46-47. Krş. Robert Lee Wolff, "The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261", *A History of Crusades*, Gen. Ed. Kenneth M. Setton, II, London 1969, 189; Charles Diehl, "The Fourth Crusade and the Latin Empire", *The Cambridge Medieval History*, vol. IV, New York 1923, 421; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 390-391.

kararlaştırılmıştı. Bu anlaşma üzerine imparator seçimi yapılır yapılmaz Ayasofya'nın yeni efendisi, Konstantinopolis'in ilk Latin patriği de Venedikli Thomas Morosini olarak belirlendi. Zara'nın zaptından dolayı aforoz olan Doge Dandolo, 1204 yazında Papa'ya bir mektup yazdı ve ondan aforoz yasağının kaldırılmasını istedi. III. Innocentius, başlangıçta bu durumu onaylamasa da, neticede yasağı kaldırdı ve 1205 Ocağında Doge'a yazdığı bir mektupla Morosini'nin Konstantinopolis patrikliğine atanmasını onayladı.³⁸⁷

Seçim meselesi hallolduktan sonra sıra koşulları daha evvelden belirlenmiş olan, imparatorluğun topraklarını paylaşmaya geldi. Anlaşmaya göre İmparator I. Baudouin (1204- 1206), bütün devlet arazisinin dörtte birini aldı. Onun tacına bağlı bölgeler; Tzouroulos'a (Çorlu) kadar Trakya, Bithynia, Olympos (Uludağ) dağına kadar Mysia, boğazın her iki yakası, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi'ndeki bazı büyük adaları Khios (Sakız), Samos (Sisam), Kos (İstanköy) ve Lesbos (Midilli) idi. İmparatorluk topraklarının kalan dörtte üçün yarısı Venediklilere, diğer yarısı iseşövalyelere verildi. Boniface deMontferrat ise Anadolu'da bazı topraklar ve Yunanistan'ın orta kesimleri verildi. Ancak o, imparatorun buraların yerine Selanik (Thessalonica), Makedonya ve Mora'yı talep etti. Çünkü ağabeyi Rainier, Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un damadı olarak daha önceden Selanik'in hâkimiydi. Bu istek imparator ile Boniface arasında gerilime yol açtı. İmparatorluğunun ikiye ayrılmasını önlemek isteyen Doge Dandolo, olaya müdahale ederek Selanik'in Boniface'e verilmesini sağladı ve neticede Boniface de Montferrat, imparatorun vasalı sıfatıyla Selanik kralı oldu.³⁸⁸Ostrogorsky'e göre, Latinlerin Anadolu'nun önemini takdir edememiş olmaları imparatorluğun felaketi oldu. Boniface de Montferrat'ın Anadolu'yu bir tarafa bırakıp Selanik'e yönelmesi ile Bizans kuvvetleri İznik'te Theodoros Laskaris'in etrafında toplanmaya başladı.³⁸⁹

Venedik Doge'una düşen kısma gelince, imparator seçimini istediği gibi sonuçlandıran Dandolo, paylaşım sırasında da istediğini elde etti. O, Haçlılar gibi Bizans toprakları hakkında bilgisiz değildi. Venedik Cumhuriyeti'nin Akdeniz'deki gücünü artıracak ve sayısız ticari avantajlar sağlayacak olan yerleri almaya özen gösterdi. Yapılan anlaşma neticesinde; Adriyatik kıyısının bazı önemli noktaları (Dürazzo, Ragusa, Modon ve Koron gibi) ve limanları, Girit, Rodos ve Ege adalarının büyük bir kısmı, Mora

³⁸⁷Nicol, *Bizans ve Venedik*, 138-139.

³⁸⁸Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 78; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 522-523; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 110; Wolff, *The Latin Empire of Constantinople*, 190 v.dđr.

³⁸⁹Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 394.

yarımadasındaki bazı yerler ve ayrıca Gallipolis (Gelibolu), Rhaidestos (Tekirdağ) ve Herakleia (Ereğli) ile Hadrianapolis (Edirne) Venedik'e verildi. Bunlardan başka, Dandolo'ya despot³⁹⁰ unvanı verilirken imparatora biat etmekten de muaf tutuldu. Kendini, "Bütün Roma İmparatorluğu'nun dört buçuğunun hâkimi" olarak isimlendiren Dandolo'dan sonra bu unvan Venedik doge'ları tarafından XIV. yüzyıl ortalarına kadar kullanılacaktı. Böylece, bu seferden uzun vadeli çıkar sağlayan tek batılı güç Venedik olacaktı.³⁹¹

Latin İmparatorluğu, feodal temeller üzerine inşa edildi; imparatorluğun geri kalan toprakları Frank şövalyeleri arasında tımar (fief) arazisi olarak paylaştırıldı ve şövalyeler kendilerine ayrılan topraklar karşılığında imparator Baudouin'e vasallık yemini etti.³⁹² Böylelikle Latin imparatorluğu dışında Marki Boniface deMontferrat'ın imparatora tabi olan Selanik Krallığı kurulurken, Latinler arasından da İznik, Filibe dükleri, Adramyttion (Edremit) ve Dimetoka beyleri seçildi. Bunların yanında Negrepont Beyliği, Bodonitza Markiliği, Atina Dükaliği, Mora Prensligi gibi Latin Devletleri kuruldu. Venedikliler ise Ege adaların çoğuna yerleşerek Cerigo Markiliği, Naksos ve Limni Dükaliği ve Santorin Beyliğini kurdular.³⁹³

Latinler, 1204 yılı sona ermeden imparatorluğun Asya ve Avrupa'daki geri kalan bütün topraklarının fethetmeye başladılar. Bizans İmparatorluğu'nun son devirlerde merkeziyetçilikten uzaklaşıp feodalleşme sürecine girmiş olması, bu süre zarfında Latinlerin bir nevi işini kolaylaştırdı. Feodal düzeni benimseyen Latinler, Bizans halkına yeni sistemi kabul ettirmekte çok zorluk çekmediler. Belirli bölgelerde direnişle karşılaşsalar da çoğu yerde de hâkimiyetlerini kısa sürede kurdular. Bunu da imparatorluğun kırsal bölgelerindeki aristokratların ve imtiyaz sahibi şehir ahâlisinin eski haklarını onlara tekrar vererek yaptılar.³⁹⁴ Bu durum, birbirinden nefret eden iki kesimin, çıkarları doğrultusunda gerektiğinde birlikte nasıl hareket edebildiğinin görülmesi açısından önemlidir.

³⁹⁰Hiyerarşik bakımdan imparator ve ortak imparatorlardan sonra gelen en üst sıradaki unvanlardan biridir. Bkz. Kinnamos, *Historia*, 221.

³⁹¹Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 523; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 391-392; Wolff, *The Latin Empire of Constantinople*, 191.

³⁹²Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III: 111; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 172.

³⁹³Gregory, *Bizans Tarihi*, 272; Lemerle, *Bizans Tarihi*, 99; Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 127-128.

³⁹⁴Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile, Government and Society Under the Laskarids of Nicea (1204-1261)*, London 1975, 11; Wolff, *The Latin Empire of Constantinople*, 192-193.

1204 Aralık ayında, imparatorun kardeşi Henri ve fief dağılımı sonucu İznik başta olmak üzere Anadolu'daki topraklarının pek çoğunda hak sahibi olan Kont Louis de Blois, Bithynia bölgesinin zaptı için başkentten ayrıldılar. Venedik kolonisinin bulunduğu Pegae (Karabiga) şehrine ulaşıp buradan da Panderma (Bandırma)'ya geçerek burayı ele geçirdiler. Bu sırada Latinlerin Anadolu'daki en güçlü düşmanı, İznik ve civarındaki yerel güçleri onlara karşı örgütleyen Theodoros Laskaris'ti. 6 Aralık 1204'te Henri ve Louis, Theodoros Laskaris'i Poimananon³⁹⁵ civarında giriştikleri çarpışmada yenilgiye uğrattılar ve Bithynia bölgesinin tüm sahil kenarını ve Prusa'yı (Bursa) ele geçirmeye başladılar. Tam da bu hezimet üzerine Bizanslılar Anadolu'daki hâkimiyetlerini kaybedecekken Bulgar Çarı Kaloyan'ın (1197-1207)³⁹⁶ imparatorluk topraklarına saldırdığı haberi geldi. Bunun üzerine Latinler, buradaki fetih faaliyetlerine son vererek imparatora yardım etmek için geri döndüler. Eğer biraz daha Anadolu topraklarında kalmış olsalardı muhtemelen İznik'e kadar gideceklerdi ve Theodoros'un İznik'te kurmaya başladığı imparatorluk daha doğmadan ortadan kalkacaktı.³⁹⁷

İmparator I. Baudouin, Hadrianapolis (Edirne) yakınlarında, Bulgar çarının birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldı, Kaloyan'a esir düştü ve daha sonrada katledildi. Aynı savaşta Kont Louis de Blois'in de aralarında bulunduğu pek çok seçkin şövalye de hayatını kaybetti (14 Nisan 1205). Henri, takviye kuvvetleriyle gitti ise de çok geç kalmıştı. Venedik kuvvetlerinin başında bulunan doge Dandolo ise, ordudan geri kalanları kurtararak güven içinde kıyıya getirdi. Doge'un savaşta yara alıp almadığı bilinmiyor ancak o, Konstantinopolis'e döndükten yaklaşık altı hafta sonra 1 Haziran 1205'te öldü ve naaşı Venedik'e götürülmek yerine Ayasofya'ya defnedildi.³⁹⁸

İmparatorun esir düşmüş olması başkentte onun öldüğüne dair dedikoduların çıkmasına sebep oldu. Bunun üzerine imparatorun kardeşi Henri de Flandre, 20 Ağustos 1206 tarihinde Patrik Thomas Morosi'nin elinden Ayasofya'da taç giydi. Yeni imparator Henri de Flandre (1206-1216), daha önceden yarım kalan Anadolu seferine devam etmeye başladı. Ancak yine Bulgar tehdidinin ortaya çıkması üzerine İznik İmparatoru

³⁹⁵Mysia'da bir kent. Eski Manyas (şimdiki Soğuksu) köyü. Bkz. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 670.

³⁹⁶Bulgar çarı, Ortodoksların ve Yunan-Slav halkının koruyuculuğunu üstlenmişti ve Bizans imparatorluk tacını giyebilmek için Latin İmparatorluğu'na savaş açmıştı. Onun, Konstantinopolis'in zaptından önce Haçlıları işbirliğine davet etmesi ile ilgili olarak bkz. Clari, *İstanbul'un Zaptı*, 28-30. Krş. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 573; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 394.

³⁹⁷Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 95-96; Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, 183 v.dgr.; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 176.

³⁹⁸Villehardouin, *Haçlı Seferi Kronikleri*, 100-109; Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, 196-198; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 394-395; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 170-171.

Theodoros Laskaris (1204-1222) ile iki yıllık bir anlaşma yaptı. Bulgar çarı Kaloyan'ın, 26 Ekim 1207'de Selanik'i kuşattığı sırada bir Kuman beyi tarafından öldürülmesi ile Bulgar tehdidi ortadan kalktı ve bundan sonra Henri, İznik İmparatorluğu üzerine yoğunlaştı. İmparator, 1209 yılında Theodoros Laskaris'e karşı Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211) ile askeri ittifak kurdu ancak bu ittifak, İznik İmparatorluğu'nun Selçuklulara karşı 1211'de kazandığı zafer üzerine işe yaramamış oldu. Bir süre daha mücadeleye devam eden iki devlet arasında 1214 sonlarında, sınırları belirleyen Nymphaion (Kemalpaşa) Anlaşması yapıldı. Bu anlaşmaya göre; Anadolu'nun Edremit'e (Adramyttion) kadar kalan kuzey batı ucu Latin İmparatorluğu'na kalırken, Selçuklu sınırına kadar olan kısım ise İznik İmparatorluğu'nun oldu. Bu anlaşmayla her iki imparatorlukta birbirinin varlığını tanımış oldu ve devamında İznik İmparatorluğu için bir yükselme devri başlarken; 1216'da Henri'nin ölümü üzerine Latin İmparatorluğu için çöküş dönemi başlayacaktı.³⁹⁹

Henri, on yıl süren imparatorluğu boyunca Trakya'daki Latin hâkimiyetini yeniden kurmayı başarmış ve hatta Rum halkı tarafından daima sevilip takdir edilen bir lider olmuştu. Ondandan sonra gelenler, ne güç ne kabiliyet ne de idare konusunda onun yakınından bile geçemediler. Henri'nin çocuğu olmadığı için, Haçlı baronları imparatorun kız kardeşi Jolande ile evli olan Pierre de Courtenay'ı (1216-1217) imparator olarak seçtiler. Taht için Fransa'dan Konstantinopolis'e çağrılan Pierre, Roma'da Papa III. Honoros'un (1216-1227) elinden imparatorluk tacını giydi ve Draç'a geldi. Ancak burada Epir despotu Theodoros Angelos (1215-1230) tarafından esir edildi ve sonrasında öldürüldü. Bundan sonra karısı Jolande Konstantinopolis'e geldi ve ölümüne (1219) kadar imparator naipliği yaptı. Onun ölümü üzerine yerine zayıf ve beceriksiz oğlu Robert de Courtenay (1221-1228) geçti.⁴⁰⁰

Bu sırada Epir despotu Theodoros daha da güçlendi ve Latinlere karşı büyük çapta bir mücadeleye girişti. Böylece eski Bizans sınırları içinde biri Latin, ikisi Rum olmak üzere üç büyük güç ortaya çıktı. Daha arka planda kalsa da dördüncü güç olarak da

³⁹⁹Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları,2008), 38-39; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 397-398; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 176-178.

⁴⁰⁰Akropolites, *Vekayiname*,36-37; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 398-400; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 582-585.

Bulgar Çarlık Devleti'ni saymak gerekir. Çünkü Bulgar kralı II. İvan Asen (1218-1241), bu imparatorluklar arasındaki ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır.⁴⁰¹

Latin imparatoru Robert de Courtenay, İznik İmparatoru III. İoannes Dukas Vatatzes (1222-1254) ile Pormaneonon'da (Manyas) yapılan savaşta Latin İmparatorluğu'nun Anadolu'daki topraklarının büyük bir bölümünü İznik İmparatorluğu'na kaptırdı. Diğer taraftan da Theodoros Angelos Selanik'i ele geçirdi ve Konstantinopolis'i tehdit etmeye başladı.1228 yılında Robert de Courtenay'in ölümünden sonra yerine reşit olmayan kardeşi II. Baudouin (1228-1261) geçti. Theodoros Angelos'un başkente ilerlemesiyle ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalan Latinler, bunu atlatabilmek için Bulgar Çarı II. Asen (1218-1241) ile ittifak yaparak II. Baudouin'in çarın kızı ile evlenmesi kararlaştırıldı. II. Asen, Latin imparatorunun müstakbel kayınpederi olarak Theodoros'a karşı 1230'da kesin bir zafer kazandı. Ancak Theodoros'un tehdidinden kurtulan Konstantinopolis'te II. Asen'in naipliği önemini yitirince, imparator naipliğine Kudüs kralı Jean de Brienne (1231-1237) seçildi. Konstantinopolis'teki imparator naipliğini elde edemediği için öfkelenen II. Asen, Latinlerin anlaşmayı bozması üzerine İznik İmparator'u Vatatzes ile anlaştı ve birlikte Konstantinopolis'i hem karadan hem denizden kuşattılar. Venedik donanmasının yardımıyla kuşatmaya direnmeye çalışan Latinlerin durumu kritikti. Yardım alabilmek için İngiltere'ye giden Baudouin, kral III. Henry'den (1216-1272) ülkesini savunabilmek için biraz para aldı. Ancak şehir, II. Asen'in ölmesi üzerine kurtuldu. 1243 yılında II. Baudouin, bir kez daha Avrupa'ya gitti. Yalnızca Venedik'ten ekonomik destek gören imparator, para bulmak için çareyi kiliselerin çatılarındaki kurşunu sökmekte buldu. Ancak imparatorluğun durumu hiç de iyiye gitmiyordu. Nihayet kaçınılmaz olan gerçekleşti ve Konstantinopolis 25 Temmuz 1261'de son Latin hükümdarı II. Baudouin şehirden kaçarken, İznik imparatoru tarafından geri alındı. Böylece 57 yıl süren ve kurulduğundan beri İznik imparatorları ve Epir Despotlarının tehdidi altında yaşamış olan Latin İmparatorluğu son buldu.⁴⁰²

3.2.2. Trabzon Rum İmparatorluğu (1204-1461)

13 Nisan 1204'te Konstantinopolis'in düşmesinin ardından Bizans soylularının önemli bir kısmı şehri terk ederek henüz Latinler tarafından ele geçirilmemiş yerlere kaçtılar. Daha sonra bu soylular, yerel halkın da desteğini alarak Bizans'ın devamını sağlayan

⁴⁰¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 401.

⁴⁰² Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 592 v.dğr.; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 186-194.

yeni devletler kurdular. Tanrı tarafından korunduğuna inandıkları imparatorluklarının parçalanması üzerine, Latin hâkimiyeti altında dini ve siyasi faaliyetlerini sürdüremeyen Rum ahali de Bizans mirasçılarının ortaya çıktığı bölgelere doğru göç etmeye başladı. Bu durum, anavatanları dışında bir devlet kurmuş olan Latinlerin en çok ihtiyaç duydukları insan kaynağını gitgide azaltırken, Bizans mirasını sahiplenen oluşumların da güçlenmesini sağladı.⁴⁰³

Bu oluşumlardan biri Doğu Karadeniz bölgesinde kurulan Trabzon Rum İmparatorluğu idi. Bu imparatorluk, esasen Latin istilası neticesinde kurulmuş olmamakla birlikte, tıpkı İznik Bizans İmparatorluğu ve Epir Despotluğu gibi kendisini Bizans'ın meşru varisi olarak gördü ve imparatorluğun devamı bilinciyle hareket etti. Öyle ki idare şekli dahi diğerlerinde olduğu gibi Konstantinopolis'dekinin aynısı oldu. 1185 yılında öldürülen sabık Bizans imparatoru I. Andronikos Komnenos'un oğlu Manuel'den olan torunları Aleksios ve David Komnenos, halaları Gürcü Kraliçesi Tamara'nın (1184-1212) desteğiyle, Konstantinopolis'in düştüğü tarihe oldukça yakın bir zamanda, Trabzon'u (Trebizon) ele geçirerek burada devletlerini kurdular (Nisan 1204). Komnenos kardeşlerin Karadeniz kıyılarında ve Trabzon'da kısa sürede hâkimiyet sağlamaları zor olmadı. Zira dedeleri I. Adronikos Komnenos'dan dolayı Komnenos ismi bu bölgede hala saygınlığını koruyordu.⁴⁰⁴

Komnenos kardeşler, Trabzon'u ele geçirdikten sonra hâkimiyet alanlarını ayırdılar. Buna göre İmparator I. Aleksios Komnenos (1204-1222), Oinaion (Ünye), Sinope (Sinop) ve Trabzon'da hüküm sürerken; dük unvanı alan David ise kuvvetleriyle batıya doğru ilerledi. Bu neticede Pontus Herakleia (Karadeniz Ereğlisi) ve Paplagonia'ya (Kastamonu ve civarı) kadar olan bölgeleri ele geçirdi. 1205 yılına gelindiğinde neredeyse Nikomedia'ya (İzmit) kadar dayandı.⁴⁰⁵ David'in fethettiği bu bölgeler, aynı zamanda Latinlerin aralarında pay ettikleri yerler olduğundan iki taraf çok geçmeden karşı karşıya geldi. David'in Konstantinopolis yakınlarına kadar gelmesi doğal olarak İznik İmparatoru I.Theodoros Laskaris de rahatsız etti ve o da çok geçmeden bu mücadeleye dâhil oldu. Bu üç imparatorluğun arasındaki mücadeleler XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'nun ve Bizans'ın kaderini etkileyecek gelişmeleri de beraberinde getirdi. İmparator I. Aleksios ve David, I.Theodoros Laskaris'e nazaran daha soylu bir

⁴⁰³Alice Gardner, *The Lascarids of Nicaea: the Story of an Empire in Exile*, Londra 1912,53.

⁴⁰⁴İbrahim Tellioglu, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461) Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti*, (İstanbul: Serander Yayınevi, 2009), 27 v.dğr.

⁴⁰⁵Khoniates, *Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, 226.

aile olan Komnenos hanedanından geldikleri için, kendilerini imparator olarak I.Theodoros Laskaris'ten daha üstün gördüler ve Nikomedia'ya kadar Konstantinopolis yollarını açmış olmaları hasebiyle başkente tekrar sahip olup Bizans'ı yeniden canlandıracaklarını düşündüler. Ancak bir yandan Latinlerin bir yandan da I.Theodoros Laskaris'in baskısıyla batıdaki hâkimiyet alanlarını Pontus Herakleia'ya kadar çekmek durumunda kaldılar. İlerleyen süreçte I.Theodoros Laskaris'in İznik'te kurduğu imparatorluğun güçlenmesi ve Türkiye Selçuklu Devleti'ne en parlak devrini yaşatan I. Alâeddin Keykubat'ın (1220-1237) Anadolu'da siyasi birliği sağlamasıyla; Trabzon Rum İmparatorluğu, sınırlarını genişletme planından vazgeçmek zorunda kaldı. 1261 yılına gelindiğinde ise Konstantinopolis Palaiologos Hanedanı tarafından kurtarılınca, kendilerini “Romalıların İmparatorları” olarak tanımlayan Trabzon Rum imparatorları yasal hanedan olarak kabul görmediler ve Bizans'ın başkentinden kopuk bir şekilde yaşadılar. Buna rağmen Trabzon Rum İmparatorluğu,1461 yılında Türk hâkimiyetine girmeden önceki 257 yılboyunca varlığını sürdürmeyi ve kendilerini tehdit eden bütün siyasi güçlere karşı ayakta kalmayı başardı.⁴⁰⁶

3.2.3. Epir Despotluğu (1205-1318)

Konstantinopolis'in Latinler tarafından zaptının ardından, II. İsaakios ve III. Angelos'un kuzenleri olan Mikhail Angelos (1204-1215), önce Draç'ı daha sonra da Akarnaia ve Aetolia bölgelerini alarak Patras Körfezine kadar uzanan ve merkezi Arta kenti olan bağımsız bir devlet kurdu. Yunanistan'ın kuzey batı sahili ve Teselya'nın da bir kısmına hâkim olmayı başaran despot Mikhail'in 1215'te ölümünün ardından yerine üvey kardeşi Theodoros Angelos geçti (1215-1230). Theodoros, Latinlere karşı şiddetli bir mücadeleye girişti. Bunun yanında Mikhail döneminde İznik Bizans İmparatorluğu ile herhangi bir husumet yaşamayan Epir Despotluğu, Theodoros döneminde kendileri gibi Bizans'ın halefi olduklarını iddia eden İznik imparatorluğuna karşı açıkça düşmanlık etmeye başladı.⁴⁰⁷ Hatta İznik tahtında oturan Ioannes Vatatzes'in imparatorluğunu reddederek, 1222'de kendisini imparator ilan etti. Bizans İmparatorluğu'nu tekrar ihya etmeyi amaçlayan Epir despotları, Bizans'ın gerçek varisi olduklarını göstermek amacıyla akrabalıkları bulunan Angelos, Dukas ve Komnenos soyadlarını birlikte

⁴⁰⁶Trabzon Rum İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymangil, (İstanbul:Heyamola Yayınları, 2007). Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 393 v.dğr. Murat Keçiş, “Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 28, Sa: 46, Ankara, 2009, ss. 144-156.

⁴⁰⁷Demirkent, “Bizans”, 6: 239; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 583-584; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 173.

kullanmaya başladılar. Theodoros Angelos'un Latinlere karşı ilk hamlesi, daha yeni Latin imparatoru olarak seçilmiş olan Pierre de Courtenay'ı (1217) tutsak ederek, öldürtmesi oldu. Ardından marki Boniface de Montferrat'ın öldürülmesinin ardından kargaşa içerisine düşen Selanik Krallığı'nı ele geçirdi (1224). Böylece eski Bizans toprakları üzerinde kurulmuş olan Haçlı devletlerinden birisi yok oldu. Hâkimiyet alanını Teselya'nın ve Makedonya'nın büyük bir kısmını içine alarak Adriyatik'ten Ege'ye kadar genişleten Theodoros, bu sayede Latin imparatorluğunun Atina dukalığı ve Mora'daki Akhaya prensliği ile karadan bağlantılarını kesti. Trakya'nın bir kısmını ele geçirmeyi başaran Theodoros, Konstantinopolis üzerine yürüdü. Bu sırada Latin imparatorluğunun başında küçük yaşta olan II. Baudouin vardı. Theodoros tehlikesini bertaraf etmek isteyen imparator, Bulgar çarı II. İvan Asen ile ittifak yoluna gitti ve bu ittifak neticesinde Meriç kıyısında yapılan Klokotinitza Savaşı'nda Kuman süvarileriyle desteklenmiş Bulgar ordusu karşısında bozguna uğratıldı. Esir düşen Theodoros'un gözlerine mil çekildi (1230). Bu savaşta büyük yenilgiye uğrayan Epir Despotluğu, bundan sonra pek fazla varlık gösteremedi. Theodoros'un kardeşi Manuel (1230-1240) zamanında Selanik, Tesalya ve Epiros'ta hâkimiyet devam etse de devlet artık eski gücünde değildi.⁴⁰⁸ 1242'de İznik Bizans İmparatoru III. Ioannes Dukas Vatatzes (1222-1254), Theodoros'un oğlu Ioannes'i (1240-1244) imparator unvanından vazgeçip, despot unvanını almaya zorladı. Dört yıl sonra da Selanik'e el koydu ve buranın son despotu Theodoros'un oğlu Demetrios'u (1244-1246) esir aldı ve Anadolu'ya götürdü, Andronikos Palaiologos'u da buraya imparatorluğun Avrupa'daki topraklarının valisi olarak atadı. Bundan sonraki süreçte Epir Despotluğu gücünü tamamen yitirdi. Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınmasından sonra 1265 yılında II. Mikhail (1237-1271), Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'un (1261-1282) hâkimiyetini kabul etti.⁴⁰⁹

3.3. İznik İmparatorluğu (1204-1261)

Bizans İmparatorluğu'nun gücü tarih boyunca daima Anadolu'daki konumu ile orantılı oldu. Bizans'ı Bizans yapan iki unsurdan birisi imparatorluğun ta kendisi olan Konstantinopolis iken diğeri ise Anadolu idi. İmparatorluğun kalbinin attığı yer Konstantinopolis'ti ve Anadolu bu kalbe kan pompalayan atar damar görevindeydi.

⁴⁰⁸Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 584-590; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 402-403.

⁴⁰⁹Epir Despotluğu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford, 1957. Akropolites, *Vekayiname*, 8; Gardner, *The Lascarids*, 185 v.dğr.

Anadolu; verimli topraklarında yetişen ürünleri ile Konstantinopolis'i beslerdi, özellikle de İznik başşehrin sebze bostanıydı. Konstantinopolis gelişimini iç bölgelere borçluymuş ve aynı zamanda buralardan toplanan vergiler Bizans ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarının başında gelirdi. İmparatorluğun askerî gücünün temelini de Anadolu'daki Rum nüfusu oluşturmaktaydı. Bu nedenle Anadolu'da güçlü olduğu sürece diğer yönlerden gelen tehlikelerle de başa çıkılabiliyordu. 1204 yılına kadar her anlamda Bizans için değerli olan bu topraklar, Konstantinopolis'in düşmesiyle daha da önem kazandı. Kentlerin Kraliçesi Konstantinopolis'i Latinlere kaptıran Bizanslılar için Anadolu'da ellerinde kalan topraklar artık İmparatorluğun idarî bir birimi olmaktan çıkıp tutundukları son kale haline geldi. Anadolu kentleri arasından özellikle de İznik'in sürgündeki Bizanslılar için ayrı bir değeri vardı. Burada Bizans'ın devamı niteliğinde bir imparatorluk oluşturuldu ve bu imparatorluk daha en başından itibaren elde kalan Bizans topraklarının güvenliğinin sağlanması ve bölgede güçlü bir idarî organizasyonun kurulması yönünde ellerinden gelen gayreti sarf etti.⁴¹⁰

İznik İmparatorluğu'nun kurucusu, Konstantinopolis'in düşmesinin ardından Latin buyruğu ve baskısı altında yaşamamak için Anadolu'nun Bithynia bölgesine kaçan Laskaris ailesinden Theodoros Laskaris'di (1204-1222). Onun kurduğu bu imparatorluk, kendisini daima Bizans'ın meşru varisi olarak gördü ve Konstantinopolis'i Latinlerden alıp imparatorluğu yeniden ihya etmeyi amaçlayan halef devletlerden biri ve en önemlisi haline geldi. Aslında Epir Despotluğu ve Trabzon Rum İmparatorluğu da hem kendi hâkimiyet sahalarında hem de Latinlere karşı pek çok başarılı faaliyetlerde bulundular ancak üçünün de ortak amacı olan Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma gayesine İznik İmparatorluğu ulaştı. İlk merkezi İznik oluşundan dolayı tarihçiler tarafından İznik İmparatorluğu olarak isimlendirilen bu devletin kurucusu Theodoros Laskaris, devrik İmparator III. Aleksios'un kızı Anna ile evlenip "despot" unvanı almıştı. Theodoros, ailesiyle birlikte Latin istilasından kaçıp İznik'e geldiklerinde kent halkından kendisini bey olarak kabul etmelerini istedi ve hatta bunun için yalvardı. Ancak İznik halkı onun bu isteğini kabul etmeyip sadece eşinin kente girmesine izin verdi. Bunun üzerine Theodoros, Bursa ve çevresinde iki yıl kaldıktan ve

⁴¹⁰Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 4; Angold, "Nikaia Kenti", 27-28; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 215.

bölgede Latinlerle mücadele edip kendini kabul ettirdikten sonra 1206 yılında İznik'e ancak hâkim olabildi.⁴¹¹

Theodoros Laskaris bu ve bundan sonraki süreçte İznik ve çevresindeki halkı etrafında toplayıp daha sonraları Bizans İmparatorluğu'nun kaderini değiştirecek olan imparatorluğunu teşkilatlandırmaya koyuldu.⁴¹² O, henüz devleti siyasi ve askeri anlamda teşkilatlandırma aşamasındayken büyük sorunlarla karşılaştı. Bir tarafta Epir Despotluğu ve Trabzon'daki soylu rakipleri vardı. Diğer taraftan da özellikle de Batı Anadolu'da ortaya çıkan yerel Rum idarecileri, iktidarlarını baskın kılmak adına harekete geçmişler ve buna bağlı olarak birçok kez Theodoros ile karşı karşıya gelmişlerdi.⁴¹³ Bütün bunların yanında bir de sınırlarını batı yönünde genişletme çabası içinde olan Türkiye Selçuklu Devleti ve kadim başşehir Konstantinopolis'te kendi ordusuyla kıyaslanamayacak kadar güçlü Latinler vardı. Theodoros Laskaris, bu güçlü düşmanlara rağmen sahip olduğu meziyetler ve gösterdiği insanüstü çaba ile sürgünde kurduğu yeni Bizans devletini teşkilatlandırmaya devam etti. Onun kurucusu olduğu bu devlet bütün kurumları ve mekanizmasıyla eski Bizans'ı örnek aldı. Hatta Theodoros Laskaris, zamanında imparatorlukta görev yapmış memur ve subayların izini bulup görevlerini onlara iade etti ve önde gelen din adamlarını İznik'te topladı.⁴¹⁴

Theodoros, bu aşamalarda halk tarafından despot unvanı ile tanınıyordu. İznik'in soyluları ve kilisenin seçilmişleri kendi aralarında Theodoros'un artık imparator ilan edilmesi için müzakereler yapmaya başladılar ve nihayet onu imparator ilan ettiler (1206).⁴¹⁵ Ancak Theodoros'un imparatorluğunun patrik tarafından da tasdik edilmesi gerekiyordu. Ortodoks patriği Ioannes Kamateros⁴¹⁶ ise, Konstantinopolis'in zaptı

⁴¹¹Akropolites'in aktardığına göre Theodoros'un bunu başarması Türkiye Selçukluları Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev ile anlaşma yapması sayesinde oldu. Bkz. 24.

⁴¹²Theodoros'un kudretinin farkında olan ve onu Bizans İmparatorluğu'nu yeniden ihya edecek kişi olarak gören Atina eski metropoliti, aynı zamanda tarihçi Niketas Khoniates'in kardeşi olan Mikhail Khoniates, 1204 yılı sonlarında Theodoros'a, Avrupa ve Anadolu'daki Rum nüfusunu koruması ve desteklemesi için elinden gelen her şeyi yapmasını ve İznik'te sıkıca tutunmasını öğütleyen bir mektup yazmıştır. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 210, Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 394; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 173-176.

⁴¹³Vryonis, *Medieval Hellenism in Asia Minor*, 131.

⁴¹⁴Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 173-176; Yusuf Ayönü, "IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu", *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: I/ 1 Temmuz, 2015, 15-16.

⁴¹⁵Clive Foss, Konstantinopolis'te imparator ilan edilen ve İznik'e geçenlerin başında olan kişinin Konstantinos Laskaris olduğunu iddia eder. Konstantinos'un 1205 yılının Mart ayına kadar İznik'teki Bizanslıların başında olduğunu, ancak daha sonra kardeşi Therodoros'un despot unvanı ile yerine geçtiğini belirtir. Bkz. Foss, *Nicaea*, 57-58.

⁴¹⁶Bu patrik, Bulgar çarı Kaloyan'ı Latinler üzerine harekete geçmeye hatta Konstantinopolis üzerine yürümeye sevk eden kişidir. Bkz. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 509.

sırasında Didymotoikhon (Dimetoka)'a gitmişti. Theodoros nüfuzunu artırabilmek ve imparatorluğunu onaylatmak için patrik Kamateros'u İznik'e davet etti ancak patrik istifasını yazarak bu isteği reddetti. 26 Haziran 1206'da Dimetoka'da hayatını kaybeden patrik Ioannes'in yerine, Mikhail Autoreianos atandı.⁴¹⁷ Theodoros Laskaris'inbu yeni Rum Patriği ve doğu Hristiyanlarının en büyüğü Mikhail Autoreianos (1208-1212) tarafından takdis edilmesi ve resmi olarak imparator unvanını alması ise 1208 Nisan ayında gerçekleşti ve böylece Bizanslıların tek meşru imparatoru I. Theodoros Laskaris oldu. Konstantinopolis'teki Latin imparator ve patriğine karşı, artık İznik'te de bir Bizans imparatoru ve bir Ortodoks patriği vardı. İmparator I. Theodoros'un imparatorluk yapısının temel kurumlarını (imparatorluk, patriklik, ordu, saray ve bürokrasi) İznik'e taşınması Bizans açısından ikinci bir doğuş oldu. Böylece İznik, Konstantinopolis yeniden ele geçirilene kadar geçen süre içerisinde Bizanslılığın devlet ve kilise merkezi durumuna geldi ve imparatorluğun bütün kurum ve geleneklerinin muhafaza edildiği bir sığınak oldu.⁴¹⁸ I. Theodoros'tan sonra III. Ioannes Dukas Vatatzes döneminde imparatorluğun asıl merkezi Nymphaion'a (Kemalpaşa) taşınsa dahi konsiller yine İznik'te toplandı, yabancı kiliselerin temsilcileri yine burada kabul edildi ve imparatorların taç giyme törenleri burada yapıldı. İmparatorlar aldıkları önlemler ve giriştiği mücadelelerle İznik şehrini ve devletini güçlendirdi. Siyasi açıdan büyük sorunlarla uğraşmış olsa da İznik bu imparatorluk devrinde en parlak dönemini yaşadı.⁴¹⁹

3.3.1. Türkiye Selçuklu Devleti ile İlişkileri

1204 Yılındaki Latin işgali, Selçuklu-Bizans ilişkileri ve Anadolu'nun tarihi bakımından yeni bir devletler siteminin oluşmasına yol açtı. Bu tarihten sonra Anadolu'ya kaçan Bizans ileri gelenlerinin İznik'te bir imparatorluk kurulması Selçuklular açısından bakıldığında hiç de iyi bir sonuç vermedi. Bizans'ın siyasi ağırlığının Anadolu'ya kayması iki devlet arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Esasında XII. yüzyılın son çeyreğinden bu yana iki devlet arasında siyasi bir denge mevcuttu. Ancak Latin istilasıyla birlikte güçler dengesi değişmeye başladı. Bir yandan da Trabzon merkezli bir Bizans İmparatorluğu daha kurulmaktaydı. Anadolu'daki merkezi otoritesini güçlendirmeye çalışan Türkiye Selçuklu Devleti için bir anda iki Bizans

⁴¹⁷ Akropolites, *Vekayiname*, 24-25; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 576.

⁴¹⁸ Foss, *Nicaea*, 57-72; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 395-396; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 12; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 209.

⁴¹⁹ Foss, *Nicaea*, 64.

varisinin ortaya çıkması onların işini zorlaştırdı. İznik'te teşkilatlanmaya çalışan Bizanslıların Anadolu'daki en büyük rakibi hiç şüphesiz doğu sınırlarındaki Türkiye Selçuklu Devleti idi. İznik İmparatorluğu'nun kurucusu I. Theodoros Laskaris ve onun ardılı III. Ioannes Dukas Vatatzes'in, imparatorlukları boyunca Bizans'ın tek temsilcisi olmak için gösterdikleri başarılarla Türkiye Selçuklu Devleti ile yaptıkları mücadeleler de önemli rol oynamaktadır.⁴²⁰

Batı Anadolu ve dolayısıyla Adalar Denizi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en başından beri kontrol altına almak istediği yerlendendi. Bölgedeki çıkarlarının çatışması Selçuklular ve İznik İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirdi. İznik'teki Bizanslıların Selçuklularla ilk münasebetleri, Theodoros Laskaris'in daha devletini teşkilatlandırmaya çalıştığı dönemde başladı.⁶ Temmuz 1204'te II. Rükneddin Süleymanşah'ın Gürcistan seferine çıkacağı sırada aniden ölmesi üzerine Selçuklu emirleri tarafından henüz küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan Selçuklu tahtına çıkarıldı (1204-1205). III. Kılıç Arslan tahta oturduktan sonra adet olduğu üzere diğer hükümdarlara yaptığı gibi Theodoros Laskaris'e de tahttaki değişikliği bildirdi ve taraflar arasında saldırmazlık anlaşması yapıldı.⁴²¹ Onun sekiz ay süren kısa süreli saltanatı boyunca Laskaris ile herhangi bir sürtüşme yaşanmadı.⁴²² Ancak, Selçuklu tahtında küçük yaştaki III. Kılıçarslan'ın bulunmasından hoşnut olmayan bazı Selçuklu beyleri, Hâcib Zekeriya aracılığı ile o sırada Konstantinopolis'te kayınpederi Manuel Mavrozomes'in⁴²³ yanında bulunan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i yeniden tahta çıkması için davet ettiler ve birçok beyden aldıkları yeminleri içeren mektupları Keyhüsrev'e ulaştırdılar. Bunun üzerine Keyhüsrev kayınpederinin de desteğini alarak çocuklarıyla birlikte Konya'ya doğru harekete geçti. İznik civarına geldiklerinde Theodoros Laskaris, III. Kılıçarslan ile yaptığı ağır yeminli antlaşmayı öne sürerek onların geçişlerine izin vermek istemedi. Muhtemelen Laskaris, daha önce Konstantinopolis'ten tanıdığı Keyhüsrev'in Konya tahtına oturmasından ziyade yaşı küçük olan III. Kılıçarslan'ın tahtta bulunmasını kendi çıkarları için daha uygun buluyordu. Ancak, henüz devlet kurma aşamasında olan Laskaris, akıllıca davranarak Keyhüsrev'in

⁴²⁰Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 396; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 9-10.

⁴²¹Akropolites böyle bir anlaşmadan hiç bahsetmez.

⁴²²İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 12: 166-167; Müneccimbaşı, 2: 31-32. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında*, 265-267; Sevim-Yücel, 142.

⁴²³Manuel Mavrozomes ve diğer yerel yöneticiler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42, 141-154.

durumundan istifade etmek istedi. İki taraf arasında müzakereler bir süre devam ettikten sonra nihayet bir karara varıldı. Buna göre Laodiceia (Denizli), Khonae (Honaz) ve İkonion (Konya) sınırına kadar pek çok vilayet ve kale Theodoros'a teslim edilecek, bu gerçekleşinceye kadar da sultanın oğulları⁴²⁴Hâcib Zekeriya ile birlikte rehin bırakılacaktı. Anlaşmadan sonra derhal Konya'ya giden Gıyâseddin Keyhüsrev, bir aylık kuşatmanın sonunda şehre girdi ve III. Kılıçarslan'a Tokat melikliği vaat edip Konya tahtına ikinci kez oturdu (601 Recep/ Şubat 1205). Sultanın Theodoros'a rehin bıraktığı oğulları ise daha o Konya'ya varmadan Hâcib Zekeriya tarafından bir şekilde kaçırıldı.⁴²⁵ Sultan, Theodoros Laskaris'e anlaşma gereği vaat ettiği yerleri, tahta yeniden çıkmasında oldukça yardımcı olan kayınpederi Manuel Mavrozomes'e vererek, Theodoros'un gittikçe güçlenmekte olan yayılma politikasına engel olmaya ve imparatorluğa karşı tampon bölge oluşturmaya çalıştı. Theodoros ise bu durumu kabullenmek zorunda kaldı.⁴²⁶

Saltanatının başlarında I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211), Theodoros Laskaris ile ılımlı ilişkiler kurmaya çalıştı, çünkü İznik İmparatorluğu, Latin İmparatorluğu ve Selçuklular arasında bir tampon oluşturuyordu. Bu sırada İznik İmparatorluğu da henüz Selçuklularla mücadele edebilecek güçte değildi. Ayrıca Theodoros'un Batı Anadolu'daki yerel hâkimlere, Latinlere ve Nikomedia'ya (İzmit) kadar ilerlemiş olan David Komnenos'a öncelik verilmesi ve bunlarla daha rahat mücadele edebilmesi için en azından Selçuklularla uzlaşması gerekti. Bu yüzden iki devlet arasında bir dostluk ve ittifak anlaşması imzalandı (1206).⁴²⁷ Her iki tarafın da karışıklıkları çözebilmesi, kendi meseleleri ile ilgilenebilmesi için yapılmış olan bu barış anlaşması ile imparator I. Theodoros, David Komnenos'un ordusunu mağlup ettiği gibi Sultan I. Keyhüsrev de Aleksios Komnenos'a karşı zafer kazandı. Ancak bundan sonra barış çok uzun sürmedi ve sulhun bozulmasıyla Selçuklu sultanı Batı Anadolu'ya yayılması önünde engel olarak gördüğü İznik İmparatorluğu ile mücadelelere başladı.⁴²⁸

⁴²⁴İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad.

⁴²⁵İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-alaiyye*, 97-108; İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 12: 165 v.dğr.; Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2: 486; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 273-274; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 114; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 201-204.

⁴²⁶Turan, *Selçuklular Zamanında*, 281-282.

⁴²⁷Akropolites, *Vekayiname*, 27; Khoniates, *Khoniates'inHistoria'sı(1195-1206)*, 226; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 278.

⁴²⁸Turan, *Selçuklular Zamanında*, 279; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 211; Kaya, *I. Gıyâseddin*, 123.

Sultan Keyhüsrev'in İznik İmparatorluğuna karşı Venedikliler aracılığıyla İmparator Henri ile bir antlaşma yapması, buna karşılık Keyhüsrev'in yayılmacı politikalarından ürken I. Theodoros'un Kilikya Ermeni Kralı II. Leon (1187-1219) ile ittifak yapıp Selçuklulara ödediği yıllık vergiyi kesmesi aradaki ilişkileri daha da gerginleştirdi. Bir süre sonra I. Keyhüsrev'i Latin işgalinden önce Konstantinopolis'te misafir eden ve işgalden sonra şehri terk eden III. Aleksios, sürgünden kurtulduktan sonra o sırada Antalya'da bulunan I. Keyhüsrev'in yanına iltica etti. Damadının başarılarını ve imparator olmasını kıskanan III. Aleksios'un, İznik tahtını ele geçirmek için yardım istemesiyle aradığı fırsatı bulan I. Keyhüsrev derhal harekete geçti. Sultan, I. Theodoros'a tahtın III. Aleksios'a devredilmesi gerektiğini yazan bir mektup gönderdi. I. Theodoros'un bu talebi reddetmesi üzerine sabık imparatoru da yanına alarak I. Theodoros'un üzerine yürüdü. Taraflar arasında Antiokheia⁴²⁹ yakınlarında meydana gelen ve her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu savaşta Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev şehit edildi.⁴³⁰ Bunun üzerine Selçuklu askerlerinden geriye kalanlar hızla geri çekilirken, I. Theodoros ise Antiokheia'ya zaferle girdi (15-17 Haziran 1211). Bu sırada I. Theodoros kayınpederi sabık imparator Aleksios'u da yakaladı ve beraberinde İznik'e getirdi. Hyakinthos Manastırı'nda keşiş olarak hayatını sürdürmesine izin verilen Aleksios ölene kadar burada kaldı.⁴³¹ Aslında bu zafer I. Theodoros'a toprak kazandırmadı hatta sınırlar savaş öncesi olduğu gibi kaldı, ancak Müslümanlara karşı kazandığı zaferin I. Theodoros üzerinde psikolojik etkisi büyük oldu. İmparatorun kendine olan güveni artarken özellikle de Balkanlar ve diğer bölgelerdeki Bizanslılar için büyük bir moral kaynağı oldu ve onun Konstantinopolis'i geri alabilecek bir kurtarıcı olduğu izlenimini kuvvetlendirdi. Artık genç imparatorluk Bizans'ın gerçek varisi olarak kabul görmeye başladı.⁴³²

I. Theodoros Laskaris, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra Selçuklu tahtına oturan en büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) babasının intikamını alacağı düşüncesiyle derhal barış görüşmelerine başladı. Çünkü asıl tehlikeli rakibi olan

⁴²⁹Bugünkü Aydın ili Kuyucak İlçesi yakınlarında bulunan bir yer. Bkz. Akropolites, 28; Kaya, *I. Gıyâseddin*, 145.

⁴³⁰Bizans ve İslam kaynaklarında savaşın sebebi ve yeri, kuvvetlerin sayısı ve Sultan I. Keyhüsrev'in nasıl şehit olduğu ile ilgili farklı bilgiler vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akropolites, *Vekayiname*, 28-30. Krş. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-alaiyye*, 122-131; Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 25; Turan, *Selçuklular Zamanında*, 288; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 396-397; Kaya, *I. Gıyâseddin*, 137-156.

⁴³¹ Akropolites, *Vekayiname*, 30.

⁴³² Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 515; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 29-30; Kaya, *I. Gıyâseddin*, 157.

Latinlere karşı girişeceği mücadeleler sırasında doğu sınırını emniyete alması gerektiğinin farkındaydı. İmparator savaş sırasında esir edilmiş Selçuklu beylerinden Seyfeddin Ayaba'yı arabuluculuk yapması için serbest bıraktı ve onu bol miktarda kıymetli hediyelerle I. İzzeddin Keykâvus'a barış teklifini sunması için gönderdi. Bir yandan da sultanın barış teklifini kabul etmemesi halinde yapılacak savaşın hazırlıklarına başladı.⁴³³

Yanında bulunan Bizans elçileriyle birlikte Konya'ya ulaşan Seyfeddin Ayaba sultanın huzuruna çıkarak imparatorun baş sağlığı dileğinden ve barış teklifinden söz etti. O sıralarda kardeşi Alâeddin Keykubat meselesini tam çözememiş olan sultan elçilerle görüşmeyi kabul etti ve neticede İznik imparatorunca sultanlığının tanınması ve bu konuda yemin edilmesi, şehit sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in naşının da Konya'ya getirilmesi şartı ile barış antlaşmasını imzaladı (1212).⁴³⁴Bu antlaşma geçerliliğini elli yıl boyunca korudu. Sınır savaşçıları arasında devam eden çatışmalar dışında, iki devlet arasında büyük çaplı bir savaş yapılmadı. Çünkü nihai amacına ulaşmak için yönünü tamamen batıya çeviren ve bu alanda yayılma gösteren İznik İmparatorluğu'nun doğu sınırlarının korunması dışında Selçuklu ülkesi üzerine bir amacı kalmadı.⁴³⁵ İki devlet arasında dostane ilişkilerin devam ettiğini bir dönemde sürekli Moğol baskısına maruz kalan Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus (1246-1262) İznik imparatoru II. Theodoros Laskaris'e sığındı (1256). Keykavus'u iyi bir şekilde karşılayan imparator, ona ve yanındakilere bol miktarda hediyeler dağıttı. Denizli yöresinin kendisine bırakılması karşılığında sultana askeri destek sağladı ve onun Konya'da tekrar tahta çıkmasına yardım etti (1257).⁴³⁶

3.3.2. Batı ile İlişkileri (Latin İmparatorluğu-Epir Despotluğu-Bulgar Çarlığı)

Daha öncede belirtildiği gibi İznik, tarih boyunca Bizans'ın Anadolu'daki en kıymetli kentlerinden biri oldu. Bulunduğu coğrafi konum, taşıdığı dini önem ve siyasi olaylar üzerindeki etkisi (taht mücadeleleri) bu kenti daima Bizanslıların gözünde önemli kıldı. 1204 yılı itibariyle de İznik'in değeri, üzerinde kurulan imparatorluktan dolayı katbekat arttı ve Latin İmparatorluğu'nun Anadolu'daki ilk hedeflerinden biri haline geldi.

⁴³³ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-alaiyye*, 151-152; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 225; Kaya, *I. Gıyâseddin*, 156.

⁴³⁴ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-alaiyye*, 153. Akropolites'e göre barış teklifi Konya Sultanlığı'ndan geldi. Bkz. 30.

⁴³⁵ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 227.

⁴³⁶ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-alaiyye*, 148 v.dğr.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 35 v.dğr.; Akropolites, *Vekayiname*, 138 v.dğr.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 260-262. Aynı sultan VIII. Mikhail Palaiologos'un Konstantinopolis'i almasından sonra yine Bizans imparatorluğuna iltica edecektir.

Kentin coğrafi açıdan Konstantinopolis'e olan yakınlığı, Latinleri ilk olarak buraya çekmiş olsa da Epir ve Trabzon'daki devletlere karşı daha büyük bir avantaja sahip olmasını sağladı.⁴³⁷Bu bağlamda ilk siyasi münasebetlere gelecek olursak; Latinler, Anadolu'daki Bizans toprakları üzerinde yaptıkları taksimat sonucunda 1204 yılının sonlarına doğru harekete geçtiler. Adramyttion (Edremit) ve civarı kendisine verilen imparatorun kardeşi Henri de Flandre ile İznik ve çevresi üzerinde hak sahibi olan Kont Louis de Blois komutasındaki donanımlı Latin kuvvetleri, 6 Aralık 1204'te Theodoros Laskaris'i Poimananon (Manyas) civarında yenilgiye uğratıp Bithynia bölgesinin tüm sahil kenarını ve Prusa'yı (Bursa) ele geçirmeye başladılar. Latinler, biraz daha ilerleseler İznik'i bile ele geçirebileceklerdi ancak bu sırada Bulgar çarı Kaloyan'ın Balkanlarda yarattığı tehlike üzerine buradaki fetihlere son verip geri döndüler. Latin-Bulgar anlaşmazlığından hiç şüphesiz en çok faydalanan Theodoros oldu, çünkü Latinlerin bu aşamada Anadolu topraklarından çekilmesi onu ve kurulma arifesindeki İznik İmparatorluğu'nu kurtardı. "Romaioktonos"(Rumkırın) lakaplı Bulgar çarı Kaloyan'ın Balkanlarda Latinler üzerinde kurduğu baskı İznik'te yeni oluşmakta olan Bizans İmparatorluğu'na zaman kazandırdı. Çarın Balkanlarda Latinlere karşı kazandığı zaferler hem Trakya ve Makedonya'daki Ortodoks nüfuzunu hem de İznik İmparatorluğu'nu rahatlattı. Latinler bu mücadeleler sırasında ciddi darbeler aldılar, hatta İmparator Baudouin olmak üzere İznik'in de hissedarının içinde bulunduğu büyük kayıplar verdiler. Bu yüzden Anadolu'daki düşmanlarıyla bir süre ilgilenemediler. Latinlerin ikinci imparatoru Henri (1206-1216), İznik İmparatorluğu'nun topraklarına göz dikse de Bulgar tehdidi altında olduğundan hemen harekete geçemedi. Bunun üzerine İznik İmparatorluğu ile anlaşma yoluna gitti. Topraklarının doğu sınırını tehdit eden Türkiye Selçuklu tehlikesinden dolayı I. Theodoros, Latinlerle anlaşmaya razı oldu. Yapılan anlaşma gereği İznik İmparatorluğu, Batı Anadolu'daki pek çok kaleyi yıkmak zorunda kaldı (1207).⁴³⁸

I. Theodoros Laskaris, 1211 yılında Antiokheia Savaşı'nda Selçuklulara karşı büyük bir zafer kazandı ve bu durum ona, İmparator Henri ile tekrar mücadeleye girişme cesareti verdi. I. Theodoros'un niyeti Konstantinopolis'i günahkâr Latinlerin elinden almaktı ancak, henüz yeterince gücü olmadığı için onun bu ilk teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. I. Theodoros, 15 Ekim 1211 tarihinde Anadolu içlerine doğru ilerleyen

⁴³⁷Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 210.

⁴³⁸Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 396; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 514.

Henri karşısında önce Rhyndakos'a (Orhaneli/Adırmaz Çayı) sonra da Bergama üzerinden Nymphaion'a (Kemalpaşa) doğru ilerleyen Latinler tarafından mağlup edildi. Bu sırada Bulgar çarının Balkanlardaki faaliyetleri bir kez daha Henri'yi geri dönmek zorunda bıraktı. Bunun üzerine yaklaşık dokuz ay sonra 13 Haziran 1212'de Latin İmparatorluğu ile İznik İmparatorluğu arasında Nymphaion'da bir barış antlaşması yapıldı. İki imparatorluğun sınırlarını belirleyen ve mevcudiyetlerini birbirlerine kabul ettiren bu anlaşmayla Latinler, Kiminas Yöresini⁴³⁹ alırken, Adramyttion'a (Edremit) kadar olan kuzeybatı sahillerini İznik İmparatorluğu'na bıraktı.⁴⁴⁰ Bu sırada İznik İmparatorluğu, artık güney Slavları tarafından da Bizans'ın meşru varisi olarak kabul edilmeye başladı. Sırbistan hâkimi Stephan Nemanya'nın oğlu Sava, Sırp Kilisesinin o zamana kadar tabi olduğu Okhrida (Ohri) başpiskoposluğu yerine İznik'e yöneldi ve Sırbistan'ın bağımsız başpiskoposu olarak tanınırlığı İznik patriği tarafından sağlandı. Böylece Sırp Kilisesi İznik Patriğinin üstünlüğünü kabul ederek, Avrupa topraklarına kadar imparatorluğun nüfuz ve itibarının artmasına katkı sağlamış oldu.⁴⁴¹

1216 yılında İmparator Henri'nin ölümü üzerine, Pierre de Courtenay imparator ilan edildi ancak o daha Konstantinopolis'e varmadan Draç'ta Epir Despotu Theodoros Angelos (1215-1230) tarafından öldürüldü. 1222 yılının Ağustosuna gelindiğinde ise İznik İmparatorluğu'nun kurucusu I. Theodoros Laskaris öldü. İznik tahtının yeni sahibi de İznik patriği Manuel Haritopulos tarafından taçlandırılan, I. Theodoros'un damadı III. Ioannes Dukas Vatatzes (1222-1254) oldu.⁴⁴² Yalnızca İznik devrinin değil bütün Bizans tarihinin en önemli imparatorlarından birisi, hatta Bizans İmparatorluğu'nun ikinci kurucusu olarak kabul edilen III. Ioannes Vatatzes,⁴⁴³ ilk olarak imparatorluğun merkezini dönemin şartlarından dolayı İznik'ten Nymphaion'a (Kemalpaşa) taşıdı ve bu kentin bulunduğu stratejik konumdan dolayı Selçukluların Menderes havzasına yönelik akınlarını durdurulabildi. Konstantinopolis'ten ayrı geçen elli yedi yıllık sürgün döneminde, imparatorluk İznik'ten daha ziyade buradan yönetildi ancak bu durum

⁴³⁹Balıkesir yakınındaki bir dağın çevresidir. Bkz. Ramsay, 172.

⁴⁴⁰İznik İmparatorluğu'na bırakılan topraklar şunlardır: Gelenbe'den güneyi, Yenihisar ili, Küçük Menderes Vadisinin iç bölümü, Bergama, Uşak yöresi, Ulubat ve Bursa ve İznik'in içinde olduğu bölge. Bkz. Akropolites, *Vekayiname*, 38-39; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 516-517; Wolff, *The Latin Empire of Constantinople*, 209.

⁴⁴¹Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 398.

⁴⁴²Akropolites, *Vekayiname*, 42.

⁴⁴³Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 402.

İznik'in kıymetinden asla bir şey götürmedi. İznik, imparatorların taç giydiği yer ve patrikliğin merkezi olmayı devam ettirdi.⁴⁴⁴

III. Ioannes Vatatzes, imparatorluğunun ilk yıllarını I. Theodoros Laskaris'in kardeşlerinin (Aleksios ve Isaakios) isyanlarıyla geçirdi. Onlar, ölen imparatorun ailesinden olduklarından, tahta evlilik yoluyla sahip olan Vatatzes'in yerine geçmek istiyorlardı bu yüzden Latin İmparatoru Robert de Courtenay'a (1221-1228) yardım etmesi hususunda başvurular. Nihayetinde para ve vaatlerle, Courtenay'ın sahip olduğu Latin ordusunu kendi mücadeleleri için ikna etmeyi başardılar ve Vatatzes'i devirerek iktidarı ele geçirmek için imparatorun üzerine yürüdüler.1224 yılında Poimanenon'da meydana gelen savaşta Latinler büyük bir hezimete uğradılar ve o zamana kadar Anadolu'da ele geçirdikleri bütün şehirleri kaybettiler. Böylece Anadolu'daki üstünlük İznik İmparatorluğu lehine değişmiş oldu. 1225 yılında iki taraf arasında yapılan barış anlaşmasında Latinlerin elinde Anadolu'da sadece Nikomedia (İzmit) kaldı. Vatatzes, kendisine karşı girişilen isyan hareketini destekleyen Latin imparatoru Courtenay'a karşı harekete geçerek; Çanakkale yakınlarında Olkos⁴⁴⁵ adı verilen yerde gemiler inşa ettirerek bir filo hazırladı. İmparator filo sayesinde denizden düzenlediği saldırılarla Latin imparatorluğunu zor durumda bırakmaya başladı. İznik donanması Lesbos (Midilli), Khios (Sakız), Samos (Sisam), İkaria adalarını ve Rodos'u ele geçirdi. Bundan sonra İznik imparatorluğunun hâkimiyeti artık Ege adalarını da içine alan bir bölgeye yayılmış oldu. Anadolu'daki durumunu güçlendiren Vatatzes'in artık batıya gitmek için önünde hiçbir engel kalmadı. Edirne halkının çağrısı üzerine şehre giden imparator, burayı savaşmadan elde etti ancak buradaki hâkimiyeti pek uzun sürmedi.⁴⁴⁶

İmparatorluğu boyunca bütün enerjisini ve dikkatin batıdaki gelişmelere ve Konstantinopolis'in geri alınmasına veren Vatatzes'in elbette ki batıdaki tek rakibi Latinler değildi. Epir Despotluğu'nun ve Bulgar Çarlığı'nın da Konstantinopolis üzerinde emelleri vardı.İmparator I. Theodoros Laskaris döneminde Epir Despotluğu ile herhangi bir sürtüşme yaşanmamıştı ancak Vatatzes döneminde durum değişti, çünkü Epir despotu Theodoros imparatorluk iddiasında bulunarak topraklarını genişletme çabası içine girdi. Amaçları aynı olan bu iki lider birlikte hareket etmek yerine rakip

⁴⁴⁴Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 209; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 173.

⁴⁴⁵Olkos: Dümen suyu, geminin bıraktığı iz anlamına gelir. Bkz. Akropolites, *Vekayiname*, 46.

⁴⁴⁶Gardner, *The Lascarids*, 119; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 523.

olmayı tercih ettiler. 1224 yılında Selanik’i kendisine merkez yapan Theodoros, 1227 yılında Selanik metropolinin bütün itirazlarına rağmen kendisini Bizans İmparatoru ilan ederek Bulgaristan başpiskoposunun elinden taç giydi.⁴⁴⁷ 1230 yılına gelindiğinde ise Bulgarlara mağlup oldu ve ciddi bir rakibi olmaktan çıktı.⁴⁴⁸

Bulgar çarı II. Ivan Asen, Latin İmparatorluğu’na karşı Vatatzes ve Selanik hâkimi Manuel Komnenos Dukas ile bir ittifak kurdu. Bu üç Ortodoks liderin amacı Katolik Latin hâkimiyetineson verip Konstantinopolis’i geri almaktı. 1235 yılında Kallipolis’de (Gelibolu) II. Asen ile imparator Vatatzes arasında, yapılan ittifakı güvenceye almak adına *Entente Cordiale (Samimi Anlaşma)* adı verilen bir antlaşma imzalandı ve bunun gereği olarak Asen’in kızı Helena ile Vatatzes’in oğlu Theodoros evlendirilip iki hanedan arasında bağ kuruldu. Yine aynı yıl, II. Ivan Asen ve Vatatzes’in orduları Konstantinopolis’i denizden ve karadan kuşattılar. Kışın gelmesiyle ara verilen kuşatma 1236’da tekrar başladı. Buna karşılık genç Latin İmparatoru II. Baudouin ise batıya yardım aramaya gitti ancak Venedik donanması dışında herhangi bir yardım bulamadı. Esasen Latin İmparatorluğu’nu kuşatmadan kurtaran Vatatzes-Asen ittifakının bozulması oldu. II. Asen kuşatmanın en kritik zamanında ileriye yönelik bulunduğu çıkarımlar sonucunda ittifakı bozdu. Çünkü zayıf bir Latin imparatorluğu yerine güçlü bir Bizans imparatorluğu ile uğraşmak onun aleyhine olacaktı. Asen, Vatatzes’i yarı yolda bırakıp geri çekildikten sonra Kumanlar ve Latinlerle işbirliği yaparak, İznik İmparatorluğunun Trakya’daki kalesi Tzurulon’u (Çorlu) kuşatma altına aldı. Ancak bu sırada Tırnova’da başlayan bir salgın sonucunda; eşini, oğullarından birini ve Bulgar patriğini kaybetti. İttifakı bozduğu için cezalandırıldığını düşünen Asen, Vatatzes ile barış görüşmeleri başlattı. Vatatzes, bu olaylar sonucunda Trakya’da bir kayba uğramadı ancak Konstantinopolis’i de geri alamadan kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. 1241 yılında II. Asen’in ölümünden sonra Bulgar Çarlığı ile ciddi sorunlar yaşanmadı.⁴⁴⁹

1243 yılına gelindiğinde Moğolların Selçuklu ülkesini istila etmesi İznik İmparatorluğu’nun doğu sınırındaki en büyük rakibinin gücünün kırılmasına vesile oldu. Bunun üzerine batıdaki faaliyetlerine daha çok ağırlık veren Vatatzes, 1246

⁴⁴⁷Hâlbuki Bizans geleneklerine göre imparator sadece patrik tarafından taçlandırılabilirdi. Bkz. Akropolites, 43.

⁴⁴⁸Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 519-524.

⁴⁴⁹Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 526; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 405; Gardner, *The Lascaris*, 148-149; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 182-183.

yılından Serez'i, Karasu ile Meriç Nehri arasındaki toprakları ve Batı Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçirdi. Daha sonra da Selanik halkının daveti üzerine şehre giden Vatatzes savaşımadan buraya hâkim oldu. 1253 yılında da Epir Despotluğu'nu egemenliğini tanımak zorunda bırakan Vatatzes açısından artık Konstantinopolis'e giden yolda önünde hiçbir engel kalmadı.⁴⁵⁰ Vatatzes devrinde İznik İmparatorluğu'nun toprakları iki katına çıktı ve tıpkı Bizans İmparatorluğu'nda olduğu gibi Asya ve Avrupa arasındaki boğazların iki yanına da egemendi, tek eksik ise kadim başşehir Konstantinopolis'ti.⁴⁵¹ Vatatzes, Latin hâkimiyetine son vermek için gereken bütün hazırlıkları yaptı ancak hastalığı buna müsaade etmedi. Bizans tarihinin en kudretli imparatorlarından sayılan Vatatzes en büyük amacına ulaşmadan Nymphaion'da (Kemalpaşa) 3 Kasım 1254'de 62 yaşında öldü. Magnesia'da (Manisa) kendisi tarafından yaptırılan ve *dünyanın harikası* olarak kabul edilen Sosandra Manastırına gömülen imparator yarım asır sonra Bizanslılar tarafından aziz olarak kabul edilmeye başladı.⁴⁵²

4 Kasım 1254'te III. Ioannes Dukas Vatatzes'in oğlu II. Theodoros Laskaris (1254-1258) yeni patrik Arsenios'un elinden tacını giyerek imparator ilan edildi.⁴⁵³ Yeni imparator tahta çıkar çıkmaz babasının daha evvelden Selçuklularla yaptığı anlaşmayı yeniledi. Çünkü imparatorluğu batıda daha büyük sorunlar bekliyordu. Bu sırada Vatatzes'in ölüm haberini alan Bulgarların hâkimi, Trakya'daki şehirlere baskınlar yapmaya başladı ve pek çoğunu ele geçirdi. Yeni imparator Selçuklularla yaptığı anlaşmayla doğu sınırını emniyete alır almaz ordusunu harekete geçirdi ve 1255 kışında Edirne'ye geldikten sonra Bulgarların eline geçen şehirleri almaya başladı.⁴⁵⁴ Bulgar tehlikesi hallolduktan sonra, Thessalonike'de (Selanik) Epir Despotu II. Mikhail'in oğlu Nikephoros ile II. Theodoros'un kızı Maria'nın evliliği gerçekleştirildi (1256). İmparator II. Theodoros Thessalonike'de (Selanik) bulunduğu sırada, geleceğin imparatoru, İznik ordularının başkomutanı Mikhail Palaiologos Selçuklulara sığındı ve hatta o sırada Moğollara karşı yapılan savaşta II. İzzeddin Keykavus tarafından ordudaki Hıristiyan kuvvetlerinin başına getirildi. Savaş bittikten sonra Konya

⁴⁵⁰Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 409; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 184-185.

⁴⁵¹Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, 32.

⁴⁵²Akropolites, *Vekayiname*, 102; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 410; Gardner, *The Lascarids*, 196; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 188.

⁴⁵³Akropolites, *Vekayiname*, 106.

⁴⁵⁴Akropolites, *Vekayiname*, 108-114; Gardner, *The Lascarids*, 211-219; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 257.

metropolitinin aracılığıyla II. Theodoros'tan af dileyen Mikhail'e eski makamı geri verildi.⁴⁵⁵

II. Theodoros, kısa süren imparatorluk hayatı boyunca Bulgarlarla sık sık karşı karşıya geldi. İmparator Laskaris 30 yaşına geldiğinde ölümcül bir hastalığa yakalandı ve bundan kurtulamayarak Ağustos 1258'de öldü. O da babası Vatatzes gibi Sosandra Manastırına gömüldü.⁴⁵⁶ II. Theodoros, zamanın en önde gelen ilim adamlarından biri olan İznikli Nikephoros Blemmydes'in öğrencisiydi, kısa hayatı boyunca edebi, ilahi ve ilmi eserler kaleme aldı. Theodoros, sarayında benzer zevkleri olan âlimleri bir araya getirdi ve onun döneminde İznik önemli bir kültür ve bilim merkezi haline geldi.⁴⁵⁷

II. Theodoros Laskaris, yerine veliaht olarak daha sekiz yaşını henüz doldurmamış oğlu Ioannes'i bırakarak öldü. İmparator ölmeden önce de Ioannes'e naip olması için Georgios Mouzalon'u görevlendirdi ancak önceden beri imparator olmayı isteyen Mikhail Palaiologos hazırladığı bir komplo ile Georgios Mouzalon ortadan kaldırıldı. Daha sonra da devlet ileri gelenleri Mikhail'i genç imparatorun koruyucusu olarak seçtiler.⁴⁵⁸ Kısa zamanda despot unvanını elde eden Mikhail, gerekli ortam hazırlanınca Magnesia'da (Manisa) bir kalkanın üzerine kaldırılarak imparator ilan edildi. Bir süre sonra da, IV. Ioannes ile birlikte Patrik Arsenios tarafından İznik'te taçlandırıldı (1259).⁴⁵⁹

3.3.3. Konstantinopolis'in Yeniden Ele Geçirilmesi (1261) ve İznik'in Durumu

Sürgündeki Bizanslıların Konstantinopolis'i geri alma gayesini gerçekleştiren kişi 1258 yılı Kasım ayında II. Theodoros Laskaris'in küçük yaştaki oğlu IV. Ioannes Laskaris'in önce naibi sonra da müşterek hükümdarı olarak imparatorluk tacını takan VIII. Mikhail Palaiologos (1259-1282) oldu.⁴⁶⁰ VIII. Mikhail Palaiologos, Kuman ve Selçuklu kuvvetleriyle desteklenen ordusuyla Sicilya Kralı Manfred'in önderliğinde Balkanlarda

⁴⁵⁵ Akropolites, *Vekayiname*, 129-139; Gardner, *The Lascarids*, 222-224; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 258-260.

⁴⁵⁶ Akropolites, *Vekayiname*, 146-147.

⁴⁵⁷ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, 36; Norwich, *Gerileme ve Çöküş*, 188.

⁴⁵⁸ Akropolites, *Vekayiname*, 150-151.

⁴⁵⁹ Akropolites, *Vekayiname*, 151; Gardner, *The Lascarids*, 237-238; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 80-93.

⁴⁶⁰ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 413.

kurulan ittifak kuvvetlerini 1259 yılı sonbaharında Pelagonia Savaşında hezimete uğrattı. Böylece Latinlerin yardımına gelebilecek hiçbir kuvvet kalmadı.⁴⁶¹

VIII. Mikhail Palaiologos, Konstantinopolis'e saldırmadan önce Cenevizlilerle anlaşma yaptı. 13 Mart 1261 tarihinde iki taraf arasında Nymphaion'da (Kemalpaşa) imzalan anlaşmaya göre; Ceneviz, İznik İmparatorluğu'na Konstantinopolis'in kuşatması sırasında elli gemiden oluşan bir filo desteği verecek, buna karşılık ticarî imtiyazlara, vergi ve gümrük muafiyetlerine sahip olacak ve kuşatma başarılı olduktan sonra kendilerine Pazar yerleri tahsis olunacaktı.⁴⁶²

VIII. Mikhail böylelikle gereken tüm hazırlıkları tamamladı ancak şehrin geri alınması hiç beklenmedik bir şekilde kolay oldu. Bulgar sınırını kontrol etmek için emrindeki kuvvetlerle Trakya'ya gönderilen Aleksios Strategopoulos, Konstantinopolis önlerinden geçerken surlarda asker olmadığını fark ederek ani bir baskın düzenledi ve 25 Temmuz 1261'de şehri ele geçirdi. Daha önce en az üç imparator ve binlerce kişilik ordunun yapamadığını 800 kişiden oluşan bir kuvvet yapmış oldu. Konstantinopolis'in Latinlerden alındığına dair haberler o sırada Meteorion'da⁴⁶³ ordugâh kuran imparatora ulaştı ancak o bu habere hemen inanmadı. Çünkü kısa bir süre önce bizzat kendisi çok sayıda askerle bölgeye gitmiş fakat başarılı olamadan geri dönmüştü. VIII. Mikhail, bir süre sonra durumun gerçek olduğunu anlayınca tüm diğer işleri bırakarak eşi ve yeni imparator olan iki yaşındaki oğlu Andronikos ile Konstantinopolis'e gitmek üzere harekete geçmişti. 15 Ağustos 1261 tarihinde de Konstantinopolis'in ikinci kurucusu sıfatıyla ve adına düzenlenen büyük bir törenle şehre girdi.⁴⁶⁴

İznik ise Konstantinopolis yeniden ele geçirildikten sonra eski konumuna geri döndü yani bir sınır kenti olarak kalmaya devam etti. İznik patriği de kadim başşehre döndüğü ve buradaki okullarında eskisi gibi önemi kalmadı. Yıllardır Laskaris hanedanının biriktirdiği bütün servet Konstantinopolis'e götürüldü. Bu sırada İmparator VIII. Mikhail ile meşru imparator IV. İoannes Laskaris'i destekleyen İznik halkının arası açıldı. 1260 yılında İznik patriği Arsenius (1254-1260, 1261-1265) IV. İoannes'in haklarını elinden alan VIII. Mikhail'e kızdığı için görevinden istifa etmişti. Ancak imparator 1261 yılında onu tekrar eski makamına getirdi. Aynı yılın aralık ayında VIII.

⁴⁶¹Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 413-415

⁴⁶²Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 415; Wolff, *The Latin Empire of Constantinople*, 230.

⁴⁶³Akhisar yakınlarında bir yer. Bkz. Akropolites, *Vekayiname*, 168.

⁴⁶⁴Akropolites, 166-172; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, 45-48; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 271.

Mikhail, IV. Ioannes'in gözlerini kör edip Marmara Denizinin kıyısında yer alan Dakibyza'daki (Gebze) bir kalede tutsak etti. Bu olay açığa çıkınca da patrik Arsenius imparatoru aforoz etti.⁴⁶⁵ İznik, VIII. Mikhail'e karşı verdiği mücadele nedeniyle patrik Arsenius ve destekçilerine yani Laskaris yandaşlarına merkez oldu. Bu sırada IV. Ioannes kılığına bürünen bir kişi halkı isyana teşvik etti ve kentin yakınlarında imparatora karşı başlayan isyan güçlkle bastırıldı. Bundan sonra halk dışlanmaya başladı. İznik artık imparatorun rejimine karşı gelenlerin veya huzursuzluk çıkarıcıların hapsedildiği bir yer haline geldi ve *oubliette* (dünyadan soyutlanmış bir tutukevi) olarak anıldı. VIII. Mikhail'in döneminde dışlanan İznik'in kaderi, oğlu II. Andronikos (1282-1328) imparator olunca değişti. İmparator II. Andronikos tahta geçmez babasının izlediği Laskaris karşıtı siyaseti bıraktı ve IV. Ioannes'in tutulduğu kaleye gidip ondan babası adına af dileyip imparatorluğunun tanınmasını rica etti. Bundan sonra da halen Laskaris handanına sevgiyle bağlı olan İznik halkının gönlünü almak için buraya bir ziyaret tertip etti ve hatta İznik'i birkaç aylığına yönetim merkezi yaptı (1290). İmparator, İznik'te kaldığı günler içinde surları onarttı ve muhtemelen göle bakan kulelerden birini de kendisi yaptırdı. Yine imparatorun İznik'te kaldığı zamanlarda, genç Theodoros Metochites imparatorun huzurunda İznik'i öven bir söylevde bulundu. İznik halkının gönlünü alan imparator 1307 yılında kız kardeşi Maria'yı kentin valisi yaptı.⁴⁶⁶

Bütün bunlar olurken, Osman Gazi (1299-1326) idaresindeki Türk orduları Bithynia bölgesinde istikrarlı ve başarılı fetih faaliyetlerinde bulunuyorlardı. 1299-1302 yılları arasında Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ün fethine müteakip Yenişehir'in merkez olmasıyla Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki en önemli kentlerinden İznik ve Bursa'nın kuşatılmasının önü açıldı. Osman Gazi tarafından 1301 yılında başlatılan kuşatma, 30 yıl sonra 2 Mart 1331 yılında Orhan Gazi (1326-1359) döneminde İznik'in fethi ile son buldu. İznik'in valisi yanındakilerle birlikte en değerli taşınabilir eşyalardan ne varsa yanlarına alarak İstanbul Kapı'dan çıkarken Orhan Gazi ise Yenişehir Kapısından kente

⁴⁶⁵VIII. Mikhail, Konstantinopolis'teki ilk beş yılında ayinlere katılmadı ve Ayasofya Kilisesine girmesine izin verilmedi. 1267 yılında ise tekrar kiliseye kabul edildi. Patrik Arsenios ise 1265 yılında görevinden azledilmişti. Bkz. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, 55-56.

⁴⁶⁶ Foss, *Nicaea*, 78-95; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 296 v.dğr.; a.mlf. "Nikaia Kenti", 41-43.

girdi. İznik'in Türkler tarafından fethi böylelikle tamamlanmış oldu. Kent bir süre Osmanlı Beyliği'nin merkezi oldu.⁴⁶⁷

3.3.4. İmparatorluğun Ticari, Dini, Kültürel Hayatı ve Başkent İznik

İznik İmparatorluğu, özellikle de XII. yüzyılın sonlarından itibaren nüfusu gittikçe azalmaya başlayan, merkezi otoritenin zayıf, yerel yöneticilerin ise güçlü olduğu Batı Anadolu bölgesinde kuruldu. İmparatorluğun ilk yılları siyasi uğraşların yanında, bir de bölgedeki sosyal ve iktisadi zorlukları düzenlemekle geçti. Yetenekli ve istikrarlı bir imparator olan I. Theodoros Laskaris'in başarılı idaresi ile bölgede asayiş sağlanmaya başladı.⁴⁶⁸

İznik İmparatorluğu'nun Anadolu'daki toprakları, dağlar ve akarsular gibi coğrafi şartların da getirdiği avantaj ile korunaklı sınırlara sahipti. Bu korunaklı bölgede göçün azalması, Rum nüfusunun ve yerli üretimin artması amacıyla İznik imparatorları daima mülk sahipleri ve onların sorunları ile yakından ilgilendiler. I. Theodoros ve Vatatzes, halkı üretime teşvik etmek ve dışa bağımlılığı azaltmak için kendilerine tarım arazisi ayırıp burada işinin ehli çiftçileri çalıştırarak bol miktarda ürün elde ettiler. Kısa zamanda refah seviyesi yükselen halk bu sayede kendi kendine yetebilir hale geldi. Manastır kayıtlarından öğrenildiği kadarıyla tarım ürünlerinin yanı sıra hayvanlar ve hatta arılar için bile halktan vergi alındı. Bölgedeki eski şehirlerin yeniden yapılanması ve yeni yerleşim yerlerinin inşa edilmesi nüfus artışı sağlamakla birlikte hali hazırda Latin işgaline maruz kalan yerlerden de çok sayıda Rum'u yeni imparatorluk topraklarına akın ettirdi. Elbette ki bölgeye göç eden yalnızca Rumlar olmadı, vaktiyle Bizans İmparatorluğu'nda ücretli asker olarak görev yapan Kumanlar İznik döneminde de imparatorluk içinde yer almaya devam etti, özellikle de Moğol saldırıları neticesinde çok sayıda Kuman İznik İmparatorluğu topraklarına göç etti.⁴⁶⁹ Yine savaş esiri olarak ele geçirilen Kumanlar, Peçenekler ve Sırlar vergi ödeyici köylüler sıfatıyla Marmara bölgesinde, Menderes vadisinde ve Frigya bölgesinde iskân ettirildiler.⁴⁷⁰

İmparatorluğun şehirlerindeki üreticiler yerel tüketim konusunda önemli rol oynadılar. Kırsal kesimde ise dokumacılık faaliyetlerinin yanı sıra deri ticareti de gelişme gösterdi.

⁴⁶⁷Osmanlıların İznik kuşatması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Osmangazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", 78-105; Angold, "Nikaia Kenti",43-44.

⁴⁶⁸Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 97-98.

⁴⁶⁹Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 103-105.

⁴⁷⁰ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu, İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009), 142.

Büyük şehirler ve kasabalar, kırsal çevreler için pazar ve tüketim merkezi oldu. Özellikle Büyük Menderes Nehri ovasındaki yollar, ikinci merkez Nymphaion (Kemalpaşa), Smyrna (İzmir), Ephesus (Efes) ve Adramyttion (Edremit) imparatorluğun ticaret faaliyetleri açısından önemli merkezler oldu, buralarda çoğunlukla İtalyan tacirler vardı. Anaia (Kadıkalesi) ve Edremit gibi limanlarda yabancılar ile ticaret yapıldı, Hindistan ve İran gibi ülkelerden gelen mallar pazarlarda satıldı. Lüks tüketim malları ise yalnızca İznik saray üyeleri tarafından yabancı elçileri etkilemek için kullanıldı.⁴⁷¹

İznik İmparatorluğu, doğu dünyasının iki büyük ticari yolları üzerinde bulunuyordu. Venedikliler tarafından kontrol edilen bir yolda Avrupa'dan ve doğu Akdeniz'den gelen mallar Adalar Denizi'nden Konstantinopolis'e ulaşırdı. Diğer yol, Orta Asya'dan Kırım'a oradan Konstantinopolis'e veya Sinope'a (Sinop) ulaşır ve Anadolu'yu geçerek Selçuklu başkenti İkonion'a (Konya) giderdi. İznik İmparatorluğu'nun tacirleri, Selçuklularla barış içinde oldukları dönemlerde İkonion'dan (Konya) Attaleia (Antalya) ve Kalanoros'a (Alanya), oradan Kıbrıs'a Suriye ve Mısır'a giderek serbestçe ticaret yaptı.⁴⁷²

İznik imparatorluğu döneminde Latinler ile ticari faaliyet yürütüldüğüne dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte Venedik ve Ceneviz ile ticaret anlaşmaları yapıldığını görülmektedir. 1219'da I. Theodoros Laskaris zamanında Konstantinopolis'te bulunan Venedikliler ile bir ticaret antlaşması yapıldı ve tüccarlara serbest ticaret hakkı tanındı ancak imparatorluk tebaası Konstantinopolis'te ticaret yapması durumunda gümrük vergisi ödemek durumunda kaldı. Vatatzes döneminde Latinlerin çıkarlarına zarar vermek adına ülke parasının dışarı çıkması engellenmeye çalışıldı. İmparator, halka kendi topraklarında ne üretiliyorsa sadece onu tüketmelerini emretti ve bunun üzerine halk ithal ürün kullanmayı bıraktı, herkes Roma toprağında yetişenle ve Romalı ellerin yaptığıyla yetinmeliydi. İmparator ayrıca keyfi harcamaları da yasakladı, dışarıdan ipekli kumaşlar ya da özel dokumaların alınmasına izin vermedi. Sadece halk değil imparator ve soylu sınıfı da tutumluluk politikasını özenle uyguladı. Bu sayede edindikleri servet yine kendi içlerinde dağılarak kendi devletlerine kaldı.⁴⁷³

⁴⁷¹ Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 113-114.

⁴⁷² Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 113-115; Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu*, 211.

⁴⁷³ Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 116; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 410.

1243 Moğol istilası sonrasında İznik-Konya arasındaki ticaretin daha da önem kazandığını, hatta İznik için oldukça karlı bir ticaret şekline dönüştüğünü görülür. İstilayla birlikte Selçukluların zirai üretiminin büyük ölçüde zarar görmesi, tüccarların İznik'e yönelerek ürünleri temin etmelerine sebep oldu. Selçuklu tüccarları az miktarda gıda maddesi alabilmek için altın, gümüş, değerli kumaşlar ve birçok lüks eşyalarla ödeme yaptı. Bu sayede hem halk hem de imparatorluk zenginliğe kavuştu ve hazineler dolup taşı, özellikle de Vatatzes döneminde büyük kazançlar sağlandı. İmparator, ziraat ve hayvancılıkta ülkenin kalkınması ile ilgilendi ve kendi de bu hususta halka örnek teşkil eden çiftlikler kurdu. Hatta imparator eşi İrine Laskaris'e kendi çiftliğinden toplanıp Türklere satılan yumurtaların kazancıyla aldığı inci ve mücevherle süslü, imparatorun değimiyle “yumurta tacı” olarak adlandırılan bir taç hediye etti. Onun döneminde, İznik imparatorluğunun mali ve iktisadi şartları, Komnenoslar ve Angeloslar devrininkinden çok daha iyiydi.⁴⁷⁴ Daha sonraki yıllarda VIII. Mikhail Paleologos döneminde ise Nymphaion antlaşması ile Cenevizlilere ticari imtiyazlar verildi (13 Mart 1261).⁴⁷⁵

Kültürel hayata gelince; İznik imparatorları eğitim konusuyla yakından ilgili oldular. Özellikle III. Ioannes Dukas Vatatzes ve oğlu II. Theodoros Laskaris zamanında imparatorluğun çeşitli şehirlerinde kütüphaneler kuruldu, el yazmalarının toplanıp çoğaltıldı, ilim adamları korunup kollandı. İyi bir eğitim almış ve bizzat “nutuk” adlı bir eser yazmış olan II. Theodoros, İznik'te Aziz Tryphon adında bir felsefe okulu açtırdı. II. Theodoros kurduğu bu okulun öğretmenleri ve öğrencileri için özel ödenek ayırttı. Homeros üzerinde çalışmalarıyla tanınan Michael Senachereim bu okulun öğretmenlerinden biridir. Senachereim, Aziz Tryphon okulunda şiir öğretirken, meslektaşları Andronikos Phrangopoulos gramer dersleri verdi. Aynı zamanda Hyakinthos adında bir keşiş tarafından “Baş Melek” Mikhael Kilisesinde bir ilkokul kuruldu. İznik İmparatorluğu'nun öne çıkan bir diğer ilim adamı ise Nikeforos Blemmydes'dir. 1205 yılında henüz bir çocukken Konstantinopolis'ten ayrılan Blemmydes, ilk eğitimini 4 yıl boyunca yaşadığı Prusa'da (Bursa) aldı, ardından İznik'e gelerek şiir üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdı. Homeros ve diğer antik dönem şairlerinden esinlenen Blemmydes, Retorik ve mantık da çalıştı, daha yüksek bir öğrenim görmek için 1213'te

⁴⁷⁴Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 409-410; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 116.

⁴⁷⁵Nicol, *Bizans ve Venedik*, 166; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 415; Wolff, *The Latin Empire of Constantinople*, 230.

İzmir'e gitti.⁴⁷⁶ Bizans kurumlarından olan "filozoflar konsülü" makamı İznik'te devam ettirildi. Blemmydes yüksek öğrenimini tamamlayınca İmparator Vatatzes filozoflar konsülü Demetrios Karikes'ten onu sınava tabi tutmasını istedi ve sonucunda Blemmydes başarılı bulunarak devlet görevi için iyi bir aday olduğunu ispatladı. Blemmydes imparatorluk devrinin en önemli ilim adamlarından ve tarihçi Georgios Akropolites'in de öğretmenlerinden biri oldu.⁴⁷⁷

İznik sarayında *arkhontopouloi* olarak adlandırılan liderlerin ve beylerin çocukları da bulunurdu. Yönetim mevkileri veya askeri kariyer için eğitim gören bu çocuklardan altısı İznik'te açılan yüksek öğretim okulunda eğitim gördü.⁴⁷⁸

İznik İmparatorluğu'nun dini hayatına gelince; daha önce bahsedildiği gibi İznik'teki kilise Ortodoks Kilisesi'nin merkezi olarak kabul gördü ve imparatorluğun bütün dini faaliyetleri buradan yürütüldü. Kilise bazı zamanlar Epir despotluğunun ruhban sınıfının bağımsızlık yönünde iddialarıyla da meşgul oldu. Bu sebeple 1232 yılında İznik'te bir konsil toplanarak sorunlara çözüm arandı ve kiliselerin birliği meselesi de görüşüldü. İznik'teki patriklik makamıyerel metropolit⁴⁷⁹ kiliselerinin gelirleri ile ihtiyaçlarını da giderdi. İmparator Vatatzes, kiliseye destek olmak için 1241 yılında Latinlerden ele geçirdiği topraklardan büyük kısmının gelirlerini kiliseye devretti.⁴⁸⁰ İznik imparatorluğu, Latin saldırılarından uzak kalmak ve Konstantinopolis'in tekrar alınması konusunda destek sağlamak amacıyla Papalık ile ilişkilerini daima ılımlı tutmaya çalıştı. Bu sebeple papalıkla yapılan kiliselerin birleştirilmesi konusundaki görüşmelere İznik'teki ruhban sınıfı karşı çıktı. Hatta 1234 yılında İznik sarayında iki kilisenin temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde tartışmalar yaşandı.⁴⁸¹

İznik, Konstantinopolis'in işgalinden önce de imparatorluğun en önemli dini merkezlerinden olan bir metropolitlikti ve Konstantinopolis yeniden ele geçirilince bu görevini sürdürmeye devam etti. İznik metropolitinin Konstantinopolis'teki dini toplantılarda bulunma ve patriğin seçimine katılma gibi önemli hakları vardı. Anadolu'da İznik haricindeki diğer metropolitliklerden bazıları şunlardı; Attaleia (Antalya), Ephesos (Efes), Smryna (İzmir), Kotüaeon (Kütahya), Khalkedon (Kadıköy),

⁴⁷⁶Foss, *Nicaea*, 59-70; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 179; a.mlf, "Nikaia Kenti", 38-40.

⁴⁷⁷Foss, *Nicaea*, 68; Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 179.

⁴⁷⁸Angold, *The Byzantine Government in Exile*, 174-181.

⁴⁷⁹Metropolit: Bir bölgenin tüm kiliselerinden sorumlu piskopos veya başpiskopos demektir.

⁴⁸⁰Foss, *Nicaea*, 67.

⁴⁸¹Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 14.

Amastris (Amasra), İkoion (Konya), Melitene (Malatya) ve Nikomedia (İzmit). İznik aynı zamanda imparatorluğun en önemli manastır merkezlerinden biriydi.⁴⁸²

İznik Bizans İmparatorluğu'nun ilk merkezi olan İznik, hem sanatta hem mimaride önde gelen şehirlerden oldu. İznik'in hala ayakta duran en belirgin mimari eserlerinden olan surları imparatorluk döneminde güçlendirildi, surların köşelerine yeni kuleler eklendi. Bu yüzden İznik, imparatorluğun kale-kent olarak isimlendirdiği yerlerdendi. Ayrıca İznik'e önemli mimari eserler yapıldı. Özellikle de Hyakinthos Manastırı yapımı 1204 öncesine dayanmasına rağmen İznik İmparatorluğu döneminde önemli bir yer tuttu. Soylu Bizanslıların ve imparatorluk ailesinden ölen kimselerin gömüldüğü bir yer olması sebebiyle bakımı ve restorasyonu sürekli ilgilenildi.⁴⁸³

Hıristiyanlık âleminin yedinci ve son Ökümenik Konsilin (787) toplandığı yer olan Ayasofya Kilisesi de dini konumunun yanında imparatorların taç giydiği yer olarak imparatorluk döneminde çok önemli bir yere sahip oldu. Kilise XIII. yüzyılın ortalarında imparatorluk tarafından restore edildi, bazı bölümleri yeni bir tarzda yapıldı.⁴⁸⁴

İznik'in önemli kiliselerinden Aziz Tryphon Kilisesi de özellikle II. Theodoros için önemli bir yer oldu. Mucizevî olaylar ile anılan kilisenin içine bir okul inşa ettiren Theodoros, buranın bakımı ile de ilgilendi. Bahsi geçen bu kiliselerin dışında yine Laskarisler devrinde İznik'te üç kilise daha inşa edildi. İznik imparatorları ve imparatoriçeleri, dini mekânlarını yanı sıra hem başşehir İznik'te hem de diğer şehirlerde çok sayıda hamam, hastane, düşkünler evi gibi binalar yaptırıldılar.⁴⁸⁵ Bu yapılardan günümüze kadar gelebilmiş olanlar bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

⁴⁸²Angold, *A Byzantine Government in Exile*, 49; Vryonis, *Medieval Hellenism in Asia Minor*, 36; Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu*, 151,165.

⁴⁸³Örneğin sabık Bizans İmparatoru III. Aleksios, I. Theodoros Laskaris ve eşi imparatoriçe Anna gibi pek çok soylu buraya defnedilmiştir. Bkz. Akropolites, *Vekayiname*,42.

⁴⁸⁴Foss, *Nicaea*, 97-104.

⁴⁸⁵Foss, *Nicaea*, 108-109.

BÖLÜM 4: İZNIK'TE DOĞU ROMA DEVLETİ'NDEN KALAN KÜLTÜR VARLIKLARI

İznik, tarih boyunca değişik kültürlere ev sahipliği yapmış bir şehir olduğundan ve halen eski kültürlerin izlerini taşıdığından adeta bir açık hava müzesi gibidir. İznik'te Hellenistik dönem, Roma dönemi, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait sayısız eser bulunmaktadır. Kendi devirlerini temsil eden bu eserlerden bazıları depremler veya insan eliyle yok olmuş bazıları ise zamanın da etkisiyle ağır tahribatlara uğramıştır. Günümüze kadar ulaşabilmiş kültür varlıkları çalışmanın bu bölümünde sıralanacaktır.

4.1.Hellenistik ve Roma İmparatorluğu Devri Eserleri

4.1.1. Berber Kaya Anıt Mezarı

İznik'in simgelerinden olan M.Ö II. Yüzyıldan kalma bu tarihi eser, oğlundan kaçarken İznik'e sığınan ve M.Ö. 149 yılında öldürülen Bithynia kralı II. Prusias (M.Ö. 185-149) anısına yapılan bir anıt mezardır. İznik'te bulunan tek Hellenistik dönem kalıntısı olan anıt mezar, Lefke Kapı'nın doğusunda Abdülvahap Tepesi olarak adlandırılan tepeye giden yolun sağında bulunmaktadır. Bu yolun Mekece istikametinden İznik'e inen antik yol olduğu da tahmin edilmektedir.⁴⁸⁶ Nedeni bilinmemekle birlikte günümüzde Berber kayası olarak adlandırılan anıt mezarın eni 4,38 metre, yüksekliği 3,90 metredir ve uzunluğun yaklaşık 5 metre olabileceği tahmin edilmektedir. Devasa büyüklükte yekpare bir kayadan oyulmuş olan lahit, İznik'e gelen seyyahların ve geç dönemdeki araştırmacıların dikkatini çekmiş ve hatta araştırmacıların bir kısmı mezarın gravürlerini de yaparak kitaplarında yayınlamışlardır. Sanat tarihi açısından da önemli yeri olan lahit,1953 yılında defîne avcıları tarafından kısmen parçalanarak dağılmış, büyük oranda hasara uğramıştır.⁴⁸⁷

4.1.2. Tarihi Kapılar

Roma İmparatoru Vespasianus (M.S. 69-79) ve oğlu Titus (M.S. 79-81)döneminde kente dört giriş kapısı yaptırılmıştır. Bunlar İstanbul (Kuzey) Kapısı, Lefke (Doğu) Kapısı, Göl (Batı) Kapısı ve Yenişehir (Güney) Kapısıdır. Lefke ve İstanbul Kapıları antik Nikaia'yı bir ucu Roma diğer ucu Kudüs'te bulunan büyük merkezlere, Yenişehir

⁴⁸⁶Semavi Eyice, "İznik'te Berberkayası İznik Panorasının Simgesi", *TAC Vakfının 25 Yılı*, İstanbul 2001, 175.

⁴⁸⁷Eyice, *İznik Tarihçesi*, 4.

Kapısı kenti, Prusa (Bursa), Apameia (Mudanya) üzerinden Asia eyaletlerine, Göl Kapısındaki liman ise Kios (Gemlik) limanına bağlardı.⁴⁸⁸

Bu kapılar inşa edildikleri dönemde savunma amaçlı yapılan surlarla ilişkili değillerdir. Bunlar kente giriş çıkışları simgeleyen, kentin sınırlarını belirleyen ve daha çok zafer takına benzeyen yapılardır. Roma İmparatorluk çağının mimarisini, teknik ve üslup özelliklerini göstermeleri bakımından ayrı bir öneme sahip olan bu kapılardan Yenişehir Kapısı, kente güney yönden giriş-çıkışı sağlamaktadır ve Yenişehir yoluna açıldığından bu isimle anılmaktadır. Kapının üzerinde İmparator Claudius Gothicus'un (268-270) adını veren bir yazıt yer almaktadır. Bu yazıtta “*en eşsiz, en büyük ve en iyi kent, Nikaia*”⁴⁸⁹yazmaktadır.

4.1.2.1.Yenişehir Kapı

Üç bölümden meydana gelir ve ilk bölümü ön surla bağlantılıdır. Kapı, eski dönemlere ait devşirme parçalardan yapılmış ve surla birleştirilmiştir. Tuğla kemerli dış kapı ahşap hatıllarla sınırlandırılmış, iç kısımları tuğla ile örülmüştür ve 4,20 metre genişliğinde, 5,75 metre yüksekliğinde, 3,10 metre derinliğindedir. Gözlenebilen izlerden anlaşıldığı kadarıyla kapı iki kanatlıdır. Orta kapı ise ana surla bağlantılı olup, dış kapının 15 metre Kuzeyinde ve oldukça sade bir yapı tekniği göstermektedir. Orta kapı 3,50 metre genişliğinde, 5 metre yüksekliğinde ve 3,95 metre derinliğindedir ve kesme taştan yapılmıştır. Üst kısımları tamamen yıkılan kapının kemeri üzerinde sade bir silme görülmektedir. Orta kapının doğusunda tuğladan yapılmış iki katlı, silindirik ve üzeri kubbeli bir kule bulunmaktadır. Batı yönündeki kulenin ise yalnızca temel izleri görülmektedir. Kare bir avluyla ulaşılan iç kapıdan ise günümüze çok belirgin bir iz gelmemiştir. Bu bölümün devşirme malzemeden yapıldığı anlaşılmaktadır. Yenişehir Kapısı ile Lefke Kapısı arasındaki sur doksan derecelik bir açı ile dönmektedir ve açının köşesindeki bir kule içerisinde Aziz Mikhael'in at üzerinde büyük bir freskosunun olduğu anlaşılmış, ancak zamanla bu fresko tahrip edilmiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 18.

⁴⁸⁹Foss, “İznik'in Bizans Surları”, 250; Haluk Abbasoğlu - İnci Delemen, “Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar”, *Tarih Boyunca İznik*, Ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 190.

⁴⁹⁰Eyice, *İznik Tarihçesi*, 16; Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 20; Uğur Eker, *İznik ve Çevresi Türk Dönemi Mimarisi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007), 50-51.

4.1.2.2.Lefke Kapı

Kentin doğu yönüne, Osmaneli (Lefke) yoluna açılmasından dolayı bu isimle anılmaktadır. Bunun dışında İznik'in 13 kilometre doğusundaki Karadin yerleşiminden esinlenilerek bu kapıya bir süre *Karadin Kapı* ismi verilmiştir. Osmanlı devrinde ise hac yolu üzerinde bulunmasından dolayı bazı seyyahlar tarafından *Şam Kapı* olarak da anılmıştır. Kapı, şeması itibariyle Yenişehir Kapı'ya benzemektedir. Ancak kapının dışındaki kemerli geçit, boyutları ve ayrıntılarıyla zafer takı görünümünde olduğundan kuzeydeki İstanbul Kapı'yı da andırmaktadır.⁴⁹¹

Lefke Kapının ana giriş kemerinin güney ayağı üzerinde bulunan dokuz satırlık bir Grekçe kitabede *Uğurlu olsun, eyaletin başşehri Nikaia, Gaius teşekkür ederyazılıdır*. Kitabede ismi geçen bu kişinin Caius (Julius Basus) veya Gaius (Cassius Chrestus) olması muhtemeldir. Kapının kente bakan yüzündeki arşitravı üzerinde iki satırlık başka bir yazı daha bulunur. Burada "*İmparator Kayser, Tanrı Traianus Parthicus'un oğlu Tanrı Nerva'nın torunu, halkın egemenlik yetkisini kendinde taşıyan (Tribunicia Potestas), Traianus Hadrianus Augustus'a, Augustusların en dindar Neokoru, Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve Pontus'un birinci şehri, imparatorların en kutsal senatosunun kararları uyarınca Metropolis olan Nikaia sundu*"⁴⁹²yazmaktadır.

Kapıdaki tak üzerinde "*Bithynia ve Pontos başpiskoposluğu*"⁴⁹³ibaresi bulunmaktadır. Lefke Kapısı'nın kentin içine bakan yüzünde, yaya geçişi üzerindeki nişte bir kitabe daha bulunmaktadır ve burada, "*Proconsul ve şehrin patronu M. Plancius Varus'u dostu Cladius Quintianus onurlandırdı*"⁴⁹⁴yazısı bulunmaktadır. Muhtemelen kapının yüzeyindeki nişlerde adı geçen eyalet valisi Marcus Plancius Varus'un heykelleri durmaktaydı. Kapının en üstünde ise büyük olasılıkla ithaf edilen imparatorların heykelleri yer almaktaydı.⁴⁹⁵

Günümüzde, yaklaşık 1,80 metrelik bir kısmı toprak altında bulunan Lefke Kapının iki yanında 0,88 metre genişliğinde, 3,60 metre uzunluğunda yaya geçitleri bulunmaktadır. Bunların ortasındaki yuvarlak kemerli asıl giriş ise 4,30 metre genişliğindedir ve toprak altında kalan kısımlar dışındaki yüksekliği 3,70 metredir. Kapının yan geçidinde kurt

⁴⁹¹Şahin, *Yazıtların Diliyle*, 369.

⁴⁹²Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 19.

⁴⁹³Foss, "İznik'in Bizans Surları", 249.

⁴⁹⁴Şahin, "Yazıtların Diliyle", 369; a.mlf. "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 18.

⁴⁹⁵Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 18.

dişi motifli lentoların üzerinde, akantus yapraklı başlıklar ve kemerlerle çevrili nişler görülmektedir. Kapının iç avludan kente açılan geçidinde ise, devşirme malzemeler ve Claudius Gothicus zamanına tarihlenen teknik özellikler gözlenir. Bizans imparatorluğu devrinde Lefke Kapı'nın iç avlusunda, dış geçitten içtekine uzanan bir koridor oluşturulmuştur.⁴⁹⁶

4.1.2.3. İstanbul Kapı

İznik'in en görkemli ve en önemli kapılarından olan kuzey yönündeki kapısı, Roma ve Bizans imparatorluğu dönemlerinde İstanbul'a giden yolun buradan başlamasından esinlenilerek İstanbul Kapı ismi ile anılmıştır. Öndeki dış kapı ön sura aittir ve iki yanında da iki silindirik kule bulunmaktadır. Kapı, bir sıra moloz taş, iki sıra tuğla ile yapılmıştır ve üç yöne bakan birer mazgal penceresi bulunmaktadır. İstanbul Kapısı kuleler arasındaki yolun ortasında bulunur. Kapı, yan ve üst söveleri, silindirik formlu, koyu renkli granit sütunların hatıllar ve demir kuşaklarla birbirlerine bağlanmasından oluşmuştur ve sövelerin üzerindeki büyük kemer, köşe duvarlarının üzerine oturtulmuştur. Ayrıca kemer ile söve arası da tuğla ile örülerek doldurulmuştur. Üstteki yatay sütunun uçları konsollarla takviyeli olup, dışarıya çıkıntı yapmaktadır. Kapı üzerinde yüksek kabartma olarak yapılmış bir savaş sahnesi betimi vardır ve bu kabartmaların üst kısmında da Pampfilya tipi bir lahit kapağı görülmektedir. İstanbul Kapının şehre bakan yüzünde bir kitabe olduğu, çivi deliklerinden anlaşılmaktadır. Bu deliklere dayanılarak okunabilen kitabede; “*Gaius, Cassius Chrestus'un çabasıyla yapımı tamamlanan bu eseri Prokonsil M. Plancius Varus imparatorların yüce evine ve eyaletin başşehri Nikaia 'ya adadı*”⁴⁹⁷ yazılıdır.

İstanbul Kapısındaki bu yazıtlar Roma İmparatoru Vespasian (M.S. 69-79) ve İmparator Titus'un (M.S. 79-81) müşterek yönetimleri sırasında yazılmıştır. İstanbul Kapı, 2,80 metre genişliğinde ve 2,75 metre yüksekliğinde olup kuzey ve güney cepheleri aynı yapısal özellikleri taşımaktadır. Bu kapı orta kapıdan farklı bir eksendedir. XIII. yüzyılda, İznik Bizans imparatoru I. Theodor Laskaris buraya bir demir kapı eklemiştir. Ana geçidin her iki yanında 3,50 metre uzunluğunda ve 0,90 metre genişliğinde olan yayalar için iki geçit yapılmıştır ve bu geçitler üzerinde kurt dişi lentolardan oluşan

⁴⁹⁶Eker, *Türk Dönemi*,52.

⁴⁹⁷Şahin, “Yazıtların Diliyle”, 369.

beyaz mermer bezemeler dikkati çekmektedir. Kapının iki yanına nöbetçi odaları yerleştirilmiştir.⁴⁹⁸

İstanbul Kapının kuzey ve güney cephelerinde, geçitlerdeki nişler içerisinde Roma döneminde heykellerin bulunduğu, Bizans döneminde ise onların yerine fresklerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Ana kapının yanında sur duvarlarına bağlanan bir iç avlu ve bunun güneyinde de İznik'e girişi sağlayan bir iç kapı bulunmaktadır. Bu iç kapı 4,15 metre yüksekliğinde ve 4,01 metre derinliğinde iki kanatlı ahşap bir kapı ile kapatılarak kullanılmıştır. Bunun iki yanında, 1,75 metre genişliğinde yayalar için yapılan geçitler bulunmaktadır. Burada bulunan ve tiyatrodan sökülmüş bir taşın üzerinde de Grekçe; *“Düşmanın cüretinin, tanrının yardımıyla, utanca dönüştüğü şu yerde, Hıristiyan dostu krallarımız Leon ve Constantinius, yüz basamaklı bir zafer kulesi yaptırıldılar. Coşku içinde giriştikleri bu işi gerçekleştirerek, Nikaia şehrini içten bir gayretle onardılar. Her üne layık saray mabeyincisi patrik Artavasdos'un yapıtın tamamlanmasında büyük emeği geçti”*⁴⁹⁹yazılıdır. Yine kapının iki yanında tiyatrodan buraya getirilen, M.S. II. yüzyıla tarihlenen medusa başları bulunmaktadır. Medusa başları, o zamanki inanışa göre kenti kötü ruhlardan ve düşmanlardan korumak amacı ile buraya yerleştirilmiştir.⁵⁰⁰ Bunun yanında iç kapının kuzeybatı yönünde yüzeyi kazınmış bir büst kabartmasının Büyük İskender'e ait olduğu tahmin edilmektedir. Kapı, dışarıda kemerli bir geçit, içeride oval biçimli bir avlu ve kent tarafında üç geçitli bir kapı birimini içermektedir. Mermer kaplamasıyla dikkat çeken kapının merkezi kemerli, yan geçitleri yatay yerleştirilmiş lentolarla oluşturulmuştur. Yan geçitlerin yukarısında kemerli birer niş yer alır ve üst kısımdaki delikler ikinci bir katın olduğuna işaret etmektedir. Kapının geç Roma Dönemi'nde seviye 1,2 metre kadar yükselmiş ve işlevsiz kalan yan geçitler büyük bloklarla tümüyle kapatılmıştır.⁵⁰¹

4.1.2.4. Göl Kapı

Kentin batı yönündeki göle baktığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Göl kapısından ve buradaki sur duvarlarından günümüze pek bir şey kalmamıştır ancak araştırmalar sırasında kapıya ait Claudius Gothicus'un adını veren bir yazıt bulunmuştur. Bilinen bu göl kapısının dışında, kentin batı-güney köşesindeki bataklık bir bölgede ikinci bir göl

⁴⁹⁸Şahin, “Yazıtların Diliyle”,369; Eker, *Türk Dönemi*,53.

⁴⁹⁹Şahin,“Yazıtların Diliyle”, 371.

⁵⁰⁰Semavi Eyice, “İznik'de İstanbul Kapısının Medusaları”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 296, İstanbul 1964, 14.

⁵⁰¹Eker, *Türk Dönemi*,53-54.

kapısı daha bulunmaktadır ve Güney Göl Kapısı olarak adlandırılmaktadır.⁵⁰² Üzerlerinde çok değerli yazıtlar ve çok önemli tarihi bilgiler barındıran Lefke ve İstanbul Kapılarının, kent surlarından çok daha erken bir tarihte yapıldığı, Vespasianus'un Bithynia valisi Marcus Plancius Varus tarafından yaptırılıp, imparator ailesine ve kente ithaf edildiği anlaşılmaktadır. Bu armağana karşılık Nikaia halkı ise kapıların iki yanındaki nişlere onun heykellerini yerleştirmiştir.⁵⁰³ İznik'te bu dört kapıdan başka, Topkapı, Yerkapı, Hotaz, Göl, Deniz ve Sinato adıyla bilinen tali kapılar da bulunmaktadır.⁵⁰⁴

4.1.3. Antik Roma Tiyatrosu

M.S. II. yüzyıla tarihlenen ve İznik Gölü kıyısı ile Yenişehir Kapı arasında Selçuk Mahallesi, Saraybahçe mevkiinde bulunan tiyatro, doğu-batı doğrultuda 84 metre, kuzey-güney doğrultuda ise 63 metrelik düz bir alanda inşa edilmiştir. İmparator Traianus'un (M.S. 98-117) emriyle, Bithynia valisi Genç Plinius tarafından, 111-112 yılları arasında yaptırılmaya başlanmış olup, masraflarının çok olması nedeniyle hiçbir zaman tamamlanmadığı sanılmaktadır. Moloz taş ve harç kullanılarak inşa edilen tiyatronun sahne yapısında ise mermer kaplama kullanılmıştır. Tiyatro zaman içinde bazı müdahalelere maruz kalmıştır. III. Leon döneminde (M.S 717-741) Arapların İznik kuşatması sırasında tahrip olan surlar tiyatrodan birçok parça sökülerek tamir edilmiştir. Yine tiyatronun yapı malzemeleri yangın, deprem gibi afetlerde hasar gören çeşitli yapılarda da kullanılmıştır. Bizans döneminde özellikle de Laskarisler devrinde tiyatronun bazı kesimleri toplu mezar olarak kullanılmış, tuğla duvarlara sahip bir kilise inşa edilip fresklerle bezenmiş, Osmanlı döneminde ise bir seramik fırını kurulmuştur. Tiyatronun seyirci bölümünün (cavea) bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Tiyatro halen küçük bir tepe görünümünde olup kazı çalışmaları devam etmektedir.⁵⁰⁵

4.1.4. Obelisk

M.S. II. yüzyıla tarihlenen eser, İznik'in yaklaşık 5 kilometre kuzeybatısında, Erbeyli kasabasında bulunan ve Beştaş, Dikilitaş veya Nişantaşı adlarıyla da anılan mezar anıtıdır. Yaklaşık 3 metre yüksekliğindeki bir kaide ve 12 metre yüksekliğinde üst üste

⁵⁰²Eyice, *İznik Tarihçesi*, 15; Foss, "İznik'in Bizans Surları", 250.

⁵⁰³Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 21.

⁵⁰⁴İznik, Tarih ve Müze Komitesi Yayını, 1943, 143; Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 18 v.dğr.; Şefik Kargınar ve diğerleri, *İznik*, 37.

⁵⁰⁵Eyice, *İznik Tarihçesi*, 6; Bedri Yalman, "İznik Tiyatro Kazısı 1980", *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1981, 34; Abbasoğlu-Delemen, "Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar", 191-192.

beş bloktan oluşan, üç yüzlü bir obeliskten meydana gelir. En alttaki taşın üzerine kazınmış “*C. Cassius Philiscus, C. Cassius Asklepiodotos’un oğlu 83 yıl yaşadı*”⁵⁰⁶ yazısından, anıtın Gaius Cassius Philiscus için dikildiğini anlaşılmaktadır. Yazılı kaynaklardan öğrenildiği kadarıyla İznik’te, tıpkı Mısır’daki gibi mezar anıtı işlevi gören ve yine Mısır’dakiler gibi güneş tanrısı veya ışıklı tanrılar ile ilişkili olan başka obelisklerin de var olduğu bilinmekle birlikte bunlar ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamışlardır. Ülkemizde eşine başka yerde rastlanmayan bu eserin özenle korunması gerekmektedir.⁵⁰⁷

4.1.5. Merdivenli Kaya

İznik’in Elbeyli Kasabası, Hasbekli mevkiinde, Çam Koruluğu Tepesi’nin güneybatı yamacında bulunmaktadır. Kaya yüzeyinin merdiven basamakları oluşturacak şekilde yontulmasıyla oluşturulmuştur. Merdivenler ana kaya üzerinde yükseklikleri 30 santimetre civarında olan basamaklarıyla kuzeydoğuya doğru yükselmektedir ve toplam 15 basamaktan oluşmaktadır. Merdivenlerin bitiminde kaçak kazılar sonucunda oldukça tahrip olmuş, cenaze törenlerinin yapıldığı bir tören alanı bulunmaktadır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 16.11.1992 gün ve 2811 sayılı kararıyla 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir.⁵⁰⁸

4.1.6. Dörttepeler Tümülüsü

İznik’in Elbeyli Belediyesi Mezarlığı içinde yer alır. Tümülüs’te iki anıt mezar, Roma dönemine ait mezar odaları ve kiremit mezarlar bulunmaktadır. Tümülüs, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 16.11.1992 gün ve 2811 sayılı kararıyla 2. derece arkeolojik sit olarak tescil edilmiştir.⁵⁰⁹

4.1.7. Senato Sarayı

Yazılı kaynaklarda adı geçen, ancak yerinin tam olarak bilinemediği ve bu konuda farklı görüşlerin olduğu yapı, M.S. 325 yılında İznik’te toplanan I. Ökümenik Konsil’in yapıldığı saraydır. İznik Gölü kıyısında ve Göl Kapısının yaklaşık olarak 90 metre

⁵⁰⁶Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 21.

⁵⁰⁷Eyice, *İznik Tarihçesi*, 6; Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 21; Abbasoğlu-Delemen, “Antik Nikaia’dan Günümüze Kalanlar”, 192.

⁵⁰⁸Mustafa Şahin ve diğerleri, *İznik Yüzey Araştırması, 25. Araştırmalar Toplantısı Sonucu*, Cilt I, Çanakkale, 28 Mayıs - 01 Haziran 2007, 13-14; Ü. Melda Ermiş, *İznik ve Çevresi Bizans Devri Faaliyetinin Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 352.

⁵⁰⁹Ermiş, *İznik ve Çevresi*, 351, 353.

uzağındaki sahilin güneyinde bulunan kalıntılar ilk olarak 1970’li yıllarda İznik’i ziyaret eden batılı bir gazeteci tarafından konsilin toplandığı saray olarak adlandırılmıştır. Gazetecinin bu hipotezi günümüze kadar kabul görmüş ve mevcut kalıntılar Senato Sarayı olarak adlandırılmıştır. Vatikan müzelerinden birisi olan Sistina Şapelinde sergilenen ve 1590 yılına ait olan bir freskte I. Ökumenik Konsil resmedilmiştir. Pencereden gösterilen dış mekân betiminde toplantının yapıldığı yapının İznik Gölü kıyısında ve surların dışında bir yerde olduğu görülmektedir. Muhtemelen gazetecinin bu freskten haberi vardır ve bundan yola çıkarak kalıntıların olduğu yeri saray olarak adlandırmıştır. Ancak korunaklı olması gereken bir sarayın neden sur dışına inşa edildiği de üzerinde durulması gereken bir konudur. Bugün birçok araştırmacı, bu kalıntıların antik Nikaia limanına ait olabileceği üzerinde de durmaktadır.⁵¹⁰

Roma İmparatorluk çağına ait diğer eserler şunlardır; Roma Köprüsü, Su Yolları, Herkül Kaya Kabartması, Pampylia Tipi Lahit, Threptus Mezar Anıtı, Çamdibi Mezar Anıtı, Kaynarca Nyphenium’u, Karacakaya Tümülüsü, Müşküle Kale Kalıntısı, Ballıkaya Kabartması, Derbent Adak Kabartmaları ve Dört Yol Nekropolü. Bu kalıntıların bazıları halen eserin olduğu yerde iken bazıları ise İznik Eski Eserler Müzesi’nde bulunmaktadır. Yerinde kalan eserler define avcıları tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir. Yazıtlardan, yazılı kaynaklardan ve sikkelerden varlığı öğrenilen fakat günümüze kadar gelememiş eserler ise şunlardır; M.Ö. 29 yılında İmparator Augustus’un tanrıça Roma ve Iulius Caesar için yaptırdığı kutsal alan, Strabon’un Coğrafya eserinde adı geçen gymnasium, İmparator Hadrianus devrinde yapılan agora ve su kemerleri, İmparator Commodus devrinde surların dışında inşa edilen Apollon Tapınağı ve de Tykhe, Asklepion ve Dionysos tapınakları.⁵¹¹

4.2. Doğu Roma İmparatorluğu Devri Eserleri

4.2.1. Şehir Surları

Geçirdiği tarihi devirler ışığında İznik’teki kültür varlıklarını 5 gruba ayırabiliriz. Ancak her devre ait ortak bir eser vardır ki o da İznik’i çepeçevre saran surlardır. Kentin en ulu ve en görkemli yapısı olan surların gerek tasarımındaki ustalık, gerekse sağlamlığı,

⁵¹⁰Mustafa Şahin, “Senato Saray Mı, Liman Mı?”, *Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı’nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri (22-23 Mayıs 2010)*, Bursa 2011, 139-151; a.mlf. “Hava Fotoğrafları ve Arkeoloji Biliminde Yeni Bir Keşif İznik Gölü Bazilikası”, *Yök Yüksek Öğretim Dergisi*, Ankara, Ekim-Kasım-Aralık 2018/Sayı 10, 80.

⁵¹¹Abbasoğlu-Delemen, “Antik Nikaia’dan Günümüze Kalanlar”, 192; *İznik*, Tarih ve Müze Komitesi Yayını, 10-18.

ilkçağdan bu güne gelebilmesini sağlamıştır. Surlar bugün de kenti çevrelemekle birlikte, yapıldığı günden bu güne birçok kez onarım, yeniden yapılanma ve geliştirme sürecinden dolayı görünümü itibariye büyük değişim geçirmiştir. İznik, antik Nikaia, M.Ö. 316 yılında kurulduğunda çevresine surlar yapılmıştır.⁵¹²

Coğrafyacı Strabon eserinde, kentin çevresinin yüz atmışbeş stadion (yaklaşık 3 km) uzunluğunda surlarla çevrelendiğinden, tasarımlarının son derece düzgün olduğundan, yolların birbirini dik kestiğinden, kentin ortasındaki gymnasium'dan surların dört kapısının birden görülebildiğinden bahsetmiştir.⁵¹³

Günümüzde surların, düzensiz bir çokgen şeklinde kentin etrafını sarması ve iki ana caddeye açılan dört anıtsal kapıya sahip olması Strabon'un aktarımlarının doğru olduğunu göstermektedir. Ancak Strabon'un bahsettiği Hellenistik döneme ait surlardan günümüzde hiçbir iz yoktur. Büyük olasılıkla işlevini yitiren surlar, Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde başka yapılarda kullanılarak yok olmuştur. Çünkü Pax Romana devri sur yapımını gereksiz kılmıştır. Bugün gördüğümüz surlar kısmen Got saldırılarından sonra yapılmış olup, büyük bir kısmı ise erken Bizans çağına aittir ve bu nedenle İznik'in Bizans dönemine ait eserlerinin başında surlar gelmektedir. Surlar onarımlar ve güçlendirmeler sırasında eklenenlerde dâhil, farklı boyut ve planlarda toplam 144 kule ile ana kapılara göre çok daha küçük boyutlu tali kapılar barındırmaktadır.⁵¹⁴

Araştırmalar neticesindebugünkü mevcut sur duvarlarında üç farklı evreye ait bulgulara rastlanmıştır. Birinci evre, M.S. 257-258 yılları civarında Bithynia bölgesine saldıran Gotlar'ın Nikaia'yı da yağmaladığı istiladan sonra zarar gören surların yeniden inşa edildiği ve kent kapılarıyla ilişkilendirildiği dönemdir. Bu döneme ait Nikaia sikkelerinin arka yüzlerindeki betimlerden surların yapımına Gallienus devrinde (253-260) başladığı, Macrianus ve Quietus zamanında (260-261) yapımının sürdüğü, Yenişehir ve bugün mevcut olmayan Göl kapılarına yerleştirilmiş yazıtlardan, surların tamamlanmasının Claudius Gothicus'un (268-270) devrine rastladığı anlaşılmaktadır.⁵¹⁵

⁵¹²Foss, "İznik'in Bizans Surları",249.

⁵¹³Strabon, *Geographika*,60.

⁵¹⁴Foss,"İznik'in Bizans Surları", 250; Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 16.

⁵¹⁵Foss,"İznik'in Bizans Surları", 250; Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 18; Abbasoğlu-Delemen, "Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar",190.

Bu evreye ait surlar, kentin genişlediği devirde yaklaşık 5 kilometre uzanarak kenti kuşatmış olduğundan, sonraki devrelerde genişletilmesi gerekmemiştir. Bu evrenin duvar tekniğinde, moloz taş, tuğladan harçla örülmüş duvarlar vardır. Yatay tuğlaların kullanılmasıyla oluşturulmuş kuşaklar, duvara hem sağlamlık hem de süsleme açısından hareketlilik kazandırmıştır. Duvar yüksekliğinin 9 metre civarında olduğu tahmin edilmektedir. Duvar tekniğiyle aynı şekilde inşa edilen ve yaklaşık 13 metre yüksekliğinde olan 80 adet kule de yapılmıştır. Bu kulelerin yarım daire şeklinde oldukları ve kent tarafında kemerli bir kapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu evreye ait olduğu düşünülen kulelerin üst yapıları, özellikle de ikinci katlarının nasıl olduğu konusu aydınlığa kavuşmamıştır. Bazı kulelerin üst katlarının kubbemsi tonozlu olduğu öngörülmektedir.⁵¹⁶

Yaklaşık 4 metre enindeki bu surlar oldukça sağlam yapılmışlardır. Üzerindeki mazgallı kaldırımdan dışarıya atış yapılabilirdi. Buraya da surun iç yüzünden yukarı çıkan taş basamaklarla erişilirdi. Surlar boyunca her 70-80 metre de bir dış yüzeye çıkıntı yapan, yüksek ve 8-9 metre çapında yarı daire biçiminde kuleler yapılmıştı. Bu kulelerin tepesi mancınıkları ve gerekli savunma donanımını yerleştirmeye yarayacak şekilde yapılmıştı. Kulelerin çoğunda surun içine geçilebilecek kapılar bulunurdu. Böylece askerler sur boyunca ilerleyebilirdi. Surların en savunmasız noktaları ise ana kapılardı. Göl kapısı hariç günümüze kadar ulaşabilmiş kapılardan anlaşıldığı kadarıyla bunlar çift savunmaya dayalı bir ilkeye göre korunuyorlardı. Kapıların iki yanında da yüksek ve çıkıntılı birer kule yapılmıştı. Askerler savaş sırasında, bu iki yandan yükselen kulelerden aşağı ok atılır ve olası bir saldırıyı durdurmak için de kapı kanatlarını ve asma parmaklıkları kullanırlardı. Eğer düşman bu engeli de aşarsa kendini kapalı bir avluda bulurdu. Avluya giren askerin karşısına bir kapı daha çıkardı. Lefke ve Yenişehir kapılarındaki bu avlu dört köşeliyken, İstanbul kapının avlusu ise oval olarak yapılmıştı. Kapı ve surlardaki bu karmaşık tasarım XIII. yüzyıla kadar değiştirilmeye gerek duymadan gelebilmiştir.⁵¹⁷

İkinci evreye ait duvarlar ise tarihlendirme açısından kendi içinde de çeşitlilik göstermektedir. M.S. 348 yılından itibaren farklı tarihlerle karşılaşılmaktadır. Bunun nedeni ise İznik'in çok defa yaşadığı ve büyük yıkıma neden olan depremler ve de kuşatmalardır. Duvarın bazı kısımları III. Leon (717-741) zamanında Arap kuşatması

⁵¹⁶Foss, "İznik'in Bizans Surları", 250; Abbasoğlu-Delemen, "Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar", 190.

⁵¹⁷Foss, "İznik'in Bizans Surları", 251.

sırasında oldukça tahrip olmuş, surlar ilk kez büyük ölçüde elden geçirilmiş ve görüntüsü dikkat çekecek şekilde değişmiştir. Yükseltelen surların tepelerine baştanbaşa siper için korkuluklar yapılmıştır. Sur üzerindeki 71. kulenin iç yüzünde bu çalışmalar anısına bir yazıt yazılmıştır. Bu kitabede “*Orada, Tanrının yardımıyla düşmanın küstahlığının utanca dönüştüğü yerde, yürekleri İsa sevgisiyle dolu imparatorlarımız Leo ve Konstantin, Nikaia kentini onarıp burada gözler önüne serildiği gibi yeniden yapılandırmışlar ve övgüleri hak eden soylu yurttaşımız curopalates Artavasdos’un gayreti ile tamamlanan yüzlük utku kulesini dikmişlerdir*”⁵¹⁸yazılıdır.

Surların bazı kısımları ise III. Mikhael (842-868) zamanında yükseltilmiş ve bunlara yeni kuleler eklenmiştir. Bu kuleler üzerilerindeki yazıtlardan anlaşıldığı üzere, “*Yüce Kral, Hıristiyan hükümdar, Michael’in Kulesi*”⁵¹⁹ismini taşımaktadırlar. 1065 yılında İznik’te oldukça yıkıcı bir deprem meydana gelmiştir ve surların büyük bir bölümü yıkılmıştır. Bundan sonraki onarım ise öncekilere nazaran daha farklı yapı teknikleriyle yapılmıştır. İznik surlarının tarihindeki en büyük olay ise, 1097 yılında I. Haçlı Seferi sırasında, surlar önündeki yaklaşık 7 hafta süren kuşatma olmuştur. Surlar bu kuşatma sırasında oldukça tahrip olmuştur. İznik’teki 16 yıllık Selçuklu hâkimiyeti boyunca, -her ne kadar günümüze bir iz gelmemiş olsa da- surların tamir edildiğine dair kanıtlar vardır. 1097 yılında burada Selçuklu hâkimiyeti sona erince, kenti tekrar ele geçiren Bizanslılar, kuşatma sırasında zarar gören surları tamire başlamışlardır. Hatta bu onarım sırasında Selçuklulardan kalma mezar taşlarını dahi kullanmışlardır. Anadolu’daki Türk tarihinin en eski yazıtlarından olan ve surlara iliştirilen bu taşlar bugün bile görülebilmektedir. Bu mezar taşlarında Sepici Ahmet ve İsfahanlı Mahmut İbn Abdullah isimleri okunmaktadır.⁵²⁰

Bahsi geçen ikinci evreye ait duvarlar genelde daha yüksek bir düzleme oturtulmuştur ve esasen teknik açıdan önemli bir değişiklik göstermemektedir. Ancak devşirme malzeme kullanımının bu evrede oldukça yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Mesela antik Roma tiyatrosundan sökülen bloklar ve oturma kademeleri buna örnektir. Surun bazı kesimlerinde kulelerin sayılarının artırıldığı, iki kule arasına bir yenisi eklendiği, böylelikle toplam kule sayısının yüz on dörde ulaştığı görülmektedir. İkinci evrede inşa edilmiş olan kulelerin boyutları da ilk evrede inşa edilenlerle aynıdır. Devşirme

⁵¹⁸Foss, “İznik’in Bizans Surları”, 252-253.

⁵¹⁹Şahin, “Hellenistik ve Roma Çağlarında”, 18.

⁵²⁰Foss, “İznik’in Bizans Surları”, 254-256.

malzemeden oluşturulmuş bir kaide üzerinde yükselen bu kulelerin üst katlarının olduğu tespit edilmiş, fakat çatı örtüleri hakkında herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır.⁵²¹

Üçüncü evre ise, İznik Bizans İmparatorluğu dönemine denk gelmektedir. İmparator I. Theodoros Laskaris (1204-1222) İznik’i devletin merkezi yapınca ilk iş olarak surları sağlamlaştırmıştır. Güney kanattaki güçsüz noktalara iki büyük kule dikilmiş, bunlar haçlar ve imparatorun adını anan yazıtlarla bezenmiştir. III. Ioannes Dukas Vatatzes (1222-1254) devrinde de surlar büyük bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde imparatorluğun merkezi Nmphaion’a (Kemalpaşa) taşınmış olsa da İznik patrikliğin merkezi olarak kalmış ve buranın korunması zorunlu hale gelmişti. İmparator Vatatzes devrinde kentin savunması ve surları iki katına çıkarıldı. Surların boyları yükseltildiği gibi bir de boydan boya ikinci bir dış sur örüldü. Bu yeni surların çevresine eskiden de olduğu gibi müdafaa hendekleri kazındı. Surlar, bu yeni görünümle yani çift sıra surlar ve hendekle tıpkı Konstantinopolis surlarını andıran bir hale dönüştü. Bundan sonraki yapılanma ise Bizans İmparatoru II. Anronikos (1282-1328) devrinde gerçekleşmiştir. II. Andronikos, göl kenarındaki surların özenle onarılmasını sağlamış birde kule ekletmiştir. Bu son ekleden sonra imparatorluk çağında surlarla ilgili bir değişiklik yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁵²²

4.2.2. Şehir Dokusu

Bizans İmparatorluğu’nun en önemli kentlerinden biri olan İznik, surları ve sokaklarının planıyla tarihinin ilk evrelerinden bu güne kadar gelebilmiş ve hatta ilkçağın sonlarındaki görkeminden birçok öğeyi günümüze kadar getirebilmiş ender kentlerden biridir.⁵²³ İznik, Hellenistik dönemde kurulmuş ızgara (hippados - grid- dama tahtası) planlı bir kenttir. Bu plana göre cadde ve sokaklar birbirini keser ve yolları birbirinden ayıran alanlar kare veya dikdörtgen şeklindedir. İznik’in mümbit bir ova üzerine kurulmuş olması ızgara planının kolay uygulanmasını ve daha sonraki dönemlerde de bozulmamasını sağlamıştır.⁵²⁴

İznik, etrafı surlarla çevrili bir kenttir ve kurulduğu dönemden itibaren önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Günümüze kadar ulaşan yapıtları olduğu gibi, günümüze

⁵²¹ Abbasoğlu-Delemen, “Antik Nikaia’dan Günümüze Kalanlar”,190.

⁵²² Foss, “İznik’in Bizans Surları”, 258-260; Angold, “Nikaia Kenti”, 43; Abbasoğlu-Delemen, “Antik Nikaia’dan Günümüze Kalanlar”, 190.

⁵²³ Angold, “Nikaia Kenti”, 27.

⁵²⁴ Altun, “Kuruluşundan Günümüze”, 353-354.

ulaşamayan ancak kaynaklarda, yazıtlarda ve sikkelerde adı geçen pek çok eserle donatılmıştır. İznik, Bizans kenti olunca, Hellenistik devirde oluşan ızgara planı ve etrafını çevreleyen surları yeniden kullanılmış, antik dönemde oluşan kentin dokusu önemli ölçüde korunmuştur. Bizans devrinde kent surları pek çok defa değişim yaşamıştır. Bunun nedeni kentin bulunduğu konumdur. İznik, deprem kuşağı üzerinde bulunduğundan sayısız kez yıkıma uğramış, kent her defasında adeta yeniden inşa edilmiştir. Doğal şartların dışında bir de kentin tarih boyunca birçok kez kuşatma altına alınması surları yıpratmış ve yeniden güçlendirilmesini mecbur kılmıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde, İznik yeni yapılarla süslenmiş, kiliseler, manastırlar, hamamlar, sarnıçlar, su kemerleri, köprüler ve mezar anıtları ile donatılmıştır. Uygulanan mimari faaliyetler sonucu antik dönem yapı malzemeleri çoğu defa yeni yapılanmalarda ve onarılan surlarda kullanılmıştır. Bugün dahi surlar ve hatta kapılar üzerinde görülen devşirme malzemelerin sıklığı bunun bir kanıtıdır. Bizans devri İznik’inde yerleşimin sur dışına taşıdığına dair herhangi bir kanıt günümüze ulaşmamıştır. Kent, imparatorluğun son evrelerinde Türkmen akınları ve Osmanlı tehdidi karşısında dini ve sosyal yapılanmalardan ziyade savunmaya yönelik düzenlemeler geçirmiştir.⁵²⁵

XIII. yüzyıl İznik’i hakkında bilgi veren Theodoros Metakites, “Nikaeus” adlı eserinde kentten, bağlar, çayırlar, bahçeler, meyve ağaçları ve servilerle çevrili, hendekli bir sur içerisinde geniş caddeli, çok katlı evleri ile birlikte kilise, manastır, hastane, çeşme ve sarnıçların olduğu bir yer diye bahseder.⁵²⁶

4.2.3. Mimari Eserler

İlk ve ortaçağlardaki bütün ihtişamına rağmen günümüzde orta büyüklükte bir ilçe merkezi olan İznik’in Bizans İmparatorluğu döneminde yapılan ve günümüze kadar gelebilmiş kültür varlıkları şunlardır;

4.2.3.1. Ayasofya Orhan Camii

Atatürk ve Kılıçarslan Caddelerinin kesiştiği noktada yer alan Ayasofya, kalıntıları günümüze kadar korunabilmiş en eski kilisedir. Antik dönemde hippodamos (ızgara) plana göre oluşan İznik’in tam merkezinde yer almaktadır ve muhtemelen Coğrafyacı

⁵²⁵Uğur Tanyeli, Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. y.y.), İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 1987, 22-23; Hasan Yılmazyaşar, *Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003), 50.

⁵²⁶ Yılmazyaşar, *Orhan Gazi Döneminde*, 68.

Strabon'un tarif ettiği gymnasium'un temelleri üzerine yapılmıştır. Kentin peder kilisesi olan Ayasofya, 787 yılındaki VII. Ökumenik Konsil'e de ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple kaynaklarda çoğunlukla "Konsil Kilisesi- Büyük Kilise" olarak adlandırılmıştır. V. yüzyıl sonu VI. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilen kilise, basilika tipinde inşa edilmiştir. İznik, 1065 yılı civarında şiddetli depremlerle sarsılmıştır. Bu sırada Ayasofya'nın çatısı çökmüş, nef duvarlarının pencereci kısımları, sütun dizileri ve birçok yeri yıkılmıştır. Bu yıkımdan sonra geçirdiği onarımlarla adeta yeni baştan inşa edilen kilisenin zemini de yaklaşık 1,5 metre yükseltilmiştir. Yıkılan sütun dizeleri arasına yeni destek sistemleri eklenmiştir. Kilisenin bu sırada galeri kısımları yeniden yapılmamıştır. Ayasofya'nın İznik Bizans İmparatorluğu devrinde piskoposluğun merkezi ve imparatorların taçlandırıldığı kilise olduğu bilinmektedir. Ancak Clive Foss'a göre kilisede galerilerin olmaması, İznik imparatorlarının burada taçlandırılmadığı anlamına gelmektedir. Foss, Ayasofya'nın, Hyakinthos Manastırı-Koimesis Kilisesi'ne alternatif bir tören yeri olduğu görüşündedir. Galeriler, imparatorların selamlanıp alkışlanması için, taç giyme törenlerinde gerekli bir unsurdu. Ancak, İznik imparatorları, daha önce de uygulanan bir geleneği yeniden canlandırmış, imparatorun selamlanması için kalkan üzerinde havaya kaldırılması geleneğini tekrar başlatmışlardır. Bu sebeple taç giyme törenlerinde galerilerin gerekliliği ortadan kaldırılmıştır.⁵²⁷

Ayasofya, İznik'in 1331 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra, kentteki en büyük kilise olması hasebiyle Orhan Gazi tarafından camiye dönüştürülmüştür. Ayasofya-Orhan Camii, XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde, geçirdiği bir yangın sonrasında Mimar Sinan tarafından büyük ölçüde değişikliğe uğratılmış ve yenilenmiştir. Duvarlarının kalem işiyle, mihrap çevresinin çinilerle süslendiği anlaşılan Ayasofya, XIX. yüzyılın başlarında neredeyse harap olmuş ve fonksiyonunu kaybetmiştir. 1953 yılında yapılan restorasyonu sırasında, içindeki kalın toprak tabakası temizlenmiş ve orta nefde renkli taşlardan yapılmış güzel bir döşeme mozaiği bulunmuştur.⁵²⁸ Tarihi yapı zaman içerisinde restore edilerek günümüze kadar gelmiş, 2008 yılında Koruma Amaçlı Onarım çalışmasının ardından 6 Kasım 2011 tarihinde yeniden cami olarak ibadete açılmıştır. Ayasofya, günümüzde

⁵²⁷Foss, *Nicaea*, 111; Eyice, *İznik Tarihçesi*, 16; Angold, "*Nikaia Kenti*", 46; Urs Peschlow, "Nikaia/İznik Kiliseleri", *Tarih Boyunca İznik*, Ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003), 202.

⁵²⁸Eyice, *İznik Tarihçesi*, 16-17; Semavi Eyice, "Ayasofya Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay, 1991), 4: 219-220.

İznik Müzesine bağlı bir birimdir ve hem camii hem de ziyaretçilerin gezebileceği bir mekân halindedir.

4.2.3.2. Hyakinthos Manastırı (Koimessis Kilisesi)

İznik'teki Bizans sanatının en önemli eserlerinden biri olan kilise *Meryem'in göğe çıkışı* (Koimesis)'na adanmış olup, İkonoklast (tasvir kırıncılık, tasvirler mücadelesi) devrinden önce, Hyakinthos adında bir keşiş tarafından 750 yılında yaptırılmıştır. Eserin, V. yüzyıl sonları veya VII. yüzyıl içinde inşa edildiğine dair görüşler de bulunmaktadır. 1065 yılındaki depremden bu kilise de etkilenmiş, sonrasında bazı eklemeler yapılmış ve onarılmıştır. Kilise ve çevresi, İznik Bizans İmparatorluğu döneminde önem kazanmış, imparatorluk ailesinin üyelerinin kaldığı bir yer olmuştur. Aynı zamanda daha önce de değindiğimiz gibi Hyakinthos Manastırı ayrıcalıklı bir defin mekânı haline gelmiş ve İznik İmparatorluğu döneminde soylu Bizanslıların ve imparatorluk ailesinden ölen kimselerin gömüldüğü bir yer olmuştur ve bu yüzden bakımı ve restorasyonu sürekli ilgilenilmiştir.⁵²⁹

İznik'in Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra, şehirde Hıristiyanlar için bırakılan tek kilisenin bu yapı olduğu ve Hıristiyan mahallesinin kilise çevresinde olduğu bilinmektedir. Ancak Bizans süsleme sanatının en güzel örneklerini barındıran kilise, 1922 yılında Türk-Yunan Harbi sırasında ağır tahribata uğramıştır. 1950'li yılların ortasında İznik Müzesi tarafından molozlar kaldırılmış ve pek çok envanter müzeye taşınmıştır. Günümüzde yol seviyesinden aşağıda bulunan kilisenin etrafı demir parmaklıklarla çevrilerek koruma altına alınmıştır.⁵³⁰

4.2.3.3. Hagios Tryphonos Kilisesi

Atatürk Caddesi üzerinden Yenişehir Kapı istikametine giderken yolun sağında kalan kalıntıları ilk olarak A.M. Schneider fark etmiş ve yapıyı 1000 yılı sonrasına tarihlendirmiştir. Semavi Eyice ise kalıntıların XI. yüzyıl sonrasına tarihlendirilen ve II. Theodoros Laskaris tarafından 1255 sonrasında Aziz Tryphonos adına inşa ettirdiği yapının bu kilise olduğunu belirtmiştir. Kalıntılar uzun yıllar boyunca “Yenişehir Kapı Yakınlarındaki Kilise (C Kilise)” olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde ise yapının Aziz Tryphonos Kilisesi olduğu kabul görmektedir. Kilisenin yapılış hikâyesi şöyledir: İznik

⁵²⁹Mesela, III. Aleksios, I. Theodoros Laskaris ve eşi imparatoriçe Anna. Bkz. Akropolites, *Vekayiname*, 42.

⁵³⁰Eyice, *İznik Tarihçesi*, 20; Perchlow, “İznik Kiliseleri”, 203-204; Angold, “Nikaia Kenti”, 46; Ermiş, *İznik ve Çevresi*, 79.

Bizans İmparatoru II. Theodoros Laskaris, Bulgar Çarı Mikhael Asen'e karşı zafer kazanmadan önce rüyasında Aziz Tryphonos'u görmüş ve aziz, bu sefer için imparatoru teşvik etmiştir. II. Theodoros, zaferden sonra azize olan saygısının bir göstergesi olarak 1254 yılı sonu veya 1255 yılı başlarında, o sırada İznik'te sular altında kalmış Aziz Tryphonon Kilisesini yenilemiş ve kiliseye, zaferini anlatan bir yazıt yerleştirmiştir. İmparator bu kilisede bir de "Felsefe Okulu" yaptırmıştır. II. Theodoros'un Aziz Tryphonos'a olan saygısı o kadar büyüktür ki madeni paraların üzerinde kendisiyle birlikte onun da resmini yaptırmış ve adına methiye yazmıştır.⁵³¹ Günümüzde kilisenin kalıntıları yoğun bitki dokusu arasında kalmıştır ve kalıntılar demir parmaklıklarla çevrilerek koruma altına alınmıştır.

4.2.3.4. Hagios Triphanos Kilisesi

İznik'e İstanbul Kapı'dan girildiğinde Atatürk Caddesi'nin sağında bulunmaktadır. Kalıntılar üzerinde ilk incelemeleri yapan Semavi Eyice, bu yapıyı 1948 yılında açığa çıkarmış ve yapının XI. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başı arasına tarihlendirilebileceğini belirtmiştir. Kilisenin 22,5 metre uzunluk, 12,5 metre genişliğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Kilise uzun yıllar "İstanbul Kapı Yanındaki Kilise (A Kilisesi)" olarak isimlendirilmiştir. İmparator II. Theodoros zamanında yapıldığı sanılmaktadır.⁵³²

4.2.3.5. Tiyatro Yakınlarındaki Kilise (B Kilisesi)

Antik Roma tiyatrosunun arkasında, güneydoğu yönünde bulunan kalıntılar ilk kez A.M. Schneider tarafından fark edilmiş, Bedri Yalman yönetiminde 1974 yılında yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Kilise kalıntısı, planı hakkında yürütülen tahminler ve malzeme özelliklerine göre XI. veya XII. yüzyıla tarihlendirilmektedir ve defin kilisesi olduğu düşünülmektedir.⁵³³

4.2.3.6. Tiyatrodaki Kilise (D Kilisesi)

Roma Tiyatrosu kazısı esnasında, tiyatronun cavea'larının üst sıralarında yaklaşık 13.5x11.5 metre ölçülerinde dikdörtgen biçimli bir binanın temelleri tespit edilmiştir. Araştırmalar neticesinde, kilise kalıntısı olduğu anlaşılan yapının, Narteks olarak tanımlanan bölümünde yedi adet mezar bulunmuş, ayrıca batı duvarda iki narteks

⁵³¹Eyice, *İznik Tarihçesi*, s.21-22; Foss, *Nicaea*, 104-108; Perchlow, "İznik Kiliseleri", 210; Ermiş, *İznik ve Çevresi*, 327.

⁵³²Ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "İznik'te Bir Bizans Kilisesi", *Belleten*, Sa:13, 1949, 37-51; Perchlow, "İznik Kiliseleri", 208, 215.

⁵³³Peschlow, "İznik Kiliseleri", 213.

temelinin yanında, içlerinde ikişer üçer iskelet olan nişler tespit edilmiştir ve yapının defin kilisesi olduğu sanılmaktadır.⁵³⁴

4.2.3.7. Hespekli Hipojesi (Yeraltı Mezar Odası)

İznik surlarının 5 kilometre dışında, Elbeyli kasabasının Hespekli mevkiinde bir tepenin eteğinde inşa edilmiştir. Bir yol çalışması sırasında tesadüfen fark edilen yapının erken Hıristiyanlık döneminde inşa edildiği düşünülmektedir ve IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Varlıklı bir aileye ait olduğu düşünülen yapı, İznik'in ilçe sınırları içinde tarihi belirlenen en eski yer altı mezarıdır. Tamamı toprak altına inşa edilmiş mezar odasının içinde üç mezar olduğu belirtilmektedir. Döneminin süsleme özelliklerini yansıtmaması bakımından çok önemli olan yapı, tavan ve duvarları bitki ve hayvan figürleri ile geometrik motiflerden oluşan fresklerle bezenmiştir. Ülkemizdeki en önemli hipojelerden biridir ve define avcıları tarafından da tahrip edilmiştir.⁵³⁵

4.2.3.8. Böcek Ayazması (Vaftizhane)

Koimesis Kilisesi yakınlarında bulunan yapı halk tarafından Böcek Ayazması olarak adlandırılmıştır. Yapının esasında ilkçağa ait bir bina olduğu, ancak daha sonraları Hıristiyanlar tarafından vaftizhaneye çevrilmiş olabileceği düşünülmektedir. Zeminden aşağıda bulunan yapı, M.S. VI. yüzyıla tarihlenir. 11 basamaklı daire planlı olup ortasında havuz bulunmaktadır. Hıristiyan çocukların yıkıldığı- vaftiz edildiği- ve dini telkinlerde bulunulan vaftizhane İznikli Rumlar tarafından 1921 yılına kadar kullanılmıştır. Yapının içinde biri Yunanca diğer İbranice olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır. Yunanca kitabe III. Mikhail'in (842-868) sur yapımına dair bilgiler vermektedir.⁵³⁶

4.2.3.9. Taş Köprü

İmparator Justinianus (527-565) tarafından yaptırılan köprü, tarihi İpek yolu hattı üzerinde kentin 3 kilometre batısında İznik-Orhangazi karayolunun 50 metre kuzeyinde bulunur. Kesme taştan yapılmış köprü, kaynağı Samanlı Dağının eteklerinde olan Karasu Deresinin eski yatağı üzerine yapılmıştır. Yalnızca İznik'i değil bütün Anadolu'yu köprülerle, yollarla, kamu binalarıyla donatan İmparator Justinianus,

⁵³⁴Perchlow, "İznik Kiliseleri", 213.

⁵³⁵Ayrıntılı bilgi için bkz. Nezih Fıratlı, "İznik'te Bulunan Erken Bizans Çağı Hipojesi", *İlgi*, Sa:21, İstanbul 1975, 24 v.dğr.; Peschlow, "İznik Kiliseleri", 201.

⁵³⁶Eyice, *İznik Tarihçesi*, 22-23; Şahin, "Yazıtların Diliyle", 369-372; Şen, "*İznik'in Tarihi Coğrafyası*", 76.

dönemin ünlü yazarlarından Prokopius'u "Yapılar Hakkında" başlıklı eseri yazmakla görevlendirmiştir. Yazar bu eserde antik Nikaia'dan uzun uzun bahsederken köprüye de değinmiştir. Kentin batısındaki bir sel yatağının sıklıkla hasara sebebiyet verdiğiinden ve buradaki yoldan geçilmesini önlediğinden, halkın buraya bir köprü yaptığundan bahsetmiştir. Bu köprü selin şiddetine dayanamayıp yıkıldıktan sonra İmparator Justinianus'un emriyle buraya yeni bir köprü yaptırdığından bahsetmiştir.⁵³⁷

4.2.3.10. Su Kemerleri

İznic'e doğu yönünden gelen ve Lefke Kapı'nın dışında biten suyolları, M.S. VI. yüzyılda İmparator Justinianus tarafından yaptırılmıştır. Kemerlerin üzerinden akan su sulamalarda kullanılmıştır. Su kemerleri antik dönemden yakın geçmişe kadar kentin su ihtiyacını karşılamıştır. Havuz başı Lefke Kapı arasındaki su yolu günümüzde halen ayaktaadır.⁵³⁸

4.2.3.11. Aziz Neophytos Bazilikası

Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Tarihi Kültürel Mirası Tespit ve Havadan Fotoğraflama Çalışmaları" sırasında tesadüfen İznic Gölü içerisinde bulunan Bazilika, Ameri Arkeoloji Enstitüsü'nün 2014 yılı en önemli 10 keşfi sıralamasında yer almıştır. İznic Gölü'nün doğu kısmında kıyının yaklaşık 20 metre açığında bulunmaktadır. Günümüzde Senato Sarayı olarak bilinen bölgenin 500 metre kadar doğusunda kalan bazilika, su seviyesinin yaklaşık 2 metre altındadır. Eserin, Hıristiyanlığın erken dönemlerinden izler taşıdığı ve Aziz Neophytos'un adına inşa edildiği tespit edilmiştir. Bazilika, Hıristiyanlık dininin yasak olduğu dönemde Romalı askerler tarafından İznic Gölü kıyısında 16 yaşındayken öldürülen Aziz Neophytos adına öldürüldüğü yerde yaptırılmıştır. Neophytos'un bazilika içinde bulunan mezarı 740 yılında ki büyük depremle birlikte kentteki Koimesis Kilisesine taşınmıştır.⁵³⁹Dünyada büyük yankı bulan bu keşif üzerine 2015 yılında sualtı arkeolojik çalışmaları başlamıştır. Sondaj alanında yapılan çalışmalar sırasında yapının içinde kiremit mezarlar fark edilmiştir. Mezarların içinde bulunan insan kemiklerinin yanında çok sayıda sikke ele geçirilmiştir. Sikkeler yapının tarihlenmesi konusunda büyük bir avantaj sağlamaktadır. 2017-2018 yıllarında gerçekleştirilen sualtı araştırmaları sırasında da toplam 432 adet sikke

⁵³⁷Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında", 12-13; Ermiş, *İznic ve Çevresi*, 246-247.

⁵³⁸Şahin, "İznicname", 12; İznic Kaymakamlığı, *İznic*, 20-22.

⁵³⁹Mustafa Şahin, "İznic Gölü Mezarları", *Bursa'da Zaman* 21, 2017, 78-81; a.mlf. "İznic Gölü Bazilika Kazıları - 2016", *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 6, 2016, 64-79.

bulunmuştur. Sikkelere göre kiremit mezarlar İmparator Valens (364-378) ve II. Valentinianus (378-383) dönemlerine, yani M.S. IV. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmektedir. Bu durumda İznik Gölü'nde su altında bulunan yapı kalıntısı, geç IV.-erken V. yüzyıla tarihlendirilebilir. Ayrıca seramik buluntulara da rastlanmıştır. Bunlar çoğunlukla Roma İmparatorluğu devrine tarihlendirilmektedir. En erken tarihli buluntular M.S. I. yüzyıla, en geç olanlar ise M.S. VII. yüzyıla aittir. Kap kacak parçaları ise büyük çoğunlukla M.S. III.-IV. yüzyıl arasına tarihlenmekte olup V. ve VII. yüzyıla ait olan parçalar da bulunmaktadır. Bazilikanın, yazılı kaynaklarda geçen ve İmparator Commodus'un (M.S. 180-192) surların dışında yaptırdığı Apollon Tapınağı kalıntıları üzerine yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak henüz tapınağa ait mimari herhangi bir temel kalıntısına rastlanmamıştır. Çalışmaların halen devam ettiği Bazilika'nın 1. Derece Arkeolojik sit alanı olarak ilan edilip tescili yapılmıştır.⁵⁴⁰

⁵⁴⁰Şahin, "İznik Gölü Bazilika Kalıntısı Sualtı Yüzey Araştırması ", *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 10, 2018, 118-126; a.mlf. "Hava Fotoğrafları ve Arkeoloji Biliminde Yeni Bir Keşif İznik Gölü Bazilikası", 78-81; Kaan Uysal, *Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi İznik Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2018), 95-96.

SONUÇ

İznik, antik adıyla Nikaia, Bursa ilimize bağlı tarihi bir kenttir. Kuruluşu M.Ö. 316 yılında dayanan bu kent o günden bu güne birçok medeniyetin ortak yaşam alanı olmuştur. Bulunduğu stratejik konum, herhangi bir saldırı durumunda kolay savunulabilecek bir yerde olması, verimli tarım arazileri bu kenti daima çekici kılmış, bulunduğu bölgedeki diğer kentlere göre de avantajlı olmasını sağlamıştır. Bizans'a Roma çağlarından kalma bir miras olan bu antik kent, Bizans'ın Anadolu'daki belli başlı merkezlerinden olmuştur. Özellikle de bu çağlarda siyasi, dini, sosyo-kültürel pek çok önemli rol üstlenmiştir.

İznik, Hıristiyanlık tarihine oldukça önemli bir konuma sahiptir, çünkü ökümenik konsillerin ilkinde ve sonuncusuna ev sahipliği yapmıştır. Hıristiyan âleminde hala geçerliliğini koruyan kuralların saptandığı bir yer olan İznik, devrin din adamlarınca "Pederler Kenti" ve "Mukaddes Şehir" olarak anılmıştır.

Dini öneminin yanında imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'e yakınlığı İznik'in siyasi olaylar üzerinde de etkili bir rol oynamasını sağlamıştır. Konstantinopolis'i Anadolu'ya bağlayan bir köprü vazifesi gören İznik'in kaybedilmesi Anadolu'yla irtibatın kesilmesi anlamını taşımıştır. İmparatorluğun en önemli temalarından birinin merkezi olan İznik, tahta sahip olmak isteyen Bizanslı asilerin ilk ele geçirdikleri ve bu sayede meşrulaştıkları bir şehir olmuştur. İmparatorluğun başkentini doğudan gelen tehlikelere karşı korumakla görevli olan kent, Araplar tarafından iki defa kuşatılmış ancak alınamamıştır.

XI. ve XII. yüzyıla gelindiğinde Bizans, Selçuklu ve Haçlı mücadelesine sahne olan İznik, Türklerin Anadolu'daki ilk başşehri olması hasebiyle Türk tarihi içinde de oldukça büyük bir mana taşımaktadır. On altı yıl boyunca Selçukluların idare merkezi olan şehir, I. Haçlı ordularının Anadolu'daki ilk hedefi olmuştur. Altı hafta süren bir kuşatmanın sonunda ise şehir yeniden Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.

1204 Yılında, Bizans İmparatorluğu'nun tarih boyunca uğradığı en büyük yıkım gerçekleşmiş, Latinler başkent Konstantinopolis'i işgal etmişlerdir. Bunun neticesinde imparatorluk parçalanmış, kurumları ortadan kaldırılmış, toprakları bölünerek pay edilmiştir. Bu olayın hemen akabinde imparatorluğu içine düştüğü bu kötü vaziyetten kurtarmayı amaçlayan siyasi teşekküller meydana gelmiş; Epir'de Angeloslar,

Trabzon'da Komnenoslar ve İznik'te Laskarisler Latinlere karşı siyasi ve ideolojik direniş başlatmışlardır.

Bizans tebaasının hâkimi olmak yolunda büyük çabalar harcayan bu teşekküllerden en önemlisi hiç kuşkusuz İznik İmparatorluğu'dur. Çünkü daima siyasi, kültürel ve toplumsal anlamda Bizans'ın izinden gitmiş ve 1261 yılında kadim başkent Konstantinopolis'i Latin işgalinden kurtararak imparatorluğu yeniden ihya etmeyi başarmıştır. Sürgündeki Bizanslılara kucak açan İznik'in durumuna gelince, Bizans tarihindeki en güzel yıllarını bu devirde yaşamıştır. İznik İmparatorluğu devrinde Bizanslılığın kilise ve devlet merkezi olmuş, aynı zamanda sanat ve kültür merkezi haline gelmiş ve çeşitli mimari eserlerle donatılmıştır. 1331 yılına gelindiğinde ise Türkler tarafından nihai fethi gerçekleştirilmiş ve İznik'in Bizans dönemi sona ermiştir.

Sağlam surlarıyla, antik devirden kalma sokak ve cadde planlamasıyla tarihinin ilk evrelerinden bu güne gelebilmiş ender güzellikteki kentlerden biri olan İznik, günümüzde Unesco'nun Dünya Mirasları Geçici Listesinde yer almaktadır. Ne yazık ki ülkemizde sayısız tarihi yapı sürekli bir kıyıma uğramaktadır ve özellikle de şehirleşme ve sanayileşmenin bundaki rolü çok büyüktür. Tarih olgusunun halen yoğun olarak yaşandığı İznik'in bu kıyıma kurban gitmemesi için gerekli tedbirlerin alınması, özellikle de tarihi surların çevresine yerleşmelerin önüne geçilmesi ve de geleceğimiz olan gençlerin yeteri şekilde bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

- Ahmed b. Lütfullah. *Camiu'd-düvel: Selçuklular Tarihi: Horosan - Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*. yay. Ali Öngül. Cilt II. İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.
- Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-nâme*. Cilt I. yay. haz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Tercüman Yay., 1977.
- Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*. New York, İngilizceye çev, yay. ve haz. Susan B. Edgington. Oxford Press, 2007.
- Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi-Tarih-i Âli Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. çev. ve nşr, Feridun Nâfiz Uzluk. Ankara, 1952.
- Anna Komnena. *Alexiad- Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komninos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*. çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1996.
- Anonim Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*. London. İngilizceye çeviren ve yayınlayan, Rosalind Hill, The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem, Thomas Nelson and Sons, 1962.
- Azîmî. *Azîmî Tarihi- Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143-44)*. metin, çev., notlar ve açıklamalar. Ali Sevim. 2. Baskı. TTK Yayınları, 2006.
- Bündari. *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra*. çev. Kıvameddin Burslan. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Geoffroi de Villehardouin -Henri de Valenciennes. *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Georgios Akropolites. *Vekayiname*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Gregory Abu'l-Farac. *Abû'l-Farac Tarihi*. çev, Ömer Rıza Roğrul. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, C. I-II, 1999.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevarih*. 1. haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1992.
- Ioannes Kinnamos. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*. çev. Işın Demirkent. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- İbnü'l-Adîm. *Bugyetü't-taleb fî târihi'l-haleb: Biyografilerle Selçuklu Tarihi*. Çeviri, notlar ve açıklamalar, Ali Sevim, 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnamesi*. çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

- İbn Bibi. *el-Evamirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-alaiyye: (Selçuk name)*. çev. Mürsel Öztürk. C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fi't-târih*. çev. Abdülkerim Özaydın. X, İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İbn Hurdazbih. *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. çev. Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt 4, trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, t. y.
- Kerîmüddin Mahmud Aksarayî. *Müsâmeretü'l ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Kur'ân-ı Kerîm*.
- Mikhael Attaleiates. *Tarih*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Müneccimbaşı. *Câmiu'd-Duvel, Selçuklular Tarihi II. Anadolu Selçukluları ve Beylikler*. çev. Ali Öngül. İzmir, 2001.
- Nikephoros Bryennios. *Tarihin Özü*. çev. Bilge Umar. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Niketas Khoniates. *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. çev. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Niketas Khoniates. *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195) Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*. çev. Işın Demirkent. İstanbul: Dünya Yayıncılık. 2006.
- Niketas Khoniates. *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*. çev. Işın Demirkent. İstanbul: Dünya Yayıncılık. 2004.
- Nonnos. *Dionysiaca*. Volume I, Books I-XV, çev. W. H. D. Rouse, London, Harvard University Press, 1940.
- Robert de Clari. *İstanbul'un Zaptı (1204)*. çev. Beynun Akyavaş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Sadrüddin Ebu'l-Hasan Ali ibn Nâşır ibn Ali el-Hüseynî. *Ahbârü'd-devleti's-selcukiyye*. çev. Necati Lugal. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-â'yân*. Tercüme ve Değerlendirme Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Süryani Mihaél. *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: İkinci Kısım (1042-1195)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme. 1944.

- Strabon. *Coğrafya- Geographika: Anadolu: Kitap XII, XIII, XIV.* çev Adnan Pekman. 4. Baskı. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.
- Theophanes. *The Chronicle of Theophanes A. D. 602-813*, çev. Harry Turtledove, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1982.
- Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vakayî-nâmesi (952 - 1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136 - 1162).* çev, Hrant D. Andreasyan. 2. Baskı Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Zonaras, Ioannes. *Tarihlerin Özeti.* çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Araştırma Eserler

- Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri 1098-1112*. Ankara: TTK Yay.2018.
- Angold, Michael. *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicea (1204-1261)*. London 1975.
- Angold, Michael. *The Byzantine Empire 1025-1081*. New York, 1988.
- Arcan, Tevfik. *İznik*. Tarih ve Müze Komitesi Yayını. İstanbul: Bursa Halkevi Yayını, No. 11, Kenan Matbaası, 1943.
- Arslan, Murat. *İstanbul'un Antik Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul: Odin Yayıncılık, Haziran 2010.
- Aydın, Mehmet. *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ayönü, Yusuf. *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Bailly, Auguste. *Bizans Tarihi*. Cilt II. çev. Haluk Şaman. İstanbul:Tercüman 1001 Temel Eser.
- Baskıcı, M. Murat. *Bizans Döneminde Anadolu, İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009.
- Bayrak, M. Orhan. *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1982.
- Bedirhan, Yaşar *Selçuklular ve Kafkasya*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2000.
- Bozkurt, Nahide. "Abbasiler", *İslam Tarihi El Kitabı*. ed. Eyüp Baş. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Charanis, Peter. "The Byzantine Empire in the Eleventh Century". *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, Philadelphia, C. I, 1955.
- Charanis, Peter. "Byzantium, The West and the Origin of the First Crusade". *Byzantion*, 19/1949.
- Çay, Abdülhaluk. *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası (Myriokephalon Zaferi)*. İstanbul, 1984.
- Demirkent, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: TTK Yayınları, 1996.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Basımevi, 1997.

- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1974.
- Diehl, Charles. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. A. Gökçe Bozkurt. İstanbul: Olympia Yayınları, 2016.
- Diehl, Charles. "The Fourth Crusade and the Latin Empire", *The Cambridge Medieval History*, vol. IV, New York.
- Dr. Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*. çev. Ruhi Turfan- M. Şevki Yazman. İstanbul, 1970.
- Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade, The Conquest of Constantinople*, 2nd edn., Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997.
- Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: TTK, 1990.
- Eden, Şükrü Nuri. "Şark Meselesinin Dış Boyutu", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa:4, Kayseri, 1990, (Ayrı Basım).
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. 4. Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1989.
- Eyice, Semavi. *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*. İstanbul: Örünç Ofset Basımevi, 1988.
- Fıratlı, Nezh. "İznik". *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*. 1959, Sa. 206.
- Foss, Clive. *Nicaea: A Byzantine Capital and its Praises*. Hellenic College Press. Massachusetts: Brookline, 1996.
- Freely, John. *At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları*. çev. Neşenur Domaniç. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.
- Gardner, Alice. *The Lascarids of Nicaea: the Story of an Empire in Exile*. Londra 1912.
- Georgii Cyprii. *Descriptio Orbis Romani*. ed. H. Gelzer. Lipsiae 1890.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul (3.Cilt, 1. Kitap)*. haz.: Y. Dağlı-S.A. Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Gregory, Timothy E. *Bizans Tarihi*. çev. Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2019.
- Hasan, İbrahim Hasan. *Siyasî-Dînî-Kültürel- Sosyal İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit v.d. Cilt 1. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Tarih, 2015.

- Hindley, Geoffrey. *The Crusades*. New York, 2003.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihi İlk Dönem*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Holt, Peter M. *The Age of the Crusades (The Near East from the Eleventh Century to 1517)*. New York, 5. bs. 1986.
- Holt, Peter M. *Haçlı Devletleri ve Komşuları, Urfa Kontluğu, Antakya Prensiği, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*. çev. Tanju Akad. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Holt, Peter M. *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, trk. trc. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1999.
- İbik, Hasan. *İstanbul'un Fethi Hadisi: Hadis İlmi Açısından ve Tarihi Perspektiften Bir Değerlendirme*. Ankara: Avrasya Yayıncılık, 2004.
- İzmit Kaymakamlığı, *İzmit*, 1. Baskı. Denizli, 1996.
- Kaçar, Turhan. "Arius: Bir 'Sapkın'ın Kısa Hikâyesi", *Lucerna, Klasik Filoloji Yazıları (Yaşam Öyküsü)*. İstanbul: TB Yayınları, 2009.
- Kaçar, Turhan. "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İzmit'te Toplanma Sebebi". *Uluslararası İzmit Sempozyumu (5-7 Eylül 2005)*, yay. haz. Ali Erbaş ve diğerleri. İstanbul, 2005, 69-80.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1953.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Kargıner, Şefik, v.d. *İzmit- Nicaea*. İstanbul: Özyurt Basımevi, 1963.
- Kaya, Selim. *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- Kesik, Muharrem. *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*. Ankara: TTK Yayınları, 2003.
- Kesik, Muharrem. *At Üstünde Selçuklular - Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Kesik, Muharrem. *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Kılıçkaya, Ali. *Nicaea- Nikaia- İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*. Bursa: Eser Matbaası, 1981.
- Kırpık, Güray -Akyol, Hasan. "I. Kılıçarslan (1092-1107)". ed. Refik Turan. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

- Kırpık, Güray -Akyol, Hasan. “Kutalmışoğlu Süleymanşah”. ed. Refik Turan. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Koca, Salim. *Türkiye Selçukluları Tarihi (MalazgirttenMiryakefalon'a)*.II. Cilt, Çorum, 2003.
- Kortanoğlu, R. Eser. *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Köymen, M. Altay. *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları, 1993.
- Köymen, M. Altay. *.Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi. Kuruluş Devri. C. I*, Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- Köymen, M. Altay. *Tuğrul Bey ve Zamanı*. 1. Baskı. İstanbul: MEB Yayınları 1976.
- Köymen, M. Altay. *Alp Arslan ve Zamanı Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*.Cilt III. 4. Baskı. Ankara, TTK Yayınları, 2001.
- Küçüksipahioğlu, Birsal. *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- Krey, August C. *The First Crusade*, Priston University Press, Priston 1921.
- Lemerle, Paul. *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Maffei, Fernanda de'. “İznik’te II. Konsil VII Ökümenik Konsil ve İznik Bakire Meryem Dormisyon Kilisesi Bemasındaki Mozaikler”.*Tarih Boyunca İznik*. çev. Ayşe Nihal Akbulut, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003.
- Mango, Cyril. “Birinci Ökümenik Konsil’in Toplandığı Yer ve Kutsal Pederler Kilisesi”. *Tarih Boyunca İznik*. çev. Gökçen Ezber, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003.
- McNeal Edgar H. and Wolff, Robert Lee. “The Fourth Crusade”, *A History of the Crusades*, vol. II The Later Crusades 1189-1311, General Editor: Kenneth. M. Setton, Volume II Editors: Robert Lee Wolff, Harry W. Hazard, Madison: The University of Wisconsin, 1969.
- Merçil Erdoğan. *Büyük Selçuklu Devleti*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Merçil Erdoğan. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1993.
- Miller, William. *Son Trabzon İmparatorluğu*. çev. Nurettin Süleymangil. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007.
- Nicol. Donald M. *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-1453*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

- Nicol. Donald M. *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel ilişkiler Üzerine Bir Araştırma*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Nicol. Donald M. *The Despotate of Epiros*. Oxford, 1957.
- Nicolle, David. *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*. çev. Ece Sakar. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010.
- Nicolle, David. *Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204)*, çev. Gürkan Ergin. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Ostrogorsky, George. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. 6. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- Öngül, Ali. *Selçuklular Tarihi: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*. Manisa: Emek Matbaası, 2007.
- Özaydın, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (495-1118)*. Ankara: TTK Yayınları, 1990.
- Özaydın, Abdülkerim. "Anadolu Selçukluları". İstanbul, C. VIII, Siyasî-Dinî Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi. Kayıhan Yayınevi 1994.
- Özgören, İsmail. *Dört Kapı Dört Medeniyet İznik*. Bursa: İl Özel İdaresi Yayını, 2011.
- Philips, Jonathan. *The Forth Crusade and Sack of Constantinople*. London, 2004.
- Ramsay, W. M. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. çev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. 2. Baskı. C. I, II, III. çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Basımevi, 1989, 1992, 1992.
- Runciman, Steven. *The First Crusade*, ed. Tokyo-Dai Nippon, Cambridge University Press, 1980.
- Sevin, Veli. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Cilt I, Ankara: TTK Basımevi, 2001.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Sevim, Ali. *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Sevim, A.-Merçil, E. *Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset, Teşkilât, Kültür*. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Sevim, A.-Yücel, Y. *Türkiye Tarihi- Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: TTK Yayınları, 1989.

- Şahin, Mustafa. "Senato Saray Mı, Liman Mı?". *Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri (22-23 Mayıs 2010)*. Bursa 2011.
- Şahin, Sencer. "Helenistik ve Roma Çağlarında İznik / Nikaia". *Tarih Boyunca İznik*. ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003.
- Şahin, Sencer. *Katalog der Antiken Inschriften Des Museums von Iznik (Nikaia)*. *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu, Kısım I*, Bonn, Dr. Rudolf Habelt, 1979.
- Şahin, Sencer - R.M.. *Katalog der Antiken Inschriften Des Museums von Iznik (Nikaia)*, *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu Kısım II, 3*, Bonn, Dr. Rudolf Habelt, 1987.
- Şahin, Sencer. *Bithynia İncelemeleri-Bithynische Studien (AlmancaTürkçe)*. Bonn, Dr. Rudolf Habelt, 1978.
- Şeyban, Lütfi. *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yay., 2016.
- Tamara T. Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, London, 1961.
- Tellioğlu, İbrahim. *Trabzon Rum Devleti (1204-1461) Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti*. İstanbul: Serander Yayınevi, 2009.
- Tekin, Oğuz. *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Texier, Charles. *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*. Yay. haz. Ali Suat. Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.
- Togan, Z. Velidi. *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, C. I, 1946.
- Turan, Osman. *Selçuklular ve İslâmiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti Tarihi*. 13. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. 8. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- Treadgold, Warren. A. *History of the Byzantine State and Society*. Stanford, Stanford University Press, 1997.
- Uçar, Şahin. *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1993.
- Usta, Aydın. *Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.
- Vasiliev, A. A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. A. Müfit Mansel. Ankara, 1943.

- Vasiliev, A. A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Tevabil Alkaç. İstanbul: Alfa Tarih, 2016.
- Vryonis, Speros. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of İslamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Universtiy of California Press. Berkeley, 1971.
- Wolff, Robert Lee. "The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261", *A History of Crusades*, Gen. Ed. Kennesth M. Setton, II, London 1969.
- Yalman, Bedri. *İznik*. İstanbul: İniform Matbaacılık, 2003.
- Yinanç, M. Halil. *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1944.

Makaleler

- Akbulak, Cengiz. “İznik Gölü Havzasında Arazi Kullanımının Seçilmiş Köyler Üzerinde İncelenmesi”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sa. 15, 2007, 24-43.
- Alptekin, Coşkun. “Türkiye Selçukluları”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. ed. H. Dursun Yıldız, İstanbul, Cilt 8, Çağ Yayınları, 1989, 209-382.
- Alptekin, Coşkun. “İzmir Türk Beyliği (Çaka Bey)”. Ankara, C. II, *Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*. 1987, 477-481.
- Altan, Ebru. “Haçlı Ordularının Anadolu’da Geçtiği Yollar”. *TTK Belleten*, C. LXV, Sayı 243, 571-581.
- Altan, Ebru. Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı’nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, Cilt 6. , Ed.: Salim Koca vd., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 630-633.
- Altan, Ebru. Anadolu’da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190), *Tarih Dergisi*, Sayı 47, İstanbul, 2009, 75-104.
- Altun, Neslihan N. “Kuruluşundan Günümüze İznik’in Yerleşim Özellikleri”. *Coğrafya Dergisi (Ayrı Basım)*, İstanbul 1998, 345-366.
- Alkan, Fikret. “Bithynia Neresi”. *Bursa’da Zaman*, Ekim 2015, Sayı 16, 92-93.
- Angold, Michael. “Nikaia Kenti M.S. 1000-1400”. *Tarih Boyunca İznik*, çev, Ayşe Nihal Akbulut ve Gökçen Ezber. ed. Halil İncelik, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003, 27-55.
- Apak, Âdem. “Emeviler Döneminde Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sa: 2. Bursa, 2009, 95-122.
- Arslan, Murat. “Pseudo-Skylaks: Periplous, Karyanda’lı Pseudo-Skylaks’ın İskân Edilmiş Avrupa, Asya ve Afrika Denizi’nin Çevresindeki Seyr-ü Seferi”. *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1,2012, 239-257.
- Artuk, Cevriye. “Nikaia (İznik) Şehrinin İsim ve Unvanları Hakkında”. *V. Türk Tarih Kongresi (12 – 17 Nisan 1956)*, 1960, 310-317.
- Avcı, Casim. “Bizans Döneminde İznik”. *Uluslararası İznik Sempozyumu (5-7 Eylül 2005)*. yay. haz. Ali Erbaş ve diğerleri. İstanbul, 2005, 90-99.
- Aydın, Mehmet. “I. ve II. İznik Konsillerinin Hıristiyanlık Açısından Önemi”. *Uluslararası İznik 1. Konsil Senato Sarayı’nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri (22-23 Mayıs 2010)*, 23-44.
- Ayönü, Yusuf. “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)”. Konya, Sa: 25, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009, 53-69.
- Ayönü, Yusuf. “Komnenos’un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Yeniden Düzenlemeye Yönelik Reformları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29/1, 2014, 107-126.

- Ayönü, Yusuf. "IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu". *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: I/ 1 Temmuz, 2015, 9-25.
- Ayönü, Yusuf. "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42, 141-154.
- Bezer, Gülay. Ö. "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferlerinin Bunun Üzerindeki Etkileri". İstanbul, TAD, C. XII, 79-113.
- Boyana, Hülya. "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü". *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*. Kocaeli, Nisan 2015, 43-59.
- Can, Alper. "Pek Tanınmış Bir Bursa'lı: 'Altın Ağızlı Dion' II", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, Sa:34. 2011, 60-62.
- Chadwick, Henry. "Nikaia / İznik Konsili". *Tarih Boyunca İznik*. çev. Ayşe Nihal Akbulut. ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003, 89-104.
- Çeçen, Muhittin -Yaşar, Şükran. "Bizans-Arap Mücadelelerinde Kocaeli (Nicomedia) ve Çevresi". *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, (25-26-27 Mart. Kocaeli, 2016, 359-372.
- Dalkılıç, Mehmet. "Tarihsel Bir Tartışmanın Güncelleşmesi ve İznik Konsili'nin Günümüz Hristiyanlık Savunmalarındaki Yeri". *Uluslararası İznik Sempozyumu*, (5-7 Eylül 2005), yay. haz. Ali Erbaş ve diğerleri. (İstanbul, 2005), 139-147.
- Darcan, Hasan. "Athanasius ve İznik Konsili". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sa:28, (2013/2), 169-191.
- Demirkent, Işın. "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri". *İstanbul, İÜEFTD*, Sa: 35, 1994, 65-78.
- Demirkent, Işın. "1071 Malazgirt Savaşı'na Kadar Bizans'ın Askeri ve Siyasi Durumu". İstanbul, Sa:33, *İÜEFTD*, 1981, 133-146.
- Demirkent, Işın. "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması". *İstanbul, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, 1998, 1-14.
- Demirkent, Işın. "Bizans Kaynaklarına Göre IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler". *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler Ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*, İstanbul: Globus Dünya Basımevi, 2001, 51-65.
- Demirkent, Işın. "XI. Yüzyılda Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı". *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. I, 2005, 313-318.
- Demirkent, Işın. "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)". ed. Ebru Altan, Haçlı Seferleri Tarihi (*Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*). İstanbul: Dünya Kitapları, 2007, 21-37.

- Demirkent, Işın. “Bizans İmparatorluğu Devrinde Dorylaion”, *Tarihte Eskişehir Sempozyumu, I, (2-4 Kasım 1998)*, Eskişehir, 2001, 45-60.
- Demirkent, Işın. “XI. Yüzyılda Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı Tatikios”. *XIV. Türk Tarih Kongresi – Ankara: 9-13 Eylül 2002 – Kongreye Sunulan Bildiriler. C. I*, 2005, 313-318.
- Demirkent, Işın. “Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı İoannes Aksukhos”. *Belleten. 227* (Nisan 1996), 59-72.
- Doğancı, Kamil. “Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler (M.S. 4. Yüzyıla Kadar)”. *Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, ed. Nurhan Abacı, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2001, 61-66.
- Duncalf, Frederic. “The First Crusade: Clermont to Constantinople”, ed. T.M. Setton ve M.W. Baldwin, *A History of the Crusades, C. I*, University of Wisconsin Press, 1969, 253-279.
- Eyice, Semavi. “İznik’de İstanbul Kapısının Medusaları”. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*. Sa: 296, İstanbul 1964, 14-16.
- Eyice, Semavi. “İznik’te Berberkayası İznik Panoramasının Simgesi”. *TAC Vakfının 25 Yılı*, İstanbul 2001.
- Eyice, Semavi. “İznik’te Bir Bizans Kilisesi”. *Belleten*, Sa:13, 1949, 37-51.
- Foss, Clive. “İznik’in Bizans Surları 260-1330”. *Tarih Boyunca İznik*, ed. Halil İnalçık, Işıl Akbaygil, Oktay Aslanapa. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003, 249-262.
- Fıratlı, Nezhik. “İznik’te Bulunan Erken Bizans Çağı Hipojesi”. *İlgi*, Sa:21, İstanbul 1975, 919-920.
- Göksu, Erkan. “Târîh-i Güzîde’ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Ankara 2008, C. II, Sa: 27.
- Göksu, Erkan. “Haçlıların Anadolu’daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit(Drakon) Savaşı (1096)”. *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı: 39, Bahar 2009, 363-370.
- Güçlüay, Sezgin. “Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)”, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Ocak, 2011, C. IX, Sayı:1, Elazığ, 2013, ss. 63-89.
- Harmankaya, S. Tanındı, O. ve Özbaşaran. M. *TAY –Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-3: Kalkolitik*, İstanbul: Ege Yayınları, 1998.
- Hoşgören, M. Yıldız. “Türkiye’nin Gölleri”. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sa: 29, 1994, 19-51.

- Kaçar, Turhan. “Roma İmparatorluğu’nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, Sayı 1, 2003, 1-18.
- Kaçar, Turhan. “Eskiçağ Kaynaklarında İzmit Depremi (M.S. 358)”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2003, Sa: 109, 24-25.
- Kaçar, Turhan. “Eskiçağ Kaynaklarında M. S. 358 İzmit Depremi”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2003, Sa:109, 24-25.
- Kafesoğlu, İbrahim. “Selçuk’un Oğulları ve Torunları,” *Türkiyat Mecmuası*, C. XII, 117-130.
- Kafesoğlu, İbrahim. “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?”, *İÜFTED*, Sa: 10-11, 1981, 1-28.
- Kafesoğlu, İbrahim. “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi’nin Adı: Çaka Mı, Çağa Mı, Çakan Mı”. İstanbul, Sa: 34, *İÜFTED*, 1984, 55-60.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz. “I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu’nun Siyasi Durumuna Bakış”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 4, Temmuz-2012.
- Kaya, Abdullah. “Doğudaki Roma’nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt. 37, Sa:2. Aralık 2013, 17-40.
- Kayhan, Hüseyin. Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu Hakkında, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. Aralık 2018, Cilt:1, Sa:1, 18-25.
- Keçiş, Murat. “Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. Cilt 28, Sa: 46, Ankara, 2009, 144-156.
- Kesik, Muharrem. “Kutalmış’ın Büyük Selçuklu “Tahtını Ele Geçirme Gayretleri”. Ankara: *Türk Kültürü*, Sa: 454, 2001, 97-105.
- Kılıç, Mustafa. Âlim ve Devlet Adamı Olarak Eyyubi Meliki “el-Melikü’l-Muazzam” (576-624/1180-1227). *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, 343-361.
- Koca, Salim. “Diyar-ı Rum’un (Roma Ülkesi=Anadolu) “Türkiye” Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sa: 23, 2008, 1-53.
- Köprülü, M. Fuad. “Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”. *THTD*. Ankara, 1944. I: 1-9.
- Köymen, M. Altay. “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”. *TTK Belleten*, C. LVII, Sa: 218, 71-79.
- Kurat, A. Nimet. “Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096”. Ankara: *TKAE*, 1966.

- Küçüksipahioğlu, Birsal. “Türklerle Haçlıların İlk Karşılaşması: Drakon Savaşı”, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Sa:3, 2013, 43-51.
- Küçüksipahioğlu, Birsal. “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers”. İstanbul: *İÜFTD*, Sa: 35, 2005, 17-24.
- Laurent, Joseph. “Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei”. çev. Yaşar Yücel. *TTK Belleten*, C. LII, Sa: 202, 217-226.
- Merçil, Erdoğan. “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, *Makaleler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1994, 715-717.
- Özaydın, Abdülkerim. Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092/1104). İstanbul, *İÜEFY*, 2001.
- Öztürk, Yücel. “Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi”. *OTAM*, 2012, Sa: 31, 157-208.
- Piyadeoğlu, Cihan. “Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal”, İstanbul, *TM*, Cilt 22, 2013, 117-143.
- Runciman Steven. “The First Crusade: Constantinople to Antioch”, ed. T.M. Setton ve M.W. Baldwin, *A History of the Crusades*, Philadelphia, C. I, University of Wisconsin Press, 1969, 280-304.
- Sarıkoçuncu, A. “Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi”, *ATB*, Sayı:36, Şubat 1994.
- Selen, Hamit Sadi. “Bizans Devleti (395-1453)”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 10 / 03, Temmuz 2014, 64-77.
- Sevim, Ali. “Artukluların Soy ve Artuk Bey’in Siyasi Faaliyetleri”. *TTK Belleten*. Cilt 26, Sa: 101, 121-146.
- Sevim, Ali. “İbnü’l-Kalânîsî’nin Zeylû Tarihi Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500=1044/451-106/07)”. *TTK Belgeler*. Cilt 29, Sa: 33, 2008, 1-42.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Hristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2001, Sa. 6: 1-16.
- Şahin, Mustafa. “Hava Fotoğrafları ve Arkeoloji Biliminde Yeni Bir Keşif İznik Gölü Bazilikası”. *Yök Yüksek Öğretim Dergisi*. Ankara. Ekim-Kasım-Aralık 2018/Sa: 10.78-81.
- Şahin, Mustafa. “İznik Gölü Mezarları”. *Bursa’da Zaman* 21. 2017, 78-81
- Şahin, Mustafa. “İznik Gölü Bazilika Kazıları - 2016”. *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 6. 2016, 64-79.
- Şahin, Mustafa. “İznik Gölü Bazilika Kalıntısı Sualtı Yüzey Araştırması”. *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 10, 2018.

- Şahin, Mustafa ve diğerleri. “İznik Yüzey Araştırması 2006”.25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 1, Çanakkale, 28 Mayıs-1 Haziran 2007.
- Şahin, Sencer. “Yazıtların Diliyle İznik’te (Nikaia) Tarih”.*V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. C. I, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, 369-374.
- Tanyeli, Uğur. Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. y.y.). İstanbul: İTÜ. Mimarlık Fakültesi. 1987.
- Taşpınar, İsmail. “I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2004/1).
- Tekin, Ali -Tekin Gülcan. “Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*.Haziran 2014, Yıl 7, Sa: 18, 121-140.
- Uçar, Şahin. “Müslümanların İstanbul’u Fethetmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi*, Sayı: 1, 1986, ss. 65-83.
- Yalduz, Alparslan. “Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili”.*Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, XII, Sa:2, 2003, 257-296.
- Yalman, Bedri. “İznik Tiyatro Kazısı 1980”. *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara 1981.

Ansiklopedi Maddeleri

- Anhegger, R. “İznik”, *İslam Ansiklopedisi*. 5/2: 1256-1264. İstanbul: MEB Yayınları.
- Demirkent, Işın. “Haçlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 525-546. İstanbul: TDV Yay. 1996.
- Demirkent, Işın. “Kılıcarslan I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 396-399. Ankara: TDV Yay. 2002.
- Demirkent, Işın. “Haçlı Seferleri ve Türkler”. *Türkler Ansiklopedisi*. 6: 651-667. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Eyice, Semavi. “İznik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 543-545. İstanbul: TDV Yay. 2001.
- Eyice, Semavi. “Ayasofya Camii”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 219-220. İstanbul: TDV Yay, 1991.
- Harman, Ömer Faruk. “Konsil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24:175-178. Ankara: TDV Yay. 2002.
- Hollingsworth, Paul A. Anthony Cutler. “Iconoclasm”. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 2. Ed. Alexander Kazhdan. New York: Oxford University Press. 1991.
- İlgürel, Mücteba. “Çaka Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 186-188. İstanbul: TDV Yay. 2013.
- Kafesoğlu, İbrahim. “Alparslan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.2: 526-530. İstanbul: TDV Yay. 1989.
- Kesik, Muharrem. “Melikşah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 58-59. Ankara: TDV Yay. 2004.
- Köymen, M. Altay. “Tuğrul Bey”. *İslam Ansiklopedisi*.12/2:526-527. İstanbul: MEB Yayınları.
- Merçil, Erdoğan. “Türkiye Selçukluları”. *Türkler Ansiklopedisi*. 6: 503-527. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Özaydın, Abdülkerim. “Melikşah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 54-57. Ankara: TDV Yay. 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. “Selçuk Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 364-365. İstanbul: TDV Yay. 2009.
- Özaydın, Abdülkerim. “Tutuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 446-449. İstanbul: TDV Yay. 2012.
- Özaydın, Abdülkerim. “Dânişmendliler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 470. İstanbul: TDV Yay. 1993.

- Sevim, Ali. "Süleymanşah I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 103-105. İstanbul: TDV Yay. 1993.
- Sevim, Ali. "Artuk b. Eksük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 414-415. İstanbul: TDV Yay. 1991.
- Sevim, Ali. "Çağrı Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 183-186. İstanbul: TDV Yay. 1993.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İznic Konsili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 549-552. İstanbul: TDV Yay. 2001.
- Sümer, Faruk. "Kutalmış". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 480-481. İstanbul: TDV Yay. 2002.
- Turan, Osman. "Süleyman Şah I". *İslam Ansiklopedisi*. 11: 201-219. İstanbul: MEB Yayınları. 1993.
- Turan, Osman. "Kılıç Arslan I". *İslam Ansiklopedisi*. 6: 681-688. İstanbul: MEB Yayınları.
- Yınanç, Mükrimin H. "Çağrı Bey". *İslam Ansiklopedisi*. 3: 324-328. İstanbul: MEB Yayınları. 1979.

Tezler

- Batır, İsmet Burak. *Selçuklu Başkenti İznik*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Can, Ayhan. *Fulcherius Carnotensis'in Haçlı Vekayinâmesinin Türkiye ile İlgili Olayları da İçine Alan Birinci Kitabın Tercümesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul, 1998.
- Denizli, Alper. *Bizans'a Sığınan Selçuklu Hanedan Üyeleri*. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010.
- Eker, Uğur. *İznik ve Çevresi Türk Dönemi Mimarisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Ermış, Ü. Melda. *İznik ve Çevresi Bizans Devri Faaliyetinin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Gülbay, Onur. *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.
- Özcan, Burcu Şahin. *İznikname*. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2010.
- Şen, Turhan. *İznik'in Tarihi Coğrafyası*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Usta, Kağan M. *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2005.
- Uysal, Kaan. *Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi İznik Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2018.
- Yılmazyaşar, Hasan. *Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

EKLER



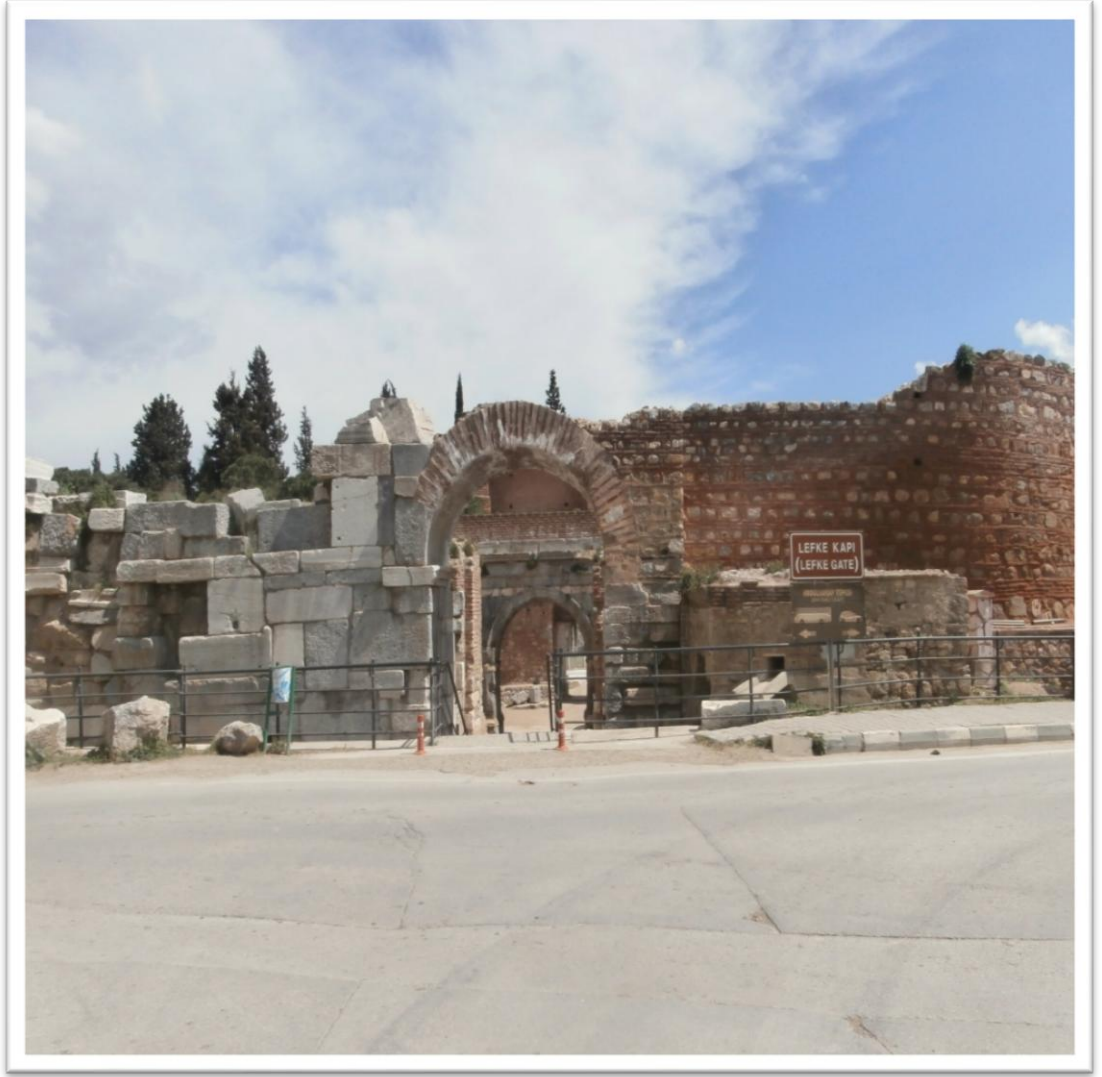
Ek 1: İzmir Belediye Başkanlığı, İzmir Kent Planı.



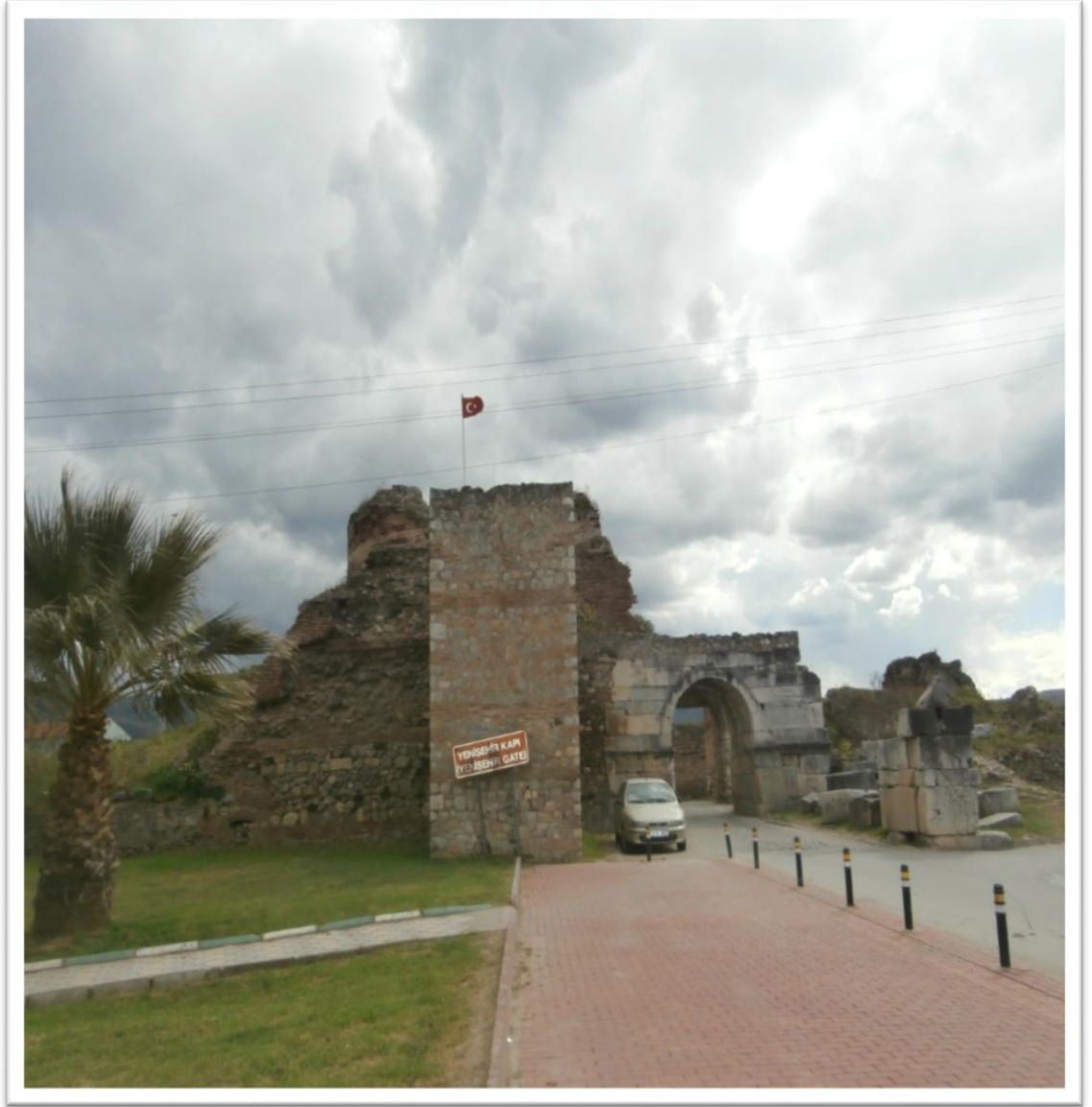
Ek 2: İstanbul Kapı (Arşivimizden)



Ek 3: İstanbul Kapı (Arşivimizden)



Ek 4: Lefke Kapı (Arşivimizden)



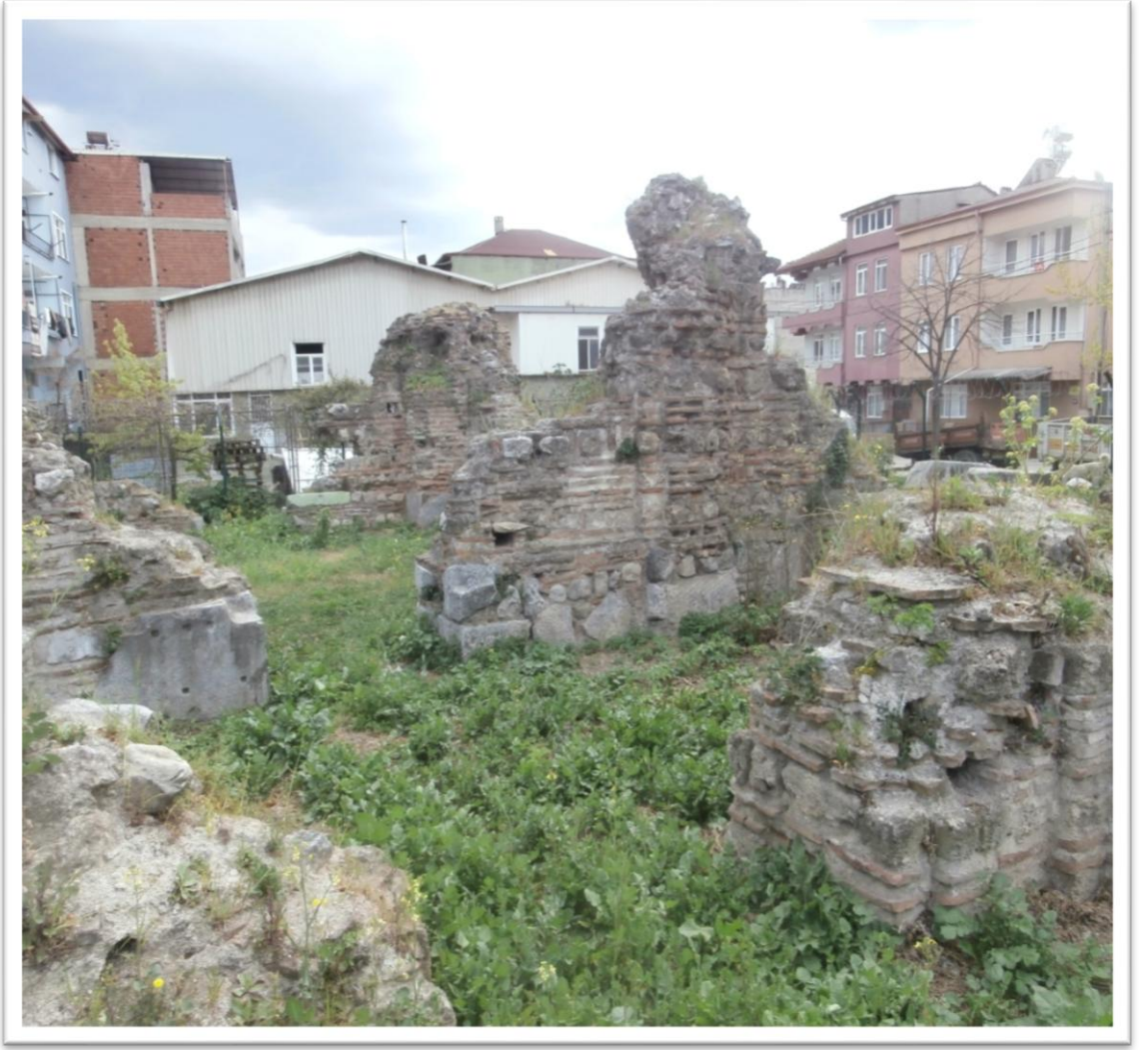
Ek 5: Yenişehir Kapı (Arşivimizden)



Ek 6: Göl Kapı (Arşivimizden)



Ek 7: Senato Sarayı (Arşivimizden)



Ek 8: Hagios Tryphonos Kilisesi (Arşivimizden)



Ek 9: Ayasofya- Orhan Camii (Arşivimizden)



Ek10:<http://arkeofili.com/iznik-golunun-altindaki-1500-yillik-bazilika-ziyarete-aciliyor/>

ÖZGEÇMİŞ

Gizem Çalışkan, 1989 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve Orta Öğretimini Ankara'da tamamladı. 2007 yılında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tarih Bölümüne başladı. 2012 yılında mezun oldu. 2015 yılında ise hala öğrencisi olduğu Sakarya Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.